
Guntis Dišlers

UZ CITU ZEMI

Dāvids Balodis

*un latviešu pāriešana pareizticībā
19. gadsimta četrdesmitajos gados*

Latvijas Kristīgā Akadēmija
2015

“Progresa cilvēki vienmēr ir uzskatīti un tiks uzskatīti par kārtības un tikuma ārdītājiem un bezdievjiem. Bet, tā kā pūlis vienmēr iet roku rokā ar saviem mānītājiem, laupītājiem un slepkavām, kas vienmēr saskata sev apdraudējumu no gudra un taisnīga cilvēka puses, tad vienmēr iznāk tā, ka pūlis svētī mānītāju, bet taisno ved uz Golgātu.”

Pēteris Balodis

“Kad es sludināju, kā man bija pavēlēts, tad dzīvības gars nāca kaulos, tie tapa dzīvi un nostājās uz savām kājām, varen liels pulks. Tad Viņš man sacīja: Cilvēka bērns, šie kauli ir viss Israēla nams. Redzi, tie saka: mūsu kauli ir sakaltuši, mūsu cerība ir zudusi, mēs esam beigti. Tādēļ sludini un saki tiem: tā saka Dievs Tas Kungs: redzi, Es atvēršu jūsu kapus un izvedīšu jūs, Mana tauta, no jūsu kapiem, Es likšu jūsos ieiet Savam Garam, ka jūs topat dzīvi, un jūs aizvedīšu atpakaļ jūsu zemē, un jūs atzīsiet, ka Es to apsolīju un arī izpildīju. ”

Ecehiēla grāmata 37:10-14.

Saturs

<i>Priekšvārds</i>	4
Zāle ceļmalā	9
Apgaismības zvirgzdi	36
Ernuteru brāji	54
Krekstiņi	73
Siltās zemes meklētāji	90
Jezga ap bīskapa kanceleju	101
Kartupeļu dumpis un tā sekas	123
Trīs mazas grāmatiņas	140
Pazudušais dēls un viņa draudze	155
Katram rokā iesprausta svece	179
Latviešu darbinieks	196
Atplūdi	207
Kas ir un kas nav kādam vēlams	215
<i>Literatūra</i>	221

PRIEKŠVārds

Jūsu rokās ir grāmata, kas stāsta par pagrieziena latviešiem liktenīgā 19. gadsimta vidū. Sākās nacionālā atmoda, kuru ierasts saistīt ar jaunlatviešiem. Šogad (2015) paiet 170 gadu, kopš notika pirmais pareizticīgo dievkalpojums latviešu valodā. Šī gadskārta pagāja klusi, tā netika atzīmēta ārpus pareizticīgo baznīcas sienām.

Šad tad dzirdēts, ka par īsti pirmo latviešu atmodu vajadzētu uzskatīt brāļu draudžu kustību Vidzemē. Tā sākās vēl dzimtbūšanas laikos, tā mācīja apgūt kristīgos tikumus, pulcēties, izteikties par sev nozīmīgiem jautājumiem. Šajā vidē, laikam ritot, ienācās latviešu literatūra un dzeja. Jaunlatviešu darbība, inteliģences kustība *no augšas*, un zemnieku kustība *no apakšas* – tās ir divas viena veseluma puses. Daudz retāk atgādina to, ka tautiskā (lai cik novazāts šis termins tagad liktos) jeb nacionālā atmoda vienlaikus ir bijusi arī kristīgas dzīves un ticības atmoda. Tā tas bija ar hernhūtiešiem. Kaut vai tāpēc, ka hernhūte dzima kā kristīga kustība luteriskās baznīcas iekšienē, gan arī tāpēc, ka Bībeles valoda bija teju vienīgā, kurā tā laika latviešu zemnieki mācījās izteikt savus sabiedriskos centienus. Šāda nacionālā un kristīgā atmoda – vai varbūt labāk teikt apjēga – ir arī latviešu pāriešana pareizticībā gadsimta vidū. Precīzu datu par pārgājušo skaitu nav, dažādos avotos skaitļi svārstās, sasniedzot pat 100 000 (ieskaitot igauņu daļu). Dažādu iemeslu dēļ par šo “vijņošanos” literatūrā atrodami vien pāris skopi teikumi, lielākoties nievājoši. Šādai attieksmei ir vairāki cēloņi, no kuriem kā pirmais jāmin politiskais, pēc tam kultūras un tradīcijas pieņēmumi. Savukārt specifiskos baznīcas avotos pietrūkst vēlēšanās šo kustību ierakstīt latviešu tautas vispārējā kultūras un pašapziņas vēsturē, priekšroku dodot klerikāliem uzsvāriem.

Grāmata tapusi, lielākoties izmantojot pieejamus publicētus darbus. Sākumā uzticoties baznīcas avotiem, tika uzzīmēts notikumu hronoloģiskais pāvediens. Vienlaikus, kā jau baznīcas avoti, tie ir savas konfesionālās pārliecības iekrāsoti interpretācijā. Tāpēc šai tēmai pievērsušos autoru interese, kā jau teicu, paliek šaurākos baznīcas vēstures rāmjos.

Par saistošo posmu materiāla meklējumos man kļuva Antona Birkerta "Latviešu inteliģences vēstures" sējums, kas Dāvidu Balodi ieraksta viņam organiskā vidē – hernhūtes kustības pašā sirdī, vienlaikus norādot uz sludināšanas manieres atšķirībām un visai spilgtām personības šķautnēm. Laiks, kad rakstīja A. Birkerts, izdarīja pasūtījumu – pirmās Latvijas Republikas gadi, kad inteliģences meklēšana tautas vēsturē notika visai intensīvi, ceļot dienasgaismā palaikam aizmirstus vārdus. Tāds bija arī Dāvids Balodis.

Savā ziņā vidutājs starp baznīcas autoriem un kultūras vēsturniekiem ir bijis pareizticīgais latviešu priesteris Jānis Līcis (jeb Indriķis Straumīte). Viņa atmiņu grāmatiņa par četrdesmito gadu notikumiem ir neaizstājama. Autora emocionālais stils, klātbūtnes efekts un tai pašā laikā mūžu nodzīvojuša vīra secinājumi par pareizticības vietu savā un tautas liktenī lieliski papildina A. Birkertu (vai labāk, ņemot vērā grāmatu izdošanas gadus, otrādi).

Esmu meklējis šo autoru uzskatu saknes. Neviens no latviešu autoriem nav bijis ieslēgts šaurā gultnē, viņi visi ir meklējuši latviešu tautas pastāvēšanas jēgu. Uz šo jautājumu meklēdams atbildi, esmu daudz lasījis krievu slavofilus, kuru vienam no ievērojamākajiem darbiniekiem Jurijam Samarinam notikumu vērtējumā ir ārkārtēja loma. Četrdesmito gadu pirmajā pusē viņš Iekšlietu ministrijas uzdevumā pētīja Vidzemes likumus. Tā kā Vidzeme 19. gadsimta vidū atradās Krievijas impērijas sastāvā, bet uz vietas visu noteica vācu autonomija, pamatota bija slavofilu pievēršanās Krievijas impērijas un nacionālo malieņu integrācijai. Kāda loma šajā integrācijas projektā bija Krievijas pareizticīgo baznīcai? Vai tikai apolitiska? Izrādās, nē. Uz to norādījuši vācu autori, bet arī paši slavofili daudz rakstīja gan par Krievijas pasaulvēsturisko lomu ("Trešo Romu"), gan Rietumu un Austrumu attiecībām impērijas iekšienē, gan dzīvesveida un tautas mentalitātes sakaru. Visas šīs domas ir polāri pretēji ietekmējušas mūs interesējošo notikumu atspoguļojumu.

Visbeidzot, grāmatai ir vēl viens slānis – latviešu stāvoklis pārdesmit gadus pēc dzimtbūšanas atcelšanas. Nenokārtotais zemes jautājums (t. s. putna brīvība), to lielā mērā ietekmējusi modernā dabisko tiesību teorija, galu galā trīsdesmito gadu beigu bads Vidzemes laukos un dumpji Veselavā un Bebros – tas viss ir tiešais pāriešanas notikumu fons.

Tā esmu virzījies no cilvēka uz viņa lomas novērtējumu, beigās atduroties pie laikmeta apstākļiem. Vai varēja otrādi? Protams, taču es esmu gājis šo ceļu. Galu galā Dāvids Balodis tiek portretēts kā cilvēks ar ārkārtīgi spēcīgu harizmu. Tieši viņš vācu avotos tiek saukts par galveno vainīgo zemnieku aģitēšanā, bet A. Birkerts viņu portretē kā hernhūtes mantinieku, kas tajā pašā laikā ir pielicis punktu brāļu saiešanu sentimentālajai sludināšanai – viņa sprediķi atstāja satriecošu iespaidu, tos atcerējās gadu desmitiem (!). Viņš bija hernhūtieša dēls, sācis pats kā ievērojams teicējs, pēc tam saplēšies uz Dievvārdu skaidrošanas pamata ar vietējo mācītāju, iemantoja naidu un tika padzīts no Madlienās. Rīgā Balodis sākumā sludināja pilsētas brāļiem, bet pēc dažiem gadiem tika iesvētīts par pareizticīgo priesteri un divdesmit gadus kalpoja savā draudzē Ļaudonā. Nozīmīgs Baloža personības izpratnei ir viņa dēla Pētera liktenis – galu galā bērni taču uzrāda vecāku cerības un kļūdas, kā viņi to nav varējuši. Pēteris Balodis nekļuva garīdznieks, bet studiju laikā Pēterburgā piedrošās “revolucionārajiem demokrātiem”, par ko tika arestēts un uz mūžu noņemts Sibīrijā. Triju paaudžu liktenī atklājas latviešu atmodas viena līnija, par ko noteikti būtu vēl daudz kas sakāms.

Kāda ir šīs grāmatas koncepcija? Jāteic, materiālus lasot un skicējot šo darbu, koncepcijas veidošana nebija viegla lieta – neviens to priekšā nebija uzrakstījis. Dāvida Baloža personība un laikmeta krustceles burtiski ņem aiz rokas un ved sev līdzī, kaut kāds neitrāls” skatījums nebija iespējams. Tikai maksimāli visaptverošs skatījums man deva iespēju izdarīt secinājumus, kas ir ievīti šī darba galīgajā redakcijā, kas tagad tiek laista klajā. Mēģināšu to izteikt dažās tēzēs.

1. Nacionālā atmoda ir kultūras, pašapzināšanās un ticības atmoda vienlaikus. D. Baloža liktenis to skaidri parāda. Bet, lai būtu skaidrāk saprotama Baloža rīcība, nepieciešams ielūkoties hernhūtes iekšējā pasaulē – vērtībās un cerībās, ar ko šī kustība dzīvojusi.
2. Nacionālā atmoda ir visai tautai kopīga parādība. To nav iespējams realizēt ar kādām reformām no augšas, ja tās negūst tautas atsaucību un neatsaucas tautas cerībām. Lai cik godājami šķiet vācu apgaismības laikmeta darbinieki ar savām reformu idejām (dzimtbūšanas ierobežošanas ierosinājumiem), tie bija un palika intelektuāļu ieteikumi, savas kārtas piederīgo projekti.

-
3. 19. gadsimta vidū nepastāvēja jēdziens “latviešu valsts”, jautājums bija par zemes īpašuma tiesībām latviešiem. Zemnieki šo jautājumu stihiski “risināja”, atsaucoties baumām par Krievijā piešķirto zemi pie Melnās jūras un, ja vien tas bija iespējams, devās ceļā, atpakaļ neskatīdamies. T. s. siltās zemes kustība strauji apauga ar cerībām, ka krievu pareizticīgā baznīca varētu viņus šajos centienos atbalstīt.
 4. Cenšanās pāriet “cara ticībā” daudzos gadījumos bija protests pret vācu jūgu – muižnieku un mācītāju. Ziņas par D. Baloža konfliktu ar mācītājiem Štollu Madlienā un Treiju Rīgā rada iespaidu, ka viņa neiecietīgā reakcija bija gan taisnīga psiholoģiski, gan arī iespējama sociāli, ņemot vērā tā laika apstākļus (pakāpeniski piešķirtas pārvietošanās tiesības).
 5. D. Baloža stāja vētrainajos notikumos bija apolitiska – viņš nenostājās, piemēram, Bebru Kartupeļu dumpja priekšgalā, bet sludināja Debesu valstību, kā tēvs viņam to hernhūtē bija iemācījis. Tomēr šķiet, ka sava mūža beigu posmā viņš sāka apzināties, ka ir pakalpojies krievu misijas interesēm.
 6. Krievu pareizticīgās baznīcas misija savā sākotnējā posmā Rīgā bija neskaidra, ko latviešu vervēšanas nolūkos izmantoja zemākie baznīcas ierēdņi. Tiklīdz sākās vācu izrēķināšanās ar krievu garīdzniekiem, šī dubultā misija tika, protams, tika noliegta. Tomēr zemniekos radās nojausma, ka pāriešana pareizticībā “tikai garīgu motīvu vārdā” ir īpaši spēles noteikumi, kas jāslēpj no vāciešiem. Viņi *zināja, ka pāriešana ir politisks manevrs* divvaldības situācijā.
 7. Pāriešana ar garīgu motivāciju praktiski nebija iespējama – vispirms tāpēc, ka zināšanu par pareizticības saturu latviešiem nebija, nebija grāmatu, krievu valodu viņi neprata, bet krievu priesteru zināšanas latviešu valodā bija vājas. Turklāt lielais pārgājēju skaits neļāva veikt nekādu garīgo aprūpi.
 8. Kad notika valdība politikas maiņa Vidzemē (attiecības starp vāciešiem un krieviem Vidzemē atguva līdzsvaru), sākās atplūdi. Tā bija personiska traģēdija simtiem zemnieku, kas tika pievilti cerībās uz palīdzību no krievu

-
- valdības puses. Tā bija drāma arī D. Baloža liktenī, kas atspoguļojās dēla Pētera dzīves ceļa izvēlē.
9. Krievu politiku Vidzemē J. Samarins nosauca par nodevību gan pret latviešiem, kas viņiem uzticējās, gan pašas Krievijas interesēm. Nodevības pamatā bija gan neskaidrība valsts politikas tālākajā virzībā, gan neveiksmīgu personāļu izvirzīšana stratēģiskos amatos, gan arī – pašā augstākajā līmenī – vācu lobījs cara galmā. Jā, zemnieki izrādījās pievilti šajā spēlē, kurā galu galā uzvarēja cinisms, skaudra atziņa, ka cilvēks, ierauts lielu pārmaiņu virpuļos, var gan kādu laiku aizrauties ideāliem līdzī, bet neizbēgami pienāk brīdis, kad reālā politika ideālus atmet pie malas. Šādas drāmas upuris ir gan Dāvids Balodis, gan tūkstošiem pareizticībā pārgājušo zemnieku.
 10. Visbeidzot, neraugoties uz ciniskajiem apstākļiem, pareizticībā pārgājušie it kā *pa adatas aci* iegāja Vispasaules Baznīcā. Šādas teoloģiskas tēzes pirmais autors ir priesteris Jānis Līcis, lai gan viņš to attiecina uz *visiem pārgājējiem*. Šai ziņā nepiekrītot priesterim, tomēr uzskatu, ka Vispasaules Baznīca kā Kristus sakraments uzņēma savā pulkā tos latviešu mocekļus, kas par to samaksāja ar savām asinīm. Tas tā ir, raugoties no sakramentalisma pozīcijām. Tomēr šo optimismu slāpē kristīgās prakses iztrūkums lielākajā daļā gadījumu.

Vēlos pateikties tuviem cilvēkiem, kas mani atbalstīja šīs grāmatas tapšanas laikā – savai ģimenei.

Paldies Vidzemes ļaudīm, kurus satiku, minētās vietas apstaigādams Madlienā, Inešos, Bērzaunē, Mārcienā, Zaubē un citur. Paldies arī LU Akadēmiskās bibliotēkas direktorei Ventai Kocerei un Misiņa bibliotēkas vadītājai Guntai Jaunmuktānei par iespēju iepazīties ar unikāliem materiāliem.

Guntis Dišlers

2015. gada 30. jūnijā

ZĀLE CEĻMALĀ

Šai grāmatā ir daudz ceļu. Vidzemes ceļi 19. gadsimta vidū – tiešām vērts, ka tiem veltī īpašu uzmanību. Paskatieties, cik pēkšņi mainījās to noslodze! Trīsdesmitajos gados, t. i., kad Vidzemē arvien redzamāk iestājās dzimtbūšanas atcelšanas sekas un zemnieki pamazām sāka izmantot iespējas atstāt savu draudzi, bruģa tiesu un pat pagasta robežas, izrādījās, ka jaunajos apstākļos daudz ko nav iespējams nokārtot muižā uz vietas. Vajadzēja braukt pie lielākiem priekšniekiem, vajadzēja slēgt līgumus ar citu pagastu kungiem, doties uz pilsētām, lai “pierakstītos”, galu galā uz guberņas galvaspilsētu Rīgu... Nav brīnums, ka vecie ceļi, kas ierīkoti vēl klusajos dzimtbūšanas laikos, bet lielākie šķērsoja Vidzemi jau zviedru, bet pirms tam vēl krustnešu laikos, tagad bija izdangāti, vienās bedrēs un pāri malām izgāzušies.

Gadsimta trīsdesmito gadu beigās un četrdesmito gadu sākumā šie ceļi izskatījās nožēlojami. Dubjaino braucamo daļu pagalam izvandīja braucēju rati, tā ka bez īpaša sadisma pret nabaga zirdziņu pa to nevarēja kustēties. Ceļi, kas savienoja pilsētas, nebija laboti turpat simts gadus, bet grāvji pieauguši ar zaļām ūdenszālēm. “Ar tādiem materiāliem – granīta klučiem – Zviedrijas ceļi ir novesti līdz pilnībai,” savās piezīmēs rakstīja kāds tā laika apceļotājs. “Ceļš no Rīgas līdz Cēsīm iezīmēts ar lieliem akmeņiem un mietiem, kas iedzīti vienādā attālumā. Tāpēc jābrauc uzmanīgi pa pašu ceļa vidu, kur bedrēs šur tur iebērtas šķembas. Bet, ja šis ceļa vidus būtu labāks par malām, tad nevienam nenāktu prātā ierīkot brīdinošās, akmeņainās apmales! Naktī tām viegli uzbraukt virsū, apgāzt ratus un sāpīgi apdauzīties.”

Toties ceļam apkārt abās pusēs pletās plaši, apstrādāti tīrumi, tātūmā mazi mežu puduri un retumis zeme, ko nav bijis iespējams apstrādāt. No kurienes šie akmeņi ceļmalās? – Vidzeme bija piebārstīta ar aizvēsturiskiem visdažādākā lieluma un smaguma granīta klučiem, gan cilvēka augumā, gan dūres lielumā. Tur tie gulēja, iejaukti mālā vai smiltīs no tādu pašu akmeņu sadrupšanas produktiem. Citviet granīta slānis kā vāks gulēja pāri ielejām un aizām, un tad no ārpuses likās, ka zeme ir maiga un lēzeni pauguraina. Tomēr zemniekam vairāk pūļu un laika prasīja šādu kluču vākšana un skaldīšana, nekā pašas aramzemes apstrādāšana. Lielākos akmeņus aplika ar degošām pagalēm, pēc tam aplēja ar ledainu ūdeni un tad sasprāgušā akmens šķilas aizveda uz vajadzīgo vietu, kur uzcēla krogiem un dzīvojamām ēkām sienas. Tas bija ellīgi smags darbs un Vidzemē vāciešiem tas nebija pa spēkam. Katrīnas Lielās mēģinājums Vidzemi kolonizēt pilnīgi izgāzās, visi Iršos sadzītie vācieši ātri vien no turienes pazuda.

Citi ceļi – daudz mazāki, dažas pat pavisam svaigas takas – bija slepeni un aplinkus, tie veda cauri mežiem. Arī pa tiem gājēju un retāk braucēju netrūka, bet lielākoties naktīs, jo pa šaurajiem ceļiem klusiem soļiem steidzās tie, kam nebija pasu – atļauju pārvietoties – pa platajiem uz citu draudzi, pagastu vai uz pilsētu. Tikai paviršam vērotājam vai laiskam un piekukuļotam žandarmam šie ceļi šķita klusi, jo patiesībā trīsdesmito gadu beigās un četrdesmitajos tā bija nozīmīga Vidzemes asinsrite – pa šiem ceļiem gāja tie, kas atļauju neprasija vai kuriem šo atļauju nedeva, jo viņi bija muižai parādā, bija kaut ko muižkungam ieriebuši vai citādi skaitījās noziedznieki tajā represīvajā sistēmā, kas centās visiem spēkiem nule brīvlaistos zemniekus noturēt uz vietas. Zemnieks varēja saņemt tiesības pārbraukt uz citurieni, ja bija nokārtojis visas saistības ar muižu, taču tas bija praktiski neiespējami. Slepenie ceļi un takas – jā, asinsrite, kamēr oficiālie ceļi, izpostīti un nefunkcionējoši, tika laboti un gaidīja uz labākiem laikiem, kad tos tik ļoti nenoslogos. Pa šiem ceļiem steidzās arī tie, kam bija dots uzdevums pierakstīties izceļošanai uz vēl kādu citu – “silto zemi”.

Mēģināja jau arī daži latvieši apcerēt šos ceļus un akmeņus. Valmieras dzejnieks Jānis Ruģēns 1843. gadā sacerēja pagaru pārdomu gabalu “Ar acīm redzēts ceļš uz Vidzemes debesīm”, ko vēlāk literatūras un tautisko centienu vēsturnieki ieskaitīja kā pirmo paša latvieša sarakstīto apceri par latviešu tautas vēsturi [K.

Lejnieks]. Akmeņi viņam nebija vis briesmīgie zemnieka darba traucētāji un asiņaino pirkstu šķaidītāji, bet savas nemainīgās dabas dēļ varoņi un laikmeti latviešu tautas vēsturē, uz kuriem tā stāv. “Kad mēs no šejienes uzbrauksim Vidzemes debesīs un mūsu zārķis gar virvēm brauks, tad būsīm par labiem Eben-ezeriem savas tautas dzīvošanā palikuši, un mūsu bērnu bērni, mūsu kapenes apmeklējot, par mums sacīs: Līdz šejien ir tas Kungs mums caur mūsu tautas draugiem palīdzējis!” Tādus Eben-ezerus jeb Bībeles valodā “palīdzības akmeņus” savai tautai Ruģēns uzskaitīja visā viņas vēsturē, cik to zināja, un tas bija sevišķi svarīgi, kamēr “mūsu mantojama tiesa ir svešiem rokās.” Mūsu mantojums ir zeme. Vācieši, kas, dzimtbūšanu atceļot, zemniekiem zemi neiedeva līdz. Kā tad nu risināt šo zemes un brīvības jautājumu? Ruģēns kā jau kristīgs cilvēks pie katra akmens uz mirkli apstājies, zināja sacīt: “No šejienes tas Kungs mums palīdzēs!” Kristīgā ticība, pēc viņa domām, ieguva savu patieso izskatu līdz ar 16. gadsimtā ar lielo reformatoru Luteru – tas māca gara brīvību un māca ticībā pieaugt, bet zviedru laikos nāca ar lasīšanu, pātariem un dziedāšanu, – tas nāk no zviedriem. Bet zeme? . . .

Cits tāds Eben-ezers Ruģēnam šķita Krievijas cars Aleksandrs, jo viņš, lūk, “darīja pēc mūsu Kunga vārdiem: dzenaties papriekš pēc Dieva valstības, tad jums visas citas lietas tiks piemestas”. Tas sākās ar Tērbatas augstskolas iecelšanu un ikkatrā gubermentes pilsētā un kreispilsētā skolu iecelšanu, mācot jauniešus piemīlībā pie Dieva un pie cilvēkiem. Izglītība, kas apvienota ar garīgu celmi – šīs divas lietas viņam šķita pašas galvenās latviešu tautas dzīvošanā. Apcere pilna ar Vecās Derības citātiem, Ruģēnam meklējot pieturvietu latviešu atmodas vēsturē. Lūk, līdz dzimtbūšanas atceļšanai 1819. gadā “nebij nevienam latviešam brīv ar Abramam iziet no savas tēva dzimtenes un dzīvot pie Mamres ozoliem, bet visiem latviešiem bija it kā Izraēļa bērniem jādzīvo vergu kalpošanā Vidzemes Ēģiptē, - kamēr divi Mozi latviešu bērnus no vergu kalpošanas atsvabināja un viņiem deve brīvību arī citās dzīves kārtās ieiet.” Tas pirmais Mozus – cars Aleksandrs, bet otrs – marķīzs Pauluči. Un tālāk jau šīs brīvība izgājušajiem sola citus labumus, jo “nu ir latviešiem visas durvis vaļā, viņi nu var Dāvida kokles spēlēt priekš paša Zaula, viņi nu var ar Abneru par kara lielkungiem palikt, jeb ar Benjāmiņu sēdēt starp ķēniņa rakstītājiem. .” Bet kas tā iziešana līdz ar Ābrahāmu, un kas tie par Mamres ozoliem, pret ko Vidzeme ir kā vergu zeme Ēģiptē? Vai viņš to ceļu domāja burtiski?

Tas ceļš, par kuru rakstīja Ruģēns visdažādākajās variācijās, ir izraēļu ceļš ārā no Ēģiptes verdzības Vecajā Derībā. Šim stāstam visos laikos ir bijusi īpaša loma katras tautas nacionālo centienu atmodas laikā, jo tas stāsta par senāku brīvību, pēc tam verdzību, un beigās par varoņiem, kas pazemotos un nospiestos, bet cilvēka cieņu nezaudējušos izveda no verdzības ārā. Turklāt Mozus ne vien izveda ārā, bet izveda pie savas tautas Dieva, un Dievs viņus tuksnesī iecēla par savu tautu, “svētu, izredzētu tautu, ķēnišķiem priesteriem”. Ar to tautas uztaisīšana vēl nebeidzās, jo sekoja baušļu došana Sinaja kalnā un, tāpat kā izraēļiem Sinaja kalns, tā latviešiem skolas. Un tad atkal – “no šejienes tas Kungs mums palīdzēs!”

Tādus divus ceļus iezīmēja Ruģēns, zemes un debesu ceļu, viens dod stingru pamatu zem kājām, otrs atgriež pazemotajai tautai pašapziņu. Šķiet, arī Vidzemes paugurainais reljefs noskaņoja uz šādām pārdomām, jo, ceļotāja ratiem ripojot augšā, lejā pa kalnaino apvidu, skatiens cilājās līdz te mākoņiem debesīs, tad pievērsās akmeņiem tīrumos, ko brīžam aizsedza kučiera mugura. “Tik lieliska, bet tikai tā šķiet, ka zeme te maiga... Strādāt tādu ir elles darbs!” – teica ceļotājs. Starp laukiem un mežiem vīdēja šur tur izmētātas un līdz pēdējam garlaicīgas, burtiski zemē ieaugušas, laika gaitā nomelnējušas zemnieku mājeles, bet augstajos pakalnos slējās smagā, nomācošā arhitektūrā būvētas zemes īpašnieku muižas. Lūk, īstie Vidzemes saimnieki, kam te viss pieder un tie nebūt negrib, ka pa šiem ceļiem kāds brīvi var staigāt, kur pats to grib.

Parasts tā laika rīdzinieks – un tie bija vācieši, palaikam augstdzimuši pilsētnieki – jo pilsētā iebraukušajiem latviešiem licences nedeļa – nemēdza izbraukt ārā no pilsētas tālāk par Edinburgas peldvietām jūrmalā, un nekādā gadījumā nestājās sakaros ar vietējām pašpārvaldēm. Viņiem, protams, nebija nekāda priekšstata, kādi īsti izskatās Vidzemes lauki un ko domā turienes *čuhņa*. Tāpēc tas, kas tur, laukos, notiek, viņam bija noslēpumains un likās tumsonīgs, visa šī viļņošanās ap ticības maiņu. Paga, kā tur bija, “ticības maiņa”? Kungs taču nemaina – tāpēc, vai pavalstniekam ir brīvi to darīt? Tāpēc, vai tad to ir iespējams mainīt? Un vispār – vai tad ticību var nomainīt? Kādā ticībā kungs, tādā viņa zemnieks. Tiesa gan, tas, ko var nomainīt, ir dzīves apstākļi. Bet Vidzemē kopš Lutera nevienam nebija šaubu, ka “ticība” – tā ir kristīgā, vācu. Tāda ticība māca pazemību un darbu, un tā māca turēties pie muižas, jo tas ir pamatu pamats.

.....

Smalkais labības stiebrs ar lielu vārpu galā, tai pieklāvušos biedru balstīts un saules silto staru sildīts, dūšīgi cīnījās uzbrūkošajam vējam, un visa druva stalti šūpojās un viļņojās it kā ezers, pilns šķidra, gaiši dzeltena medus. Arī spriežot pēc iesēto linu daudzuma, kas labi aug tikai sulām bagātā zemē, jādomā, ka Vidzemes augsne ir auglīga, to baro nesaskaitāmi daudz neredzamo pazemes avotu.

Tīrumam pāri slīdošie gubu mākoņi izskatījās pēc debesu maisiem, tik pilni tie bija, un sudrabortās kupenas bieži aizsedza sauli. Tur, augšā, pūta ledains vējš, bet lejā bija karsts kā daždien vasaras beigās. Divstāvu muižas ēkas logos pa laikam spīdēja saule, ar saviem spožajiem zibšņiem durstīdama pagalmu – likās, ka muižkungs ar lorneti noskatās visā, kas notiek ārā.

Toties zaļā zāle pļavā bija pavisam maiga, lai gan vasara jau gāja uz galu. Ar rupjiem hromādas zābakiem staigājot, nekad nevarēja ienākt prātā, cik daudz šajā maigajā zaļumā dažādas dzīvības – vesela pasaule! Lūk, pieneņu lapas, tad ceļmalītes, timotiņš, āboliņš – sarkans un balts, bet pie paša ūdens dīķmalā sulīgi meldri un kosas. Katram augam sava vieta un, ja tos pārstādītu, tie neieaugtos. Dažs vēlīns ziediņš garā kātā vēl steidzās pretī saulei kaut ko satvert no aizejošās vasaras, jo nez kāpēc bija tik vēlū pamodies, tagad steidzās atgūt nokavēto.

Bet, dziļāk ieskatoties zaļajos džungļos, izrādījās, ka zāle patiesībā ir kaut kas līdzīgs Amazones neizbrienamajiem mūža-mežiem ar vairākos stāvos sagāztiem veciem kokiem, neminamas pagātnes milžu rokām izmētātiem zariem un izrautām saknēm, lietū apsūnojušiem celmiem, nemaz nerunājot par noslēpumainām alām un bīstamām bedrēm, kas neuzmanīgam gājējam slēpa nāvējošas lamatas. Šī pameža smarža bija trekna un mikla, ja vien par smaržu var teikt, ka tā ir mikla un trekna; tādu to darīja zemes tuvums un ēna. Kaut kur augšā pretī saulei laužās smaragdzaļi ciedri ar zilu un violetu ziedu ķekariem, ar teiksmainu augļu virtenēm vijīgos plecpos. Tuvumā varēja aplūkot šī biezokņa mēmos iemītniekus, vaboles ar garām, putekšņu apsnigušām ūsām, dažas raibas, ar sarkaniem

punktiem, citas zaļas un zilas, tik sīkas, ka bez grūtībām paslēpās aiz koku stumbriem. Tās skatījās sastingušu skatienu, izvalbītiem redzokļiem un kaut ko gremoja, masīvos žokļus augšup, leļup kustinādamas. Radības klusēja un nekustējās, sastingušas vēlās vasaras saulē. Likās, ka tur bija pavisam cita pasaule. Vai tām bija ausis dzirdēt? Vai to acis manīja, ja tuvojās briesmas? Cilvēks tām bija par lielu, šiem redzokļiem viņš rādījās tik milzīgs, ka aizēnoja sauli pie debesīm. Un tomēr – vai dievgosniņai māja aizdegās, ka viņa, līdz šim mierīgi tupēdama, tagad pēkšņi pacēlās spārnos un aizlidoja? Lūk, skudras stiepj savu balķi, tad noliek to un steidzas pēc nākošā. Tad sienāzis, savas varavīkšņotās acis bolīdams, ar savu kaula vijoli – pēkšņi saspringa un aizlēca.

Gājējs par to visu neko nezināja, ar smagajiem zābakiem zāli brizdams un sagraudams dimanta pilis, notraukdams pērļu virknes, noplacinādams smaragda mežu, sašķaidīdams teiksmainās papar-des, nekur neredzētās būtnes pārvērdams bezveidīgā, ar dubļiem sajauktā masā. Cilvēks, tik liels un bezjēdzīgs, tik neveikls briesmonis, ka neietilpa šo teiksmaino būtņu apziņā! Brutāls milzis, kas ar savu ielaušanos iznīcina un izposta simtkārt smalkāku pasauli tur, apakšā.

Lai gan vasara gāja jau uz beigām, labība vēl šur tur stāvēja kūlīšos nenovākta. “Mēs Krievijas ziemeļos neesam redzējuši tik blīvus labības sējumus, kādi ir Vidzemē, un mēs brīnāmies par arāju igauņu un latviešu darba mīlestību, kas no šīs akmeņainās zemes izdabū sev dienišķo maizi. Tad kāpēc, sūdzoties par trūkumu, lauki tomēr nav nokopti? Vai akmeņi lauž vidzemnieku arkļus un izkaptis? Šai ainavā ar akmeņiem un nenokoptajiem laukiem ir kaut kas biedējošs, kaut kas līdz galam vārdos nepateikts,” sprieda gājējs, un viņš bija no Krievijas.

Jā, kāpēc dzīves apstākļi vidzemniekiem tik trūcīgi?

Parasti vidzemnieki dzīvo savu lauku vidū... lai gan par “savu” to īsti saukt nevarēja, reti kam tas patiešām bija savs. Lielākoties zeme piederēja muižai, sevišķi klaušu laikos, jo dzimtbūšanas atceļšana iedeva zemniekiem “putna brīvību”, kas uz papīra nozīmēja personas brīvību, bet bez zemes. Tātad dzīvošana “savu” lauku vidū atsevišķā mājā, nevis sādžā ceļotājam no Krievijas likās savāda un noslēpumaina. Un viņš sprieda, ka tam bija droši vien savs labums – kad neuzmanīgi apgājās ar uguni, tad nodega tikai viena māja, bet ne viss ciems, kā Krievijā. Nu, tas tā – rēķinoties ar ugunsgrēku, un

diezin vai tas varēja būt atsevišķi stāvošo ēku izvietojuma galvenais iemesls, viņš sprieda. Ne igauņiem, ne latvietim nebija to plato ielu, pa kurām svētkos izgreznojušās meičas dejoja, caur pieri metot kvēlus skatus un gaišcirtaino puīšu pusi. Nav viņiem arī soliņu pie lieveņa, kur šajās dejās noskatās un klusi tērzē ilggadīgā darbā sagriezušies veči un vecenes, šad tad apsaukdami pie kājām pa zemi lēkājušiem un kūleņojušiem mazbērniem. Jā, viņi dzīvo pa vienam! Nav viņiem tās ikdienas kopības, kāda valda krievu sādžā, un tiešām – tikai ugunsgrēks tos varētu sasaukt kopā.

Vēl pirms gadiem divdesmit skurstenis viņu mājās bija liels retums, kaimiņi uz to skatījās kā uz lielu brīnumu, bet īpašnieku ieredzēja par bagātnieku un veiksminieku. Tāds taču nesildās ar karstajiem dūmiem, kas istabā ieplūst no blakus uzceltās rijas! Laiki mainījušies un tagad viņi ar izsmieklu runā par nejēgām malēniešiem, kuri māju uzcelt gan prot, bet logu, lai istabā gaišs, nē. Šie tad nes gaismu iekšā ar maisiem, bet nesaprot, kāpēc gaišāks kā nepaliek, tā nepaliek. Logs uz āru, turklāt iestiklots – tas bija jaunums. Laiki patiesām mainās, līdz ar savu apkuri mājā un stiklu logā nāk arī gaišāks skats uz dzīvi. Un, kad cits laiks, tad sacer citas pasakas.

“Nezinu,” viņš prātoja, “kas ir labāk: laiku pa laikam liksmība kopā ar sev līdzīgiem ļaudīm, vai pastāvīgi vientuļa dzīve? Gribas taču gan ar pilnu krūti palīksmoties, gan arī pārņemt šausmas, kad liesmu jūra alkātīgi un ātri apriņ vienu māju pēc otras un slimība no vienas vietas ka zāli nopļauj sādžas iemītniekus. Šie te katrs par sevi... Ej nu izmeklē, ko šo nošķirto viensētu ļaudis pie sevis domā?” Un vēl piebilda: “Igauņa un latvieša dzīve kopš bērnības pāriet vientulībā, kas nav pazīstama krievam. Igaunis ir sauss un sadrūmis, tāpat kā sausi un drūmi ir viņa luterticības rituāli.”

Domas par ugunsgrēku ienāca prātā no praktiskās puses, bet zem praktiskā prāta kāds impulss ienāca no zemapziņas. Garām slīdošās zemās, retās mājas ar tumšajiem logiem aizveda pie minējumiem par to, kas notiek vientuļi dzīvojošo zemnieku prātā. Sagumušas ēkas – sagumuši prāti? . . . Un, kad ilgi tā dzīvojuši, tad, lauzdamies brīvībā, paliek par bīstamiem zvēriem. *Čuhņa*... Pēdējo notikumu gaismā liekas, ka tā arī notiek. Mājas starp pauguriem atgādināja zemē nogrimušas milžu sejas ar tukšiem, stiklotiem redzokļiem. Kam šie tic, tādi zemē nogrimuši? Kāda pazemes uguns liek viņiem kāpt uz augšu, pretī saulei un augšā slīdošajiem mākoņiem? Kaut kas viņus tur, pazemē vieno? . . .

Visbeidzot ceļotājs pievērsās priekšā uz bukas sēdošā kučiera uzkumupušajai, kaulainajai mugurai. Lai saprastu, ko šis domā, nemaz nevajag redzēt sauso, izvagoto seju ar skābu un dzedru skatienu. “Kučieris igauņis vai latvietis ir vienādi garlaicīgs,” viņš prātoja. “Kā apsēdās uz bukas mūsu ceļojuma sākumstacijā, tā nepakustēdamies sēž līdz galam. Reti viņš parausta grožus, vēl retāk pieskaras ar garās pātagas kāta galu zirga mugurai. Visu ceļu brauc līdzenā, klusā, vienmuļā riksī. Izskatās, ka viņš un viņa zirgi ir nogrimuši kādās dziļās pārdomās. Bet mūsu kučieri gan tādi nav! Krievs ceļā vairākas reizes nolec no bukas, lai bez kādas vajadzības palabotu iemauktus, iesistu vienam zirgam, pagrūstu otru, noglāstītu trešo. Daudzas reizes liktu pasažierim iesmieties, vēl biežāk ar kaut ko apbēdina, bet beigās visu izdara tā, ka jāpiedod vien ir visi viņa grēki, tīši vai netīši. Lai kādā gara stāvoklī es atrastos, viņš piespiedīs mani dzīvot ar viņa iespajdiem, liks man dzīvot viņa dzīvi. Neko tamlīdzīgu gan es nesajaidīšu no kučiera igauņa vai latvieša. Viens un otrs – mūmija uz bukas! Sēdēdams viņš sakustas kā putnubiedēklis, tiklīdz ekipāža viņu spēcīgi sakrata. Kāds teiks: igauņa atturība ir labāka par acīmredzami bezcēloņa manīgo krieva raksturu. Pieņemsim, ka tā ir, bet jautāsim: kur vairāk dārgās jaunības, enerģijas, dzīvības – vai krievu brāzmās, vai igauņa un latvieša atturībā?”

.....

Vidzemi deviņpadsmitā gadsimta četrdesmito gadu otrajā pusē apceļoja un Rīgā kādu brīdi strādāja Pēterburgas Iekšlietu ministrijas ierēdnis Jurijs Fjodorovičs Samarins. Ir vērts pie viņa biogrāfijas pakavēties – gan tāpēc, ka viņš darbojās komisijā, kuras uzdevums bija noskaidrot zemnieku viļņošanās cēloņus 1840. gadu sākumā, gan arī tāpēc, ka viņa “Vēstules no Rīgas”, un vēlāk plašais apcerējums “Krievijas nomales” dokumentēja šīs Krievijas provinces un vācu autonomijas sarežģītās attiecības visos sabiedrības līmeņos, arī psiholoģiskā un garīgā, ja ar to saprot ticības dzīves iespaidu uz tautas raksturu. Jurijs Fjodoroviča dzīvē Rīgas periods izrādījās liktenīgs. Iespaidi, kurus viņš aprakstīja, balstījās tā laika modē nākušo slavofilu uzskatos, proti, Vidzeme, tāpat kā visa Krievija, atrodas vēsturiskās krustcelēs. Šīs krustceles bija gan ekonomikā,

Jurijs Samarins. 19. gadsimta beigū foto.

galvaspilsētu pārcēlās cariskā administrācija, slavofiliem likās skaidrs, ka milzīgās valsts avangards tiek virzīts gultnē, kas krievu nacionālajam garam ir sveša. Jau studiju gados viņš iesaistījās abu partiju diskusijās, domājot par Krievijas nākotni. Samarins filozofijas studijas Maskavas Universitātē uzlūkoja kā “ērtu pakāpienu no rietumu uzskatu aizgūšanas uz patstāvīgu spriešanu, ka atbilst *mūsu* [lasi – krievu] senajai prāta apgaismībai”. “Mūsu” – tas ir krievu, kam otrā pareizticību-sē ir “viņu” – rietumu domāšana. Vidzeme kā Krievijas guberņa – bet ar vietējai vācu varai piešķirtām autonomijas tiesībām – šajās diskusijās bija arvien lielāka vieta. Ja autonomija saglabājas, tad tas notiek uz Krievijas impērijas integrācijas rēķina.

Taču, kā jau daždien teolģiskajās zinībās svaidītam cilvēkam, Jurijam Fjodorovičam bija tieksme uz reliģisku skatījumu. Tas kļuva redzams, tiklīdz viņš iekarsa polemikā par metodi, kā piekļūt īstajām zināšanām. Rietumu racionālisms viņam, kas audzis pareizticības tradīcijās, likās sauss un auksts, toties izdevīgs kontrasts tam, ko pats meklēja: no Šellinga viņš aizguva prasību pēc “jauna garīga spēka, kas ir viņā pusē prātam”, bet jauno metodi viņš nosauca par “filozofijas saplūsmi ar ticību vienā pasauluzskatiskā veselumā”. Tas bija

gan politikā, gan, kas pavisam īpatnēji, arī krievu un vācu baznīcu atšķirīgajos naratīvos. Pēc savas izglītības Jurijs Fjodorovičs bija gan jurists, gan filozofs un teologs, un Vidzemē notiekošo skatīja kā šo triju dzīves jomu mijiedarbību, tāds skatījums tālu pārsniedza parasta kantora klerka darbības mērogus.

Slavofilu un rietumnieku uzskatu sadursme četrdesmitajos gados bija Krievijas lielo reformu priekšvēstnese. Rietumnieki vairāk grozījās ap Pēterburgu, galu galā tāda bija Pēterburgas tradīcija, kopš tās dibinātājs Pēteris I “cirta logu uz Eiropu”. Kad uz šo ziemeļu

pretstatījums, jo “filozofija” jau tajā laikā Krievijā bija teju lamuvārds, ar ko raksturoja tukšu spriedelēšanu bez centra un virzības, pašmērķīga intelekta rotaļa. Bet tas bija arī jaunas integrācijas pieteikums, jo J. Samarins iestājās par tiem resursiem modernā pasaules uzskatā, ko var dot ticība, kas garīgajā darbībā iesaista visu cilvēku, viņa jūtas, domas, sapņus, bet galvenais gribu. Griba, kā zināms, ir pamatā rīcībspējai. Kam nav gribas, tam nav arī ticības – un otrādi, un tas arī nespēj neko izdarīt. Lūk, filozofija ir pseidogarīga nodarbošanās, kam ar rīcību nav nekāda sakara, bet ticībai jābūt apvienotai ar praksi – tā bija aksioma, un ne jau tikai kāda atsevišķa indivīda dzīvē, bet arī valsts līmenī. Pēc būtības tā bija balstīšanas grieķu – krievu pareizticīgās baznīcas tradīcijās.

Starp sava laika intelektuāļiem, citiem pazīstamajiem slavofiliem Samarins jutās kā savējais. Tā kā no vecākiem bija mantojis labus sakarus, nākotne viņam solīja lieliskas karjeras iespējas. Pilnībā nodrošināts ar līdzekļiem, viņš varēja palikt Maskavā, šad aizbraukt pusdienās pie slavenā Hercena, pastrīdēties ar viņu par jaunāko A. Homjakova rakstu vai Gogoļa uzskatiem ticības jautājumos, vai piedalīties kādā salona diskusijā par Hēgeļa filozofiju, vai galu galā pavadīt omulīgu vakaru vietējā angļu klubā. Tomēr liktens viņam bija lēmis citu ceļu, ko pagaidām lielā mērā noteica viņa tēvs Fjodors.

Fjodors Samarins bija viens no vecās pasaules krietnajiem ideālistiem – viņš darbu valsts dienestā saistīja ar labām humanitārajām zināšanām, tāpēc dēla filozofijas studijas uzskatīja par sabiedriski nozīmīgu investīciju. Kamēr dēls Universitātē rakstīja disertāciju par abu senāko kristīgo konfesiju katolicisma un pareizticības attiecībām [«Стефан Яворский и Феофан Прокопович»], tēvs patiesības skaidrošanā neiejaucās. Šodien mēs teiktu, ka disertācija, kurā pretstatīts rietumu pasaules latīnisms un austrumu pareizticība, teiktu, ka darbs iztīrā divus lielus naratīvus reliģijā un politikā, izmantojot Krievijas vēstures vielu. Eiropā šādas ievirzes darbi parādījās daudz vēlāk, jo civilizāciju sadursmes gadsimts vēl bija aiz kalniem. Toties Krievijā – slavofiliskajā Maskavā un rietumnieciskajā Pēterburgā – tā jau bija realitāte. Tur sāka saprast, cik “mēs patiesībā esam atšķirīgi” un ka Dievs nebūt “nav viens”, jo tas, kā kurš tic, atsaucas uz visu dzīvesveidu un galu galā uz valsts politiku, un otrādi. Tēvs, nomanīdams, ka dēla dzīve salonā, kad diplomdarbs spīdoši aizstāvēts, var maitāt talantīgā jauneklā

nākotnes izredzes, uzstāja, lai dēls iestājas valsts dienestā. Kas šodien liekas grūti savienojams – tādas zināšanas un tāda karjera – tas tēvam bija tālredzīgs aprēķins. Jurijs Fjodorovičs bija labi trenēts vēstures studijās saskatīt likumsakarības, sevišķi, ja šīs likumsakarības krustojas pretrunīgās Krievijas impērijas dzīvē. Slavofili un rietumnieki ne tikai reflektēja par pagājušajiem laikiem, viņi aicināja pieņemt izšķirošus lēmumus un rīkoties politiski, lai Krievijas nākotne nebūtu atrauta no tās pagātnes. Bet Krievijas pagātne – tā ir pareizticība vienā veselumā ar tautas dzīvi.

Lai iestātos valsts dienestā, Samarins juniors devās uz slāviskās Krievijas pretpolu – pusvāciskās administrācijas galvaspilsētu Pēterburgu, kur iestājās darbā Senātā. Kantoris ar savu vienmuļību viņā iedvesa riebumu. Nebija ilgi jāgaida, kad tēva intuīcija izrādījās pareiza – Jurijs Fjodorovičs lietas skatīja kā politiķis, kas uz ticības dzīves jautājumiem skatās valsts stratēģijas kontekstā. Tāds bija laiks. Krievijas sabiedrības dziļēs brieda reformu nepieciešamība, un Jurijs Fjodorovičs izrādījās cilvēks, kurš tās skata tālredzīgāk gan filozofiskā, gan politiskā ziņā, nekā daudzi laikabiedri. Un, kā redzēsīm vēlāk, viņš par to dabūja kārtīgi samaksāt.

Rīgā Jurijs Samarins iebrauca 1847. gadā. Senāta komisijas darba komandējums formāli bija izpētīt Rīgas pilsētas pārvaldi. Pirmie iespaidi Vidzemes guberņas galvaspilsētā bija konfliktējoši: “Skatīties uz galvaspilsētas labklājību un domāt, ka tāda pati apmierinātība valda visā Vidzemē, ir kļūda,” viņš sprieda. Ielaistās likumdošanas un pārvaldes nepilnības kavē guberņas attīstību gan vietējā, gan Krievijas kontekstā, jo Rīga savu šķietamo labklājību un “veiksmes stāstu” patiesībā iegūst nevis no Vidzemes laukiem, kā tam vajadzētu būt, bet gan no citām lielās krievu impērijas guberņām. Vāciešiem par šo “veiksmes stāstu” tiešām nav, ko lepoties, tās ir ierēdņu pasakas, lai Pēterburgai noslēptu Vidzemes autonomijas patieso īstenību. Feodālā saimniekošana, dzimtbūšanas atcelšanas farss ar tā “putna brīvību”, muižnieku rijība un cinisms ir cēlonis dziļai krīzei ekonomikas pamatos. Tāpat kā A. Homjakovs, arī J. Samarins uzskatīja, ka nākotnes kārtības atslēga ir pareizas attiecības starp zemes īpašniekiem un lauku zemkopjiem. A. Homjakova lielākā pārliecība bija, ka kopiena ir neaizskarama jebkādos pārkārtojumos, kas Krievijā veicami – zemniecība nodrošina tikumisko vidi, kurā tautas labākās īpašības tiek pasargātas no dzimtbūšanas postošās ietekmes. Rīga ir krāšņa tepiķa

stūris, zem kura paslaucīt vietējās kārtības netīrumus, kas tur krājas jau kopš seniem laikiem. Četrdesmito gadu Vidzemes zemnieku nemieru cēlonis nav vienkārši “dumpis pret pastāvošo iekārtu”, kā to pasniedz uz augšu, lai sankcionētu karastāvokļa izsludināšanu un soda ekspedīciju ieviešanu, zemniekiem nav ne tādu zināšanu, ne tādu resursu, lai dumpi sarīkotu. Tas ir stihisks dumpis un stihisks izmisums, ugunsgrēks viensētā, ko vējš pārnes uz citām tikpat sausām koka mājelēm, kas atsaucas pirmajai vēja nestajai dzirkstelei un uzliesmo, un tad dzirkstele iet tālāk pie citām tādām pašām viensētām. Un Samarins sāka šķetināt šīs krīzes cēloņsakarību kamolu.

.....

Trīsdesmito gadu beigās Vidzemē arvien skaidrāk kļuva redzams dzimtbūšanas atcelšanas rezultāts. Bija pagājuši divdesmit gadi kopš likumu apstiprināja cars Aleksandrs I [tieši tajā pašā 1819. gadā piedzima Jurijs Samarins]. Vēl trīs gadus iepriekš – 1816. gadā – cars apstiprināja Igaunijas zemnieku brīvlaišanu. Pirms zemnieku brīvlaišanas Vidzemē starp muižniekiem sākās polemika, vai arī te brīvlaišana ir vajadzīga, un, ja vajadzīga, tad kādā veidā to izdarīt labāk? Šajā diskusijā katra uz savu pusi izvirzījās vairākas idejas. Jauno ideju vēsmas nebija dzimušas Vidzemē.

Vispirms tā bija tēze par “dabiskajām tiesībām”. Tā piedzimu Francijā pirms Lielās franču revolūcijas 1789. gadā un vēlāk iegāja visas Eiropas tiesību teorijās. Vienkārši runājot, tā demonstrēja izpratni, ka ikviens cilvēks ir Dieva radība tāpat, kā priviligiētie muižnieki un aristokrāti. Pirmajā brīdī šķita, ka tā ir gluži kristīga ideja. Dabiskās tiesības nav saistītas ar sociālajiem apstākļiem, kādos cilvēks atrodas, un nav saistīta ar kādas vienas sabiedrības daļas savvērestību *pret pārējo sabiedrību* – kas šos “pārējos” nostāda neizdevīgā situācijā.

Šī visu humānistu galvaspilsētā Parīzē dzimusi ideja būtībā bija ļoti vienkārša – atsevišķs cilvēks ar visām viņam no Dieva dotajām dāvanām ir ielikts netaisnīgā un šai dabai neadekvātā sabiedriskā kārtībā. Sabiedrības iekārta ir dzimusi no “cilvēku izdomas” [tika lietots arī vārds “sazvērestība”], kas ir izdevīga tikai vienai

sabiedrības daļai. Piemēram, vecajā feodālismā visu nosaka kastu sistēma [Baltijā tas redzams pēc imatrikulētās jeb veco bruņinieku dzimtu muižniecības privilēģijām]. Feodālo kastu sistēma izslēdz jebkādu vertikālo mobilitāti, kas savukārt bremsē sabiedrības attīstību. Turpretī dabiskās tiesības liek “darīt to, kas paceļ mūs un mūsu, kā arī citu stāvokli” [tā rakstīja viens no dabisko tiesību teorijas pamatlicējiem vācu filozofs K. Vofls]. Taču vēl senākā pagātnē dabisko tiesību teorijas aizmetņus atrodam grieķu filozofa Aristoteļa uzskatos. Viņš rakstīja par to, ka “katram savs”, tātad nevis “viens pār otru un viens zem otra”, bet ikviens par sevi ir tiesīgs attīstīties uz augšu.

Tiesa, ceļš līdz Vidzemei šiem uzskatiem bija tāls. Pirmajā mirklī evaņģēliskā dabisko tiesību teorija bija visiem uz mēles, tas skaitījās moderni, tā bija pielipusi kā laipnība, kā etiķete labajam tonim. Tā demonstrēja izpratni, ka vienkāršais zemnieks ir Dieva radība tāpat kā “mēs”. Toties pamanāms gan: vienam no Vidzemes landrātiem Hāgemeisteram paspruka frāze saistībā ar Dieva dotajām tiesībām no vienas puses un sociālās līdztiesības nošķiršanu no otras: “Prasība pēc absolūtas brīvības un vienlīdzības ir aplamības, bet *tieksmi pēc personas brīvības un vienlīdzības likuma priekšā* Dievs ar neizdzēšamiem burtiem ierakstījis cilvēka dvēselē,” viņš rakstīja. Šāds “absolūtas” brīvības un vienlīdzības pretnostatījums liecina, ka sāka parādīties bažas par “dabisko tiesību” teorijas iespējamām politiskajām sekām. Vidzemē, kurā valdīja feodālas attiecības, plaisa starp Dieva doto un cilvēku nolemto vērās arvien dziļāka. Jā, būt modernam civilizēto rietumu priekšā nebija viegli. Un tiešām, tas bija āķīgs triks, atsaukties uz Dieva dotajām tiesībām, jo šo principu droši varēja sludināt no baznīcas kanceles, un tai no baznīcas puses tam nevarēja īsti piesieties, iekams – jā, iekams tumšais un apspiestais zemnieks nesāka kasīt pakausi un spriest arī par savu stāvokli: “Dievs radīja... ne vien ķēniņu, muižnieku, mācītāju, bet ikvienu cilvēku, arī mani, zemes tārpu... Kā man tas nebija ienācis prātā ātrāk? . . .” Lūk, Bībelē apslēptā protesta sēkla, ko apaugloja 18. gadsimta franču izgudrotais burvju vārdiņš *dabiskās, neat-savināmās tiesības!* Bībeles stāsts par cilvēku kā “Dieva tēlu un līdzību” iekrāsoja opozīciju arī pašai baznīcai, kas līdz šim cītīgi apkalpoja feodālo kastu kungus. No feodālo kārtu žņaugiem un ierobežojumiem atbrīvots cilvēks – lūk, mērķis, kuru izglītojamiem rietumiem, bet pēc tam visādi idejisko platformu revolucionāriem un anarhistiem atklāja sākotnēji taču bibliskais sauklis “Dieva tēls un

līdzība”. Nav brīnums ka franču revolūcijas sauklis “brīvība un vienlīdzība” cilvēka emancipāciju arvien vairāk attālināja no baznīcas. Tas bija paradokss – kristīgos principos dibināta cilvēka cieņas izpratne atbrīvoja cilvēku... no baznīcas.

Taču viņi gāja vēl tālāk. Šveicietis Žans Žaks Ruso rakstīja, ka cilvēka dabā ir ielikta biedrošanās vajadzība, kas dzen viņu meklēt sabiedrību pat tad, ja viņam nekā netrūkst. Ir tikai loģiski, ka biedrošanās ir tāda pati “dabiska vajadzība”, lai gan iepriekš tā diemžēl tikusi izmantota noziedzīgi un ir vairojusi spēku vienai kārtai, kas izsūc citas. Tagad zemnieks, kam piemīt tāds pats saprāts kā kungiem, sāk pieprasīt netaisnīgi atņemto daļu – ekonomiski un juridiski. Ruso bija pirmais, kas dabisko tiesību teoriju pārtulkoja praktiskas politikas valodā, proti, cilvēktiesību māte ir brīvprātīgi vienojoties nodibināta saistība starp cilvēkiem.

Dabisko tiesību teorija paredzēja jaunu, taisnīgāku biedrošanos un jauna sabiedrības slāņa ienākšanu ekonomikā. 1789. gada 26. augustā pieņemtā Francijas Nacionālās sapulces “Cilvēktiesību deklarācija” prasīja ievērot gan personas brīvību, gan viņa tiesība uz privātīpašumu. Pirmie panti deklarācijā skanēja: “Cilvēki piedzimst un paliek brīvi un vienlīdzīgi tiesībās. Katras politiskas sabiedrības mērķis ir nodrošināt cilvēka dabiskās un neatsavināmas tiesības. Šīs tiesības ir: brīvība, īpašums, drošība un pretošanās varmācībai.” Pēc revolūcijas Francija zaudēja gadsimtiem ilgi pastāvējušo absolūto monarhiju un feodāli klerikālās, tai skaitā baznīcas privilēģijas. Revolūcijas idejas iespiedās arī Vācijā un no turienes Krievijā, sašūpoja dažu muižnieku galvas Vidzemē un Kurzemē. Tas bija moderni un to vajadzēja respektēt.

Šī revolucionārā koncepcija perversā veidā tika apspēlēta arī Vidzemes zemnieku brīvlaišanas dokumentā. Vēl pirms tā pieņemšanas pavidēja, ka personas brīvību vācu muižniecība gatavo pasludināt uz zemes tiesību rēķina. Vidzemes landrāts for Bruinigs 1817. gadā rakstīja: “Mēs atzīstam, ka mums ir jāapmierina taisnības prasības un jāatdod zemniekam viņa neatsavināmās cilvēka tiesības – personas brīvība.” Bet tikai pirmajā mirklī šī gatavība varēja likties daudzsološs zemnieku cerību piepildījums – landrāts rakstīja: “Mūsu celtne tikai tad būs droša un patstāvīga, ja mēs tai liksim labus pamatus, t. i., ja mēs rīkosimies pēc taisnības likumiem, bet pirmais un svarīgākais no šiem likumiem skan: *katram savu*.” Kā tad tā? Faktiski tas nozīmēja vecās kārtības saglabāšanu, jo “katram savs” –

zemnieks iegūst personas brīvību, bet muižnieks saglabā tiesības uz zemi. Ciniskā kārtā zemnieka primārās, neatsavināmās tiesības bez kāda ekonomiska pamatojuma, pārvērtās par lielāko pazemojumu. Muižnieks palika tāds pats zemes īpašnieks un izsūcējs, kāds viņš bija līdz šim.

Reiz pateikta, šī ideja uzņēma apgriezienus. Sadalījumu "katram savs" atbalstīja arī Pērnavas bruņniecības deputāts fon Broks: "No visas sirds un ar pilnīgu pārliecību es pievienojos principam *katram savs*, jo nekad nevar būt svētīga tāda labklājība, ka dibināta uz cita pazudināšanu [domāta muižnieku kārtā, bet, tālāk skatoties, muižas ekonomikas sistēma Vidzemē]... Katrā ziņā mums nevajag neko citu, kā tikai tīro pretstatu: zeme mana un laiks tavš, lai apmierinātu visus... Labi tai valstij, kurai nevajag daudz likumu, jo visur ir pamatā pareizi nostādītas vienkāršas attiecības! Tāda valsts vienmēr pastāvēs līdzīgi mūžīgai dabai."

Tā, sekojot laikmeta modei, Vidzemē deviņpadsmitā gadsimta sākumā tika atzīta "tieksme pēc brīvības", bet šī tieksme neguva atbalsojumu zemes īpašuma tiesībās, kurioza un ciniska situācija. Muižnieki, zemes īpašniekiem, tāpat palika kungi pār zemniekiem. Tā kā zeme – vienīgais iztikas avots – piederēja muižniekiem, tad ar muižu vajadzēja slēgt t. s. brīvos līgumus, jo zemniekiem vismaz līdz trīsdesmitajiem gadiem tika liegtas arī pārvietošanās tiesības – tās pašas muižas ekonomikas saglabāšanai, kas draudēja izjukt, ja šādas pārvietošanās tiesības būtu dotas. Vidzemē sākās drūmie klaušu laiki.

Likumā par personas brīvību apmaiņā pret zemi teikts: "[1. pants.] Vidzemes un sāmu zemes lielkungi atsaka uz mūžīgiem laikiem visām tām vaļām, kas viņiem, dzimtkungiem būdamiem, līdz šim bija pār saviem dzimtļaudīm. Tomēr *muižnieki visu grunti un zemi patur kā paturēdamu mantu*, ar ko viņi var darīt, *kā pašiem patīk*, tā ka viņi no veciem laikiem šo vaļu ir iemantojuši par īpašu muižnieku piederumu, un tāpēc, ka tāda vaļa viņiem nākas pēc pirmiem Vidzemes Tiesas likumiem un arīdžan ir apstiprināta no visaugstākiem šīs zemes valdītājiem."

Līdz ar brīvajām tiesībām, vairs nebūdami dzimtcilvēki, zemnieki pazaudēja arī līdzšinējo.. gādnieku muižnieku, kas dzimtbūšanas laikos bija atbildīgs par saviem dzimtļaudīm valsts, valdības un pagasta priekšā. Zemnieks palika viens pats, bez kādām

“sociālajām garantijām”, t.i. neaizsargāts un apdraudēts vecuma nespēkā un slimībās. Tiklīdz šie jaunie likumi tika izsludināti,. . . *“arī muižniekus vairs nevar piespiest zemniekiem ko atdot un tiem palīdzēt [8. pants].”*

Par pārvietošanās tiesībām, t. i., par tiesībām atstāt dzimto pagastu un meklēt jaunu darba un dzīves vietu likums rakstīja: “Katram par brīvi atlaistam cilvēkam, lai tas būtu bijis saimnieks, kalps vai no muižas ļaudīm, ja viņš jau priekš laika nebūtu apņēmis citādi, ir vaļa savu līdz šim valdītu māju vai savu dienestu atsacīt un citur saderēties, vai māju ņemdams uz renti, vai klausīšanās, vai iedams dienestā pie citiem. *Bet viņam jāņem vērā, ka pirmajos trijos gados viņam nebūs iziet no savas draudzes jeb no savas ķirspēles un rāsttiesas apriņķa, nedz arīdzan tajos trijos gados viņam atkal nebūs iziet no tās bruģmeistara tiesas apriņķa, pie kuras tā muiža pieder, kur viņš bija par dzimtu, bet pēc šiem sešiem gadiem jāpaliek gubernas robežās. [13. pants.]”* Tātad pārvietošanās tiesības gubernas robežās tika piešķirtas pakāpeniski, jo pretējā gadījumā muiža pazaudētu bēguļojošos darbiniekus. Kurzemē visiem brīvlaistajiem zemniekiem pārvietošanās tiesības tika dotas tikai 1832. gadā, bet Vidzemē 1848. gadā – laikā, kad pāriešana pareizticībā likumsakarīgi sasniedza augstāko punktu. Bet pagaidām zemniekam uz citu pagastu doties neļāva. Pasi izbraukšanai varēja saņemt tikai ar landrātu kolēģijas lēmumu, bet tam savukārt bija vajadzīgs mirtiesas spriedums, ko parakstīja muižnieks – ja viņam nebija nekādu iebildumu pret zemnieka prombūtni. Bet parasti muižniekam šādi tādi iebildumi atradās – un, protams, nevarēja nebūt, jo zemnieks taču strādāja viņa laukos, tāpēc izceļošana visādi tika kavēta. Piemēram, ar parādiem muižai. Muižas pārvaldnieks zināja, kā panākt, ka zemnieks savus parādus nespēj nokārtot. Vienmēr vajadzēja vēl atbērt no magazīnas aizņemtos graudus, vēl vajadzēja atdot spēku muižas laukos. Strādāt savā tīrumā zemnieks varēja tikai pēc tam, kad bija visu padarījis muižā. Bet viss, kā zināms, nekad nav viss. Un kur gan arī viņš būtu devies, ja pasi dabūtu? Vai blakus pagastā bija citi apstākļi? Pat divdesmit gadus pēc dzimtbūšanas atcelšanas klausas joprojām bija vienīgā zemnieka un muižas saistību forma. Par to, ka klausas varētu aizstāt ar t. s. galvasnaudu, vēl nebija runas, un skaidrs, kāpēc – tā atraisītu zemnieku no fiziskiem darbiem muižas tīrumā.

Klaušu laikos pagastos un muižu novados dzīvojošie zemnieki bija viscaur muižnieka rokās – tieši viņš bija tas, kas apstiprināja vai noraidīja pagasta vēlētos amatvīrus un viņu pieņemtos tiesas lēmumus, atļāva vai neatļāva sasaukt pagasta sapulci, glabāja pie sevis pagasta naudas lādes atslēgu, iecēla skolotāju – lai gan skolu par saviem līdzekļiem [darbu] uzturēja zemnieki, nepaklausīgos zemniekus nodeva zaldātos uz ilgiem gadiem, sodīja “brīvos” ļaudis [arī retos saimniekus] par to, ka “kungam pienākošos godu liedz” utt. Ja nu kāds no muižas ļaudīm iedomājās, ka viņam nodarīta pārestība, tad viņš varēja ar sūdzību vērsties pie apriņķa tiesas. Bet priekš tam viņam bija jāiet uz muižu, jāsaka muižas valdei, t.i., pašam muižniekam, ka grib *viņu* sūdzēt, un jāizņem pase. Ja 24 stundu laikā muižas valde pasi neizsniedza, tad zemnieks par to varēja sūdzēties draudzes tiesā. Bet, tā kā muižas valde zemākās tiesas spriedumu varēja nepildīt un gaidīt, lai zemnieks to pārsūdz augstākā instancē, tad, protams, viņš viegli pie taisnības netika vis, ja vispār bija uzdrošinājies iet pie muižas valdes sūdzēt pašu muižnieku. Pagasta vecākais un tiesnesis, kurus pats muižnieks apstiprināja amatā no pagasta sapulcē izvēlētiem kandidātiem, nebija spējīgi aizstāvēt zemniekus, vērsties pie gubernas valdes ar tādām sūdzībām. Viņi, protams, darīja to, ko kungs vēlas, un runāja, ko kungs teica priekšā.

Miertiesa sanāca muižas ēkā, tur izskatīja visas civilās lietas, kuru vērtība nepārsniedza 5 rubļus un piesprieda miesas sodus [30 sitienus ar nūjām vīriešiem, 20 ar rīkstēm sievietēm, kā arī piespriedu naudas sodus miesassoda vietā, kad par katru sitienu nopērtajam vajadzēja samaksāt 2 kapeikas]. J. Samarins visiem spēkiem centās Vidzemes vāciešiem norādīt, cik patiesībā viņi ir tālu no pašu sludinātā progresa uzskatos un saimniekošanā, jo, lūk, “labiekārtotā sabiedrībā par katru pakalpojumu ir jāmaksā, tāpēc katram vainīgajam no saviem līdzekļiem ir jāsedz soda izpilde līdzīgi tam, kā slimnieks samaksā ārstam par zālēm.” Šāda *medicīna* Vidzemē pastāvēja līdz pat 1845. gadam. Un viņš sarkastiski iemeta akmeni vācu kultūras dārziņā: “Tikai tad, kad par to uzzināja Pēterburgā no ierēdņa ziņojuma, toreizējais iekšlietu ministrs grāfs Perovskis uzstājīgi pieprasīja šīs uzteicamās paražas atcelšanu. Vidzemes [vācu] publicisti droši vien arī šo rīkojumu pierakstīs pastāvīgajiem barbarisko krievu uzbrukumiem vācu kultūrai.”

.....

1817. gada augustā Vidzemes landrāts fon Hāgemeisters no Vecdrustiem publicēja savus “Priekšlikumus visiem Vidzemes muižniekiem”. Zemnieki, protams, neesot apmierināti ar savu tagadējo stāvokli, un “kā gan mēs varētu to viņiem ņemt ļaunā, kad mūsu pašu jūtas mūs pārliecina, ka ikviens cilvēks, kas sāk domāt, cenšas pēc augstākas labklājības pakāpes?” Visnotaļ modernas pārdomas, vērstas uz tā saucamo vertikālo mobilitāti. Jādomā, ka Hāgemeisteram bija gana daudz ziņu un zemniecības dziņu fons bija diezgan pārliecinošs, kas šos vertikālās mobilitātes centienus lika ņemt vērā arī baltvācu politiskajā diskusijā. Zemnieku neapmierinātības pamatā landrāts aicināja respektēt “cilvēka dabu”, ko nepieciešams atzīt un gandarīt, pretējā gadījumā ar sociāliem žņaugiem neapmierinātie zemnieki joprojām paliks neapmierināti ar savu stāvokli, kādā tie atrodas, jo tas neatbilst viņu centieniem, kas nāk no “cilvēka dabas”.

Tāda spriešana, kad augstdzimis imatrikulēts vācu muižnieks piesauc “mūsu”, t. i., vācu un latviešu jūtas – turklāt vācietis un latvietis “jūt” vienādi – vismaz attieksmē pret augstāku labklājību, liecināja, ka feodālo kārtu sistēma ir sākusi plaisāt. Feodālā sistēma nekādu vertikālo mobilitāti nepieļāva, jo cilvēkam, kas par zemnieku piedzimis, tajā arī jāpaliek visu mūžu; sociālā un nacionālā noslāņošanās Vidzemē bija saplūduši kopā. Būt par latvieti nozīmēja būt zemniekam, un otrādi, un tāpēc nekāds “tautas” jēdziens attieksmē pret latviešiem nepastāvēja, tie bija bauri, darba lopi. Bet te, izrādās, “vienāda jušana”.

Hāgemeisteram, protams, atbildes nebija, kā šo plaisu aizbērt, kā uzcelt tai pāri tiltu vai citādi darīt pārstaigājamu. Tai vietā viņš rakstīja, ka zemnieku “tieksmi” pēc personiskās brīvības vajag kontrolēt, citiem vārdiem sakot, varas piramīda saglabājas tāda pati, kāda bijusi arī “nebrīvības laikos”, “augšai” saglabājot kontroles tiesības un institūcijas. “Muižniekam lai paliek zemes īpašums, bet zemniekam iespēja brīvi izlietot savu spēku, lai viņš kļūst par nomnieku, kamēr *ar cītību un strādību var sasniegt stāvokli, kas viņam atļautu iegūt zemi par īpašumu*. Bet, lai līdzšinējam mājas saimniekam nepiešķirtu sliktākas tiesības, nekā viņam pieder tagad, lai viņš un viņa vīriešu dzimuma pēcnācēji pirmdzimtības kārtībā *paliek dzimti nomnieki* un gruntskungs tikai tad iegūtu neierobežotu mājas valdījumu, kad dzimtnomnieks to atstātu vai nomirtu bez

vīriešu dzimuma pēcnācējiem, vai arī zaudētu māju nomas nemaksāšanas un sliktas saimniekošanas dēļ.”

Tā tad brīvlaistajam zemniekam tiktu piešķirtas *tiesības* apliecināt savu spēku un savu gribēšanu izkāpt ārā no savas kārtas! Vertikālās mobilitātes vienīgais garants – smags darbs, un likās, kā gan citādi varētu būt. Zeme, kas piederējusi muižniekam, tā arī paliek viņa īpašums, un latviešu brīvlaistie zemnieki to var iegūt ar smagu darbu un milzīgu pacietību. Lieliskās iespējas izmantota “dabiskās tiesības” un personības potenciālu tika izaicinātas, samērojot tās ar iedzimu stāvokli muižnieku un zemes īpašnieku kārtā. Tāda bija vertikālās sociālās mobilitātes koncepcijas ideja landrāta projektā.

Cita publikācija, kas atreferē muižnieku diskusijas, parādījās laikrakstā “Neue Inlandische Blatter”, tās autors bija Vidzemes tiesnesis, Leipcigā studējušais Samsons fon Himmelšterns, persona ar milzīgu lomu 1819. gada likuma galīgās redakcijas sastādīšanā. Viņš 1819. gadā tika iecelts par Vidzemes likumu galveno redaktoru, tāpēc specifiskais vidzemnieciskais veids, kādā likums galu galā tika pieņemts, lielā mērā atspoguļoja tieši viņa pārlicību. “Darīsim tikai to, ko mums pavēl veselais saprāts un ko mums diktē tīra sirds no tīras labvēlības,” viņš rakstīja. Sirds gan izrādījās iesaistīta interešu karā, jo, “ja zemniekam jāklūst brīvam, tad saprotams, ka tikai atstājot neaprobežotas īpašuma tiesības uz zemi tās līdzšinējam īpašniekam muižniekam.”

Tā bija ļauna ironija, ka zemniekiem piešķirtā personas brīvība tika svinēta kā dabisko tiesību un progresīvās Eiropas uzvara Vidzemē. Pats Krievijas cārs Aleksandrs I 1819. gada 5. martā, atbildot uz Vidzemes landmaršala F. Lēvisa uzrunu, uzsvēra, ka zemnieki ir “cilvēki, kas piedzimuši ar tādām pašām tiesībām, kā mēs, un viņi var prasīt tāpat, kā mēs”. Blefs, protams.

Tomēr likuma kritiķiem – pašās projekta izstrādes beigās pretruna starp Dieva dotām un neatsavināmām tiesībām no vienas puses un feodālajām īpašuma attiecībām no otras nepalika nepamanītas. Piemēram, Elmes muižas īpašnieks [Igaunijā] un draudzes tiesnesis fon Rannenkampfs 1918. gadā Kopenhāgenā iespiestā brošūrīnā “Piezīmes par dzimtbūšanu Vidzemē un tās atcelšanu” smagi apsūdzēja Vidzemes muižniekus: “Jūs, Vidzemes muižnieki, vai tad jūs esat daudz labāki nekā izdaudzinātie austrumu zemju satrapi ar visu savu šķietamo izsmalcinātību, ar visu šķietamo

Vidzemes ģenerālgubernators Pālens.

izglītību, ar ko jūs dižojaties svešās zemēs, - jūs, kungi pār vergiem, kuriem jūs atņemat visas cilvēka tiesības, nolaupot viņiem augstāko, kas pieder cilvēkam kā saprātīgai būtnei – savas brīvās gribas *lietošanu* – kuru pazemošana par kustoņiem bez gribas ir kāju pamesls, uz kā paceļas jūsu kundzība, lai lepni noraudzītos lejup pīšļos uz citiem cilvēkiem, kam vajadzēja būt līdzīgiem ar jums.” Nepalika arī nepa-

manīta arī “Dieva tēla un līdzības” sēkla katrā cilvēkā, kas ārēji saskanēja ar neatsavināmo tiesību teoriju. Lūk, Sāmsalas landmaršals fon Bukshevdens rakstīja: “Ar reliģijas prasībām un tikpat svētiem dabisko tiesību likumiem var pamatoti apstrīdēt muižnieku tiesības uz zemnieka personu.” Lai gan šī tēze – “ar reliģijas prasībām *un* tikpat svētiem dabisko tiesību likumiem var pamatoti apstrīdēt.” – netika tālāk izvēsta ne viņa, ne kāda cita progresīvi domājoša vācu publicista darbā, tāds bija šī laikmeta ideju fons. Proti, kristīgā mācība, kā rādīja četrdesmito gadu notikumi, izvirzīja sabiedrības dzīves priekšplānā politiskās pretestības potenciālu. Uz to vedināja gan ticības maiņas kustība, gan, kā redzēsīm vēlāk, hernhūtes kustības noriets Vidzemē deviņpadsmitā gadsimta vidū un jaunas, “dziļākas” ticības meklējumi zemnieku vidē. Plaisa starp Dieva doto vienlīdzību un sociālo netaisnību jeb “kārtu sazvērestību” vērās arvien plašāka un līdzās tīri saimnieciskiem un juridiskiem jautājumiem izrādījās laikmeta galvenā problēma.

.....

Hāgemeisters un Himmelšterns – abi pārstāvēja katrs savu politisko partiju Vidzemes jautājumā. Tā saucamā 1819. gada partija

– nosaukums ir ar atpakaļejošu datumu, jo tā šo grupējumu nosauca četrdesmitajos gados, kad sākās reformas gaitas apspriešana Krievijas impērijā – aizstāvēja personas atbrīvošanu bez zemes. Tā Vidzemes landrātā bija vairākumā un, kā zināms no notikumu gaitas, svinēja uzvaru. Tā vēlējās veco kārtību noturēt nemainīgu un, kad Vidzemē sākās četrdesmito gadu jukas, likumos pieļāva tikai nelielus uzlabojumus [piemēram, tā saucamos mutiskos brīvos līgumus starp zemniekiem un muižniekiem nomainīt ar rakstiskiem, kā arī dot zemniekiem iespēju atsevišķos gadījumos zemi iegūt, bet arī tikai uz šo pašu brīvo līgumu pamata u. c.]. Šīs partijas interesēs darbojās Pēterburgas Vidzemes komiteja grāfa Pālena vadībā, bet četrdesmitajos gados tajā ietilpa arī ietekmīgais žandarmērijas šefs fon Benkendorfs. Lai gan ar šiem vārdiem vajadzētu pietikt, lai saprastu partijas darbības stilu un uzskatus, vēl minami baroni Nolkens, Etingens, Lilienfelds, Hāns un jau minētais Himmelšterns.

Otra, tā saucamā 1804. gada partija, iestājās par zemnieku nodrošināšanu ar zemi, piebilstot, ka klaušu apmērs nedrīkst pārsniegt iepriekš vaku grāmatās minēto apjomu. Šis apjoms tika fiksēts 1804. gadā, no kā arī partijas nosaukums. Partijas vadībā bija pats Vidzemes ģenerālgubernators grāfs Pālens, kurš baudīja cara uzticību, viņa uzskatus atbalstīja neliela muižniecības grupa [Samsons, Bruinigs, Felkerzāms, Budenbroks u.c.]. Paša ģenerālgubernatora darbošanās gan bija pretrunīga, jo kādu laiku viņam izdevās nospiest savā labā Vidzemes muižniecību, bet panākt Pēterburgas Vidzemes komitejas noskaņojumu savā pusē nē.

Pirms došanās uz Rīgu Jurijs Samarins zināja, ka abu partiju starpā notiek stipra rīvēšanās un ģenerālgubernators atrodas divdomīgā situācijā. Viņa misija Rīgā bija tieši saistīta ar neskaidrībām zemes jautājuma risināšanā. Pats cars uzlika par pienākuma iekšlietu ministra biedram Seņavinam noskaidrot apstākļus uz vietas. Savā atskaitē uz augšu Seņavins norādīja uz zemnieku šausmīgo nabadzību un nepieciešamību kaut ko darīt nekavējoties – un komisijas izveidošana, kurā ietilpa Samarins, bija tiešas šīs “nepieciešamības” sekas. Cerēja, ka šī komisija izkustinās sastingumu, ka ir iespējams kaut kā stāvokli uzlabot. Šo komisiju vadīja Iekšlietu ministrijas ierēdnis J. Hanikovs, kurš piestādīja ziņojumus par nepilnībām zemnieku likumdošanas jautājumos, un šo ziņojumu sastādīšanā piedalījās arī Jurijs Fjodorovičs.

Komandējums uz Rīgu, protams, bija patīkama izraušanās no vienmuļā darba Pēterburgas kantorī, kas Samarīnam riebās. Mājās palikušajiem draugiem bija miglains priekšstats par Vidzemes guberņu un viņu pavadīja ar līdzjūtību kā cietēju – bija gan panācis savu un no papīru pārrakstītāju kantora izrāvies, bet par kādu cenu? Un kāds bija ieguvums apmaiņā pret ierēdņa rutīnu? Pats jauneklis Rīgā ātri attapās, kādā situācijā nokļuvis. Likumu izpēte un Rīgas pilsētas pārvaldes analīze tika izvēsta plašā krievu un vācu varas attiecību analīzē. “Vēstulēs no Rīgas” saviem draugiem viņš centās atklāt patiesību par dzīvi aiz “ķīnas mūra” – vācu pārvaldes autonomijā, kur atskaites tiek falsificētas, kur valda demagoģija un meli, vācu tiesības aizstāvēt. “Mēs, krievi, šo izturēšanos pret cilvēkiem sauktu par tiro patvaļu, bet Baltijā, lai izvairītos no tāda apvainojoša apzīmējuma, izsenis tiek lietots daudz pieklājīgāks apzīmējums *muižas valde*. Tā nosaka visu, tieši un netieši. Tā diktē miertiesai spriedumus, pēc saviem ieskatiem nomaina amatpersonas, aptur miertiesas lēmumus un izmanto to saviem nolūkiem kā paklausīgu ieroci. Vēl vairāk, muižas valde kā starpniece starp pagasta un guberņas iestādēm no vienas puses un sapulcēm, vecākajiem un miertiesu no otras pilnīgi atšķir zemniekus no speciāli viņiem izveidotajām iestādēm.” Turklāt muižas valdei bija ļoti plaša policejiskā vara, ko tā izmantoja miera un kārtības uzturēšanai un nepaklausīgo zemnieku arestēšanai.

Par ierosu plašajiem secinājumiem kalpoja fakts, ka tūkstošiem latviešu un igauņu Vidzemē bija izlēmuši mainīt savu ticību, no vāciskā luterisma pārejot krievu pareizticībā. Pārejas pamatā, protams, bija vidzemnieku beztiesiskais stāvoklis šajā baltvācu okupētajā teritorijā, kuras īpašais statuss tiek izkarots un atjaunināts pie katra jaunā Krievijas cara, kā arī neatrisinātais zemes jautājums. Abi šie faktori kopā lika zemniekiem intuitīvi taustīties Krievijas virzienā, meklējot sev aizstāvību. Taču ne tikai tas. Samarīns kā jau filozofijā un teoloģijā izglītots, meklēja un, viņaprāt, atrada vēl daudz dziļākas sarežģītas problēmas, nekā tikai tieslietas un ekonomika. Viņš rakstīja par to, ka vāciskais ir būtiski ietekmējis un lauzis latviešu raksturu, ka reliģijai šajā procesā ir bijusi milzīga loma. Zemnieku aklā taustīšanās uz pareizticības pusi ir ne tikai izmisuma sauciens krieviem, lai tie nāk palīgā, bet arī izsalkušas un izslāpušas dvēseles izmisuma sauciens pēc tādas ticības, kas veldzē dvēseli. Tagad, četrdesmitajos gados, brīvlaistie – un tajā pašā laikā pilnīgi beztiesiskie – zemnieki arvien uzstājīgāk apliecināja savu gribu.

Brīžam tas notika ķēmīgā veidā, bet valstiski domājošajam Samarīnam atvērās acis un daudzveidīgajiem cēloņiem, kāpēc Vidzemē ieviestais karastāvoklis kalpo priekšniecības acu aizmālēšanai, lai slēptu faktisko nevēlēšanos atteikties no savām privilēģijām.

.....

Cars Pēteris I savu valsti sāka pārkārtot ar rietumniecisku vīziju. Nīstas miera līgums 1720. gadā starp Krieviju un Zviedriju paredzēja Vidzemes pāreju Krievijas impērijas sastāvā. Rietumi. Šis vārds Pēterim I bija fokuss, uz kuru orientēt savu atpalikušo valsti. Bet valsts, protams, bija milzīga, un visu to pārceļ uz rietumiem, protams, nebija iespējams. Tāpēc viena spārna izvirzīšana saasināja iekšējās neredzamās frontes līniju starp galvaspilsētu un valsts provincēm. Kā ir ar provinču integrāciju, sevišķi, ja tās ir autonomas un attīstās iekšēji pēc saviem likumiem? Vai likums spēj integrēt to, kas ilgu laiku attīstījies citādi un kas izveidojis tautas dzīvē noturīgas tradīcijas, atšķirīgas no centra? Milzīgajā impērijā, bet jo īpaši Vidzemē, tas bija jautājums starp Rietumu un Austrumu attīstības vīziju.

Pēteris I vilka valsti laukā no atpalcības, norādīja uz rietumu tehnoloģijām un sasniegumiem, kas Krievijai nepieciešami. Holandes meistari būvēja kuģus, ievada Krievijā podiņu krāsnis. Pārmaiņas tika uzspiestas pareizticīgajai baznīcai – to vairs nepārvaldīja patriarhs [un patriarhātu atjaunoja tikai boļševiku revolūcijas priekšvakarā], bet īpaša valsts kolēģija, kuru nosauca par Svēto sinodi. Tajā darbojās divpadsmit bīskapi. Lai gan skaitlis simbolisks, jo sauc atmiņā Kristus divpadsmit mācekļus, tomēr nevienam no šiem “mācekļiem” nebija tiesību ierosināt izskatīšanai kādu jautājumu – visu sēžu darba kārtību sastādīja un pārraudzīja īpašs valsts ierēdnis oberprokurors. Valsts iejaukšanās baznīcas darbā traumējoši ietekmēja baznīcas darbību veselus simts gadus un lielā mērā bija par cēloni baznīcas vājumam, kad sākās boļševistiskā revolūcija un baznīcas vajāšana padomju Krievijā. Rietumnieciskums *Svētajai Krievzemei* draudēja ar vecā dzīvesveida atmešanu un ar sekularizāciju.

Samarins juniors vēstulēs tēvam rakstīja, ka tas, ko viņš novēro Rīgā, ir “svarīga un nopietna lieta”, un darbs, ko viņš te dara, ir “labs un taisnīgs”, jo vēlas, ka valdība gan nacionālā, gan cilvēciskā ziņā rīkojas pareizi. Protams, Krievijas impērijas interesēs. Viņam tā likās īstā metode darbam – izpētīt Rīgas provinces vēsturi, uz šī materiāla pamata izdarīt secinājumus, ko konfrontēt ar Krievijas attīstības scenāriju nākotnē.

Ka vārdā? Kāda bija slavofilu stratēģiskā vīzija? Kā tā ietekmēja Samarina viedokli par zemnieku kustību, pārejot pareizticībā?

Viens no slavofilu uzskatu veidotājiem bija krievu diplomāts Bavārijā, izcilais dzejnieks Fjodors Tjutčevs. 1850-os gados viņš rakstīja, ka Krievijas impērijas saturs ir “tautiskums”, un to vispilnīgāk izsaka pareizticība un monarhija vienā veselumā, valsts un baznīcas varas saplūsmē. Savām pārdomām 1854. gadā dzejnieks par vispiemērotāko izvēlējās kara laika terminoloģiju: “Austrumu jautājums. . nav ne vairāk, ne mazāk kā dzīvības un nāves jautājums tām lietām, kas līdz šim ir apliecinājušas savu dzīvotspēju, konkrēti: pareizticīgā baznīca, slāviskums un Krievija. Šo jēdzienu *ienaidnieki* lieliski apzinās un no tā ceļas viņu *naiids* pret Krieviju. Bet kas ir šie ienaidnieki? Kā viņus sauc? Vai tik tie nav *rietumi*? Iespējams, bet sevišķi tā ir franču revolūcija, kas izcēlusies rietumos, kur tagad nav neviena elementa, kas nebūtu revolūcijas pārņemts. Lūk, kāpēc tagad uzliesmo *visniknākā cīņa* starp visiem rietumiem un Krieviju. Ļoti iespējams, ka pēdējā tiks *uzvarēta*, bet, ja tas nenotiks, tad kā *uzvarētāja* no šīs cīņas necelsies vis Krievija, bet gan *Varenā grieķu-krievu austrumu impērija*.” Cīņa, pārmaiņas, uzvara – tie visi bija skaidri apzinātas Krievijas un rietumu opozīcijas pazīmes. Tjutčevs pielāva globāla Krievijas un Rietumu kara iespēju, kā rezultātā vecā Krievija ies bojā, bet ne tāpēc, lai pazustu no pasaules kartes, bet gluži otrādi – no kaujas tā izpeldēs daudz stiprāka, kā varena pareizticīgā impērija, kurā tā apvienosies ar Grieķiju [jo pareizticība nāk no grieķiem], un būs šīs impērijas flagmanis. Tā viņš saprata – Krievija ir Fenikss, kam jāmirst un atkal jāceļas no pelniem, un Feniksa vārdu ierakstīja ar lielajiem burtiem, lai savu pārliecību izteiktu vēl spilgtāk un šī doma būtu nepārprotami skaidra arī lasītājiem. Kā augstu debesīs ērglis, tā Krievijas ģerbonī divgalvainais – laicīgās un garīgās varas vienības simbols. Tagad tas lidinājās pāri Vidzemei un vēnīgām acīm meklēja sev ēsmu, sīku peli vai ķirzaku, vai zaķi, katrā ziņā ēdamu, un viņš bija gatavs nolaisties, lai to satvertu

un saplosītu. Baltijas autonomijai šādā kontekstā bija jāpieliek punkts.

Ideja par Krieviju kā Trešo Romu, protams, deviņpadsmitā gadsimta vidū nebija jauna. Pirmo Romu ceturtajā gadsimtā nopostīja barbari, tā gāja bojā par saviem grēkiem. Pēc tam sekoja Otrā Roma – Konstantinopole, tūkstošgādus pastāvējusī Bizantijas impērija. Bet arī tā aizgāja bojā, to noslaucīja no zemes turki, bet no iekšpuses kā tārpi izēda ebreji. Un tomēr Bizantijas kristīgais mantojums neaizgāja bojā – to pārņēma krievi jau Ivana Bargā laikā, cenšoties apvienot sadrumstalotās kņazistes. 1812. gadā, kad Krievija uzvarēja franču imperatoru Napoleonu, Trešās Romas ideoloģija ieguva jaunu spēku. Četrdesmito gadu slavofilu idejas, brīdinot no postošā rietumnieciskuma iespaida Pētera I politikas rezultātā, aptvēra arvien plašākus krievu dzīves novadus, iespiedās etnogrāfiskajos pētījumos, vēstures mantojuma izpratnē, interesē par krievu valodu un folkloru un, protams, mudināja izpētīt un aktualizēt pareizticības sociālos un garīgos resursus. Tas izrādījās Krievijas lielais naratīvs, ko tagad, briestošo zemes reformu priekšvakarā, vajadzēja pārtulkot praktiskas politikas valodā. *Quo vadis, Krievija?*

Rietumu un Austrumu attiecībām veltītajos apcerējumos Samarins pauda uzskatu, ka Vidzemē vajag atjaunot vēsturisko taisnību. Lai gan vācieši šeit saimnieko jau kopš 13. gadsimta, latvieši patiesībā esot slāvu tauta. Tai ar varu uzspiestais vācu gars ir pilnīgi svešs, par to liecina ne tikai dzimtbūšana, bet visa mentālā struktūra, ka paralizējusi latviešu gribu. Ne tikai likumi vien pie vainas, ka tauta sakropļota, bet “vācu gars”! Tā iespaidā latviešu nacionālais raksturs ir “izžuvis” līdz nepazīšanai, to postoši ietekmē Rietumu protestantisms, subjektīvisms un racionālisms. Ar katru pa Vidzemes lielceļiem nobraukto jūdzi Samarins vēl vairāk nostiprinājās pārliecībā, ka Vidzemē valda vācu likumdošana un vācu kultūra. Viņš, protams, nebija muļķis, lai neprastu atšķirt vācu kultūru Vācijā no tā, kas atkrita Vidzemē: lūk, kāda īstenībā izskatās rietumnieciskotā Krievija, viņš sprieda – nesakārtota saimniecība, atpalcība, bads, beztiesiskums, tiklīdz centās kaut ko iepīkstēties, asiņainas eksekūcijas un nevēlēšanās jautājumus risināt. Nelaba ticība. Ar “nelabu” viņš domāja protestantisma augsti abstraktā līmeņa nepiemērotību vienkāršā zemnieka izglītības līmenim un

spriestspējai. Nav brīnums, ka, lūk, arī kučieris uz buka izskatās pēc izkaltušas mūmijas, nevis dzīva cilvēka.

.....

Priekšā aiz zirga stāvus uzslietajām ausīm iznira steigā sameistarots pareizticīgo baznīcas krusts ar šķērskoku. Ceļotājs instinktīvi parāva augšup labo roku, piešāva to pie pieres un tad nolaida zemē. Tādas vienkāršas celtnes, kur nu celtnes – tie bieži bija pavisam parasti šķūņi vai rijas, vai armijas kazarmas [jā gan, tieši kazarmas, kas izrādījās pašas piemērotākās “cara ticības” izmitināšanai] ar pavirši uzliktu tornīti, Vidzemē redzamas ik pa gabalam. Būs pāri trīsdesmit, Samarins skatīja. Un prātoja tālāk: “Vidzemē mums stāv priekšā cīņa par Krievijas pareizticīgo baznīcu. Un šī cīņa ir jāizkaro kopā – ir jāpanāk, ka krievu valsts atgriežas pie svētās kristus baznīcas pamatiem, nevis seko rietumu bezpalīdzīgajai filozofēšanai, kas nevienam spēku nedod.” Vēl viņam likās, ka tieši ticība, lai cik tā sajaukta ar visādiem piemaisījumiem, laicīgiem un pasaulīgiem, šī dzīvības dziņa, izsaka nospiestās tautas gribu. Viņas novārdzināto, vēl gailošo pašapziņu.

Nevienu plašu tautas kustību nav iespējams izskaidrot tikai ar kādu vienu cēloni, vai tas būtu ekonomisks, politisks vai reliģisks. “Personība, pat atsevišķi ņemot, un kur nu vēl ļaužu masas, ļoti reti seko tikai vienam pamudinājumam, kas visā pilnībā un nedalīti pārņem savā varā dvēseli... Nevis viens, bet daudzi un dažādi pamudinājumi kā pazemes straumes, kas izlaužas virspusē un saplūst kopā vienā upē, virza pūli. Tas prasa gan dzīvu ticību, gan maizi, gan nodrošinātu zemes gabalu, gan likumu.” Ja kustībā ir tik daudz vienojošu spēku, tad ir pašsaprotami, ka šāda platai upei līdzīga kustība meklē un atrod sev simbolu. Un, ja simbola nav, tad tas tiek radīts. Bez simbola nekādi nevar. Un Samarins ierakstīja:

“Cik daudz kustību, stāvokļu maiņu veic pareizticīgo dievnama svētkalpotājs! Cik bieži un daudz dievkalpojuma laikā viņš veido dzīvas gleznas! Dažas no tām tik ļoti aizgrābj vienkāršo cilvēku dvēseles, ka viņa dievkalpojuma laikā teju iemigusī uzmanība pamostas, viņu pašu piepilda svētība, gars, un viņš patiešām saņem atvieglinājumu savām garīgajām vajadzībām un bēdām. Šajos brīžos

var saklausīt dvēseles mierinājuma nopūtu, kas izplūst no klātesošo krūtīm, jūtams, kā tūkstošiem dzīvju saplūst vienā. Savukārt vidzemnieku luteriskā dievkalpojuma vienmuļība un vienveidība, liekas, igauņi un latvieti ievēd hipnotiskā stāvoklī, kas atbilst viņa vēsturiskajai dzīvei, un šajā stāvoklī viņš pasīvi izpilda svešu gribu. Bez vientulīgās mājas dzīves sausajiem reliģiskajiem rituāliem vēl ir citi apstākļi, kas kalpo igauņa un latvieša drūmā rakstura veidošanai.”

Lūk, ticība ir simbols, jo tā apvieno visu, tā izsaka visu un virza visu. Tāpēc ir laiks nostiprināt to, kas ārēji izteic dziļākās jūtas un dziņas. Ak, kaut valdība ticētu tāpat! Nav tā, ka *čuhņas* prāts nebūtu saprotams. Nu labi, to varbūt nevar līdz galam *izprast*, bet *tuvoties* tam ar simbola starpniecību – tas *ir* iespējams.

Krievijai ir jābūt krieviskai, pareizticīgai un vienotai. Vidzemes zemnieku tumšajai kustībai ir milzīgs politisks potenciāls, un būtu aplam to neizmantot. Ir jāliek lietā ne tikai krieviskie, bet arī visi apgaismotās Rietumeiropas humanitātes sasniegumi, lai atvieglotu cīņu pret atpalikušās un savtīgās provinces vācu vāru. Tā ir unikāla iespēja un Krievijas baznīcai tā jāizmanto.

APGAISMĪBAS

ZVIRGZDI

Nav jau tā, ka vācieši būtu bijuši pavisam nedzirdīgi pret to, ko juta un ko domāja latviešu zemnieki. Tās bija atsevišķas zvaigznes pie tumšajām Vidzemes debesīm. Uz zvaigznēm varēja lūkoties, paceļot acis, bet neko daudz vairāk kā milzīgo attālumu līdz visaugstākajām debesīm no šīs skatīšanās nevarēja iegūt. Katra zvaigzne iet pret tumsu kā sistēmu, bet – vai zvaigznes, šie spožie spīdekļi, paši spēj izstarot tik daudz gaismas, lai piespiestu nakti atkāpties?

Johans Georgs Eizens.

Pirmais vācietis, kas pacēla balsi pret dzimtbūšanu Vidzemē [Igaunijā], savu vārdu nosaukt neuzdrošinājās – saprata, ka, ejot pret sistēmu, šī sistēma viņu var iznīcināt. “Kāda Vidzemes patriota apraksts par dzimtbūšanu, kā tā Vidzemē nodibināta pār zemniekiem”, dienasgaismu ieraudzīja 1741. gadā. Tai laikā tradicionāli tika uzskatīts, ka Vidzemes zemnieki kultūras ziņā ir atpalikuši ļaudis, tāpēc arī sliņķi, meļi, viltnieki, pilni netikumiem, bet “patriots” sprieda, ka tādus šos ļaudis veido “vaina, proti, Vidzemes un Igaunijas valsts labklājība nav samērojama ar labās un auglīgās zemes niecīgo platību, un tā nav meklējama tautas garīgajās spējās un raksturā, kaut gan uz to mēdz visbiežāk atsaukties un sacīt: tautu nav iespējams pamudināt uz labu, tauta nav tāda utt. Tautas garīgās spējas un raksturs, dabīgās dziņas un apdāvinātība ir visām tautām līdzīgas... Ka dzimtbūšana ir ļoti nomākusi Vidzemes tautas garīgās spējas un galīgi samaitājusi tās raksturu – ar šo apcerējumu tiks pietiekoši skaidri celts dienasgaismā.”

Tālākais teksts izrietēja no jau zināmās dabisko tiesību pamattēzes, pagaidām [1841. gads tikai!] vēl ekonomiskā sa-prātīguma argumentos ietērpts: brīvs un turīgs zemnieks ir labāks nodokļu maksātājs, nekā trūcīgs un nomākts klaušinieks. Brīnums, ka šī vienkāršā likumsakarība viņa kārtai šķita nepieņemama.

Izmaiņas šādās lietās iespējamas tikai no augšas, jo tās ir valsts mēroga izmaiņas. Ja augšā to nolemj, tad pie reformu projektiem strādā komisijas, daudzi cilvēki, bet šis bija anarhists! Viņš saistīja vidzemnieku samaitāto dabu ar ekonomiskajiem apstākļiem. Vislabākā zemnieku iekārta esot “tāda satversme, kurā zemniekam atļautas viņa *dabīgās tiesības* meklēt savu paša labklājību un lietot pašam savu pūliņu augļus: tas sekmēs ne tikai kunga, bet arī vispārīgi visas valsts labklājību”.

Brošūras autora vārdu sabiedrība uzzināja tikai pēc vairākiem gadiem – Johans Georgs Eizens, Igaunijas pusē ieceļojušais luterāņu mācītājs otrajā paaudzē. Zīmīgi, ka mācītājs! Tagad viņš ar savām idejām gribēja iepazīstināt Krievijas valdību. Vidzemes ģenerālis brīvkuņģis Lēvens, labi ieredzēts Pēterburgā, 1760. gadā nokārtoja, ka dumpinieku uzklausā augstajā namā. Tomēr viņa cerības uz atsaucību bija naivas, jo pagaidām valdība nebūt nedomāja par dzimtbūšanas atcelšanu vai tikai reformēšanu. Eizena iniciatīva palika pusratā, jo 1762. gadā cars Pēteris III tika gāzts no troņa. Tomēr Pēterburgā Eizens paguva ar savām idejām iepazīstināt dažus ietekmīgus augstmaņus, un 1763. gadā viņu stādīja priekšā ķeizarienei Katrīnai II. Tai viņš plaši attēloja Vidzemes stāvokli drūmās krāsās. Brīdis runai likās piemērots, jo interese par zemniecības stāvokli arvien vairāk nodarbināja augstākās amatpersonas, tas pat skaitījās prestiži – mērot sevi pēc izglītojamiem rietumiem, turklāt Katrīna II negribēja vilkties rietumiem astē.

Eizens dabisko tiesību teoriju bija pārvērtis reformu prasībās: zemniekam *jābūt* zemes īpašniekam, tāpat kā rūpnieks ir sava uzņēmuma, vai amatnieks savas darbnīcas īpašnieks. “Pirmais pamatnoteikums – zemnieks brīvs... Brīvs ir tas, kura liktenis nav pakļauts otra cilvēka mainīgajām iegribām, bet kuru aizsargā un tai pašā laikā saista vispārējie likumi. Brīvs ir cilvēks, kam pašam par sevi jā rūpējas, vārdu sakot, tas cilvēks, kas pats sev ir cilvēks, ir arī brīvs.”

“Pagaidām viss atrodas pie Dieva un Viņas Ķeizariskās Majestātes,” Eizens ierakstīja dienasgrāmatā pēc svarīgās audiences augstajā namā. Un tiešām, Majestāte atļāva nodrukāt daļu no Eizena uzskatiem, bet visa projekta īstenošanai solīja piešķirt kādu no muižām Vidzemē.

Tikmēr starp Tērbatas apriņķa zemniekiem jau paklīda baumas, ka kungs Pēterburgā gatavo dzimtbūšanas atcelšanu. Mājās Tormē viņu "visā klusībā" apciemoja daži zemnieku priekšstāvji, "tomēr man katru reizi vajadzēja tos sūtīt atpakaļ ar labu padomu: esiet padevīgi priekšniecībai, kurai ir vara pār jums". Vēl kādu laiku, solīto atbalstu gaidot, mācītājs to darīja ar mierīgu sirdi, jo galu galā "valdīšana ir no Dieva un Viņš valdīšanu ir apgaismojis". Taču atskurbšana no bibliskās pazemības mācības nāca drīz, jo "līdz dzimtnomas līguma izdalīšanai nenonāca. Vai nu es nebiju radīts lielajai pasaulei, vai tā nebija radīta man. Vai nu es to nepazinu, vai tā mani nepazina... Viss tas jau ir pietiekoši daudz. Pietiek! Es atgriezos atpakaļ Tormē, un mana bīstamu projektu taisītāja un zemes ienaidnieka slava bija tas paklājs, uz kura vajadzēja atkal nomesties man, vidzemnieku uzticamākajam draugam". No reformām nekas neiznāca. Un zemniekiem, kuriem bija gods ar gudro vīru parunāties, neatlika nekas cits, kā paklausīt vecajiem kungiem "no Dieva", atzīstot, ka viņu biedrošanās ir iespējama tik, cik kungi to atļauj, t. i., necik. Ne krievu ierēdniecība, ne Katrīna II nekādu dzimtbūšanas reformu negatavoja – ne zemnieku, ne pašu muižnieku interesēs. Eizens jutās pazemots un saduga, un deva nedrošo cerību spārnos paceltajiem zemniekiem padomus, kas bija pretrunā paša pārliecībai. "Vara no Dieva" – tā noteikti bija nepiemērotā brīdī citēta tēze no Bībeles. Skaidrs taču, ka Dieva dotās dabiskās tiesības, Dieva tēls un līdzība cilvēkā – muižniekā un zemniekā – nav savienojama ar savas kārtas egoismu un klaju aprobežotību, lai neteiktu stulbumu. Tas taču ir pret ekonomisku saprātu! Viņš bija luterāņu mācītājs un sirdsapziņas balss, veselais saprāts runāja pretī piespiedu situācijai, kurā vajadzēja aplūst. Dienasgrāmatā viņš ierakstīja pāris rindiņas par šādu situāciju: "Mēs esam tikai tārpi... Mēs nedrīkstam paši tālāk risināt savu vērpumu. Mums ir tikai jāvērpj un tad jānomirst. Kam šāds bargs patriotisma pierādījums nepatīk, tas lai dzīvo vienīgi sev pašam. Bet Eiropā ir vēl vairāk par 70 miljoniem dzimtcilvēku, tādēļ šī lieta ir ļoti liela." Ne vēsts no politiski angažētas pazemības laicīgās varas priekšā, toties rūgtums un samierināšanās.

Viss beidzās ar to, ka Eizenu no darbošanās Tormes draudzē atcēla. 1775. gada pavasarī viņš devas uz Pēterburgu cerībā atrast darbu, kas saistīts ar citu viņam tīkamu nodarbošanos – dārzkopību vai medicīnu. Kādu laiku viņš Pēterburgā potēja bakas bāreņu patversmē, pēc tam iegriezās Jelgavā, kur pieņēma hercoga

dārznieka amatu. Aizliegtās idejas gan nekur nepazuda – Eizens savā lauksaimniecības žurnālā nodrukāja “Sistemātisku apcerējumu par valsts saimniecības pamatsatversmi”, kurā vēlreiz kritizēja dzimt-būšanu. Visas cerības, ka vismaz vecumā viņš varēs “pakalpot cilvēcei”, sabruka – Eizenu padzina arī no Jelgavas un viņš nomira Krievijā 1779. gadā.

Kārlis Frīdrihs Šulcs-Ašerādens.

1759. gadā par Vidzemes landrātu kļuva Šulcs-Ašerādens no Skrīveriem un Aizkraukles, Igaunijas Eizena laikabiedrs. Pēc diviem gadiem, iemantojis uzticību, viņš nokļuva Pēterburgā, lai tur panāktu Baltijas provinču privilēģiju apstiprināšanu pie jaunā cara Pētera III.

Kad uzdevums bija izpildīts, tronī jau bija reformistiski noskaņotā ķeizariene Katrīna II. Šulcs-Ašerādens zināja par valdnieces uzskatiem, zināja, ka viņa vēlas rietumu acīs izskatīties progresīvi un apgaismoti, un tas varēja izpausties tikai vienā veidā – caur reformām zemnieku jautājumā. Šulcs-Ašerādens bija tālredzīgs vīrs, tāpēc nosprieda, ka muižniekiem labāk ir uzsākt kaut ko pašiem, iekams daudz radikālākas reformas tiek uzspiestas no augšas. Ķeizarieni vajag apsteigt, viņš lēsa, un vācu muižnieku iniciētās reformas vajadzēja īstenot ātrāk un tām jābūt maigākām. Tā 1764. gadā tapa Šulca-Ašerādēna slavenā “Aizkraukles un Skrīveru [Rīmaņu] muižas zemnieku tiesa”. Tā sarakstīta “aiz labprātīgas kristīgas [atkal “kristīgas”!] pretimnākšanas un tīras cilvēkmīlestības pret saviem dzimļaudīm”. Ļaunas mēles gan melsa, ka dokumenta tapšanas vēsture nemaz tik humāna neesot – lai aizbēgtu no Šulca nežēlības, zemnieki pasākuši bēgt peldus pāri Daugavai, tāpēc, lai bēgšanu apturētu, Rīmaņu tiesā klausas netika samazinātas, bet normētas, t. i., tām tiek noteikti griesti, kas neļauj tās pacelt augstāk. Turklāt Rīmaņu tiesa 30 pantos paredzēja zemniekam dot tiesības uz kustamo mantu, ja vien viņš ir nokārtojis visus parādus, ierobežoja peramo rīkšu skaitu [ne vairāk par 10 vienā reizē, ar katru rīksti sitot trīs reizes], jāaizliedz zemnieku pārdošana tirgū, zemnieki drīkst sūdzēties – bet tikai mutes vārdiem, un par nepamatotu sūdzību jāsoda.

Muižnieks savu projektu lika pārtulkot latviski un nolasīt priekšā zemniekiem zināšanai. Apkaimes zemnieki, par šādiem

atvieglinājumiem uzzinājuši, ne tikai nelaidās peldus pāri Daugavai, bet sāka meklēt iespējas pāriet Šulca daļā.

Šulcs bija pareizi spriedis, galvaspilsētā uzzinātais ļāva aizsteigties notikumiem pa priekšu. Pat landtāgs bija šokā, kad 1765. gadā pēc svinīgā dievkalpojuma tā dalībniekus ķeizarienes vārdā uzrunāja jaunais Vidzemes ģenerālgubernators Brauns: ķeizariene, lūk, esot uzzinājusi, cik apspiesti ir Vidzemes zemnieki, galvenais ļaunums esot tas, ka zemniekam nav īpašuma tiesību “pat uz to, ko viņš ieguvis ar saviem sviedriem un asinīm”. Tāpēc esot nepieciešams atzīt zemnieku tiesības uz kustamo mantu, arī klučas būtu regulējamas. Sodi neesot atbilstoši nodarītajam ļaunumam un tie neesot savienojami ar kristīga cilvēka jūtām: pāršana notiekot tik ilgi, kamēr no rīkstēm paliek tikai stubeņi un tad līdz ar mizu krītot nost arī zemnieku miesa no kauliem. Sodāmos nedēļām ilgi turot pilnīgā aukstumā, klētīs ieslēgtus, dzelžos un klučos, pasniedzot tikai maizi un ūdeni. Ķeizariene esot nolēmusi ierobežot muižnieku tirānisko cietsirdību un pārmērīgo despotismu. Sarunas ar Eizenu augstajā namā acīmredzot bija atradušas dzirdīgas ausis.

Satrauktie landtāga locekļi aizbildinājās, ka zemnieki, lūk esot *servi* jeb vergi romiešu tiesību izpratnē un saskaņā ar cara apstiprinātām Baltijas muižnieku privilēģijām. Bet tad sākās drāmas otrais cēliens – visi klupa virsū Rīmaņu tiesas autoram Šulcam, jo viņš, lūk, Vidzemē ar savām “tiesām” gatavojot dumpi! Saņēmis vispārējo nosodījumu, viltīgais taktiķis vienā mirklī kļuva par aprobežoto sugasbrāļu ienaidnieku, bet vēsturnieku skatījumā par pionieri, progresīvu apgaismotāju. Un viņš lika galdā visus savus argumentus – ka dzimtbūšana ir radusies barbariskos laikos un nav piemērota humānajam 18. gadsimtam, tā runā pretī cilvēka dabai, jo cilvēku padara līdzīgu lopam, nedzīvai lietai, un otra cilvēka īpašumu. Viņu uz šīm reformām esot mudinājušas rūpes par pašu muižnieku labklājību, tāpēc jābrīnās, ka muižnieki to negrib saprast. Tā ir “vislielākā vajadzība”, jo citādi, kā tikko dzirdējām no ģenerālgubernatora uzstāšanās, sagaidāmas daudz radikālākas reformas. Tās tad būs no augšas un pret tām nevarēs iebilst.

Šis loģiskais arguments palika bez ievēribas. Rīmaņa tiesu, iespiestu latviski, cenzūra izņēma no apgrozības kā politiski kaitīgu un iemeta ugunskurā. Bet Šulcs, sastapies ar tādu kurlumu, atteicās no sava landrāta amata un apmetās uz palikšanu savā Aizkraukles muižā, kur lauku vientulībā nodevās Vidzemes vēstures un tiesību

studijām. Pēc dažiem gadiem publicētajā plašajā “Vidzemes vēstures mēģinājumā” [1773] viņš, cita starpā, ierakstīja: “Prāta gaismai izplatoties un padzenot barbarismu, cilvēki sāka arī tūlīt atprasīt savas cilvēka tiesības... Un tāpēc visās civilizētās valstīs verdzība ir pa daļai atcelta, pa daļai ļoti mīkstināta. Šulcs-Ašerādens nomira Aizkraukles muižā 1782. gadā. Viņš bija pirmais, kas pamanīja: stāvokli Vidzemē var mainīt uz labu ar politiskā manevru starp divām varām.

Ēriks Johans fon Meks.

Septiņpadsmitā gadsimta vidū, otrajā pusē Dāvida Baloža dzimtajā pusē Madlienas draudzē skaitījās 2300 dvēseļu, kur par muižniecības notāru, vēlāk sekretāru strādāja Ēriks Johans fon Meks. Madlienas draudzes stāvoklis bija pavisam bēdīgs. Meks rakstīja: “Es runāju par tiem nožēlojamiem radījumiem, kas pēc sava izskata ir cilvēki ar visām jutekliskām sajūtām un visām tikumiskajām spējām, bet pēc sava stāvokļa ir vergi jeb dzimtcilvēki.” Viņu stāvokļa uzlabošanā daudz ko varētu darīt mācītāji, bet Madlienas baznīcas jumts un logi ir pavisam beigti, lietainā laikā pa visām spraugām baznīcā spiežas iekšā mitrums, bet vējainā laikā, sevišķi ziemā, kad puteņo – un baznīca ir kalnā – nav iespējams noturēt altāra liturģiju.

Drīz viņu ievēlēja par apriņķa deputātu landtāgā. Tomēr spīdošo karjeru nostiprināt liedza Meka nepastāvīgais raksturs – parādos iedzīvojies, viņš nobrauca lejā līdz varenā Kurzemes hercoga Bīrona stallmeistara godam. Sešdesmitajos gados, otrreiz kļuvis par Vidzemes muižniecības sekretāru, Meks kādu laiku darbojās Maskavā. Jādomā, ka šāda augšup, lejup karjera bija ne tikai paša rakstura atspoguļojums, bet atbilda arī Katrīnas II valdīšanas stilam – tolaik, vēl rietumnieciski noskaņotā Krievijas ķeizariene ar īpašu godalgu sumināja Meka publicētos uzskatus, ka Vidzemes zemniekiem vajag piešķirt īpašuma tiesības uz kustamo mantu un personas brīvību. Citu zemju prakse šajā jautājumā gan neesot attiecināma uz Vidzemi, jo šeit vispirms vajagot parūpēties par zemnieku izglītību, jo citādi viņi ne cienīs, ne sapratīs brīvības vērtību – tā domāja Meks. Jauns šķērslis – izglītības trūkums. Tiesa gan, pēc Meka domām zemniekiem *augstāka saprāta* neesot, tā ka izglītības raksturam un saturam ir nosakāmas zināmas robežas. Un tiešām, zemniekiem piešķiramās izglītības mērķis nav vispārīgs un plašs

zināšanas, bet gan *lauksaimniecības mīlēšana*. Tāds vienai konkrētai funkcijai domātu robotu izgatavošanai pielāgots projekts. Izglītībai jābūt tādai, kas visnotaļ iestiprina zemniekus – latviešus arāju kārtā, sakausē vienā veselā ar zemi. Un, kad lielākā daļa vai visi zemnieki, labi saimniekodami, būs ieguvuši kustamo mantu, tad varētu sākties reformas otrais solis – viņiem var sākt pārdot tos zemes gabalus, ko viņi jau apstrādā. Tad arī izslavētā zemnieku neuzticību pret kungiem pakāpeniski pāraugtu mīlestībā uz viņiem, kas ir izglītības un saimniecisko reformu piramīdas virsotne. Pretējā gadījumā zemnieka brīvība draud izvērsties mežonīgā nesavaldībā, viņi pametīs savu līdzšinējo dzīvesvietu un bez mērķa klejos apkārt.

Madlienu Meks pazina vislabāk. Gan Madlienas zemnieku, gan baznīcas sliktā stāvokļa cēlonis esot muižturu un zemnieku vienaldzība baznīcas lietās. Lūk, arī mācītājs Vīners sūrojās: “Ir iespāids, ka viņiem [muižniekiem] ir vienalga, vai te ir dievnams, vai te kāds sprediķo, vai nē. Viņiem neinteresē arī mācītājmuižas ēku stāvoklis, tāpēc tās ir pamestas sabrukšanai. Sevišķi sliktā stāvoklī ir dzīvojamā ēka, kas netur ne mazāko siltumu un pie stiprāka vēja var gaidīt tās sabrukšanu.” Skolas ēka bija tikpat nolaiستا kā baznīca, jo lietus laikā tajā nevar atrast nevienu sausu vietu. Vīners sevišķi žēlojās par muižnieku un baznīcas priekšnieku nolaidību, uzskatīja, ka tas ir pret likumu un lūdza augstāko priekšniecību dot atbilstošus rīkojumus baznīcas, mācītājmuižas un skolas remontam. Ja tūlīgie un kūtrie muižas saimnieki remontu neveiks, tad viņiem jāuzliek liels sods, kas šos beidzot piespiedīs ķerties pie darba.

Kārlis Filips Snells.

Lai Vidzemes feodālo kārtu sabiedrībā visā nopietnībā sludinātu visiem vienādas dabiskās tiesības ar izrietošiem secinājumiem zemes tiesību jautājumā, vajadzēja būt vai nu galīgi naivam ideālistam, vai disidentam, kas ar šo retoriku kārtu personiskus rēķinus. Tāds bija Koblenzā, Vācijā, dzimušais Kārlis Snells. 1780. gadā viņu uzaicināja darbā uz Rīgas Domskolu, apsolot ar laiku viņu iekārtot par skolas rektoru jeb inspektoru. Daži viņu sauca par avantūristu, kurš tik nikni raksta tāpēc, ka nespēj pats tikt galā ar saviem dēmoni. Droši vien sava taisnība viņa smējējiem bija – Snells rakstīja, asprātības bārstīdams, it kā personiski aizvainotā pozā nostājies. Kas viņu vēl vairāk tuvināja šādiem iekšēju pretrunu

plosītiem rakstniekiem – Snellam nebija nekādu priekšlikumu, ko un kā vajadzētu Vidzemes iekārtā mainīt. Kas tur bija pirmais, konflikts ar pārējiem, ar visiem, ar sabiedrību, kurā jādzīvo, vai nemiers un trauksme pašā cilvēkā?

Snells bija azartisks kāršu spēlmanis. Rīgas bagāto tirgotāju bridža klubā, ar kārtīm aizrāvies un nelaimīgā kārtā ciezdams vienu zaudējumu pēc otra, iedzīvojās tik milzīgos parādos, ka pameta visu – sievu, ģimeni, paņēma bērnus un aizbēga atpakaļ uz Vāciju, lai tur glābtu savus īpašumus no ieķīlāšanas. Joprojām cerēdams dzēst parādus ar apsolīto amatu, viņš atgriezās Rīgā, kur apsolīto amatu tiešām saņēma, bet drīz tika atlaists, jo vētrains dzīvesveids negrasījās mainīt – pirmā katastrofa viņam neko nebija iemācījusi. 87-ajā gadā Snells atstāja Rīgu uz visiem laikiem un līdz mūža galam darbojās mācītāja amatā Bucbahā. Tur viņš arī sarakstīja savus darbus par Vidzemi, dumpīgus un kodīgus. Vidzemi un viņas teju 800 000 iedzīvotājus viņš pazīstot nevis kā tūrists, bet gan kā cilvēks, kurš daudzus gadus nodzīvojis zemē, par kuru raksta. Tik bieži apdzīvota neesot neviena cita Krievijas guberņa, izņemot galvaspilsētas tuvumu. Daudz ko no vietējiem trūkumiem viņš pierakstīja krievu valdībai un “sekretāriem”, kas pārņēmuši savās rokās visu tiesu varu Vidzemē. Saimnieciskie rēķini netiekot kontrolēti, tos tikai apber ar smiltīm, lai peles sagrauž, un tad jau arī vairs nav, ko kontrolēt. Un tad zemnieki, kas būtu varējuši sūdzēties par savu kungu cietsirdību, paliek bez argumentiem un daudzi izdara pašnāvību.

Stāvoklis būtu daudz labāks, ja te nevaldītu dzimtbūšana, kas ir pamatā vispārējam pārtikas līdzekļu trūkumam. Saimniekošana – primitīva, vidzemnieki bieži cieš badu, jo lauksaimniecībā neesot manāms nekāds progress, nav dāboliņa, no kā govīs dotu vairāk piena un mēslu. Kartupeļus audzē tikai dažās muižās un arī tikai vācu kolonisti, bet pārējie savā muļķībā ēd tos bumbuļus, kas karājas ķekaros virs zemes, un saindējas. Aiz bailēm no daudzajiem vilkiem te neesot daudz aitu, ābolu dārzi esot tikai muižās, bet zemnieku sakņu dārzos augot tikai kāposti un rāceņi. - Pie tā, ka zemes pietiek, bet maizes nav, Snells vainoja muižnieku apzinīgo kaitniecību: “Man mēģināja iegalvot, ka daži muižnieki ar nodomu mēģina aizkavēt zemniekus iegūt dažādību pārtikas līdzekļu ziņā, lai viņu zemnieki nedabūtu pilnīgi paēst, bet vienmēr nāktu pie viņiem un lūgtos maizi, vienmēr un mūžīgi paliktu kungu parādnieki un līdz ar to būtu spiesti

piekrist katrai klaušu darbu uzlikšanai. " Un vēl: "Sliktā stāvokļa īstais pamats meklējams kungu vienaldzībā un nolaidībā, kuri, protams, ar dažiem izņēmumiem, bez aizkustinājuma un bez rūpēm noskatās, kā viņu apakšnieki smok visdziļākajā postā. Tā ir Jauna zīme, jo tur tīšām pamet novārtā zemnieku kārtu, ko citās zemēs uzlūko par muižas pamatbalstu un kuras labklājība ir tik cieši saistīta ar kungu labklājību." Kādas baroneses muižā kļaušinieki sanāk uz nedēļas darbiem, bet viņiem līdzī ir tikai sausiņi, un arī tikai trim dienām. Jau pulksten četros no rīta viņus ar pātagu dzen pie darba un tad viņi strādā līdz vēlam vakaram. Kungi, protams, nebaro ne strādniekus, ne viņu zirgus, viņi grauž paši savu sauso maizi, bet zirgus palaiž ganībās tikai pa nakti. Kad trīs dienas pagājušas, strādnieki maizi apēduši – un ir spiesti skriet pie kaimiņiem izlūgties kādu garozu, lai nenomirtu badā. Kad beidzot nedēļa ir galā, tad gan cilvēki, gan viņu zirgi ir tā pārguruši, ka nespēj kājās nostāvēt. Šādās ģimenēs neviens, ne sieva, ne bērni, nevar paēst tik, cik gribētos.

Zemniekam nekas nepieder privātīpašumā – būda, kurā viņš dzīvo, zemes pleķis, ko viņš pārgurumā apstrādā kopā ar savu ģimeni un no kā viņš spiests pārtikt – viss pieder muižniekam. Muižnieks var pārceļt zemnieku uz neiekoptu zemi, var viņa iestrādāto lauku atdot citam, tā atņemot jebkādu vēlēšanos un apņēmību apstrādāt laukus. Tāpēc Vidzemē ir tik daudz nabadzīgo zemnieku, kuri ierodas muižā, lai kaut ko izlūgtos – viens maizi, cits labību sēklai, vēl cits zirgu, bet kādam viņam būda nodegusi un pats palicis bez pajumtes.

Patiešām, verdzību nevar padarīt vēl smagāku un savienot ar vēl lielāku apspiešanu un mocībām, kā tas ir Vidzemē un Igaunijā. Vācu dzimtbūšana Vācijā, salīdzinot ar to, ir tīrais nieks, vienīgi Polijā var atrast Vidzemei un Igaunijai līdzīgu cilvēku pazemošanu. Kungi Vidzemē, tāpat kā Āfrikā un Amerikā, ir tādi paši kristīgi cilvēki, kā viņu apspiestie un viņi taču kopš bērības piesavinās kristīgus principus! Tiešām, Vidzemē ir gandrīz tāpat kā Indijā, kur vergam, lai viņš nevarētu aizbēgt, nozāgē vienu kāju – ja šāds zemnieks vēl pēc tam būtu derīgs darbam, tāpat rīkotos arī Vidzemes saimnieki.

Lai izrēķinātos un pavisam nospiestu nepaklausīgos zemniekus, muižnieks darbā centīgu un kārtīgu zemnieku mēdz pārceļt uz sliktākas zemes gabalu, lai viņš savus parādus nevar nomaksāt nekad. Lai gan klaušu apjoms tiek regulēts ar t. s. vaku grāmatām, tajos gadījumos, kad zemnieks ir muižai parādā, klaušas tiek prasītas tādā apjomā, kādā muižniekam tas ienāk prātā. Un,

ja zemnieks arī tad neklausa, tad muižnieks drīkstot viņu piespiest ar visādiem spīdzināšanas paņēmieniem un galu galā pārdot.

Nepaklausīgo zemnieku pārmācīšanai Vidzemē tika praktizētas t. s. mājas pārmācības tiesības – ar spieķi un pātagu, turklāt zemnieku var pārmācīt ne tikai muižnieks, bet arī viņa sieva un pat bērni, arī muižas kalpi. Tad nu zemnieks īstenībā ir vergs romiešu tiesību nozīmē, jo nav neviena, kas viņu varētu aizstāvēt. Zemniekam lielākoties sit pa galvu, tāpēc viņš aizstāvēdamies liek rokas acu priekšā, bet dažreiz nabadziņš metas kunga priekšā zemē uz ceļiem un lūdz piedošanu, bet kungs neko – nostiepj nelaimīgo pilnīgi gar zemi vai arī liek vairākiem spārdīt zemē guļošo. Kāds pavēlējis savam dzimtcilvēkam, kas mazliet pratis krāsošanas darbus, uzgleznot uz karietes viņjeti. Lai gan zemnieks pielicis visas pūles, bilde muižniekam nav patikusi un tas licis viņu pērt, iekams nelaimīgais nomiris. Cits muižnieks pirms aizceļošanas pavēlējis savas saimniecības vadītājai zemnieci katru nedēļu nodot noteiktu daudzumu piena, sviesta un siera, bet, atgriezies mājās, nav atradis prasīto daudzumu. Par to viņš licis zemnieci piesiet pie staba un pērt tik ilgji, kamēr viņa gandrīz mirusi. Arī mācītāji rīkojoties līdzīgi. Piemēram, kāds lauku mācītājs, kad pie viņa ienākusi zemniece, lai sūdzētos par to, ka mācītājmuižas vagars gandrīz līdz nāvei sasitis viņas meitu, kas nekādu noziegumu nebija izdarījusi, negribēdams traucēt savus viesus, ar kuriem tajā brīdī spēlējis kārtis, atbildējis: “Ej vien prom! Es tev nekā nevaru palīdzēt... Kāravs trumpā, mani kungi!” Nav šaubu, to Snells bija pats savām acīm redzējis, jo sēdēja pie tā paša kāršu galda – iemīļots laika kavēklis kungiem.

Pārmērīga muižnieku patvaļa nereti novedot līdz plašākiem zemnieku nemieriem un atsevišķiem atreibības aktiem muižniekiem un "sekretāriem". Reiz seši igauņi uzbrukuši savam vagaram, nocirtuši viņam galvu un nometuši to muižnieci pie kājām, sacīdami: “Te ir tava muižkunga galva! Sodi mūs, kā gribi, bet mēs esam savus brāļus no šī briesmoņa atbrīvojuši.” Vēl kāds igauņis nonāvējis pašu grāfu Tīzenhauzenu viņa gultā: sākumā esot gribējis kungu gultā sadedzināt, bet, kad plāns nav izdevies, tad ar dzelzs mietu iedūris viņam krūtīs.

Vispār kundzes esot daudz cietsirdīgākas par kungiem. Citur trīs igauņu istabas meitas nožņaugušas gultā muižnieci pašu, pēc tam nosēdinājušas to atzveltnei krēslā un nolikušas priekšā tējas tasi, lai citi domā, ka šī mirusi no pēkšņas sirdslēkmes. Tomēr tiesā bijušas

spiestas atzīties savā noziegumā. Tādas jaunas vellatas tiekot jau no bērniības pieradinātas pie nejūtības pret dzimtļaudīm. Jau bērniībā viņas tēva muižā redz asiņainas zemnieku sodīšanas ainas, jo vecāki pat labprāt uzaicina mazos noskatīties, lai šie jau savlaicīgi iegūst izpratni par savam stāvoklim piemērotu kundzību. Ir pat tā, ka bērns, tiklīdz viņš iemācās staigāt, dabū par uzraugu kādu dzimtzemnieka bērnu, pār kuru viņš drīkst neierobežoti valdīt, to visādi pazemot un sist pēc sirds patikas. Vecāki savējos pat uzlavē, ja viņi izturas pret zemnieku bērniem stingri un pavēlnieciski.

Pret visām kaitēm zemniekiem labi noderot degvīns, to zemnieki lietojot gan dvēseles, gan miesas vārguma dziedināšanai. Tad viņš runā par zemi: “Kad viņi iereibuši sēd kopā krogā, viņi nereti apspriežas savā starpā par to, kā labāk apzagt savus kungus, ko viņi uzskata par atļautu, jo, pēc viņu domām, zeme pieder viņiem un vācu bruņinieki viņiem to nelikumīgā veidā ir atņēmuši.”

Vilhelms Kristiāns Frībe.

Talantīgais zinātnieks nāca pasaulē 1762. gadā Tīringē neievērojama muižnieka ģimenē. Lai gan naudas vecākiem vienmēr bija par maz, tomēr dēla skolai pietika un, kad apsīka vecāku palīdzība, puisis piepelnījās ar privātstundām. Vēlāk Getingenes Universitātē viņš studēja teoloģiju – tā laika intelīģences standartu, vēl pedagoģiju un dabaszinātnes. Ar Vidzemi viņu saistīja mājskolotāja gaitas Gaujienā un Marienburgā [Alūksnē], bet 1804. gadā Frībe tika iecelts par Rīgas apriņķa skolu inspektoru. Tai pašā gadā Tērbatas Universitātē viņš aizstāvēja doktora grādu filoloģijā. Viņš bija vairāku zinātnisko biedrību loceklis Rīgā, Pēterburgā, Jēnā, Leipcigā.

Divdesmit četru gadu vecumā viņš sarakstīja “Dažas piezīmes par dzimtbūšanu un brīvību, sevišķi Vidzemē”. Brīvība zemniekiem, tāpat kā viņu kungiem, pienākoties pēc dabas un cilvēces likumiem. Tomēr ir viens šķērslis, kāpēc zemniekam brīvība nesagadās ne prieku, ne pārticību – tas ir viņa nožēlojamais izglītības līmenis. Vidzemes zemnieku Frībe raksturoja pavisam bēdīgā izskatā: “Visu ziemu viņš guļ kā murkšķis savā alā, ir slinks un kūtrs, un visu šo laiku neizlieto nekādam derīgam darbam.” Tā tomēr neesot viņa vaina, jo tā nokārtojuši Vidzemes iekarotāji – domāti vācieši [lai gan Vidzeme kopš 1721. gada skaitījās Krievijas guberņa]: iekarotāji ar nolūku

centušies “turēt tautu pēc iespējas ilgāk nezināšanā, lai tā viņus [iekarotājus] uzskatītu par zemes dieviem”. Frībe par tumsonīgajiem vidzemniekiem sprieda kā par dzīvniekiem, tāpēc viņu brīvīšana esot jā sagatavo ar izglītības līdzekļiem. Taču brīvīšanai ir ekonomiski cēloņi, un tos vajadzētu ņemt vērā, citādi visa Vidzemes maizes klēts vienā brīdī sabruks – pie pašreizējās saimniekošanas muižnieku ienākumi ir zemi un zemnieks jau arī necenšas, lai tie būtu lielāki! Vācijā, lūk, ir pavisam otrādi – pēc dzimtbūšanas atcelšanas zemnieku ienākumi ļoti auguši, tāpēc arī Vidzemē zemnieks pēc brīvīšanas, turklāt izglītots zemnieks, būšot “ļoti laimīgs”.

Augusts Vilhelms Hupelis.

Vēl viens zinātnu doktors, kurš iestājās par zemnieku stāvokļa uzlabošanu, piedzima Veimārā 1737. gadā. Divdesmit gadu vecumā, jau ieguvis lielisku izglītību, viņš pieņēma mājskolotāja vietu Vidzemē. Vēlāk kā mācītājs tika ievests draudzes darbā netālu no Tērbatas, bet pavisam drīz vienā no lielākajām draudzēm igauņu pusē Oberpālenā. Gan baznīcā, gan akadēmiskajā laukā Hupelis darbojās aizrautīgi, tāpēc saņēma arvien augstāku amatu piedāvājumus Rēvelē un Rīgā, pat superintendenta postenī. Taču pie mācītāja darba viņš nepalika, akadēmiskās intereses ņēma virsroku. Tērbatas Universitātē Hupelis aizstāvēja doktora grādu filozofijā un teoloģijā, līdz 1804. gadā pilnīgi aizgāja no mācītāja darba un, apmeties nomaļajā Veisenšteinā Vācijā, mūža nogali veltīja vēsturei, ģeogrāfijai, tiesībām, etnogrāfijai un citām zinātnēm.

Pēc Hupeļa datiem Vidzemē [Sāmsalu ieskaitot] dzimtcilvēku ir 94,6%, bet muižnieki 0,5%, mācītāji 0,1%. Skaitļi rāda, cik muižnieku skaits niecīgs. Neraugoties uz to, viņi necenšas saplūst ar latviešiem, turklāt uz viņiem īpaši nicinoši skatoties tie, kas sociālā ziņā stāv viņiem vistuvāk. [Tagad mēs no šī fakta izdarām secinājumu, ka nav ļaunuma bez labuma – tas, ka latvieši dzīvoja savā vidē un nekāda asimilācija nenotika, noslēgtajā lauku viensētu vidē nodrošināja latviešu valodas un tautasdziesmu saglabāšanos, jo nožēlojami mazais mācītāju skaits praktiski nekādu garīgo aprūpi neveica, gadsimtiem ilgi saglabājās arhaisks, indoeiropiešu saknēs pamatotais pasaules uzskats.] Lauku mācītājs esot starpnieks starp muižnieku un zemnieku, tāpēc viņš savā ziņā esot vājāko aizstāvis. Draudžu locekļi par saviem mācītājiem sūdzoties reti, tikai tad, kad viņš kļūst pārāk

nolaidīgs savā amatā. Ja konfliktā ar zemnieku mācītāja pusē nostājas kaut neliela daļa zemnieku, tad viņš tiek attaisnots.

Lūk, kāda Hupelim šķita mācītāja dzīve: “Katram lauku mācītājam ir savi tīrumi, bet ne katram ir savi zemnieki. Tādā gadījumā viņa draudzes zemniekiem pēc kārtas un noteiktās dienās bez kādas atlīdzības jāapstrādā sludinātāja lauks, jānovāc raža, jāizkuļ labība, jānopļauj siens, jāskaldā malka un bez tam jānodod apkalpošanai puiši un meitas. Tā tas ir daudzās draudzēs, kur mācītājmuiža ir ļoti maza, jo dažreiz tā nav pat 3/8 arkla liela, un tikai nedaudzām no tām ir ievērojams arklū skaits.¹ Sava īpašuma robežās mācītājam pieder visas posesora tiesības, tāpat kā muižas īpašniekam, kurš ir padoto zemnieku kungs un tiesnesis – pēc savas labpatikas ieliek viņus mājās vai no tām izliek ārā, ņem sev par apkalpotājiem viņu bērnus, izmanto viņu darbu, un viņam pieder arī visas īpašās tiesības, kā, piemēram, zvejas tiesības, mežs, dzirnavas, krogus turēšana [jā, pie tā mēs vēl īpaši pakavēsimies! – G. D.].” Tiesa gan, pašiem mācītājiem krogu esot pavisam maz. Kopumā ņemot, tipiska lauku feodālās saimniekošanas aina. Un Hupelis arī nejaudāja, vai tāda kārtība laba, vai slikta.

Dažas liriskas epizodes no “vācu un latviešu kopdzīves”.

Zemniekiem esot laba muzikālā dzirde, ko daži muižnieki labprāt izmantojot – liek zemniekiem spēlēt, kad smalkā sabiedrība vēlas deļot. Vidzemē un Igaunijā esot liels pieprasījums pēc sudraba, jo vācieši pasniedz kafiju tikai sudraba kannās, bet zemnieki daudz sudraba izmantojot savās kaklarotās un saktās.

Hupelis gribēja kaut cik ierobežot muižnieku patvaļi un mantkārtību, kas nav samērojama ar zemes un zemnieku darba ienesību. “Dzimtcilvēki,” viņš rakstīja, “ir pilnīgi cita cilvēka īpašums, viņi nav personas, bet tikai tirgus preces un lietas. Dzimtkungs un vēl vairāk viņa neprātīgais, mantkārtīgais pārvaldnieks, kas cēlies no zemākiem tautas slāņiem, nosaka pēc savas labpatikas viņu labklājību un piespiež viņiem sodus. Kas par skatu redzēt, kā pārmāca kailu cilvēku – un pie tam par niecīgu noziegumu – ar rīkstēm vai ar šausmīgo pletni!” Tomēr dzimtbūšanu nevajagot atcelt, jo brīvie zemnieki, lūk, jūtoties nelaimīgāki par

¹ Arkls – lauksaimniecībā izmantojamās zemes mērvienība. 1 arkls = zeme, ko iespējams apstrādāt ar vienu zirgu.

dzimtcilvēkiem. Tādi bija, lai gan, protams, nedaudzi, un atrašanās ārpus visaptverošās dzimtbūšanas sistēmas tādu zemnieku atstāja neapskaužamā stāvoklī bez jebkāda atbalsta. Proti, par dzimtcilvēka veselību un dzīvību atbildīgs bija viņa īpašnieks, bet brīvais jebkādu atbalstu zaudēja. Varētu uz šo “atbalstu” nosplauties, bet atcerēsimies, kas Vidzemē kārtu un tautības atšķirības sakrita: būt latvietim nozīmēja atrasties sociāli zemākā kārtā, nekā vācu kungī, un mainīt hierarhiju sev par labu viņam nebija nekādu iespēju – jau pieminētā vertikālā mobilitāte tajā laikā nepastāvēja. Hupelis ar skumju ironiju piebilda: vai nav vienalga, kā badoties, brīvībā vai verdzībā? Kur bads sagādā rūgtākas ciešanas – verdzībā vai brīvībā? . . . Šur tur gan esot pa kādam turīgākam latvietim ar pieciem, desmit zirgiem, kas savu bagātību slēpj, tikai dzērumā izplāpājoties.

Muiža ir lauku saimniecības pamats, tāpēc, vai dzimtbūšanas reformas ir iespējamās, nenodarot zaudējumus muižniekiem un valstij? Un, ja reformas tiek veiktas, tad kādas metodes tam būtu vispiemērotākās? Vai vergs līdz ar brīvības iegūšanu var kaut ko uzlabot savā stāvoklī, t. i., vai “brīvība” vien ir kas vairāk par populismu? Daudz drošāks paņēmieni Hupelim likās atsaucība no humānākajiem muižniekiem: “Es. . . tikai gribu mīkstināt verdzības nosaukuma pretīgo skaņu. Taisnīga un laba dzimtkunga valdīšanā [tādam jau arī vajadzētu katram būt] tur, kur vergs ievēro likumu, verdzība nav tik šausmīga, kā iedomājas. ”

Tādas bažas par brīvības [uzreiz, tūlīt!] došanu var vērtēt kā veselā saprāta balsi, kā ideālisma konfrontāciju ar reālās situācijas izpratni – galu galā muižas noārdīšana nozīmētu visas ekonomiskās sistēmas sabrukumu. Skaidrs, ka dzimtbūšana tagadējā izskatā bija neefektīva, taču ar “brīvību” vien to nevarēja uzlabot. Rietumu dabiskās tiesības tīrā veidā Vidzemes apstākļos bija tukša demagoģija. Bažas par zemnieku brīvlaišanu bez pienācīgas izglītības, sevišķi bez tādas, kas nodrošina “zemes mīļošanu”, izteica arī citi apgaismotāji. Reformas bija nepieciešamas plašā frontē, bet par to Hupelis nerunāja.

Nereti zemnieki sacēloties pret saviem kungiem – tad zemnieku bēgšana parāda viņu brīvības mīlestību. Sevišķi lielos apmēros tas esot noticis 1345. gadā Harijā, Igaunijā, un 1560. gadā Vikā, bet nemierniekus varot redzēt arī tagad pie latviešiem. Lūk, pirms pāris gadiem esot sapulcējies liels pulks latviešu zemnieku, kuru vadonis, atsaucoties uz Bībeli, skaidrojais, ka ikviena verdzība

esot atcelta, tas esot pretrunā ar Jauno derību. Ar šādu musināšanu viņam esot izdevies pūli iedvesmot uz dažādiem pārkāpumiem. Tāda, lūk teoloģija, un tāds, lūk, dabisko tiesību pielietojums. Vēl citi gaidot uz kāda ārēja ienaidnieka uzbrukumu Vidzemē – tad viņi stātos ienaidnieku rindās un atriebtos saviem apspiedējiem. [Jau toreiz tāda domā zemnieku galvās – ka viņi paši saviem spēkiem savā stāvoklī neko nevar mainīt, ka tikai *ārējs ienaidnieks* var viņiem kaut kā palīdzēt. Vēlāk šī pārliecība latviešos laida arvien dziļākas saknes un pie pirmās izdevības nesa augļus – masveidā stājoties iekšā krievu pareizticībā, lai ar to paustu protestu vācu muižai un viņas nolādētajai baznīcai cerībā uz cara atbalstu.] dažviet arī “mūsu mierīgos laikos” viņi nogalina savus kungus un nežēlīgākos muižu pārvaldniekus. Tāpat esot gadījumi, kad zemnieki ietiepīgi tiesājas ar saviem kungiem, iedami pat līdz visaugstākajām instancēm. Citreiz viņi pretojas uzliktajiem sodiem un pārmācībām. Kad iereibuši, lepnākie latvieši savus kungus pārmācot vai nu krogā, vai uz ziemas ceļa.

Igauņu un latviešu nacionālo raksturu dzimtbūšana esot pagalam samaitājusi. Tomēr, salasot izkaisītos novērojumus, iznāk apmēram šāda aina: viņi ir ļoti godbijīgi un ar mīlestību izturas pret labiem kungiem. Galvenais, ka viņi ir ļoti spējīgi. Diemžēl muižnieki neļauj zemniekiem mācīties lasīt, lai viņi paši sev neizgatavo brīvības grāmatu vai pasi izbraukšanai uz ārzemēm, tomēr daži zemnieki lasīt un rakstīt iemācoties arī bez īpašas apmācīšanas. Viņi esot labi karavīri – augstu uzdienējot armijā, ir arī labi zeltkaļi, kuģu būvētāji, ādmiņi, pavāri, mednieki utt.

.....

Rietumu apgaismotāji rakstīja par dzimtbūšanas postu un aicināja uz reformām vispirms jau pašu muižnieku labā – tā vienkāršā apsvēruma dēļ, ka apzinīgs strādnieks, kam ir *sava* zeme un *savas* mājas, strādā daudz ražīgāk. Turklāt, uz savas zemes strādādams, viņš arī tikumiski ir uz daudz augstākas pakāpes, nekā nicināts vergs. Paši viņi bija rietumu intelektuāļi, mazliet disidenti un mazliet avantūristi, kas šķendējās par nejēdzībām, individualisti. Savā starpā viņiem nebija nekādu kontaktu, un nebija arī ārējo apstākļu, kas šādu biedrošanos veicinātu. Tā rakstītais arī palika uz papīra. Šos

apgaismotājus no gadsimtu tumsas izcēla pēc ilgiem gadiem, kad dzimtbūšanas problēma jau sen vairs nebija svarīga un starp “sliktajiem” vāciešiem sāka meklēt arī dažus “labos”, kuri, lūk, savulaik bija iestājušies par vidzemnieku tiesībām un cilvēcisko cieņu. Vidzemes zemes reformas priekšteči, tā sakot.

Slavofilu darba tēze bija atšķirīga. Rietumu intelektuālisms ir subjektīvs un individuālistisks, t. i., nav sajūgts kopā ar tautu. Tāpēc šādas zvaigznes pie debesīm ir un paliek vienuļas. Slavofilam dažs labs no apgaismotājiem varēja šķist neirastēniķis un avantūrists, kura idejas, lai gan “gaišas”, tomēr dzimušas pārkairinātā apziņā un tāpēc ir nolemtas neveiksmei. Rietumnieki, lūk, nepazīst tautas pastāvēšanas “svēto trīsvienību” – zemi, tautu, baznīcu kopā. Atsevišķi aspekti gan uzplaiksnīja kādu apgaismotāju galvās, bet visā pilnībā izpratne par šo *trejsauļu gaismu* nevienam nebija, un viss palika pa vecam – daļēji tāpēc, ka Rietumos baznīca pārāk bieži nostājās *pret* pašas tautu.

Jau studiju laikā Maskavā, rakstīdams par pareizticības un “latīnisma” attiecībām, Samarins bija sācis šo domu šķetināt. Proti, baznīcas pilnība – ar to saprotot viņas pastāvēšanu gan garīgā, gan Dieva tautai svētīgā nozīmē – neatklājas vienā cilvēkā, bet tikai un vienīgi tautas un galu galā visas cilvēces kopībā. Jo patiesi – cilvēks, kas radīts Dieva tēlā un līdzībā, kā to māca Bībele, ir ikviens, augsti izglītots un zems, un baznīcas uzdevums ir mācīt to saprast. Vēl vairāk – baznīca uztur tautas dzīvo saiti ar tās senčiem, tātad tā stāv par tradīciju “šeit un mūžībā”, tā nav apgāzama. Rietumu “dabisko tiesību” teorija ir tikai vāja atblāzma no šīs pilnības idejas Kristū. Bez visas tautas atbalsta “dabisko tiesību” teorija ir individuālista dumpis pret kļūmīgajiem Rietumu sabiedrības pastāvēšanas pamatiem.

.....

Skatīdamies uz iebaidītajiem, noplukušajiem nabagiem magazīnas vārtu ailē, Samarins daudz ko pārdomāja. Un ne jau tikai viņu tiesiskās attiecības ar muižu. Viņš domāja, ka latvieši – tā nav nekāda kultūrtauta. Visu, ko varēja, vācieši viņiem bija atņēmuši, un tad sekoja viens karš pēc otra. Tiklīdz šie sāka kaut cik atgūties pēc

iepriekš nodarītajiem postījumiem, nāca bads un slimības. Kad tās bija uzveiktas, skaties vien, atkal pār Vidzemi drasēja svešu armiju zaldāti, kas atņēma lopus, izbradāja un nodedzināja sējumus, savāca gūstekņus... Un tā bez gala. Ko Pēteris I viņiem nodarīja, kad no Rīgas līdz Marienburgai nedzirdēja dziedam ne gaili, ne suni rejam?.. Nē, latvieši nav kultūrtauta, kā tas ar citām tautām. Viņi ir kārta – feodālie dzimtcilvēki, nu labi, jau divdesmit gadus “brīvi” no šī lāsta, bet vienalga klaušu vergi, *servi*. Nav brīnums, ka vācieši viņus nesauc citādi, kā vien par bauriem. Un bauri jau arī ir! Apģērbs jau nu nebūtu tas briesmīgākais liecinieks viņu stāvoklim. Viņi ir iebiedēti, neizglītoti, viņi ir pazemoti un tumši, primitīvi ļaudis. *Čuhņa*.

Latviešus vērodams, Samarins sprieda, ka no viņus no šī stāvokļa var pacelt ar divām sabiedriski nozīmīgām svirām, kas ne viena, ne otra nav saistīta ar kultūru vai izglītību. Pirmā ir kopīga dzīvošana tuvākā satiksmē, nevis viensētās, kā tagad, lai gan tai ir savs labums, sevišķi slimību vai ugunsgrēka gadījumā. Kaut vai ārsts un tas pats mācītājs – ne viens, ne otrs nespēj aizkļūt līdz tālajām mājām, tiklīdz sākas rudens lietavas un ceļi ir neizbraucami dziļo dubļu dēļ, bet vēlāk uzsnieg sniegs. Un, kamēr aizkļūst līdz tādai sētai, palīdzības meklētājs bieži vien ir jau miris. Turklāt nomaļā dzīvošana rada viņos ticību visādām baumām, kā tagadējā neprātīgā uzticēšanās runām par “silto zemi” Krievijā, ko cars dodot visiem, kas uz turieni dodas! Blēņas, nekāda došana nenotiek, nekas tur bez darba nesokas, bet zemnieki vienalga tic. Katrs savā būdā drīkst ticēt tam, kas ienāk prātā zemināšanas, baiļu un trūkuma iespaidā. Bet tur, kur dzīvo kopā, blakus viens otram, tur arī saziņa ir drošāka, un arī veselā saprāta vairāk, un arī palīdzība nelaimē ātrāka un sirsnīgāka. Otrā svira – to gan vajadzētu Krievijai izmantot, sevišķi tagadējā laikā – ir ticība. Ne ar kādu izglītību šos nepadarīsi par cilvēkiem, ja viņos nepamodīsies gars, un viņi nesajutīs sevī gara gaismas atspīdumu.

Vācu mācītāji jau arī cenšas... Taču viņu mācības *metode* ir aplama, tā ir saplūdusi ar muižas spaidiem pret šiem nelaimīgajiem zemes tārpiem. Kā kaut kas nav kārtībā, tūlīt ņem rokās pātagu un per, cik spēka, kamēr asinis sprāgst. Vai tā var izveidot no dzīvniekiem cilvēkus? Nevar. Turklāt luteru mācība, kas prasa zināšanas, ir taču šiem par augstu un tālu, tā neskar viņu jūtas, lai cik tās tumšas un neskaidras.

Ticības lietās J. Samarina arguments bija hernhūtiešu vēsture Vidzemē. Lūk, tur nebija ne grāmatu gudrības, ne kultūrtautas

darbošanās, bet tīra ticība viņas pazemīgākajā izteiksmē no skaidras apziņas kaktiem. No Dieva tēla un līdzības – lai cik tas apmiglots un saduļķots šajos nomāktajos, sasīstajos un badā izvārgušajos, nomaļās būdās dzīvojošajos puscilvēkos izrādījās nesagrauts.

ERNUTERU BRĀĻI

Atcerēdamies klaušu laika latviešu “sakustēšanos” četrdesmitajos gados, Aderkašu pareizticīgo draudzes priesteris Jānis Līcis² rakstīja: “Viņiem gribējās dzīvot. Vidzemes tizlo sakustināja *bads*, un ne tik vien, kā saka, miesas bads, bet arī dvēseles bads.” Tizlais – tas paņemts no jaunās derības stāstiem par Jēzu, kurš apstaigāja Galilejas ciematus un dziedināja slimniekus un “tizlos”, tie piecēlās un sāka iet, lai Viņam sekotu. Un vēl – uz tizlajiem, kas sākuši iet veselām kājām un taisnu augumu, norādīja pats Pestītājs. Viņi bija dzīvi liecinieki tam, kas šis Galilejas plukatu mācītājs un ārsts patiesībā bija Dieva Dēls. Tad jau tautas pamošanās – it kā viņa kādreiz būtu gulējusi – bija uzreiz *gan miesīga, gan dvēseliska*, jo vienu no otras atraut nav iespējams.

² Priesteris Jānis Līcis (1830 - 1906) – viens no 19. gadsimta vidus dramatisko notikumu lieciniekiem, savas atmiņas apkopojis “Pareizticīgā latvieša piezīmēs” (latviski 1906), ko publicēja ar Indriķa Straumītes vārdu, baidoties no vācu atriebības. Atmiņu pirmā redakcija publicēta slavofila K. Aksakova žurnālā, tām pievērsās J. Samarins, kas vēlāk publicēja tās kā pielikumu “Krievijas nomalēm”. Latviešu valodā atmiņas tulkojis pr. A. Kangars, tās tika publicētas autora nāves gadā. Pr. Jānis Līcis ir viens no latviešu ticības mocekļiem.

Jurijs Samarins, protams, Jāņa Līča "Piezīmes" par četrdesmito gadu sakustēšanos pazina, viņš tās nopublicēja "Krievijas nomalēs" kā pielikumu. Līča – jeb "Indriķa Straumītes", kā autoram sevi labpatika nosaukt, slēpjoties no vācu atriebības par atklātumu –

Priesteris Jānis Līcis.

piezīmēs daudz personisku atmiņu un sāpju, bet Samarins kā jau politisks rakstnieks meklēja dziļākas un vispārīgākas lietas. Viens paliek viens, bet visas tautas sakustēšanās liecina par to, kas skar visus, tikai likumsakarības vajag pamānīt. Ar bēdu stāstiem, lai cik tie skaudri, nevienu nepamodināsi, jo pamošānās – tā ir raušanās pretī cerībai.

Šādu cerību Samarins saskatīja kristīgās ticības sīkajās straumītēs pie latviešiem, kas bija viņas dzīvības avoti kopš dzimtbūšanas laikiem – hernhūtiešos.

Sīkās ticības straumītes brīžam pārtrūka, tad izlauzās virspusē un pieauga spēkā. Latviešiem viņu kristīgās ticības dzīvē nav tādu episku stāstu, uz kuriem viņi varētu balstīties kā uz savējiem. Latviešiem līdz astoņpadsmitajam gadsimtam nebija ne savu kristiešu varoņu, ne īstas tautas svētnīcas. Tāpat kā senos laikos latīnisms, t. i., katoļlicisms, tā 19. gadsimtā protestantisms jeb luterisms bija un palika kungu ticība. Un ar izglītotā individuālisma un abstraktās filozofēšanas atslēgu latviešu vienkāršās tautas ticības noslēpumus neatslēgt. Vienkāršības un nesamākslotības saknes, Samarins rakstīja, ir "nevis dogmatikā, bet reliģisko jūtu novadā," un tauta pareizi jūt, ka zinātniskās formulas vienas pašas ir nedzīvas. Vēl vairāk – tām nav sākuma dzīvē. Abstrakcijām var nodoties kabineta klusumā pie grāmatu plaukta, bet tās neder, tiklīdz saskaras ar tautas reālo dzīvi. Tad viņas patieso noskaņojumu spēj izteikt vienīgi siržu kopība. Šāda

nojausma par būtnes tumšajās dzīlēs dusošo saprātu latviešiem piedzima hernhūtes kustībā. Tautā hernhūtiešus sauca par ernuteriem. Tieši no hernhūtes nāca tie pirmie, kam pārējie sekoja.

Hernhūte J. Samarinam likās pāriešanai pareizticībā līdzīga kustība. Varbūt ne gluži satura ziņā, tematiski, un galu galā citos apstākļos, bet dedzībā un “kustībā no apakšas”, iekšēji izjustā vajadzībā – noteikti. Hernhūtes kustība likās laba ilustrācija tam, kā tautas un baznīcas ceļi šķiras. Lūk, protestantisms ir radies kā “sirdsapziņas brīvība un izpētes brīvība zinātnē”, bet Vidzemē tas nav redzams. Tāpēc nav brīnums, ka Vidzemē valdošajai luteriskajai baznīcai zemnieki “atstāj savu miesu, bet sev paņem hernhūtiešu dvēseli”. Un vēl: “Lai ar visu dvēseli atdotos negaidītajiem hernhūtes labās vēsts sludinātājiem, zemniekiem pat nevajadzēja no kaut kā atteikties, viņu dvēselēs bija tukša vieta, un hernhūtieši to ieņēma bez kaujas.” Šīs kustības sīkstums, neraugoties uz spaidiem, ir pierādījums tam, ka šī tauta nav mirusi, tā pazīst ticības prieku, un tiešām – kāds varens spēks snauž viņos! Tas ir pierādījums, ka latvieši nav anonīmu bauru pūļi, bet no viensētām nākušie ir personības ar savu pašapziņu, ar visus vienojošo apziņu un ticību. Vai ticība ir baznīcas monopols? – Nebūt nē, tā ir nepiepildītu ilgu un vajadzību lieciniece. Lūk, šo pamodināšanu baznīcas mācītāji luterāņu draudzēs, lai kā pūlējās, nespēja izdarīt. Slavofilu valodā domājošajam un rakstošajam J. Samarinam, kurš par baznīcu sprieda kolektīvisma terminos, hernhūtes kustība likās ārkārtīgi nozīmīga. Atsevišķi stāvošu viensētu ļaudis – bet visi kopā. Vai to var novērtēt citādi, kā vispasaules baznīcai nozīmīgu parādību, kam tāpat vajadzīgs vienojošs spēks? Nē! Ārzemju misijai Valmierā bija tikai katalizatora loma, jo arī tie bija vācieši, bet latvieši viņiem atsaucās ar prieku – ne tā, kā savulaik katoļiem un pēc tam luterāņiem.

Tāpēc J. Samarins pareizi sprieda – tas, kas latviešus sakustināja, bija metode. Jūtas, emocijas! Emocionālā bada raksturojums bija kopīgs gan Līča “Piezīmēs”, gan J. Samarina novērojumos. Ilgodamies pēc atsaucīgas dvēseles siltuma, latvieši to atrada hernhūtē un tagad meklēja to pie krievu pareizticības, un tad tai nodevās ar visu sirdi. Hernhūte, pēc viņa domām, ir pareizticības priekšpostenis, jo nāk no lauku kopienas dzīlēm. Atsaukdamies uz vācu filozofu Hēgeli, J. Samarins rakstīja: “Baznīca attīstās, bet viņas attīstība stāv bezgalīgi augstāk par jebkuru cilvēka attīstību, jo katrs tās mirklis ir Gara apzīmogots; katrs baznīcas rezultāts, katrs vārds ir

nepieciešami patiesi. . Triumfs pār ļaunumu, uzvara pār nāvi ir baznīcas pamats. Tas nozīmē, ka viņai ir dota bezgalīga attīstības iespēja.” Tātad baznīca, skatot to tautas attīstības kontekstā, ir viņas patiesības meklējums *no apakšas*, nevis dogmatiska pareizība *no augšas*. No tā izrietēja loģisks secinājums, ka hernhūtes ir “dabisks, Dieva Gara apzīmogots” priekšposms ieiešanai pareizticībā, jo abām kopīgs ir zemkopju kopienas atsaucības nekļūdīgais pamats, un ieiešana pareizticībā tad nu ir šis “bezgalīgi augstākās attīstības” nākošais, neizbēgamais posms.

Cilvēka sirdsapziņu, t. i., ticības garu, viņš rakstīja, nevar iekalt sausā, no ārzemēm uzspiestā protestantiskā dogmatikā [nemaz nerunājot par to, ka baznīca attieksmē pret zemniekiem pārstāv muižas pozīcijas]. Latviešu zemnieki maz ko sajēdz no tā, kas rakstīts Augsburgas ticības apliecībā, šajā luterāņu pamatdokumentā, tas ir pārāk abstrakts. Un kā gan tas būtu iespējams?. . . 16. gadsimtā Vācijā dzimušais luterisms varbūt bija progresīvs uz tālaika katoļu baznīcas fona, tas izrādījās tuvāks tautas valodai un iespējams, ko evaņģēlija pasludināšanā dod Bībeles tulkojums tautas valodā. Taču tas arī viss. J. Samarinam bija vēl tālejošāki iebildumi pret protestantisma jēgu. Nelaiimes sākas ar to brīdi, kad ikviens sāk ņemt Bībeli savās rokās un skaidrot to pēc sava prāta. Tas nozīmē atsvešināšanos no Baznīcas tradīcijas: “Pat neturoties pie protestantisma un neuzskatot to par progresu t. s. kristīgās idejas attīstībā, bet, gluži otrādi, *nosodot to kā radikālu novēršanos baznīcas tradīcijas pilnības un veseluma*, tajā pašā laikā nevar noliegt protestantisma kā izglītības dzinēja milzīgo vēsturisko spēku. Taču mēs nesagrēkosim pret visstingrāko bezkaislību, ja piebūsim, ka pēc savas būtības protestantisms nav pieejams mazizglītotiem, tumšiem cilvēkiem, pie kuriem vēstures laiks vēl nav atnācis.” Tāpēc, lai protestantisms izrādītos efektīvs, pozitīvi radošs, ir nepieciešams izglītots pratējs ticības lietās – bet tas gan tā savādi skan... Latvietis katrā ziņā nav speciāli izglītojies, kā *pareizi ticēt*. Viņam gadsimta vidus situācijā nepieciešama tāda ticība, kas izsaka visai tautai kopīgos ideālus un cerības: “Apzinīga attieksme pret protestantismu var izveidoties tikai uz saprāta pamata, kas īpašā veidā ir sagatavots un uzirdināts, tajā ir daudz apjēgta, izjusta un pārdzīvota, pat kategoriski uzsvēta, bet pie latviešiem nekas tāds nav bijis.” Luterisms tautai ir pārāk tāls un abstrakts – tas domāts shematiski domājošajiem vāciešiem. Un tas, kas latviešiem šobrīd vajadzīgs visvairāk, ir kopība. Bet atkal – kopība nav ideja, ko ienes no ārpuses.

Ar ideju no ārpusē var cilvēku lauzt, bet šī nav nekāda no ārpusē uzspiesta ideoloģija, tā ir tautas ticība, un te vajag nevis lauzt, bet saukt kopā, pulcināt uz dvēseles un gara bagātības pamatiem.

.....

Tagad jau visi zina – hernhūte Vidzemē ienāca astoņpadsmitā gadsimta pirmajā pusē no Vācijas. Zina tāpēc, ka kristietība vēsture Latvijā īstenībā ir ļoti īsa – neraugoties uz teju tūkstošgadīgo klātbūtni, tā maz ietekmēja pašu latviešu uzskatus un dzīvesveidu. Hernhūte šai ziņā radīja būtiskas pārmaiņas, jo tās darbinieki, sākumā vācieši, arvien vairāk savā darbībā uzticējās vietējiem zemniekiem, tāpēc vispārpieņemts, ka brāļu draudzes, kas pulcējās “zem Tā Kunga cepures” [tā tulkojumā skan kustības vāciskais nosaukums], bija *latviskās* kristietības sākums.

Šī kustība nebija iecerēta kā intelektuāla vai ekonomikas iniciatīva, tās sākotnējie uzdevumi bija tīri baznīciski. Sākotnēji tā bija tīri “iekšējās atmodas” kustība luteriskās baznīcas klēpī. Nemaz nerunājot par baznīcas un muižas attiecībām, pašam luterismam arī vajadzēja kaut ko mainīt savā iekšienē, proti, attiecības starp doktrīnu no vienas puses un tās pasniegšanas veidu draudzei no otras. Ja šīs attiecības nav nostādītas pareizi, baznīcas vēstījums par cilvēka dvēseles glābšanu, par Dieva mīlestību, mūžīgo dzīvību paliek nesaklausīts. Tieši tas arī Vidzemē bija noticis – un ne tikai Vidzemē. Pats kustības dibinātājs grāfs Cincendorfs ar saviem domubiedriem bija pārliecināts, ka baznīcas tādā izskatā, kādā to nodibināja Kristus un viņa apustuļi, vairs nav, vismaz filozofiskā laikmeta Eiropā nē. Noraizējušies par to, ka augsti teoloģiskajām idejām nav piemērota ietērpā jeb valodas, viņi radīja ārkārtīgi populāru atdzimšanas kustību. Luteriskie teologi Kristus mācību bija pielāgojuši sava laika filozofiskajiem un racionālajiem jēdzieniem, bet hernhūtieši bija pamanījuši, ka tas ir atņēmis kristietībai viņas dabisko spēku, kāds tai nepieciešams rietumu “izlaidīgajā” sabiedrībā. Vēl vairāk, baznīca tagadējā izskatā ir parodija. Tukša olas čaumala, tās saturu izēduši moralizētāji un prātnieki. Bet moralizēšana, kā zināms, liecina par metodes vājumu. Nav jau arī brīnums – baznīcai daudz vairāk vajadzēja pildīt muižas represīvā un ideoloģiskā orgāna funkcijas, kur

rīkstes pie kauna staba iedarbojās daudz efektīvāk un ātrāk, nekā lēnā garīgā atdzimšana.

Hernhūte nebija jauna konfesija – ne sākumā, ne vēlāk, kad tā sasniedza savas izplatības kulmināciju. Dzimusi Morāvijā un Vācijā opozīcijā intelektualizētajam vācu luterismam, tā sevi sauca par “baznīcīņu iekš baznīcas”, oficiālajā terminoloģijā latīniski *ecclesiam in ecclesia*. Taisnības labad jāatzīst, ka tādas kustības baznīcā bija dzimušas arī agrāk, un arī pats luterisms radās tādā pašā atdzimšanas vīzē. Galu galā arī cilvēka ķermeņa šūnas regulāri atjaunojas [starp citu, tieši trīsdesmit trīs reizes, tikpat, cik bija gadu Jēzum zemes dzīves laikā], un kā gan lai tas nenotiktu baznīcas miesā? . . . Hernhūtes uzdevums bija ar jaunās atmodas kustību piepildīt baznīcas ārējo čaulu no iekšpuses ar atdzimušajām dvēselēm cerībā, ka tas izraisīs pārmaiņas arī ārpusē. Saviem ticības brāļiem hernhūtes vadība uzlika par pienākumu apmeklēt oficiālos dievkalpojumus un izpildīt visas tās prasības, parādīt mācītājam cieņu, bet pēc tam pulcināja viņus savās īpašajās sapulcēs. Ar to viņi atšķīrās no parastām sektām, kas savas darbības sākumos mēdz oficiālā līmenī visādi noniecināt “sastingušās” un “oficiālās” baznīcas, galu galā no tām norobežojoties. Latviešu tautas “pirmās atmodas” process iesākās šādā – baznīcas vidē. Tas katrā ziņā bija “iekšējās” atmodas process, kustība, kā tagad mēdz teikt, “no apakšas”. Vācbrāļu darbībai Vidzemē padziļinoties, pavisam drīz sākās vētrains vienkāršās tautas atsaukšanās. Jautājums tātad bija par metodi, kā aizsniegt cilvēku dvēseles. Viena lieta – atzīt, ka cilvēks radīts pēc Dieva tēla un līdzības, bet pavisam cita – aizsniegt un uzrunāt šo “līdzību”. Skaidrs, ka ar muižai pakļautas baznīcas līdzekļiem tas nebija iespējams.

Pulciņos sanākušie brāļi sprieda, ka cilvēce tomēr nav galīgi pazudusi. Patiesie Dieva bērni ir sastopami arī tagad un tie ir nākamās – īstās – baznīcas locekļi, varētu teikt sēkla. Viņiem vajadzēja no sevis pašiem izveidot garīgu savienību, brālību, sakausēt vienā veselā savas garīgās dāvanas un ticību, un tad draudzi aplaimos Kristus svētības izliešanās. Vidzemē, vācbrāļi sprieda, diaspora ir ļoti nepieciešama, jo tur baznīca ir pavisam atsvešinājusies no tautas. Piemēram, Unguru muižnieks fon Kampenhauzens, visnotaļ hernhūtiešu centienu atbalstītājs, 1739. gadā rakstīja: “Pātāga, rīkste un cietums nevar izdeldēt pagājību ar tās sastingušajiem paradumiem, un nevar izaudzēt īstu kristīgu cilvēku – to apliecina visi laikmeti, bet

sirdis var mantot tad, kad tajās ieaudzē Dieva atzišanu. Šis darbs, kā zināms, piekrīt mācītājiem. Tomēr šie ir bijuši jau no senlaikiem, bet nav nenieka pārlabojuši, jo daudz ir tādu, kuri strādā savus noliktos darbus it kā amatnieki. ”

Atkal šis metodes jautājums... Kā tad to cilvēku lai “pārlabo”? Skaidrs, ka tam jābūt kam “jaunam”, jo “vecais”, lūk, ir sastindzis, tas ir jauns un tā ir pagājība. Ap to pašu laiku vai mazliet vēlāk vācu apgaismotāji sprieda, ka zemniekiem tādā dvēseles izskatā, kādā viņi ir patlaban, atlaišana no dzimtniecības nebūtu vēlama, vispirms viņus vajadzētu izglītēt. Te nu no hernhūtiešu puses varēja jautāt: bet vai grāmatas vien dara cilvēku par brīvības cienīgu? Tās bažas, ko apgaismotāji izteica, skāra ne vien viņu izglītības trūkumu, bet arī pagrimumšo tikumu dzīvi. Lūk, augstais vācu luterisms, lai cik izglītots, savu mērķi pie ļaužu dvēselēm nesasniedza. Un arī paši vācu kungi, lai kādu labu izglītību ieguvuši Vācijā, dara lietas, kas nav viņu kārtas cienīgas un par ko kauns Eiropā stāstīt. Taisnības labad jāpiezīmē, ka šos centienus atbalstīja arī dažs labs vācu kungs, tāpēc ierastais Vidzemes stāvokļa raksturojums, ka asinssūcēji vācieši bija vienā pusē un nabaga “bārene” latviešu tauta otrā, derēja ne visās muižās. “Šķiet, ka izšķiroša nozīme [hernhūtes attīstībai Vidzemē] bija tai Vidzemes muižniecības un garīdzniecības daļai, kuru varētu nosaukt par piētiski noskaņotu, iespējams, daļēji pat par humanistiski noskaņotu, tendētu uz 18. gadsimtam tipisko apgaismību, nosacītu demokrātiju, cilvēkmīlestību, toleranci,” raksta brāļu draudžu vēsturnieks Latvijā G. Straube.

Hernhūtieši iesāka ar to, ko parasti darījušas atmodas kustības visos laikos – ar uzsvaru uz Svēto Garu, kam “vajag būt tam valdītājam, kārtotājam, pavēlētājam, vārdu sakot, Tam Kungam pār visu”. Šis gars, Svētās Trīsvienības trešais loceklis, pēc viņu pārlicības, atklājās dvēseles aizkustinājumā. Tad satikās šie abi – Gars un dvēsele. Gara pieskāriens likās dvēseles noslēpumaino ilgu atminētājs.

.....

Jaunās Dieva tautas “uztaisīšanas stundas” notika katru svētdienu pēcpusdienā – vispirms kopējā sanāksmē, pēc tam tikai

draudzē uzņemtajiem locekļiem. Sākumā lasīja no Bībeles, tad sāka to skaidrot un sākās brīvākas runas. Lūk, kādi amati bija ernuteriem, kā viņus sauca pašu vidē: visas Vidzemes brāļu draudzes priekšgalā bija prezbitēris jeb “lielais tētiņš”. Viņam bija divpadsmit diakoni jeb palīgi, tos sauca vienkārši par “tētiņiem”. Tā kā tētiņi nāca no Vācijas, tad viņus mēdza saukt arī par vācbrāļiem. Ernuteri apvienojās “pulciņos”, katra pulciņa vadīšanai izvēlējās “mazpulciņu”, no kā vidus nāca galvenie pulciņa dalībnieki un saiešanu vadītāji. Vēl latviešiem tika uzticēti amati – vecākais, vecākā palīgs, uzraugs, paskubinātājs, slimo kopējs utt. Lai gan tika uzņemti gan vīrieši, gan sievietes, ne visiem bija vienādas tiesības – tie nedaudzie, kas baudīja balss tiesības, bija augstāko kārtu, pēc tam bija otrās un trešās kārtas locekļi jeb mācāmie ļaudis, kas sapulcē pēc īpašās lūgšanas tika aicināti iziet ārā no palikušo dievlūdzēju sapulces. Ja viņi neklausīja, tad viņus izveda ārā tik un tā. Tas, kas notika vēlāk, bija zināms tikai iesvaidītiem brāļu draudzes dziļākajos noslēpumos.

Jaunu locekļu uzņemšana notika saskaņā ar kārtību – tik stingru un disciplinējošu, un motivējošu, ka ernuteru kustību vēlāk slavēja kā “latviešu tautas pašorganizēšanās un attīrīšanās skolu”. Lai gan nolikums tika turēts kā liels noslēpums, tie, uz kuriem tas attiecās, prasības ievēroja ļoti stingri, “pēc raksta zīmes”. Kaudzītes Matīss stāstīja: “Kad kāds ilgāku laiku vienādi [t. i., regulāri] un ar asarām bija gājis viskopīgās stundas, tad tādu uzņēma gaidītājos.” Tālāko virzīšanos uz priekšu, uz lielo noslēpumu iepazīšanu parādīja Dieva gribas apliecināšanās pie šī cilvēka: “Tādu gaidītāju vārdus piesūtīja diakonam jeb tētiņam, kurš tad caur *lozēšanu* noteica, kuri uzņemami. Tad tādiem uzņemamiem bija jāiztur vēl ilgāku laiku dažādi pārbaudījumi. Viņiem bija jāatzīstas par lieliem *grēciniekiem*, jāraud un jālūdz, un tad pēdīgi tādi tika apmierināti ar *žēlastību*, kas esot priekš salauztām un sagrautām sirdīm.” Brāļi bija pārliecināti, ka pēc lūgšanām un Dieva slavēšanas Viņa griba atklājas mistiskā veidā caur lozēšanu, gluži kā apustuļu laikos. Galu galā “pie uzņemšanas draudzē tika lasīti priekšā šie paši viņu nolikumi, ar ko uzņemtajam draudzē bija jāapsolās pasaulei un velnam atsacīt, un pēdīgi ar visiem saskūpstīties. Šādās izredzēto sapulcēs tika turēta arī *caurrunāšana* – draudzes kopēji gāja pa sēdekļiem no viena pie otra, prasīja par iekšējo labklāšanos, par žēlastības sajušanu un baudīšanu utt.” Ar dievlūdzējiem tika noturētas garas sarunas zem četrām acīm, viņus rūpīgi izjautāja, visi kopā priecājās un bēdājās, stiprinājās cerībā, pabalstīja citu labos centienus, deva padomus un iedrošināja

pret vajātājiem un ticības zaimotājiem, sevišķi ernuteru vajāšanas laikos. “Visi noziegumi tikpat pret laicīgu kārtību, kā arī pret viņu garīgiem iestādījumiem tika piemeklēti no draudzes kopējiem. Vislielākais sods bija izslēgšana no draudzes. Tāpat arī visas pašu starpā cēlušās ķildas tika tiesātas un līdzinātas no draudzes vecākiem. Tas viss bija darīts uz apustuļu pamatiem.” [Kaudzītes Matīss]

Tādā vidē par galveno kristīga cilvēka pazīmi tika uzskatīts tikums – un nebūt ne izglītības stāvoklis: “Mēs esam dumji, neizglītoti, tumši, mums nav spēju mācīt vārdiem, bet toties Tas Kungs mums ir devis citu dāvanu, un tā ir mūsu dzīvošana. Mūsu darbi: ar tiem mums būs mācīt un pārliecināt citus, un no laba darīšanas neviens nevar atteikties nemācēšanas vai nezināšanas dēļ. Darbi ir mūsu varā un mēs klusēdami, bez vārdiem pierādīsim mūsu nolūku un mūsu saiešanu svētumu ” Tā latvieši pirmo reizi nebija tikai ”svētdienas kristieši”, evaņģēlijs laida saknes dvēseles dziļumos.

.....

Dvēseles dziļu sakustināšana notika ar “sirsnību”, kas pie vidzemniekiem padevās brangi. Sirsnība deva iespēju uzsākt nekad agrāk nenotikušu sarunu ar Dievu, ko apgaismības pārlieku augstais racionālisms, nemaz nerunājot par muižu, nebija viņiem atļāvis. Iepriekš vācieši vieni paši teica, ka “dzird” vai “pārstāv” Dieva balsi, tagad arī tumšie un muļķie zemnieki, kas taču atradās tumšu instinktu un dziņu varā un pār kuriem prāta apgaismības saule vēl nebija uzlēkusi, to varēja.

Sirsnība patiešām aizmēza savā ceļā visus šķēršļus. Daudziem malā stāvētājiem šī palu straume likās pārmērīga. Kā jau tas harizmātiskajām kustībām raksturīgi, uzsvars bija uz dažādām Dieva dāvanām, uz “redzēšanu” un “dziedināšanu”, uz “mēlēs runāšanu” utt. Visas šīs “sirsnības” jeb garīgā saviļņojuma “sakne būs gan, protams, meklējama pie pašiem brāļiem, kuri laikam ir gribējuši iedot ļaudīm augstus garīgus priekus ar to, ka viņus līdzina un vieno ar zemiem un kaislīgiem miesas priekiem,” par metodes kļūdām rakstīja Kaudzītes Matīss. “Nevajag visus garīgus jēdzienus tērpt dīvainās un burvīgās drānās un Kristus vātis un asinis dot par kaitekļiem,” viņš

secināja. Par daudz tur bija satraukta psihe, neskaidra viļņošanās apziņas tumšākajos kaktos, sajauktas un gaidas un cerības. Bet kā gan citādi tas varēja būt? . . . Tas tiešām bija tikai iesākums, un nevis pati Dieva tauta viņas krāšņumā, bet iesākums kaut kam daudz nozīmīgākam un lielākam.

Tiešām, hernhūtes kustība Vidzemē jau no paša sākuma ieguva sabiedrisku nozīmi. Kustības vadītājs Baltijā Furkels 1841. gadā rakstīja no Jaunveļkiem: “Beidzot jūs gribat man ļaut teikt vēl vienu vārdu par sanāksmju politisko nozīmi... Šejienu lauku tautas stāvoklis nav viegls, tā atrodas zem daudzpusīga spiediena un muižnieku, kuri ne vienmēr dara to, kas ir tiesiski, kundzības. Tāpēc saiešanu nami bija vietas, kur ļaudis ar sev līdzīgiem *entre nous* tikās, uzklauzīja kādu no savējiem runājam ar viņiem, vai arī paši uzstājās, un tā vismaz ārēji uzelpoja no spiediena; tad arī, un tas ir pats galvenais, viņu apbēdinātās sirdis ieguva mierinājumu un stiprinājumu formā, kas bija nepiespiesta un viņiem viegli pieņemama.” Šo rindu autors uzsvēra, ka tīri reliģiskam noskaņojumam jaucas klāt vēl apspiestās tautas sabiedriskie centieni. No tā jau nevarēja izvairīties. Kur pamostas cilvēks garīgā ziņā, turpat blakus ir arī viņa sabiedriskie instinkti. Tā šie divi – kristīgā ticība, lai cik dogmatiskā ziņā neskaidra un sajaukta ar “dvēseli” – un sabiedriskā jeb “tautiskā” atmoda Vidzemes latviešos sākās kopā. Jāpiebilst vēl, ka kristietības valoda tajā laikā bija gandrīz vienīgā, kurā zemnieki saprotami izteica savas sabiedriskās idejas. Nojauta, ka kristīgās ticības saturs viņiem un kungiem ir kopīgs, zemniekus nepievīla – kristīgie ideāli, pie kuriem apelēt, bija saprotami abiem. Naivi? Iespējams. Zemnieku līdzdalība muižas dzīvē dzimtbūšanas un klaušu laikos bija praktiski izslēgta, tāpēc kristīgā cerība uz “sāpju vīru” no Nācaretes, Viņa nāvi un augšāmcelšanos, uz Debesu valstību īsti atbildā viņu dziļākajām ilgām. Ernuteru brāļi savās sapulcēs arvien biežāk sāka skaidrot Bībeles pantus, mācījās sprediķot, kopā lūdzās. Tas bija ļoti svarīgi, ka zemākos amatus visur Vidzemē pildīja vietējie, t. i., latvieši un igauņi. Sākumā paklausījušies, viņi drīz nāca un saiešanām ar lielu prieku un negaidītu atsaucību, līdz kamēr no juceklīgo impulsu gūzmas pie tautas atmošanās izsijājās paliekošais un vērtīgais.

“Mīlestība uz tiem [hernhūtes] priekšnieku brāļiem [diakoni un prezbiteri atbrauca no ārzemēm, ko ļaudis tad uzskatīja par praviešiem un svētajiem] bija liela, tā ka, ja tas būtu varējis būt, tās

acis uz pieres tiem brāļiem būtu devuši,” stāsta Kaudzītes Matīss. Uz saiešanām zemnieki, lai gan darbā noguruši, gāja desmitiem verstu un “tanīs reizēs viņiem bija tā ap sirdi: kad uguns degtu uz ceļa, tad tam ietu pāri un nebītos, un kad akmens runātu un sacītu: neeita, šis ceļš nav labs, - tomēr atpakaļ negrieztos.” Tur nokļūt gribējās vairāk par visu. Kaut kā notika, ka piepildījās Kristus vārdi no Kalna sprediķa: “Nāciet jūs, Dieva mīļotie, Tas Kungs ir nodomājis jums piešķirt valstību.” Līdz valstībai zemes virsū, protams, bija tālu, taču piederību Debesu valstībai neviens nevarēja aizliegt – tajā brāļi sāka justies arvien vairāk gaidīti un vēlami.

Taču piederības apziņa bija kas vairāk tikai par “relīģiju”. Hernhūtes vidē notika attīrīšanās no dažādiem netikumiem [kas tik daudz aprakstīti vācu piezīmēs par latviešiem]. Tikumiskās pilnveidošanās vārdā ernuteri vispirms mācījās spēju palūkoties uz sevi no malas – kā garīgi jūtošiem, taču ne vairs tikai kā “objektiem”, kam trūkst pātagas un kam vajag lasīt morāli, bet kā “subjektiem”, t. i. , kas, reiz kaut ko nelabu sajutuši, ir gatavi pret to vērsties. Garīgā atjaunotne bija it kā divpusējs process – pirmkārt, tā bija vēlēšanās piedzīvot atklāsmes un Dieva žēlastību, saņemt minētās īpašās Dieva dāvanas [dziedināšanu u. c.], kā arī būt kopā savējo vidū, bet otrkārt tā bija visādu netikumu izskaušana kā priekšnoteikums, lai varētu atrasties šajā vidē. Brāļi viens otram stāstīja par Kristus upura nozīmi un nonāca sirsnīga aizkustinājuma stāvoklī, kas bija arī viņu dziesmu un sprediķu augstākā tēma.

*Jērs, tavas vātiņas,
Ir manas aliņas
Iekš kā es bēdzu
Un saldā mierā sēžu,
Kad grēki manu sirdi
Nokremt grib dažā brīdī.*

*Tad es tiem atsaku:
Es sev nepiederu,
Man nav nekas priekš sevis,
Es esmu vissnodevis.
Tam priekš tam krustā sistam,
Tam esmu par laupīšan’.*

*Jo viņa sviedriņi
Tik karsti sarkani,
Un visa viņa ciešan’*

*Ir mana vienīg glābšan’;
Bez tās es būt pazudis
Kā elles prauls satrūdis.*

Tādu dziesmiņu viņi dziedāja kopš 1742. gada, tā līdz ar citām izplatījās rokrakstos.

Kristus otrā atnākšana bija jāgaida tikumiskā gatavībā – gluži kā Gudrajām jaunavām Kristus līdzībā. Arī viņas drīkstēja ieiet Viņa valstībā, ja bija turējušas uguni savos lukturos, bet dumjās – tās, kurām nebija eļļas lukturos, palika aiz durvīm un Līgavainis viņas pie sevis vairs neielaida.

Šo noskaņojumu 19. gadsimta vidū vēl vairāk pastiprināja Kristus otrās atnākšanas tuvuma runas. Un par to runāja ne jau tikai ernuteru brāļi savās tumšajās rijās un saiešanās, tas bija pazīstams temats arī luterāņu sprediķos. Lai gan evaņģēlijos atnākšanas datums palicis nenoteikts, uz to, ka atnākšana “būs drīz”, mājienu daudz. Tā būšot briesmīga un tiesas diena, uguns pāršķels debesis no austrumiem līdz rietumiem, pasaule satīsies kā tīstoklis, āži tiks šķiroti no avīm, un tiem, kas pilsētās, labāk bēgt no tām prom, un vai! dzemdētājām tajā brīdī, bet neprecētais lai labāk paliek neprecējies; tad Līgavainis nāks un ielaidīs Savā valstībā tos, kam būs bijusi gaiša uguns viņu lukturos. Šie briesmīgie pareģojumi gan biedēja, gan arī lika pienācīgi sagatavoties.

Pašā dzimtbūšanas atcelšanas priekšvakarā, 1817. gada 27. oktobrī, Krievijas cars Aleksandrs I izdeva t. s. Žēlastības vēstuli, ar ko tika mazinātas gandrīz visu iepriekšējo gadsimtu ilgušās ernuteru vajāšanas [t. s. klusā gājiena laikā]. Lai gan par šādas attieksmes maiņu un vēstules tapšanas priekšvēsturi lielas skaidrības nav, tomēr iespējams, ka cars tā rīkojās apgaismības ideju ietekmē. Tikko bija beidzies krievu-franču karš, Napoleons bija padzīts ar kaunu, un daudzi krievu uzvaru uzskatīja par īstu Dieva brīnumu – tajā sakņojas arī vēlāk attīstījušās slavofilu idejas par Krievijas īpašo lomu kristīgās baznīcas saglabāšanā un par krievu pasaules un rietumu pretstatu.

Iespējams, cars pēc šī triumfa sevi arvien pārliecinātāk iztēlojās kā Dievišķās providences rīku, kas izraudzīts par Eiropas atbrīvotāju no antikrista – Napoleons bija bezdievis un rietumu liberālisma un ekspansijas simbols. Tēma, protams, Krievijas vēsturē nebija jauna, Trešās Romas – Bizantijas impērijas mantinieces – mesiānisms bija pazīstams jau kopš Ivana Bargā laikiem.

Apzinādamies savus nopelnus Napoleona gāšanā, Aleksandrs I iedomājās, ka augstākā vara tam lēmusi svarīgu dzīves uzdevumu — būt par „miera nesēju” visai cilvēcei.

Iespējams arī, ka Žēlastības vēstules pamatā ir lielais iespaids, ko uz Aleksandru I atstāja uz misticismu ķertā Krievijas impērijas slepenpadomnieka un Vidzemes muižnieka [Zolitūdē, Marienburgā] Fitinghofa-Šēla Rīgā dzimusī meita Barbara Juliāna fon Krīdenere. 1804. gadā viņa Vidzemē iepazinās ar hernhūtiešiem, tad arī notika viņas galīgā pievēršanās reliģijai. Viņas “garīgā pamošanās” notika Rīgā visai šokējošos apstākļos – kāds kavalieris, Krideneri sveicinādam, nokrita miris pie viņas kājām. Sievieta, kurai jau tā bija trausla nervu sistēma, meklēja mierinājumu, un šai lietā viņai palīdzēja pašas apavu meistars, hernhūtiētis. Taču ar vārdiem nepietika, ārsti viņai ieteica doties uz Visbādeni, uz ūdens vannām. Vācijā viņa satikās ar kādiem “praviešiem”, kas atklāja viņai to, ka Napoleons ir antikrists un tuvojas beigu laiki, tieši kā Bībelē pravietots. Piētisma iespaidā šī pārliecība nostiprinājās augstmaņu vidē un zemnieku būdiņās, proti, “Es aicināju šurp kādu vīru no ziemeļiem, un viņš ir atnācis, viņš piesauc Manu Vārdu; viņš samin valdniekus, kā podnieks samin samīca mālus” [Jesajas gr. 41:25]. Šis “vīrs” gāzis antikristu no viņa troņa un tad Kristus nāks valdīt tūkstoš gadus uz zemes. Kridenere apmeklēja hernhūtes centrus, devās uz Karlsrūi, kur satikās ar piētistu un okultistu vidē augsti vērtēto “pravieti” Heinrihu Jungu-Štilingu, kas viņu iepazīstināja ar garīgās pasaules noslēpumiem. Piētisma un hernhūtiešu aizstāvji bija visur – Stokholmā, Vācijā, viņu netrūka arī augstos amatos Pēterburgā [piemēram, ģenerālkonsistorijas prezidents un vienlaikus Tērbatas Universitātes kurators grāfs K. Līvens, kas vēlāk cara Nikolaja I laikā ieņēma izglītības ministra posteni].

1815. gada vasarā viņa satikās ar Krievijas caru Aleksandru I. Iespaids bija paliekošs, no tā laika cars regulāri piedalījās Krīdeneres reliģiskajos pasākumos. Vēl vairāk, tieši Krīdenere 1815. gadā pamudināja Aleksandru I noslēgt t. s. Svētās savienības līgumu ar Prūsijas un Austrijas valdniekiem, kas piedalījušās Napoleona sagravē, un cars tam piekrita. Saskaņā ar to Aleksandrs I apņēma Eiropas valstu valdniekus apvienot uz kristīgās ticības principu pamatiem. Šis akts bija reliģiski morāla deklarācija, tā parakstītāji solījās izturēties viens pret otru kā brāļi, bet attieksmē pret pavalstniekiem kā tēvi pret dēliem. Pirms pakta parakstīšanas notika

krievu armijas parāde, kuru svētīt bija uzticēts Kridenerei, bet cars viņu pavadīja gluži kā debesu sūtni uz astoņiem īpaši uzceltiem paaugstinājumiem [“altāriem”], gluži kā troņiem pirms Kristus otrās atnākšanas Jāņa atklāsmes grāmatā. Aleksandrs I mira no vēdertīfa 1825. gadā Taganrogā, tomēr reliģiskās aizgrābtības sēkla nesa augļus – pēc viņa nāves ilgi klīda baumas, ka valdnieks īstenībā nav miris, kapā esot guldīts dubultnieks, bet pats Aleksandrs kā askēts un vientuļnieks klīstot pa Sibīriju.

Pati Kridenere vēlāk Rīgā nodibināja savu “atmodināto” pulciņu [hernhūtiešu izpratnē], lai sētu atmodas sēklas Vidzemē. Pulciņu vēlāk likvidēja Vidzemes ģenerālgubernators Pauluči [amatā no 1812. līdz 1829. gadam, kad viņu nomainīja Pālens].

.....

Cara Aleksandra I Žēlastības vēstulē bija divpadsmit punkti. Pirmais deklarēja brāļu draudzes legalitāti Krievijas impērijas teritorijā, t. i., arī Vidzemē. Otrais atļāva veikt igauņu un latviešu apmācīšanu, celt savus lūgšanu namus un tos apmeklēt jebkurā laikā, izņemot oficiālo luterāņu dievkalpojumu stundas svētdienās. Trešais noteica, ka saiešanu namus nedrīkst patvarīgi nojaukt un pārvietot, tie uzskatāmi par draudzes kopīgu īpašumu. Ceturtais punkts paredzēja, ka brāļi “nedrīkst noniecināt kompetentās garīgās un laicīgās autoritātes”, t. i., luterāņu mācītājus un kungus, un viņu rīkojumi ir jāņem vērā.

Žēlastības vēstules pasludinātās brīvības veicināja kustības pieņemšanas spēkā. Aizgāja pat tik tālu, ka vēlākie vēsturnieki rakstīja: ja vien valdība to pieļautu, luteriskās baznīcas pirmo reizi paliktu pavisam tukšas, pazaudējot jebkādu iespaidu uz zemnieku prātiem. Bet, ka baznīca to negrasījās pieļaut, viegli iedomāties! Lai aizliktu kāju priekšā jebkādam pozitīvām pārmaiņām par labu zemniekiem, Vidzemē tika mainīts Žēlastības vēstules teksta tulkojums latviski.

Baltijas ģenerālgubernators Pauluči kopā ar Vidzemes luteriskās baznīcas konsistoriju skaidroja, ka Vēstulē domātās brīvības domātas vienīgi vācbrāļiem un nekādā gadījumā nav attiecināmas uz latviešiem un igauņiem. Tātad, tulkojot Vēstuli no

krievu valodas vāciski, Pauluči pavēlēja [un viņu atbalstīja luteriskās baznīcas ģenerālsuperintendents Karls Gustavs Zontāgs, kam vispārriebās jebkāda mistika] iespraust tekstā klauzulu, ka pretimnākšana ir “par labu īstenajiem locekļiem”, t. i., vāciešiem. Tas mainīja dokumenta būtību. Šīs klauzulas pievienošanu atbalstīja arī Pēterburgas Garīgo lietu ministrs Goļicins, kurš 1818. gada 14. janvārī parakstīja dokumentu, ka Pauluči rīkojas pareizi – vēstule tiešām attiecoties tikai uz vācu tautības hernhūtiešiem. Ironiskā kārtā vācu tautības hernhūtiešu skaits Vidzemē un Igaunijā bija... 41 cilvēks, bet Kurzemē viņu bija tikai trīs, - diezin vai caram bija kāda vajadzība pārdesmit cilvēku dēļ izdot Visaugstāko rīkojumu.

.....

Tā tad hernhūte nebija tikai reliģiski uzkaršēta kustība, kas dzimusi un attīstījusies pārkairinātas apziņas dzīlēs. Hernhūtiešu brāļi daudz ko mainīja latviešu tikumiskajā izaugsmē. Pašā kustības sākumā 1745. gadā hernhūtiešu vadība Vidzemē izteica novērojumu, ka reliģiskā atmoda ir savienojusies ar tautisko: “Mēs bijām daļēji izbrīnījušies un samulsuši, daļēji iepriecināti par Jēra [t. i., Kristus] īpašo legītimizāciju – ka viņš grib uzņemties rūpes par šo tautu un vest to pie savas sirds.” Jērs, protams, ir Kristus [“Dieva Jērs, kas nes pasaules grēkus,” kā teikts Evaņģēlijā], bet “tauta pie viņa sirds” – pirmās tautiski kristīgās kustības locekļi, Vidzemes dzimtcilvēki. Viņi mācījās organizēt savas sanāksšanas, bet sanāksšanu locekļi tika izraudzīti pēc skaidriem tikumības kritērijiem. Viens no tiem – sātība jeb, kā to šodien sauktu, atturība, atturēšanās no alkohola. Pulcēdamies ap Kristu, viņi gribēja dibināt jaunu tautu, un tas bija “pārcilvēcisks tautas gara sasprindzinājums, kas laužās cauri biežajai vācu sabiedriskās apziņas valsts iekārtai un trulumam,” kā par šo lietu rakstīja cits krievu slavofils Ivans Aksakovs [«В чем сила России?»]. Sātības jeb atturības biedrības Baltijā vispār sāka izplatīties deviņpadsmitā gadsimta četrdesmitajos gados, un hernhūtieši vismaz daļai stāvēja tām kūmās. Skaidrs prāts nepieciešams pie Dieva valstības uzcelšanas, tāpēc te neder ne krogus dvinga, ne izlaidīga dzīve. Sātība nenozīmēja tikai atturēšanos no alus un degvīna, tā bija arī, piemēram, mērenība ēšanā. Un Bībele māca, ka Dieva valstībā netiks suņi, dzērāji, burvji un netikļi – šīs

lietas grēku dzīvē kaut kā ir saistītas kopā. Lai atbalstītu sātības kustības centienus, Baltijas diasporas kopas atteicās savā pulkā uzņemt tādus, kas bija zināmi kā “degvīna mīlētāji”.

Marienburgā [“dzeršanas sērga nekur citur nevar būt tik pārmērīgi izplatīta, kā alūksniešos”] mācītājs Girgensons esot tikai uzmanīgi ieminējies par sātības biedrībām, viņš nemaz neesot gribējis sātības ideju popularizēt. Muižai, kā visur, piederēja degvīna dedzināšanas monopols un mācītāja kungs mieru mīlēja pāri visām lietām, t. i., nebija nekāds reformists. Savā svētdienas sprediķī viņš tikai vispārīgi pieminējis sātības biedrības, kas jau esot nonākušas draudzes tuvumā, un izteicis cerību, ka arī te varētu veidoties kāda, tāpat kā citas vietās. Iznākums bija pavisam negaidīts – zemnieki sāka viņam plīties virsū ar lūgumiem bez kavēšanās dibināt sātības biedrību. Divu mēnešu laikā pierakstījušies gandrīz visi alūksnieši un zeltiņieši.

Kad jaunlatvieša Jura Alunāna krusttēvs Ādažu mācītājs Augusts Dēbners 1837. gadā laida klajā nelielu brošūriņu 10 000 eksemplāros [kāda tirāža!] par sātības kustību, viņa draudzē, kurā arī bija spēcīga hernhūtiešu kustība, sātībniekos iestājās ap 7000 zemnieku. Vienā muižā viņus esot pierakstījis pats junkurs. Neiztika arī bez baumām, sevišķi par krievu cara īpašo atbalstu šajā jautājumā. Runāja, ka tiem, kas pierakstījušies un atsacījušies dzert, cars atlaidīs klaušas degvīna brūžos un arī galvasnaudu [nodokli naudā]. Uzreiz visi krogi esot palikuši tukši – tur, kur pa svētdienām pārdeva pa 13 – 15 spaiņiem degvīna, tagad, ja daudz, tad tikai 4 – 6 kapeikām. Naudas ienākumi no degvīna pārdošanas strauji saruka.

Sātības kustība, protams, nebija viss. Neraugoties uz pretestību no vācu un gubernas vadības puses, Žēlastības vēstules iespaidā būtiski paplašinājās brāļu kopienu darbības mērogs – kustībā iesaistījās Vecpiebalgas, Alūksnes, Apukalna un Jaunpiebalgas zemnieki, hernhūtiešu darbošanās notika arī Cēsaines draudzē. Visur, kur dibinājās jaunas brāļu kopas, tās centās uzcelt savus draudzes saiešanas namus. Gadu pēc Žēlastības vēstules izsludināšanas Pauluči uzdeva Vidzemes un Igaunijas luteriskajām baznīcām un policijai, t. s. bruģa kungiem, ievākt ziņas, cik tad to brāļu draudžu piekritēju īsti ir. Pēc K. G. Zontāga rīcībā esošajām ziņām 1818. gada beigās Vidzemē vien bija 19 000 regulāro saiešanas namu apmeklētāju [policijas izziņā latviešu zemnieku skaits Vidzemē bija 21 000, tātad hernhūtiešu bija 90%!]. Visā Baltijā esot bijušas

144 draudzes ar 29 000 locekļu, izņemot Kurzemi, kur 1818. gada maijā bija tikai 12 piekritēji. Turpmākajos gados draudžu skaits Vidzeme pieauga līdz 250, bet to locekļu skaits līdz 50 000 cilvēku – uz šādiem skaitļiem norādīja Jurijs Samarins. Skaitis, visticamāk, nav precīzs. Tomēr zīmīgi, ka līdz ar brāļu saiešanu popularitātes pieaugumu sāka parādīties milzīga uzticēšanās formālai ieskaitīšanai kustībā. Tam varētu nepievērst uzmanību, ja ne tālākā notikumu attīstība, cenšoties pierakstīties “cara ticībā”. Pierakstīšanās liecināja par to, ka viņi kādam “tur, augšā”, ir vajadzīgi, tātad pierakstīšanās viņus saistīja kopā vienotā līgumā ar Žēlastības vēstules autoru, kam zemnieki uzticējās. Kaut kur apziņas kambaros sāka attīstīties un pieņemties spēkā realitātes apjēga, ka Vidzemes vācu vara nav vienīgā, pār viņiem stāv krievu cars, un starp abiem nav labas attiecības: vācu kungi uz vietas mēdz cara izdotās privilēģijas un labo gribu sagrozīt sev par labu.

K. G. Zontāgs piebilda, ka “tajos Vidzemes novados, kur ir daudz hernhūtiešu zemnieku, viņi ir arī izglītotākie, strādīgākie un turīgākie,” to atzina arī daudzi muižnieki un mācītāji. Pēc Žēlastības vēstules hernhūtes kustība pārgāja pilnīgā Vidzemes pamatiedzīvotāju pārziņā “ar nacionāliem strādniekiem un palīgiem priekšgalā” [G. Straube]. Tā kļuva par *latvisku kustību*, kas strauji attīrījās no visa svešā, kas nācis no ārpusē. Kā stāstīja hernhūtiešu prezbiteris [vecākais] vācietis Evalds, esot acīmredzama atšķirība starp zemniekiem, kuri ir brāļu draudžu piekritēji, un pārējiem zemniekiem, un šī atšķirība ir par labu pirmajiem, tāpēc muižu īpašnieki un mācītāji savās muižās un pastorātos uzraugu un citos posteņos gandrīz vienmēr nozīmējot zemniekus, kuri darbojas saiešanās. Tas ir “labākais pierādījums viņu augstākajai uzticamībai un lielākām iespējām”.

Dievārdu sludināšana notika rijās, piedarbos, dažreiz ārā zem klajas debess. Draudzēm nostiprinoties, pie esošajām saimniecības vai dzīvojamām ēkām piebūvēja īpašus “dziedamos kambarus” par zemnieku piegādātiem kokmateriāliem, atsevišķām ēku daļām, durvīm, logiem, svečturiem utt. Tā hernhūtiešu saiešanu nami Vidzemē ieguva savdabīgu, neatkārtojamu arhitektūras stilu.

Nams tika plānots tā, lai klausītāju sejas būtu vērstas uz rītiem, tā notika rītausmas sveicināšana, kas ir Kristus augšāmcelšanās simbols. Ceļot ņēma vērā arī estētiskos priekšnoteikumus, sākot ar vietas izvēli skaistā, kokiem apaugušā uzkalniņā vai birzī, kas

noderēja dziedājumu akustikas kuplināšanai. Latviskā būvmāksla atainojās ne vien arhitektonikā, bet arī sīkākajās detaļās, kalumos un kokgriezumos. Piemēram, palielo telpu dēļ [lielākajās saiešanās varēja satilpt pāri simtam cilvēku] esošo pasiju balstu stabi saiešanu iekšienē pildīja dekoratīvu funkciju. Tā, slavenajās Kauguru "Gaidēs" bijuši vairāki šādi stabi. Arhitektūras vēsturnieks P. Kundziņš šos stabus, kulu grīdu un grodu griestus nosaucis par "tautas būvniecības senu skaņu": "Saiešanu namu pieminēkļi liecina, ka arī latviešu tauta kādreiz pati sev veidojusi savas kulta būves."

Kad hernhūtes kustība lielākoties jau bija pagātnē, Matīss Kaudzīte šādu saiešanu skaistumam veltīja lūk, kādas sirsnīgas rindiņas, Latvijas dabas tuvuma piesātinātas: "Ja tu būtu tuvāk iepazīties ar Vidzemi, īsti ar Augšzemi, tad tu būsi tur ievērojis kādas īpašas ēkas, kas citur nav atrodamas, - ēkas, kurām nav nekāda krāšņuma, nekāda diženuma un kuras pēc izskata necik neatšķiras no turieniešu dzīvokļiem. Tomēr šīs ēkas, kad tās tuvāk aplūko, aptur cilvēka vērtību ar citiem spēkiem, ar neredzamām īpašībām: viņas pūš sirdī to brīnišķīgo godbijību, ko sajūt cilvēks, uzskatīdams kādu vecu, klusu un cienīgu vientuli, kuram pasaule nespēj un nedrīkst tuvoties ar saviem traipiem, kura priekšā aplūkst zaimotāja lūpas un nogurst negantnieka rokas, kurš mierīgi, bez ieročiem un bez sargiem iet caur ļaundaru pulku un kuram nevajag nedz atslēgu, nedz stipru sienu. Kas šās ēkas pulgotu, tam vajadzētu būt tikpat ļaunam cilvēkam, kā tam, kas kroplim sistu plīķi, vai ar', kas neredzīgu vadītu ūdenī... Cik liela starpība ir starp kroga smuiku un kapa zvanu, tik liela starpība ir starp šām ēkām un pasauli. Košs, nenomīdīts maurs zaļo līdz viņu lāsteku akmeņiem; gundegas, dzērvkājas, bezdelīgu actiņas, neaizmirstelītes un citas puķītes zied visapkārt ar tādu nevainīgu drosmi, ar kādu dažu brīdi no mednieku asinskārības netraucēti putni ezeru salās un citos cilvēku atstumos skatās tuvojošā cilvēku acīs. Apkārtējie koki – jo šās ēkas atrodam allaž bīzēs – stāv, galvas smagi locīdami, it kā kopēji ap vājinieku gultu, visus pasaules traucēkļus, trokšņus un nemierus atgainīdami. Viss tur ir kluss, kluss, tik viņi paši brīžam smagi šņāc... Kad nosēžamies uz soliņiem vienā vai otrā pusē, tad patiesi liekas, ka esam no pasaules neaizsniedzami tālu un ka sēdam līdzās kādai mīļotai vecā, bet spodrā tautas apgērbā tērptai un pussnaudā sapņojošai māmuliņai, kuras mūžs ir iezīmējis vaigā to, ka viņai stāv tālu aiz muguras diezgan grūta, bet tomēr visai jauka un dārga jaunība."

Tā tad hernhūtieši bija “latviskās kristietības aizsācēji”. Pirmoreiz *savas* kristīgās ticības izveidotāji, kas nebija tikai šauri kultiska nodarbe, turklāt svešā – vai labākajā gadījumā kroplā valodā pasniegta, ideoloģiski angažēta muižas vajadzībām. Tā bija kristīgā ticība, kas mācīja latviešiem sevi apzināties, tā nāca no dvēseles dziļumiem kā pati lielākā iekšējā vajadzība. Te tauta un viņas ticība bija kopā pirmo reizi, ja neskaita baltu senlaikus pirms krustnešu ienākšanas. Protams, hernhūtiešu “sociālās idejas” vēl tikai veidojās, tomēr nevar noliegt, ka Evaņģēlijā zemnieki mācījās saskatīt savu tiesību aprises. Brāļu draudžu vēsturnieks G. Straube secinājis: “Kaut arī t. s. atjaunotā brāļu draudze radās un darbojās zem reliģiskā karoga un Baltijā sāka misiju, lai nodarbotos galvenokārt ar reliģiskajām aktivitātēm, iesaistot vietējos iedzīvotājus dziļāk kristietībā, ko panāca ar kristīgo labdarību un izglītošanu, Vidzemē un Igaunijā tā kļuva par savdabīgu *nacionālu un sociālu kustību*. ”

KREKSTIŅI

Dāvids Balodis nāca pasaulē 1804. gadā Esenhofā [Madlienā]. Vietējo zemnieku attiecības ar baznīcu – luterāņu un hernhūtiešu – bija sarežģītas. Tās varētu atstāt neapprakstītas – galu galā vidzemnieku masveida pāriešana pareizticībā nesākās Madlienā un tiešā veidā neizrietēja no turienes apstākļiem, ja ne paša Dāvida dzimta dzen saknes hernhūtes kustības ideālos. Baložu dzimtai pievērsta īpaša uzmanība: kopš pirmās Latvijas brīvvalsts laikiem, pat pirms tam latviešu intelīģences vēsturnieks Antons Birkerts savā grāmatā “Latviešu intelīģences vēsture” stāsta par šur tur mirgojošām zvaigznītēm pie citādi tumšās dzimtbūšanas laiku debess, bet Dāvida tēvu Andreju viņš ieskaita “zemnieku aristokrātijā”.

Birkerta portretējumā Baloži [jeb Krekstiņi, pēc māju nosaukuma] ir hernhūtiešu dzimta, kurā tēva iesākto turpinājuši abi dēli – Dāvids un Jānis. Ar taisno stāju, harizmu un pretīstāvēšanu muižai viņiem bijusi liela ietekme un atpazīstamība visā apvidū. Dēliem no tēva bija mantota izaicinoša taisnības izjūta un cīņas spars. Šī nebaidīšanās no atklāta konflikta bija viens no cēloņiem, kāpēc Dāvids Balodis ieguva milzīgu autoritāti juku laikā, bet vēlāk daudzi pārgāja pareizticībā, sekojot viņa piemēram. Cīņas sparū no Dāvida mantoja viņa dēls Pēteris Balodis, vēlākais revolucionārais demokrāts – par ko tika notiesāts un uz mūžu noņemts Sibīrijas trimdā. Tā trijās paaudzēs varam runāt par “dumpīgo Baložu dzimtu”. Tās liktenī redzama latviešu cīņas frontes pārbīde: vispirms pret vāciešiem, pēc tam pret klerikālo divkosību un beigās pret visādu kārtu un veidu apspiedējiem.

Par Dāvja bērnību zināms maz. Tā pagāja anonīmā zemnieku vidē pie parastajiem zemnieku darbiem, taču paralēli tiem Dāvis izmācījās galdnieka amatu. Tas viņam vēlāk lieti noderēja, pārceļoties uz Rīgu, kur pirmos gadus, sludinādams Kalēju ielas hernhūtiešu draudzē, pelnīja iztiku kā zārku meistars. Skolas stāvoklis Madlienā viņa bērnībā bija “aizvien ļauns”, 1806. – 1807. gadā skolā bijuši tikai trīs skolēni, un diezin vai to bija vairāk, kad pienāca Dāvja kārta. Aizlaisto skolu Tīzenhauzens saremontēja 1817.

gadā, bet, kad Madlienā uzcēla jauno skolas ēku, Dāvis jau bija pāri tam vecumam, kad puikas mēdza apmeklēt mācības. Ja arī viņš drusku pamācījās, tad Jakoba Kaufmaņa Dāvida [līdz 1823. gadam], vai, mazāk ticams, skolotāja Kārļa Frīdriha Hūna [gleznotāja Kārļa Hūna tēva] laikā. Kaufmanis algu par savu darbu nebija saņēmis divpadsmit gadus, tomēr lasītnepratēji Madlienā esot bijuši retums un arī tad tikai starp vecākiem cilvēkiem. Vai nu tas Kaufmaņa nopelns, nav zināms, toties lasīt un rakstīt prasmi saviem dēliem bija iemācījis tēvs.

Draudzē, kā ziņoja mācītājs Štolls, esot izplatīti Svētie raksti, dziesmu grāmatas, bet zemnieku mājās notiekot dievkalpojumi – tas noteikti bija hernhūtiešu nopelns, un pirmais starp viņiem bija “vecais Krekstiņš” – tā Andreju iesauca tad, kad mājās jau saimniekoja “jaunais Krekstiņš”, Dāvis Balodis [uzvārdus Vidzemē piešķīra divdesmitajos gados, acīmredzot māju iemītnieki kādu laiku tika saukti pa vecam]. Abi šie pielikumi pie parastās ikdienas – galdnieka amats klāt pie zemnieka darbiem un izglītība, kāda tolaik neskaitījās maza, liek prasīt, kāds tad bija “vecais Krekstiņš”, kas saviem dēliem to visu iedeva?

Vispārējais noskaņojums gadsimta sākumā varēja būt strauji mainīgs, bet, raugoties Dāvja neesošajā portretā [gleznots viņš netika un fotogrāfija viņa laikā, turklāt laukos, praktiski nebija pazīstama], tas viņa raksturā ievilka nepacietības vaibstus. Vai saklausījāt, ka tas skan līdzīgi izaicinājumam? 1803. - 1904. gadā, kad Dāvids nāca pasaulē, tika izstrādāti un pieņemti pirmie likumi, kas piespieda muižniekus kaut nedaudz piekāpties zemniekiem māju jautājumā. Proti, dekrēts "Par brīvajiem arājiem" atļāva laist brīvībā dzimtļaudis un pārdot tiem zemi. 1804. gadā cars parakstīja "Vidzemes zemnieku kārtību", saskaņā ar ko zemnieki bija piesaistīti pie novada, nevis pie dzimtkunga personas, kā agrāk. Ar zemniekiem vairs nevarēja apieties kā ar priekšmetiem. Zemnieks nevarēja atstāt savu novadu, taču zemnieku vairs nevarēja pārdot, padzīt no zemes. Zemnieku varēja izlikt no mājas tikai ar tiesas spriedumu. Tas deva cerības uz stāvokļa uzlabošanu.

1819. gada brīvlaišanas likums – Dāvim tad bija piecpadsmit gadi, tam laikam pietiekoša spriestspēja un pusaudža maksimālisms – cerību piepildījuma vietā zemniekiem sagādāja pamatīgu vilšanos, jo iepriekš dotās nelielās iespējas tika pārsvītrotas. Dāvis pieredzēja šo cerību sabrukumu, jo viņa tēvs bija viens no nedaudzajiem, kam

bija sava māja. Kā redzēsīm visai drīz, jaunais likums tika izmantots pret viņu un galu galā abi Baloži pēc tēva nāves no mājām tika izlikti.

"Krekstiņu" māju vieta mūsdienās.

Vecais Krekstiņš jaunībā bija piedzīvojis kaunu pie baznīcas durvīm. Par izvairīšanos no smagajiem darbiem viņš tika piesiets pie kauna staba un kārtīgi nopērts – tā, lai šķīst asinis, par mācību pašam un par brīdinājumu citiem. Tas būs bijis laikā pirms hernhūtiešu draudzes nodibināšanās, jo ernuteru brāļi jebkādu sodu uzskatīja par lielu apkaunojumu. Vēlāk Andrejs bija Madlienā baznīcas pērminderis. Ko viņš jūta, ko domāja, iedams garām kauna stabam pie ieejas? . . . Vai tikai kaunu, kas tagad jānomazgā ar uzcītīgu kalpošanu? Diezin vai, lai gan mācītājs arī vēlākajos strīdos nevarēja par viņu neko sliktu liecināt. Vai viņš uzdeva jautājumus par baznīcu, kas no Evaņģēlija paņēma tikai to, kas der kungam un muižai? Drīzāk jau tā, jo vēlāk Dāvis daudz strīdējās ar mācītājiem par Evaņģēlija saturu – viņam šķita, un no šīs pārliecības viņu nebija iespējams atrunāt, ka luteru mācītāji sagroza patieso Dieva vārdu un nostāda to sev izdevīgā gaismā. Pie strīdiem par Evaņģēlija saturu Dāvis vēlāk atgriezās vairākkārt. Dieva vārda sagrozīšana bija viņa galvenais arguments strīdos gan ar Šollu Madlienā, gan vēlāk ar Treiju Rīgā.

Arī A. Birkerts Dāvi Balodi novērtē kā sludinātāju, ar kuru beidzās hernhūtiešu sentimentālā un raudulīgā saiešanu noskaņa, tajā ienāca asums, skarbi vārdi, tiešas apsūdzības un atklāta runa. Te bērniībā pieredzētajam bija liela nozīme – dēls it kā strīdējās ar tēvu un apstākļi jaunajos laikos provocēja to darīt arvien skaļākā balsī.

Kad “Krekstiņos” sākās hernhūtiešu sapulces, Dāvim bija 23 gadi, tiem laikiem pieauguša vīra briedums. Varbūt teiksim tā – pietiekoši liela pieredze attiecībās ar muižu un baznīcu, lai varētu izdarīt patstāvīgus secinājumus, kurus piedevām apaugļoja paša jaunības degsme un no tēva mantotā dievbijība. It kā pārvarīgs spēks spieda viņu izteikties asi, apelējot pie iespējamām izmaiņām zemnieku stāvoklī, saasināti izjūta nepieciešamība cieši satvert mazāko izdevību, lai panāktu savu. Droši vien, ja Dāvis būtu dzimis agrāk un viņa mūžs būtu pagājis dzimtbūšanas laikos, elles mašīna viņu būtu samalusi, kā daudzus protestētājus, kā Ķikuļu Jēkabu un vārdā nenosauktus daudzus citus. Bet nē, Dāvis piedzima pārmaiņu laikā, kad manevrs starp divām varām – vācu un krievu – bija iespējams. Vēl klāt nāca trešā vara, un tā bija Dieva spēks un taisnības meklēšana. Visai neparasta kombinācija.

Kaudzītes Matīss aprakstīja “Krekstiņu” saiešanas, sacīdams, ka tās notika, “kā zināms” [tātad bija slavenas, par tām zināja daudzi arī pēc to likvidēšanas!] mājas galā triju sienu ielokā zem klajas debess. Bet priesteris Jānis Līcis savās atmiņās sniedz vienīgo saglabājušos Dāvida portretu:

“Apmeklēdams lūgšanas namus, es pats tādus [sludinātājos] klausījos un citu starpā pašu ievērojamāko no visiem – Dāvidu Balodi. Viņš klausītājus, kā mēdz teikt, *sajūsmīnāja* ne tikai ar sprediķa beigām vien, bet ar visu savu sprediķi, no iesākuma līdz galam. Dāvidam Balodim bija tāda dāvana iepriecināt bēdās, slimībās, nelaimēs, kādu es neesmu sastapis nevienam citam.” Viņš bija neliela auguma, melnīgsnējs, vēlāk uzaudzēja kuplu bārdu. Viņam bija ļoti skanīga un droša balss un pat vācieši bija spiesti atzīt, ka viņam ļoti cienījams izskats.

Krekstiņi – gan vecais, gan abi jaunie – bija tipiski hernhūtieši, krietni darbos un amatos uzticami. Gan tēva, bet galvenokārt paša autoritātes iespaidā, rēķinoties ar viņa prasmēm – tās attīstījās, iekārtojot saiešanu kambari pašu mājās – Dāvis trīs gadus bija Madlienas pagasta vecākais. Tas bija visaugstākais amats, kādu

varēja iegūt latviešu zemnieks tajā laikā. Atmiņas viņu šajā amatā tēlo kā tādu, kas nemetās vis pār ilksi kungu kārtā, bet palika savējo pusē, no kurienes nācis, centās visās lietās ievērot taisnību, skauda blēdības un nekad nerīkojās pret sirdsapziņu. Tas nevarēja būt viegli, jo augstajam amatam, sevišķi pusbadā novārdzinātajā Vidzemē, no visām pusēm nāca piedāvājumi izmantot stāvokli savā un kungu labā. Pagasta vecākā amatā Dāvis piedzīvoja pirmās nepatīkšanas ar muižu un mācītāju, kas vēl briesmīgāk – ar iznīreļiem no savējo vidus, kas vecākā amatu uzskatīja par iespēju iedzīvoties uz citu rēķina. Stāsta priesteris Jānis Līcis:

“Dāvidu Balodi, nelūkojoties uz viņa jaunību, ievēlēja pagasta vecākā amatā. Būt Vidzemē par pagasta vecāko nozīmē modri lūkot, lai sabiedrības naudas lāde būtu allaž kārtībā, bez iztrūkumiem un zudumiem; pieņemt, uz vietas izmeklēt un izšķirt sūdzības un strīdījumus, bet, ko nelaimējās izšķirt, to nodot pagasta tiesai, kur pagasta vecākajam, lietu izspriežot, nav balss tiesības. Bet pats galvenais viņa uzdevums ir uzraudzīt pagasta labības magazīnu, pavasarī izdot no tās labību maizei un sēklu kuram katram saimniekam, kam labības trūkums, jeb kas tās lūdzas, bet rudenī katru aizdevumu piedzīt no parādnīkiem un uzņemt magazīnā.

Dāvids Balodis liedzās uzņemties pagasta vecākā amatu, jo zināja no pieredzes, ka šis amats ir bīstams un ir savienots ar daudzām nepatīkšanām. Pavasarī visi lūdzās, lai aizdod, bet rudenī neviens negribēja atdot, aizbildinādamies, ka neesot labības, un lūdzās atbēršanu magazīnā pավilcināt.

Tomēr Balodim neizdevās izgrozīties. Zinādams, kādus viltojumus un netaisnības bija sev atļāvušies viņa priekšgājēji, viņš sāka lietu kārtot pavisam citādi, nekā viņi. Aizdevumus pierakstīja pagasta skrīveris, bet neatkarīgi no tā Balodis iekārtoja sev īpašu kabatas grāmatiņu, kurā piezīmēja, kas, kad, cik un kādu labību izņēma no pagasta magazīnas, un rudenī atkal piezīmēja, kas, kad, cik un kādu labību magazīnā atbēra.

Šajā ziņā viņam palīdzēja viņa vecākais brālis Jānis, kurš bija pagasta tiesas priekšsēdētājs. Ieviesdams stingru un smalku norēķināšanos par aizdoto un saņemto labību, Dāvids Balodis droši zināja, ka nepatīkšanas nebūs viņam izbēgamas, bet viņš bija cietas un taisnīgas dabas vīrs un bez tam cerēja, ka vajadzības gadījumā viņš varēs kurā katrā tiesā pierādīt savu taisnību.

Pavasārī pagasta tiesas piesēdētāji pirmie pieteicās, ka viņiem vajagot to un to. Dāvids Balodis bija pilnīgi pārliecināts, ka viņiem netrūka it nekā, bet nevarēja neko darīt, likums neatļāva atteikt.

Pienāca rudens un Balodis paziņoja visā pagastā, ka laiks atbērt magazīnā aizlienēto labību. Daudzi ar asarām lūdzās paildzināt atbēršanu, ierādīdami, ka viņiem neesot, ko atbērt, bet D. Balodis stipri pastāvēja uz to, ka jāatdod kaut vai kas un kaut vai kādā veidā, vai kartupeļus, vai kāpostus, un pēc ilgiem pūliņiem beigās taču panāca to, ka visi atbēra aizlienēto labību, izņemot tik pagasta tiesas vīrus.

D. Balodis pieprasīja arī no viņiem. Par tādu negaidītu pārdrošību viņi tam piedraudēja: «Mēs tevi pamācīsim!»- «Esiet tik labi, pamāciet,» atbildēja Balodis, «jūs esat vecāki par mani, es allaž esmu gatavs paklausīt gudram padomam. »

Pagāja nedēļa, divas nedēļas, bet tiesas vīri neveda labību uz magazīnu. Te nu Balodis stingri pieprasīja un paziņoja šiem magazīnas parādniekiem, ka, ja nākošajā nedēļā labība netiks atbērtā, tad viņš to pasludinās visam pagastam un iesniegs par to sūdzību augstākajai tiesai.

Te nu Balodis izdzirda no tiesas vīriem apsolīto pamācību: «Kādēļ jāatdod no magazīnas izņemtā labība? Labāk izņem arī tu savu daļu, bez kā to atdotu; mēs zinām, kā to izdarīt. Ne pirmo reizi!» Dāvids Balodis, viņos noklausījies, atbildēja: «Tad tā ir man tā apsolītā pamācība? Un jūs, mani labi pazīdami, tādā kārtā taisni dodiet man padomu pieslieties zagļu bandai? Jūs gribiet, lai arī es apzogu savus nabaga brāļus? Cik es saprotu, tādi zagļi ir bīstamāki par nakts zagļiem. Viņiem pat nevajag slēdzamos lauzt, tāpēc ka viņiem ir uzticētas gan magazīnas, gan pagasta lādes atslēgas! Bet velti jūs pūlaties: es neesmu no tiem pagasta vecākajiem un magazīnas vīriem, par kuriem jau sen iet nejauka paruna. Ja kāds latvietim vaicā: «Vai pie jums ir zagļi?» tad viņš, bez kā būtu sācis pārdomāt, atbild: «Nē, pie mums visi zagļi ir iecelti pagasta amatos, izvēlēti par vecākajiem un tiesas vīriem. » – Laiks tam darīt galu. Es pavēlu un prasu pēdējo reizi, lai ne vēlāk par rītdienu visa jums no magazīnas aizlienētā labība tiktu atbērtā. »

Nekas cits neatlika, kā prasību izpildīt. Tiesas vīri tūlīt otrajā dienā atveda labību, klusēdami bēra pūrā un klusēdami skatījās, kā Balodis strīķēja mēru un pierakstīja: viņš tiem neatlaida ne uzbaru

[magazīnas procentu]; viņi atbēra visu, kā pienācās, kā vienkāršākie zemnieki. Viņi bija kā bietes sarkani no kauna un tikko plīsa no dusmām.

Tāda tik negaidīta veco, pieredzējušo tiesas vīru apkaunošana un tik nejauša parastās, vecās blēdības izraušana ar saknēm nebija pa prātam ne mācītājam, ne muižkungam. Kad Balodis bija nokalpojis savus trīs gadus pagasta vecākā amatā, viņu no jauna neizvēlēja un viņš izstājās no amata, bet viņa nelabvēļi ar to neapmierinājās.”

Tomēr īstais Baloža nīdējs izrādījās Madlienas luterāņu mācītājs Štolls. Par karu abu starpā Jānis Līcis stāsta:

“Tās draudzes mācītājs, kurā Balodis dzīvoja, bija karsts cilvēks un nikns ernuteru ienaidnieks. Redzēdams, ka viņa kanceles sprediķi neatstāj nekādu iespaidu klausītājos, viņš vienreiz pēc dievkalpošanas baznīcā pats atskrēja lūgšanas namā un sāka izgāzt savas dusmas. Viņu apturēja un ļoti mierīgi aizrādīja, ka šie nepienākas strīdēties, tāpēc ka daudz ļaužu un ielūdza viņu istabā. Tiklīdz mācītājs pārkāpa sliekšni, tā sāka kājām sist pie zemes un kliegt, bet viņu atkal palūdza būt mierīgākam un lēnākam un piemetināja: “Bez trokšņa, bez dusmām jūs varat runāt visu; mēs visu uzklausīsim un dosim atbildi. Iesākās sacīkstes.

Mācītājs: Kā jūs iedrošinājāties sprediķot? Kas jums deva uz to tiesības?

Balodis: Tāpat, kā arī jūs, tas pats, kas jums. Parādiel, kur ir sacīts, ka jums ir tiesības, bet mums aizliegts – šie jums Bībele.

M.: Kas jums ir izvēlējis un iecēlis šai amatā?

B.: Tie paši, kas jūs. Jūs esat izvēlēti, arī mūs viņi ir izvēlējuši sev par mācītājiem un jums par palīgiem.

M.: Man tādi palīgi nav vajadzīgi, nemaz nav vajadzīgi; vai tad es pats nespriediķoju?

B.: Ja jums nav vajadzīgi, tad viņiem ir vajadzīgi. Paskatieties, cik ļaužu! Iekams mēs nebijām, cik reizes gadījās, ka baznīca bija tukša, bet krogi bija pilni! Paskatieties tagad: viņi mums paklusa mīļāk, nekā jums. Jūs aicinājāt baznīcā, kļiedzāt, lamājāt, lādējāt un ļaudis tomēr nenāca, bet tagad atnāk pat šurp uz rīta dievkalpošanu, gan baznīcā pasēž, gan atkal atnāk šie uz vakara dievkalpošanu. Tas

nozīmē: mēs esam vajadzīgi, ja ne jums, tad viņiem. Jūs sprediķojat, tas tiesa, bet ļoti reti un lielākoties mūs lādat; par ko tad?

M.: Kāpēc jūs nepaliekat baznīcā? Tur jūs varētu arī mācīt.

B.: Ja jūs arī no šejienes dzenat mūs ārā, vai tad jūs ciestu mūs baznīcā?

M.: Jūsu sapulces ir netikļu sapulces.

B.: Runājiet, mācītāja kungs, bet runājiet apdomīgi! Jau sen mēs dzirdam apvainojumus, ka mēs esot netikli, dzirdam no tiem, kas paši ieslīguši netiklībā un kurus apvaino viņu pašu darbi. To pašu apvainojumu mēs esam dzirdējuši arī no jums no kanceles un to mēs novērojam no tā, ka jūs bijāt lielās dusmās. Tagad mēs stāvam vaigs pret vaigu un runājam no mutēs mutē – parādiēt nu vainīgos, nosauciet viņu vārdus un uzvārdus un miniet pret viņiem pierādījumus. Sakiet mums: cik jums ir nācies nokristīt ārļaulības bērnu, kurus mēs esam piedzīvojuši, kas apmeklē mūsu sapulces? Jūs to nesacīsiet. Mēs pildām baznīcas ļaudīm, bet jūs tos dzenat ārā. Pie mums pieaugušie un bērni mācās atzīt Dievu, lasīt un dziedāt, bet baznīcās to aizmirst pat tas, kas mācēja. Kā bērni labāk māc lasīt: vai to bērni, kuri mūs lamā, vai to, kas še sanāk? Bet jūs, mēs to labi zinām, jūs ļaudis pret mums sakaitināt, nolādat un nozvērīnāt šurp nenākt, saceļat pret mums tos jaunos ļaudis, kurus mācāt savā mācībā, citu starpā sarīdāt pret mums vecākiem mūsu pašu bērnus! Tas jums ir grēks un liels grēks! Jūs mērdējat ticību un par to, ka mēs viņu atdzīvinām, jūs vajājat mūs kā Sauls.

Strīds vēl ilgi vilkās; beigās mācītājs izskrēja, aizsīdams sev pakaļ durvis, bet nevarēja Balodim piedot viņa uzvaru un par to Balodim bija dārgi jāsamaksā.”

Strīds tādējādi nebija tikai par magazinā atberamās labības daudzumu un termiņiem, tas bija strīds par baznīcas lomu un vajadzību, turklāt tāds, kas liecina par galveno strīdnieku zināšanām šajā jautājumā. Un vēl – sarunas beigās Balodis pieminēja Vecās Derības jauno ķēniņu Saulu, kas vajāja Dieva izredzēto Dāvidu, kuram bija lemts tapt par pirmo īsto savas tautas valdnieku. Šajā pieminēšanā pavīd kaut kas pravietisks – pagaidām tikai nojausma, ka Šolla priekšā stāv pats Dieva izredzētās tautas ķēniņš, “Dieva mīlotais”, kā viņa vārdu tulko Vecā Derība.

.....

Pēc Žēlastības vēstules publicēšanas, lai gan sagrozītā tulkojumā, latviešu ernuteru un vācu luterāņu attiecībās iestājās īsa atelpa. Un kā nu ne, ja ar Visaugstāko atļauju saiešanas drīkstēja notikt! “Ernuteri strādāja nepiekusuši, neņemdami vērā ne zaimošanas, ne apsmieklus, kas uz viņu galvām bira kā krusa. Viņu lūgšanas nami vairojās ne tikvien ciemos, bet arī pilsētās; smacīgu istabu vietā sāka rasties jaunas, īpaši dievlūgšanai uzbūvētas telpas, bieži baznīcu tuvumā. Brāļu biedrības auga ne dienām, bet stundām. No mācītāju puses, kuriem nu bija jāatzīst sava bezspēcība, apsūdzības, lamāšanās nāca bez gala. Bet viss tas tika panests ar tādu pacietību, kurai grūti dzīties pakaļ. Apdomājiet paši: cilvēks katru svētdienu un svētku dienu iet uz baznīcu un pie tam labi zina, ka viņš tur nedzirdēs it nenieka, kas viņu iepriecinātu, atspirdzinātu jeb pamācītu, bet dzird visu veco, sen jau nonēsāto: aprunāšanu, bāršanu un apmelošanu.

Un tomēr viņš iet, uzceļas rītā agri, dažreiz neatlāvis sev laiku pat atpūsties no nedēļas darbiem, steidzas papriekš uz rīta lūgšanu savā lūgšanas namā, tad uz dievkalpošanu baznīcā, pēc tam atkal uz lūgšanas namu klausīties sava brāļa zemnieka runas. Runāja lielākoties tādi vīri, kas daudz bija lasījuši dievvārdus un daudz ko pieredzējuši, runāja pēc kārtas, viens pēc otra. Runātājs apsēdās aiz īpaša galdiņa, pirmajā vietā; runāja aizvien no galvas un, zināms, bez iepriekšējas sagatavošanās. Teicieni, tonis, domas un vārdi – viss bija Bībeles garā.

Bez tam, kas sevišķi jāievēro, brāļu sprediķotāji savās runās pavisam mitējās atklāt, pierādīt mācītāju vainu un atbildēt uz viņu apmelošanām un lamāšanos; tik dziļi brāļu draudzes biedri bija ieslēguši sirdī savu pamata nolikumu: pierādīt savu ticību ne vārdiem, bet darbiem.

Tiesa gan, ka daži no šiem pašaugušiem sprediķotājiem lāgiem ļoti stipri iekliedzās, mētāja rokām un runāja pārlietu karsti, bet tādiem nebija panākumu. Klausītāji augstāk cienīja lēnu, mierīgu runu, apgargotu atturīgām jūsmām. Bija starp viņiem garīgi apdāvināti vīri, kuru vārdi nāca no dvēseles dziļumiem un satrieca sirdis.” Acīmredzot Dāvis prata “satriekt sirdis” gan ar kvēlu runu, gan saprātīgu pamatojumu un visai precīzu mērķi, kam un ko viņš saka.

Eiforisko noskaņojumu apēnoja luterāņu Konsistorijas bažas [protams, pamatotas], ka brāļu draudzes ir ne tikai reliģiskas kopienas, bet tām ir sava loma zemnieku pretestības centienos [jā gan, šie centieni līda ārā kā asni no zemes pavasarī, un tam nemaz nevajadzēja ārēju apstākļu saasināšanos]. Pēc jau minētā K. G. Zontāga novērojuma atsevišķas brāļu draudzes uzturēja ciešus savstarpējus sakarus, viņu vadoņi naktīs pulcējās uz slepenām apspriedēm [protams!]. Galu galā 1822. gada beigās tika publicēta virkne aizliegumu pret privātajām mājas sanāksmēm, kā “Krekstiņos”, kur notika Bībeles lasīšana un sprediķošana – acīmredzot nebūt ne nevainīga, bet gan dumpīga, un tika aizliegta jaunu misijas biedrību dibināšana, tika uzlikts *pienākums* apspiest un pakāpeniski aizliegt hernhūtiešu paražu izplatību. Ja nu tikai reliģija, tad šādi aizliegumi diez vai būtu vajadzīgi, bet reliģija toreiz atradās greizo spoguļu istabā, kas viņas īsto izskatu – rūpes par dvēseli – projicēja visādās kungu formās un vajadzībās vai nu muižai par labu, vai, gluži otrādi, ar Vecās derības praviešu dusmu vārdiem vērsās pret liekuļiem, Dieva vārda nelietīgiem lietotājiem. Vidzemes priekšniecība secināja, ka brāļu draudzes ir ieguvušas tādu virzienu, kā nekur citur, jo “nacionālie jeb rupjie” zemnieki aktīvi iesaistījušies kustībā un tāpēc vērojamas ļaunprātības. Viena šāda ļaunprātība, protams, bija biedrošanās pāri pagasta robežām, jo vienas jurisdikcijas zemnieki bieži piedalījās citas jurisdikcijas saiešanā. Faktiski tie bija “putna brīvības” augļi – zemnieki lēnām sāka apjaust sava pagasta ģeogrāfiskas robežas, lielākā daļa pirmo reizi mūžā pārkāpa tām pāri. Saiešanās pamodinātā kopības apziņa pāri pagasta robežām vairoja kustības mērogus.

Zīmīgi, ka hernhūtiešu vēstulēs arvien biežāk parādījās zemnieku vidē agrāk nedzirdēts motīvs: Krievijas cars mums ir atcēlis dzimtbūšanu, viņš mums arī palīdzēs ticības lietās. “Abpusējs spriegums [starp vācu luterāņu baznīcu un hernhūtiešiem] auga ar katru dienu lielāks un savu augstāko pakāpi sasniedza tieši pirms tā laika, kad sākās pāriešana pareizticībā,” atcerējās priesteris Jānis Līcis. Visur, kur hernhūte modināja latviešu pašapziņu, veidojās un auga arī antagonisms starp vāciešiem un latviešiem. Pašapziņa bija it kā ar ūdeni apliets koka ķīlis, kas plēš akmeni.

28. novembra pavēles spēkā ar ļaunu prieku Vidzemē tika slēgti četrdesmit trīs saiešanas nami. Prezbitēris jeb “lielais tētiņš” Evalds pret to iebilda, bet ģenerālgubernators Pauluči tad uzsāka

represijas pret viņu pašu. Uz brāļu entuziasma pamatiem noturētās mājas sanāksmes tika kategoriski aizliegtas un Evaldam vajadzēja būt lielam diplomātam, lai sanāksmes neaizliegtu pavisam – pārāk skaidri bija tajās vērojamie “zemnieku pretestības centieni”. Un viņš rīkojās taktiski: 1823. gada sākumā ziņoja, ka nemieru cēlāji ir izraidīti no saiešanu namiem un lielākā daļa saimnieku *arī turpmāk esot ar mieru trīs gadus palikt zem saviem kungiem.*

Madlienas mācītāja Šolla attieksmi pret “Krekstiņu” saiešanām jāskata 1826. gada oktobra Žēlastības vēstules kontekstā, kuru izdeva jaunais cars Nikolajs I. Jaunā vēstule kas pēc būtības turpināja iepriekšējās vēstules pausto attieksmi. Taču nāca klāt vēl viens faktors – tai pašā gadā par cara sevišķās kancelejas 3. nodaļas [slepenpolīcijas] galveno priekšnieku [“žandarmērijas šefu”] tika iecelts grāfs Benkendorfs. Šim cilvēkam būs milzīga loma vēlākajos notikumos, apspiežot zemnieku stihisko sacelšanos bada laikā. Taču pagaidām viņa darbošanos raksturoja bailes no jebkādam slepenajām biedrībām un garīgiem ordeņiem, aiz kuriem varēja slēpties anarhistu un dumpinieku pulciņi – sevišķi pēc bēdīgi slavenās Dekabristu sacelšanās 1825. gadā. Krievijas valdība izdeva rīkojumu par jebkādu slepeno biedrību un reliģisko brālību aizliegšanu. To tūlīt savā labā izmantoja Pauluči. Samarins skaidroja, ka Pauluči ir itālis, tāpat šejienes apstākļiem svešs, turklāt katolis, tāpēc evaņģēliskās kustības pēc būtības viņam nav ne saprotamas, ne pieņemamas. Tādā kontekstā ģenerālgubernators ziņoja, ka hernhūtieši Vidzemē esot visīstākā “slepenā biedrība”, tās locekļi tiekot pieradināti bez ierunām paklausīt saviem vadoņiem un viņu rīkojumiem, līdz ar to viņi parādot daudz stingrāku disciplīnu, nekā Jezuītu ordeņa brāļi – tas esot bīstami un tās darbība ir jāaizliedz.

Par spīti tam, ko lēma augšā, latviešu draudzes pieņēmas spēkā. Evalds 1828. gadā ziņojumā rakstīja, ka Vidzemē un Igaunijā 238 brāļu draudzes namus apmeklēja 44 000 vietējo zemnieku, bet faktiskais dalībnieku skaits esot lielāks. Pēc gada atskaitē minēts hernhūtes brāļu jauno piekritēju skaits – Vidzemē esot 12 500 uzņemto, bet 1838. gadā Vidzemes latviešu daļā vien esot bijuši 139 saiešanas nami, kurus apmeklējot 29 690 vidzemnieki, turklāt vēl viena zāle esot Rīgā, Kalēju ielā, kur pulcējoties 250 latvieši. Šai telpai un šai saiešanai būs noslēpumaina loma, tiklīdz Dāvida Baloža laikā sāksies zemnieku masveida pievēršanās pareizticībai.

.....

Vidzemes brāļu draudzes visumā centās izvairīties no sadursmēm ar valdību, bet uz vietām tas, protams, neizdevās. Madlienas muižas jaunais īpašnieks 1834. gadā pieprasīja nojaukt “Krekstiņu” saiešanas kambari, jo tas viņam, lūk, traucējot. Ar brāļu lūgšanām vien saiešanas noturēt nebija iespējams, jo trīsdesmito gadu beigās luteriskā baznīca uzsāka naidīgu kampaņu ar mērķi kustību beidzot pavisam iznīdēt visā Baltijā. Velkot lietu garumā, varēja iestāties luterāņiem neatgriezeniskas sekas. Uz to, ka brāļu draudze esot radījusi muižai “zināmas nepatikšanas”, norāda Matīss Kaudzīte, bet bez sīkākiem paskaidrojumiem – diemžēl avots, no kura Matīss smēlās ziņas, mums ir zudis: “Caur šo saiešanu muižai un viņas gājējiem cēlušās dažas nepatikšanas tās mājas būšanā un tāpēc bijis tam saimniekam Baložam uzdots no muižas valdības gādāt, lai to saiešanu var nokratīt.” Šā vai tā, bet konflikts bija neizbēgams.

“Nokratīšana” gan tika paveikta daudz nežēlīgāk, nekā to varēja domāt, par brāļu klātbūtni raizējoties. Pret Krekstiņiem tika angažēta visa tā laika smagā artilērija, lai iznīdētu saknē gan saiešanu, gan pašus padzītu no Madlienas. Vācieši sprieda, ka, tiklīdz te nebūs Dāvis, tā nebūs arī saiešanas un vispār iestāsies miers.

Saskaņā ar 1819. gada likumu mājas nebija zemniekiem nodotas privātpašumā un bērni tās nevarēja mantot. Tāpēc, kad Vecais Krekstiņš nomira, “mācītājs, kas jau sen grieza uz viņu [t. i., uz Dāvidu Balodi] zobus, priecājās par gadījumu viņam atriebties, jo nu tam bija iemesls pārstāvēt ‘prātīgos un pieredzējušos’ tiesas vīrus. *Gott sein Dank!* – domāja viņš, - nu ir tas izdevīgais un pieņemamais laiks! Nu man ir rokā tāds ierocis, ar kuru es droši varu izskaust D. Balodi ja ne no savas draudzes, tad, mazākais, no šī pagasta, un ar to izglābties no tuvām kaimiņu attiecībām ar ernuteru lūgšanas namu un viņu sprediķotāju,” rakstīja priesteris Jānis Līcis.

Pēc Ļaudonas pareizticīgo baznīcas ziņām strīds par mājām starp abiem dēliem un muižas valdi beidzās ar to, ka Dāvis un Jānis mantojumu pazaudēja. Lai gan tēvs bija māju izpircis, lēmumu palīdzēja izkārtot nekrietnelis Štolls, kurš “muižkungam iepūta ausī, ka D. Balodim esot maz, ka viņš atcelts no amata, un viņu vajag izdzīt no mājām. Muižkungam tā dēļ vajadzēja pasacīt tikai vienu visvarenu vārdu: «Tev jāiziet no mājām!» – sacīts un padarīts. Par nelaimi, šis

muižkungs, neskolots cilvēks, baudīja neaprobežotu muižnieka uzticību un, ko gribēja, to darīja.” Jānis Līcis zināja piebilst, ka muižkunga patvaļa bija jo lielāka, zinot, ka muižas īpašnieks, kurš taču bija *labs cilvēks*, nav varējis viņam iebilst, jo tas viņa labā bija atteicies no ienesīgām precībām. Neko darīt, katram sava āda tuvāka.

Un Līcis turpina atmiņu pavedienu: “Tādā ceļā, ar mācītāja viltīgajiem stiķiem, kurš bija piemācījis muižkungu, Balodis bez nekādas vainas pazaudēja mājas, kas noderēja par ernuteru sapulcēšanās vietu. Zinādams mācītāja nesamierināmo un atriebīgo dabu, Balodis varēja gaidīt jaunas vajāšanas un, lai gan labsirdīgais, bet vāju gribu apveltītais muižnieks viņu želoja kā uzcītīgu, strādīgu saimnieku un dievbijīgu, kristīgu cilvēku, nolēma pārdot savu mantu un pavisam aiziet, cik varēdams, tālāk no sava mācītāja acīm.”

Kā tālāk veidojās madlieniešu likteņi, stāsts sadalās vairākos virzienos. Vispirms – kas notika ar abiem “jaunajiem Krekstiņiem”, no mājas izdzītiem?

Saiešanas likvidēšana “Krekstiņu” mājās atbalsojās vispārējā vidzemnieku reliģiskajā noskaņojumā. Tādā stilā Kaudzītes Matīss stāstīja, ka “Krekstiņu” kambara slēgšana bijusi pavisam dramatiskā: “Vecam Krekstiņam,³ tāpēc ka tas arvien vēl saiešanu paturējis un pats pie tās palicis, bija jāaiziet no mājas, kur tad ienākuši jauni dzīvotāji no Lv. Tie tai pašā vasarā, kāzas turēdami, iznesuši iz saiešanas kambara beņķus un sākuši viņā dancot, bet visi kļuvuši akli. Vēlāk gan sākuši drusku redzēt, bet dzīvē viņiem nebijis nekādas laimes: nedz augusi labība, nedz izdevušies lopi, tā ka pa 3 gadi viņiem bijis jāiznīkst. Tālāk stāsta arī, ka viņi neesot neviens pats gultā miruši. Pēc tiem ienācis kāds patukšs kalpu vīrs, kurš bijis saiešanu mīlētājs, un iedzīvojies pa 3 gadiem.”

Abi brāļi, izlikti un ar kambara zaudēšanu no sludināšanas atcelti, nolēma celt jaunu saiešanas namu, negaidot, kamēr pašu dzīve nokārtosies. Lielās muižas īpašnieks gan vairs nebija ar mieru ķildniekiem dot vietu uz savas zemes, tāpēc sākās ilga tiesāšanās. Galu galā lieta aizgāja līdz pat Rīgas ģenerālgubernatoram, kas

³ Ziņas juceklīgas. Daži apgalvo, ka no mājām padzina veco Andreju [par ko viņš esot tiesājies, bet bez panākumiem], bet citi – dēli mājas zaudēja pēc tēva nāves. Autori ir vienisprātis, ka šajā sakarā notika tiesāšanās, ko Baloži zaudēja.

pieņēma galīgo lēmumu: muižniekam zeme ir jādod! Turklāt jaunajam Lielās muižas īpašniekam visi hernhūtiešiem radītie zaudējumi bija jāsedz no savas kabatas.

Droši vien tas bija vecākais brālis Jānis Balodis, kurš uzaicināja saiešanas mīlētājus ziedot jaunās ēkas celtniecībai vajadzīgo naudu, jo Dāvis pēc padzīšanas bija ceļa jūtīs uz Rīgu un savu nākotni ar Madlienu vairs nesaistīja. Tā kā draudzē piekritēju saiešanas celtniecībai netrūka, tie sametuši 60 rubļus. Tad vajadzēja pirkt baļķus, bet apkārtējās muižas atteicās tos viņiem pārdot un, ja kādā vietā bija sarunāti, tad pēdējā brīdī pienāca atteikums. Acīmredzot pret brāļu iniciatīvu bija izvērsta vesela kolektīva sazvērestība no varas puses – zaudējis cīņu Rīgā, muižnieks turpināja cīņu ar citiem līdzekļiem. Baļķus beigās tomēr izdevās dabūt 16 verstis attāļajā Bērzu muižā, tur tos arī nopirka, izcirta un saveda. Jauno saiešanas namu uzcēla “caur viņas cienītāju mīlestību un labprātību” Kapukalnā 1841. gadā, toreiz vientulīgā vietā pie Madlienas kapiem. Par jaunās saiešanas vadītāju izvirzījās Jānis Balodis. Bet ar viņu bija grūti satikt pat savējiem – kašķīgais un stūrgalvīgais saiešanas vadītājs tagad jutās aizvainots un ieļauņots ne pa jokam. Jānis dzīvoja krogā netālu no baznīcas [tur, kur tagadējais Madlienas centrs] un apstrādāja pie kroga iedalīto zemi. Kādu laiku Jānis bija pagasta tiesas priekšsēdētājs, pēcāk draudzes tiesas piesēdētājs un, kā rakstīja latviešu avīzēs, izpelnījās medaļu par “uzcītību”. Ar mācītāju Štollu dzīvoja turpat kaimiņos, abi ik dienas satikās un katrreiz strīdējās.

Jaunās brāļu saiešanas kalniņš pie Madlienas kapiem.

Jānis Balodis dzīvesvietu krogā esot izvēlējis nevis peļņas nolūkā, bet tāpēc, lai vieglāk varētu pamācīt un labot savus brāļus latviešus. Vecos zemniekus viņš esot gandrīz visus pārvilcis savā, t. i. , hernhūtiešu pusē, bet ar jauno paaudzi gājis grūtāk. Jānis Līcis savās atmiņās stāsta, kā tas ar jauniešiem toreiz bija – viņu tikumību postīja un ārdīja vācu baznīcas sasauktās iesvētības mācības un īpaša “nometne”. Dzīvodami paši savā vaļā prom no mājām, jaunieši sapazinās – puīši gāja pie meitām, bet meitas, ak posts, laida viņus pie sevis pa nakti pārgulēt. Jānis Līcis stāsta, ka Jānis Balodis šajā nometnēs esot izsekojis jauniešu nakts gaitas: “Jaunie ļaudis bija pabijuši mācītāja rokās [un iesvētes mācībā]. Noklausījušies no viņa mutes visādus melus par ernuteriem, nozvērējuši ar tiem neturēt draudzību un pat nesaieties, tūdaļ viņi nodevās netiklībai un neticībai. Jānis Balodis to visu redzēja un zināja, bet nezaudēja dūšu. Mācītājs jau ne reizi vien bija aizzīmogojis lūgšanas namu: viņš pat bija pierunājis muižkungu un to saimnieku, uz kura zemes bija uzbūvēts šis [jaunais] lūgšanas nams, apart viņu visapkārt, līdz pašām sienām un durvīm, tā ka nepalika pat celiņa pēdas platumā, pa kuru varētu pie tā piekļūt. Ar vārdu sakot, mācītājs strādājis nepiekusdams, līdz nenosprieda ernuterus un līdz ar to neiznīcināja savās

draudzē vispār šādu ticību, pamezdam savu ganāmo pulku ar luterāņu vārdu, bet īstenībā pilnā bezdievībā.

Es jau sacīju, ka jaunie ļaudis pa mācības laiku gāja gulēt uz krogiem. Pie pašas baznīcas un mācītāja muižas krogu bija diezgan, dažreiz pat trīs, četri.” “Pēc ilgiem pūliņiem un daudzām nepatikšanām viņam beidzot taču laimējās panākt, ka visas mācības meitas gāja pusdienas ēst un nakti gulēt savrup no vīriešiem un tikai uz viņu krogu. Viņa nolūks bija, cik iespējams, izsargāt mācībnieces no kārdināšanām un netiklības. Balodim laimējās to panākt, nelūkojoties uz visiem šķēršļiem, kurus mācītājs lika viņam ceļā, tāpēc ka viņš bija spēcīgs vārdos un darbos, ka viņam bija pagasta tiesas priekšsēdētāja un draudzes piesēdētāja svars un, kas pats galvenais, visa draudze viņu mīlēja un cienīja. Nelāgo paradumu izskaušanas darbā viņš bija dedzīgs, stingrs un ciets. Pa mācības laiku viņš pats naktī uzcēlās, apstaigāja gulētājus un nereti uzgāja pušus meitu istabā. Tādiem diedelniekiem viņam bija paglabāta pātaga un daudzi uz savas muguras izbaudīja, cik tā sāpīga. Dažreiz arī meitas pazuda pa naktīm, izzagdamās no viņa uzraudzības; J. Balodis sākumā tādas labi sargāja un nekaunināja, bet pēcāk, kad tās savu izzagšanos reizē reizēm atkārtoja, arī sodīja, tupināja viņas uz ceļiem, uz zvirgzdiem. Jaunekļi un jaunavas sāka kurnēt uz bargo uzraugu un pamācītāju, bet mācītājs to izlietoja un nepatikšanu izpūta līdz liesmai. Tas visai lēti bija panākams; diezgan bija likt šā vai tā saprast, ka uz jaunekļu uzvešanos atkal skatīsies caur pirkstiem, kā kaislās kārības jau bija kājās.

Beigās ar tā paša muižkunga palīdzību mācītājam izdevās pašu Jāni Balodi izdzīt no kroga. Tam par iemeslu noderēja kāda rija, kas bija uzbūvēta pārāk tuvu pie lūgšanu nama un slapjdraņķī uzņēmusi savā paspārnē tos, kas agrā rītā atnākuši uz dievlūgšanu, kad lūgšanas nams vēl nebija atslēgts.” Vairāk ziņu par Jāni Balodi nav. Bet brāļu saiešana Madlienā ar laiku zaudēja savu nozīmi. Sava loma te bija arī pieaugošajai Madlienā luterāņu baznīcas popularitātei – pat no tālienes ļaudis turp gājuši “kā uz Meku”, raksta Matīss Kaudzīte.

Andreja Baloža dzimtas atdusas vieta Madlienas kapos.

SILTĀS ZEMES

MEKLĒTĀJI

Dāvīda Baloža darbošanās Madlienā beidzās trīsdesmit sešu gadu vecumā. Iespējams, ka 1840. gadā viņš izņēma pasi – to muižnieks viņam deva labu prātu – un aizbrauca, līdz paņemdams naidu pret vācisko luterāņu baznīcu, muižu un vāciešiem vispār, jo tie viņam bija atņēmuši tēva mājas, slēguši brāļu saiešanu. Vēl viņš paņēma līdzīgu saasinātu taisnības izjūtu un negandarītu reliģisko aizrautību.

Diemžēl mums nav nekādu ziņu par to, kā notika Dāvja Baloža aizbraukšana uz Rīgu. Aizbraukšana nebija tikai aizvainota cilvēka pieņemts lēmums situācijā, kad vietējie kungi viņu vairs negrib savā vidū redzēt un pēc pirmā lūguma izdod pasi aizceļošanai. Dāvja dvēselē tajā laikā mums nav lemts ielūkoties, toties mēs diezgan daudz zinām par satraucošajiem notikumiem Vidzemē 1830-o gadu beigās. Lai gan šie apstākļi neizskaidro visu, tie tomēr palīdz ierakstīt Dāvja lēmumu kontekstā.

1830-o gadu beigās un četrdesmit gadu sākums Vidzemē bija neierasti slapjš un auksts vasarā, kad laukos vajadzēja ienākties labībai. Kas tev deva – jau tā grūti strādājamā un uz pūliņiem neatsaucīgā Vidzemes zeme kļuva pavisam skopa, kartupeļi burtiski sapuva slapjajos tīrumos, bet rudenī iesētie rudzi neuzdīga nemaz. Un tā vairākus gadus pēc kārtas. Toreizējos saimniekošanos apstākļos zemniekiem jau tāpat nebija viegli savilkt kopā galus, bet tagad krīze saasinājās un 1841. gadā sākās bads. Tāda jēdziena kā pagastu savstarpējā palīdzība nelaimes gadījumā toreiz nebija, turklāt kaimiņš atradās tādā pašā stāvoklī. Pagasta labības magazīnas bija tukšas. Pirmās cieta Smiltenes, Cesvaines, Liezēres, Bērzaunes un Lazdonas draudzes. 1843. gadā bads ienāca arī Madlienas sētās.

Pie bada nebija vainīga tikai skarbā daba. Muižas lauki pat šajā laikā bija rūpīgi apstrādāti un aparti, arī degvīna dedzinātavās darbi gāja uz priekšu pilnā sparā. Tas nozīmē, ka labības apcirkņos bija

daudz, bet ne zemnieku vajadzībām. Mūsdienu valodā runājot, zemniekiem kļaušu apstākļos nebija nekādu sociālo garantiju [ja par tādām varēja nosaukt kunga atbildību par dzimtzemnieku līdz 1819. gadam, tad viņš šīs garantijas zaudēja]. Muižas cinismu attieksmē pret badacietējiem pasvītro fakts, ka labību bija atļauts izvest no Vidzemes, piemēram, uz Pēterburgas degvīna dedzinātavām. Zemniekiem vienīgā iespēja dabūt graudus sējai bija vērsties pie pagastu magazīnām, bet tās bija tukšas, jo parādnieki nu jau vairākus gadus nebija varējuši atbērt atpakaļ aizņemtos parādus, turklāt daudzviet muižnieki tās bija iztukšojuši nelikumīgi [atcerēsimies Dāvja konfliktu ar bezgodīgajiem kaimiņiem Madlienā]. Strauji pieauga maizes cena. Neražai un badam sekoja slimības – 1840. gada vidū Vidzemē plosījās holēras epidēmija, kad saslima 11 236 cilvēki, no kuriem 3601 nomira. Zemnieku lopi nosprāga badā vai tos izkāva sērgu dēļ. Nav grūti iedomāties paniku, ko vēl vairāk uzkurināja spēkā esošais aizliegums atstāt pagasta robežas, sodi šī aizlieguma pārkāpšanas gadījumā, kā arī drošas informācijas trūkums, neziņa par rītdienu.

Bet informācija bija nepieciešama, turklāt tā neko nemaksā, un, ja informācijas nav, tad to izdomā.

Jau krietni agrāk – 1830. –1831. gadā – pakļida pirmās baumas, ka badā mirstošos vidzemniekus cars esot aicinājis pārcelties uz kādu zemkopībai labvēlīgāku vietu impērijas dienvidos. Šādas runas bija dzirdētas Salacā, Straupē, Cesvainē, pēc tam vēl šur tur. Nevienš gan nav skaidrībā ticis, kā mīts par laimes zemi Krievijas dienvidos radies. 1835. gadā cars Nikolajs I izlaida manifestu par jaunas ebreju kolonijas dibināšanu Melnās jūras apgabalā Jeiskā [Krasnodaras apgabalā pie Azovas jūras, kur apkārt plešas Kubaņas auglīgā melnzeme]. Kolonistus atbrīvoja no galvasnaudas uz veseliem 25 gadiem un no karaklausības uz 50 gadiem, turklāt katrai ieceļotāju ģimenei ierādīja tikko celtu lauku māju ar lopiem un darbarīkiem, katrai vīrieša dvēselei piešķīra 15 desetīna aramzemes. Fantastika! Pēc manifesta publicēšanas uz Hersonas guberņu 1835. –1841. gadā no Kurzemes izceļoja 344 ebreju ģimenes, pavisam 2550 cilvēku. Šo faktu, protams, nevarēja noslēpt, un zemnieki to iztulkoja kā plašāku valdības akciju, kas der arī bada māktajiem latviešiem. Bet var būt arī, ka baumas atveda Vitebskas krievi, plostnieki – viņi līdzīgos apstākļos jau agrāk bija devušies uz “silto zemi”. Ceļodami uz Rīgu, viņi varēja šīs baumas atvest līdzī. Lai gan

pašus Vitebskas izceļotājus ātri viena apklusināja turp nosūtītā soda ekspedīcija.

Saskaņā ar dzimtbūšanas atcelšanas likumu kustības brīvību katru gadu ieguva viena astotā daļa zemnieku, lai pēkšņi prom no savām mājām aizbraukušo zemnieku masas neapdraudētu lauku saimniecību pastāvēšanu. Tiesa gan, lai varētu doties pāri pagasta robežām izdevīgāka darba līguma meklējumos, šai zemnieku astotdaļai bija vajadzīga muižas atļauja [“lapiņa” jeb pase].

Vidzemnieki iedomājās, ka likums viņiem atļauj izceļot, taču šajā lietā zemnieku prātus jauca likumu nezināšana. 1819. gada likuma oriģināls nebija pieejams, zemnieki bija vāji informēti par tā saturu un tas, ko viņi zināja, bija sagrozīti. Izceļošanas tiesību baumas kāpināja nepareizs likuma tulkojums latviski. Lūk, likuma 13. panta beigas krievu un vācu valodā noteica, ka “. . . pēc sešiem gadiem [zemniekiem] jāpaliek guberņas robežās”. Tulkojums skanēja pavisam citādi, prasot no zemniekiem *12 gadu atrašanos tai pašā guberņā*: “...kad seši gadi apkārt, tad viņam [zemniekam] sešus gadus jāpaliek tai pašā guberņentē”. Varēja domāt, ka pēc 12 gadiem, t. i., 1832. gadā, zemnieki drīkst iet, kurp vēlas, lai gan oriģināls to nebūt nenozīmēja. Dažāda atsaukšanās – uz likuma oriģinālu un tā neprecīzo tulkojumu – nevarēja neradīt neizpratni, ko tad īsti drīkst un ko nē. Kas attiecas uz zemniekiem, tad viņi bija pārliecināti, ka cars ir devis atļauju pagasta robežas atvērt visiem, kas vēlas doties prom, bet vietējie kungi savās interesēs šo patiesību no viņiem slēpj. Cars – labs, kungi – slikti Zemnieki nosprieda, ka viņi savu vajadzību var kārtot, apejot vietējos kungus, jo tie taču savu interešu vārdā zemniekiem melo. Vispirms cars atcēla dzimtbūšanu, tagad cars dod zemi – sava loģika jau šajā secībā bija, un tas likās ticami. Dzimtenes jēdziens bada izmocītajiem, brīvību uz savas zemes nepazīnušiem vakardienas dzimtcilvēkiem bija svešs, tas radās vēlāk, kad zemnieki *ieguva* zemi, tāpēc dabiski šķita, ka palīdzība ir jāmeklē nevis tepat, kaut kā cenšoties iegūt zemes tiesības un saņemot īpašumā mājas, bet gan ārpusē. Jo vai ir tāds jēdziens – dzimtene bez zemes? . . . Dzimtenes mīlestība bez zemes? Par to, ka zemniekiem būtu juridiskas zināšanas par saimniekošanas sistēmas maiņu un kā šādu nomaiņu īstenot, runāt lieki, un arī savas valsts jēdziena šiem cilvēkiem nebija. Vienīgā loģiskā iespēja likās tuvākos kungus pārtrumpot ar tālākiem kungiem, kas ir stiprāki.

Šāda saprašana, ka virs vācu kungiem ir vēl stiprāks krievu kungs, zemniekiem bija jau 18. gadsimtā, tūlīt pēc Vidzemes pievienošanas Krievijai. Piemēram, cēsnieki rakstīja, sev labvēlību lūgdamies: “Mūsu galvas vairs nestāv mūsu rokā, jo tās stāv mīļā Dieva un Dieva augsti ieceltas ķeizarienes un ķeizaru rokās, un labprāt nododamies augstai ķeizarienei un ķeizara sina [t. i., dēla]. Patīk ķeizarienei mūs šē iekš mūsu tēvu zemes atstāt un, ja mūsu cienīgas visaugstas ķeizarienes un visaugstāk ķeizara prāts ir mūsu citā zemē likt, mēs arī esam gatavi iet un pēc ķeizariskā prāta dabūt utt. ” Loģika bija vienkārša: lai tiktu pie zemes, vajadzēja kaut kā aizspraukties garām vācu muižniekiem. Tenkas saklausījušies, bada dzīti, zemnieki, tiklīdz radās kaut mazākā iespēja, arvien lielākās grupās slepus devās uz Rīgu, lai gubernas valdē pašam ģenerāl-gubernatoram Pālenam iesniegtu lūgumu atļaut izceļot. Bet, ja nu izceļot nedrīkst, tad vismaz lai pārceļ dzīvot uz valsts zemes šepat uz vietas, bet tālāk no muižas.

Par tā laika krievu bravūrīgo attieksmi pret bailīgajiem latviešiem rakstīja priesteris Jānis Līcis: “Visi jau sen gaidīja kaut ko tamlīdzīgu, kaut kādu noteiktu iemeslu tām nenoteiktajām cerībām, kas ļaudīs rūga. Beigās šis iemesls – Jeiska – it kā no debesīm nokrita ļaužu masā un visa Vidzeme sakustējās, un pat Pēterburga izkustējās. [Krievi lielījās:] Pie mums Liendienās pats cars ar mužiku sveicinās: “Kristus augšāmcēlies!” un bučojas, bet no baznīcas to ārā dzīt- to viņš pat nesapņo; bet jūsu vācietis negrib baznīcā pat kāju spert, kad jūsu brāļu tur daudz sanācis, un, kad viņš baznīcā, tad jūsu brālis nedrīkst pat pie durvīm piekļauties. Vācieši jūs tur sliktāk nekā suņus. . . Mums ir tēvs virs zemes – cars, un Dievs debesīs! Jūs nemākat pat Dievu lūgt! Dzīvojat kā cūkas! Mūsu cūkas neēdīs jūsu putru. Bet kas jums par zirgiem? Mūsu kumeļš lielāks, kad piedzimst, nekā jūsu 4 gadus vecs. Skaties, lūk: jūdž zirgus kādam kungam ar sarkanu apkakli – nekādi nevar trāpīt ausaiņus karietes dīselē, kuru pieved, tas zemāks par dīseli; par garumu pat nerunā, jūdž vai trīs cits citam nopaka! Paraug! Sajūguši vai kādus desmit, bet dīsele, āre, staigā uz vienu pusi, uz otru pusi pār zirgu galvām, pat ausis neaizskar. Labi, ka ceļš līdzens, bet tikko kāda bedrīte, dīsele drāzīs zirgiem pa galvām. Re, pie mums citādi, pie mums jūsu kungi zirgus pērk no mužikiem!” Tā pukojās pa Vidzemi izmētātie krievu zaldāti, nemaz neapzinādamies, ka ar to iedveš latviešos cēlus centienus par Krieviju. Netrūka arī pretēju baumu: “Kas tā par lietu,” latvieši sāka pēdīgi domāt, “kāda iemesla pēc vācieši izpauduši baumas, ka krievu

tirgoņi nokāvuši tādu un tādu zemnieku no tādas un tādas tālinas muižas pagasta, un ka nokautais atrasts pagrabā utt. Tāpat tišām tika iestāstīts, ka visās krievu bodēs ietaisīti slazdi ar riņķiem, ka, tiklīdz latvietis viens pats ienākot bodē, saimnieks paspiežot ar kāju riņķi un latvietis iekrītot, un ka tur viņu nokaujot, un krieviem pagrabos aizvien atrodot daudz nokautu latviešu. Un latvieši ilgi tam ticēja, bet tomēr gāja krievu bodēs iepirkties, gāja un baidījās, un tādēļ lietoja aizsardzības līdzekļus, proti: gāja pa trim, pa četriem reizē. Saprotams, krievu tirgoņiem tas patika. Ļaudīs izpaustās vāciešu ļaunprātīgās plāpas nāca viņiem par labu. Lūkodamies uz latviešu bariem, kas pie viņiem saradās, viņi tik smīnēja un pievārdoja: “Mans pie manis allažiņ atnāks,” un metās vēl laipnāki un piemīļgāki pret latviešiem. Krievu zaldāti par Vidzemi pukojās un ar to, nemaz nedomādami, iedvesa latviešiem cēlus centienus par Krieviju. “Kas tā par nolādētu malu! Sliktāka par Sibīriju: te nenieka nedabūsi. Ne piķi, ne ādas gabaliņu, ne drāts pavedienu – lāpi zābakus, ja gribi, ar lūku. Latvietis pat nezina, kas tas ir, piķis un drāts. . . Nekad viņu neredzēsi zābakos. Tas vienmēr apauts kādās lūku pīnēs ar austiņām, vai postalās no jēlas govs jeb zirga ādas ar visu spalvu; būtu jel āvis ar spalvu uz iekšu,- kas to deva! Auj uz āru. Un cik netīri viņš dzīvo, gluži kā lops. Noplēš nosprāgušai govij ādu, iestiepj tāpat jēlu istabā, izstiepj istabas vidū uz zemes, piesit visos stūros koka urķiem, apkaisa pelniem un tā šis nejaukums guļ istabas vidū, līdz kamēr ievajadzēsies nogriezt pa gabalam postalām. Viss, uz ko vien paskaties, nav nemaz kā pie cilvēkiem!

Beigās, piekūsis stāstīt par Krieviju jeb pukoties par Vidzemi, viņš apmet mīļīgas acis godbijīgi izmanīgajam klausītāju baram, saķer kādu latvieti aiz kakla, apkampj un uzdzied: “Iesim, brāli, uz Krievzemi! Krievzemē laba dzīve!”

Pirmie siltās zemes kārotāji ieradās Rīgā 1841. gada maijā no Cēsu un Valkas apriņķiem. Tad sadomāja braukt arī bariņš Jaunpiebalgas zemnieku, bet viņus aizturēja Piebalgas muižas pārvaldnieks. Visiem bijis viens mērķis reģistrēties izceļošanai uz Krievijas dienvidiem. Kam tas izdevās, tie atgriezās mājās un gandarīti saviļņoja visu apgabalu. Pēc mēneša jūnijā savus pārstāvjus ar izceļotāju sarakstiem uz Rīgu sūtīja Cesvaines, Tirzas, Liezēres, Gulbenes un citas draudzes. Kortenhofā [Beļavā] no pavisam 125 zemniekiem saimniekiem uz vietas palika mazāk par trīsdesmit, pārējie bija aizbraukuši pierakstīties. 6. jūnijā Palsmanes muižnieks

Kālēns rakstīja draudzes tiesai: “4. jūnijā te pie manis sanāca ap 20 no maniem saimniekiem un paskaidroja man personīgi, ka viņi gribot no manis dabūt zīmi un ar to griezties Rīgā pie gubernas valdes ar lūgumu ļaut viņiem un viņu ģimenēm pavisam izceļot no Vidzemes uz Krievzemi un tur nomesties tukšās zemēs uz dzīvi, uzrādot par iemeslu, ka viņi mūsu provincē aiz pārtikas trūkuma esot spiesti uz tādu soli... Manas pūles atdabūt ļaudis pie sajēgas un ievest likumības robežās bija veltas. Šie saimnieki šķīrās no manis un tūlīt, kā dzirdēju, jau aizvakar lielā skaitā nobraukuši uz Rīgu, lai tur izvestu cauri savu nodomu.” Pūles “dabūt ļaudis pie sajēgas”, turklāt “likumības robežās”, izpaudās kā draudi ar Sibīriju un sišana ar resnu nūju, ko zemnieki, kas kaut kā tomēr pamanījās aizkļūt līdz galam, bija paņēmuši līdzi un rādījuši Rīgā. Pavisam drīz Cēsu un Valkas apriņķis kļuva par centru veselai izceļošanas epidēmijai. Pārejot latviešu – igauņu robežu, baumas inficēja arī Viru apriņķi Igaunijā. Igauni Rīgā sāka ierasties jūlija vidū, un tad jau veseli pagasti cēlās kājās, lai dotos uz Rīgu.

Siltās zemes kustība pieņēma masu psihozes apmērus. Dažos apvidos atkārtojās tas pats, kas tālajos hernhūtiešu laikos – zemnieki juta nepārvaramu vajadzību... pierakstīties! Tā vien likās, ka tos, kuri pagūs pierakstīties gubernas valdē uz izceļošanu, neaizmirsīs un noteikti sameklēs, kad pats cars nāks un aicinās doties tālajā ceļā uz Jeisku. Prātus pilnīgi pārņēma ticība kaut kādam visvarenam “aicinājumam”, un tas noteikti būs uz Krieviju. Visi ceļi uz Rīgu bija piedzīti ar pajūgiem, visi steidzās uz rietumiem, uz Rīgu. Īsts Bībeles vēriens, gluži kā iziešana no Ēģiptes verdzības! Ceļa malās saliktie akmeņi pavisam izgāzās, brauktuves izplūda uz visām pusēm un bedres iegūla dziļāk. Citkārt tukšā Cēsu – Rīgas šoseja tagad bija pilna ar braucējiem. Un kā nu ne – runāja, ka tos, kuri nepagūs pierakstīties līdz Jāņiem, vēlāk vairs nepieņems un tos gaida liela nelaipe, katrā ziņā savu laimi tie būs palaiduši garām. Un visi metās bēgt kā no Ēģiptes mocībām, un tur, aizmugurē kā jūrā, nogrima visi – muižnieki, vagari, pātaru skaitītāji, visi. Priekšā rādījās zeme, kur piens un medus tek. Tāles vilinājums svīda līdzīgi rītausmai austrumos. Bet kur bija apsoltais uguns stabs? . . .

Dāvis Balodis aizbrauca uz Rīgu šajā kopīgajā straumē, taču viņa mērķis tomēr nebija izceļošana uz silto zemi. Rutku Tēvs savā romānā “Latvietis un viņa kungs”, portretēdams Dāvi Bebru kartupeļu dumpja laikā [par ko būs runa vēlāk], viņu zīmē kā tautā

populāru sludinātāju, bada izmocīto zemnieku cerību iemiesojumu. Romānā viņš šīs cerības pievil, jo dumpinieku priekšgalā nenostājas. Apmēram gadu viņš šaudās starp Rīgu un Madlienu. Rutku Tēvs Dāvi portretē kā debesu valstības meklētāju, kam zemes lietas nav galvenās. Ja tā, tad došanās uz Rīgu nebija saistīta ar siltās zemes meklēšanu, drīzāk apstākļu iegrozīta aizceļošana projām. Taču viens gan – jau tad Krievijas vīzija kaut kādā veidā noskaņoja viņa zemapziņu, ja ne rupji materiālā, tad garīgā ziņā noteikti.

Nekāds valdības aicinājums izceļot, protams, nesekoja – ne tūlīt, ne vēlāk. Sākumā siltās zemes braucējus Rīgā tikai nopratināja un lika braukt mājās. Bet, kad kārotāju saradās arvien vairāk un vasaras vidū laukos sāka pietrūkt strādnieku, atgādās, ka tā lieta ir pavisam nopietna. Sasapņojušos zemnieku slapstīšanās pa Rīgu kavēja lauku darbus, kas bada gados bija sevišķi bīstami. Ar varu mājās atgriezti atteicās iet klaušās, viņiem pievienojās vēl citi pagasta ļaudis. 1841. gada 2. jūnijā ģenerālgubernators Pālenis lika visās Vidzemes baznīcās nolasīt vēstījumu jeb patenti, ka baumas par “silto zemi” ir maldinošas: “Tā pieminētā slava, ko ļaunprātīgi cilvēki zemnieku starpā izpauduši, nemaz nav patiesa, jo no augsta kroņa puses nekāda zemes grunte krievu zemē nav ierādīta, kur Vidzemes zemnieki varot piemesties, bet tik ļaundarītāji, no zaldātiem aprakstīti un dzelzīs slēgti – uz Sibīrijas tukšu zemi aizvadīti, vai uz kādiem grūtiem darbiem, vai par strāpi uz to, lai tur zemi apstrādā par to, ka tas tiem no nāves tiesas spriests par sodību.” Tātad vienīgā zeme Krievijā, kuru var iegūt par velti, ir katorga, un arī tā ir nāvēssoda vietā. Skaidrs mājiens. Patente skubināja uzrādīt tos, kas maldinošos solījumus izplata.

Taču neuzticēšanās muižniekiem jau bija laidusi dziļas saknes zemnieku apziņā. Pālena patente radīja pavisam pretēju efektu gaidītajam. Zemnieki nosprieda, ka beidzot viņiem ir dots īstais mājiens steigties uz Rīgu, jo, lūk, patentes autors neesot vis ģenerālgubernators, bet gan *muižnieki*, cars zemi esot piešķīris, bet tas no zemniekiem tiekot slēpts, muižnieki baidoties pazaudēt darbaspēku. Neuzticību vēl vairāk pastiprināja jukas ar Dzimtībušanas atcelšanas likuma tulkojumu. Ļaudis nerima domāt, ka draudzes, apriņķa un bruģa tiesās un pat augstajā guberņas valdē sēž kungi un muižnieki, kas slēpj cara žēlastību un viņa *tiešās* pavēles.

Jāpiekrīt vēsturniekam J. Krodzniekam: ja nu patiesi ļaudīm būtu izdevies aizceļot, tad austrumu Vidzemē reti kāds būtu palicis

un zeme būtu pamesta tukša. Šajā laikā pirmo reizi izskanēja vārdi, kas vēlāk, mazliet citā versijā, atkārtoti vairākkārt: “Es neatsaku zemei, bet kungam.” Toreiz tas bija nepārprotams mājiens uz 1819. gada likumā pieļauto netaisnību, uz to, ka nodarītā pārestība ir emigrācijas piespiedu cēlonis. Protests toreiz – un arī tagad, pēc 170 gadiem – izskanēja negatīvā formā [“es atsaku...”]. Toreiz, protams, neviens nevarēja iedomāties, ka šī atzišanās izskanēs pavisam citos apstākļos toreiz, bet sīkstums ir apbrīnojams, jo šodienas latviešus no toreizējiem šķir *savas valsts* esamība. Jaunajos laikos šis lozungs skan: “Mēs mīlam šo zemi, bet ienīstam tās valdību.” Vai tiešām tā varētu būt, ka klausu laikos cirstā brūce ir sakropļojusi latviešu raksturu uz visiem laikiem?

Klīda runas par to, ka apkārt pa zemi jādelējot troņmantnieks Aleksandrs ar 12 kazakiem, lai izzinātu, kā ļaudīm klājas, vai trūkums patiesi ir tik liels un zemnieku stāvoklis tik bēdīgs. Lai troņmantnieka jādelēšanu apgrūtinātu un aizkavētu, muižnieki esot ceļa stabus un rādītājus izcēlušī vai aizsmērējuši ar darvu, lai viņš nezina, kur atrodas. Blēņas, protams. Toties bija taisnība, ka pēc ģenerālgubernatora rīkojuma apriņķu tiesneši kopā ar bruģa kungiem apbraukāja nemierīgākos apvidus, apcietināt un sodīt aktīvākos kustības dalībniekus. Vējš atpūta asins smaku. Ēveles muižas sulainis nopratināšanā atvaļinātajam apakšvirsniekam Johanam Ozoliņam bija teicis, ka šis muižas mežsargs Indriķis Pinkulis esot Žagatas krogā klāstījis – nav tiesa, ka atļauja doties uz silto zemi nav dota, un reiz pienākšot brīdis, kad “muižniekiem asinis pa logu skries iekšā”. Tad Žagatas kroga krodzinieks tika saukts tiesas priekšā, kur viņš teica: lai sargājot, cik gribot, ar laiku vienalga būšot tā, ka uz silto zemi drīkstēs gan iet un par zemi sākšoties karš. Ļaudis visi iešot prom un neviens te nepalikšot! Vai gan par velti no Pēterburgas atbraucis ķeizara adjutants?. . . Miķelis Ukrītis no Kosas tika nodots draudzes tiesā sodīšanai, jo bija nogrēkojies pret Allažu muižas junkuru Švarcu, teikdams, ka viņš negribot tādām kungam ilgāk kalpot, bet gribot būt ķeizara zemnieks, turklāt viņš pats esot ķēniņš. Tiesa nosprieda, ka Ukrītis drīzāk ir ķēniņa dūšā un piesprieda viņam pērienu par izrunāšanos.

10. jūlijā ģenerālgubernators pavēlēja guberņas valdei izdot jaunu patentu latviešu valodā, ka “nu vairs tādu lēnību un žēlastību nevar parādīt tiem, kas lielā pulkā nāk ar lūgšanām pie augstākās valdīšanas”. Līdz šim guberņas valde izturējās diezgan mierīgi, bet

jūlijā jau sāka tvarstīt Rīgā iebraukušos lauciniekus un visādi viņus spaidīt arī uz vietām. 28. jūlijā uz Cēsu apriņķi tika nosūtīta kazaku pussotņa, turklāt Valmieras, Cēsu un Valkas apriņķos izmitināja vienu no trim pulkiem, kas citādi bija izvietots Kurzemes guberņā. Karaspēka izvietošana bija vajadzīga, lai likvidētu nemierus iedīglī. Aculiecinieki zināja stāstīt, ka pa visiem ceļiem un sānceljiem, arī pa mežu takām bija izlikti zaldāti, un ikvienu, kas rādījās svešs un kam nav bijusi līdzī "lapiņa", ķēruši ciet, stiepuši uz piederbiem un sukājuši bez žēlastības. Apcietinātie dabūja kārtīgu pērienu arī gubernatora pils priekšā Rīgā, sodītajiem noskuva pusi galvas kā bīstamiem noziedzniekiem un pēc tam konvoja pavadībā nogādāja atpakaļ uz dzīvesvietu. Nežēlīgie miesas sodi palīdzēja, jo tā tika apklusināts viss Valmieras apriņķis.

Lai noskaidrotu īstos bada apmērus visaktīvākajos Cēsu un Valkas apriņķu pagastos, tika sastādīta komisija landrāta A. Hāgemeistara vadībā, pieņemot palīgā Cēsu bruģa kungu Hiršhendu un apriņķa prokuroru. Viņi apbraukāja pagastus, kuros izplatījušās baumas par silto zemi. Revidējamo pagastu sarakstā minēti paši dumpīgākie: Cesvaine, Kraukļi, Vecpiebalga un Jaunpiebalga, Vec- un Jaungraši, Jaungulbene, Briņķi, Palsmane, Ranka, Lizums un Liezēre. Pēc tam, kad vienā dienā pie ģenerālgubernatora kancelejā bija ieradušies zemnieki no šiem pagastiem un vēl no Lizuma, Bučauskas, Galgauskas, Dzelzavas un Biksēres, Pālenis uzdeva komisijai apbraukāt arī šīs vietas. Kur vārdi pie atrunāšanas nelīdzētu, tur vajagot pielietot miesas sodus. Komisijai vajadzēja aplamās runas izkļiedēt, ieviest mieru un kārtību, pretējā gadījumā, neatrodot vajadzīgo paklausību, bargi sodīt. Komisijai iznāca saķeršanās Rankā, kur "viens buntavnieks negribēja klausīt," gara skaidrošanās iznākusi Kalna muižā utt. Cesvainē visi sapulcējušies zemnieki izteikuši vēlēšanos izceļot, bet, kad Hāgemeistars viņus pamatīgi norāja un piedraudēja ar pātagu, gandrīz visi atteicās no sava nodoma, "tikai pieci atlikās" – tie tad arī dabūja krietnu pērienu, 110 spieķus, un viens no viņiem pēc tam saslima. Pēc trim nedēļām Hāgemeistara vadītā izmeklēšanas komisija savu darbu bija pabeigusi. Zemnieki, protams, nezināja, ka komisijas secinājumi bija jau iepriekš noteikti: apsekotajos pagastos nemaz neesot tāds trūkums, kā runā!

Savdabīgi uz apsekojumu reaģēja "Latviešu Avīzes" un tā laika rakstnieki un luterisko draudžu mācītāji. 1840. gadā vairākos avīzes numuros pēc kārtas lasītājiem tika stāstīts par kādu Badsprāgu zemi

[kas par nosaukumu!], kur pie iedzīvotāju posta vainīga esot pārmērīga alkohola lietošana. Baznīca, sajuzdama, ka zaudē ietekmi pār savām avīm, apsūdzēja zemniekus nodevībā pret tēvzemi un citos tamlīdzīgos “patriotiskos” grēkos. Piemēram, tādas apsūdzības no kanceles bārstīja Umurgas luterāņu draudzes mācītājs, latviešu reālistisko stāstu rakstniecības pamatlicējs Juris Neikens. Stāstā “Bāris” [1866] viņš aprakstīja kādu vieglas dzīves tīkotāju. Izceļošana uz Jeisku esot tikai sliņķiem domāta Leiputrija, tāpēc ceļojums pēc debesu kliņģeriem svešumā galvenajam varonim beidzas ar malāriju, badu un nožēlojamu nāvi. Sava daļa taisnības jau tur bija, jo Jeiska *bija* bīstamu slimību perēklis. J. Neikens neiztika arī bez mājieniem uz pareizticību kā latviešiem svešu [stāsts tapis laikā, kad lielais pāriešanas vilnis jau bija aiz muguras], jo īstā, lūk, esot Lutera ticība: “Vēdera pēc tu aizej svešumā, atstādams savu tēviju un savas tautas brāļus – ar laiku, zināms, arī tautas valodu un tikumu; bet, ja tu esi Lutera draudzes loceklis, vai vēdera pēc atstāsi ir savu ticību?” Neikenam nez kāpēc likās, ka luterticība spēj sakausēt *latviešu* tautas pagātni, tagadni un nākotni! Grūti saprast, uz kā viņa pārliecība balstījās. Ar to, ka luterticība Vidzemē ir “sen”, šādai vajadzībai nepietiek.

17. augustā policija ziņoja, ka kustība ik dienas pieņemas spēkā. Pagaidām pēc represijām valdot tāds kā paklusums, bet kārtība varot tikt traucēta, ja staigāšana uz Rīgu nebeigsies. Šie ceļotāji, latvieši un igauņi, muļķojot ļaudis ar visai uztraucošām runām, viņi nosakot brīdi, kad visiem būs jāizceļo. Tas tā uztrauc ļaudis, ka viņi par nieka cenu pārdod visu, kas viņiem liekas nevajadzīgs, daudzi nopļauj savus zaļos laukus, ar ko nobarot lopus, lai tos pēc tam labāk pārdotu. Tāpēc pie laika jāķeras pie bargiem līdzekļiem, lai novērstu paredzamās briesmu lietas. Mutiskas pamācības maz palīdzot, jo ļaudis atsaucoties uz to, ka Rīgā viņus tūlīt pieraksta. Slepni aģenti viņus Rīgā mācot visiem spēkiem turēties pretī policijai un neļauties sodīšanai. Tāda darbošanās pieņemas spēkā un var radīt bīstamas sekas.

Zemes meklētāji nāca arī no Madlienas – Meņģeles draudzes (abas toreiz skaitījās kopā). Tas arī saprotams, jo 1843. gadā Madlienā plosījās bads. Kad pirmais izceļotāju vilnis bija pāri, 1854. gadā no kaimiņu pagasta Taurupes uz Jeisku aizgāja 87 cilvēki. 1875. gadā taurupieši Kubaņas apgabalā nodibināja Zvaigznītes koloniju ar sešdesmit sētām, bet 1876. gadā tai pašā apgabalā Taurupes koloniju

ar trīsdesmit sētām. Siltās zemes kustība no daudziem pagastiem turpinājās vēl vairākus gadu desmitus.

JEZGA AP BĪSKAPA KANCELEJU

Vidzemes vāciešiem tie bija nelaimīgi apstākļi, kuru dēļ vienmēr ar kādu vajadzēja rēķināties un nevarēja valdīt bez ierobežojumiem. Lai gan viņi Vidzemē valdīja uz īpašajiem autonomijas noteikumiem jeb privilēģijām, tās izkārtot pie katra jaunā cara nebūt nebija viegli. Bet, tiklīdz panāktas, šīs privilēģijas bija drošs aizsegs, lai impērijas ierēdņi šejienes dzīvē netaisītos. Jurijs Samarins ar savu komisiju bija faktiski pirmais tāds nekauna. Toties pa īstam Vidzemes vācieši satraucās, kad pretinieks parādījās no pavisam citas, negaidītas puses. Tā bija Krievijas Pareizticīgā baznīca.

Misijas nodibināšana Rīgā nebija saistīta ne ar siltās zemes kustību, ne arī, lai atbalstītu zemnieku pāriešanu “cara ticībā”, kā to centās apsūdzēt. Misijas mērķu tiešā veidā krieviem šeit nebija, vismaz ne sākumā. Pareizticīgā baznīca šeit ieradās kārtot attiecības vecticībniekiem, bet tas ir pavisam cits stāsts, ar mūsējo nesaistīts. Tiesa, pareizticības klātbūtne Daugavas krastos bija pazīstama jau pirms krusta karotāju ierašanās, krievu baznīcas un viņu ticība bija izplatīta līdz pat Jersikai. Tomēr tas bija tik tālā pagātnē, ka sasiet galus vairs nebija iespējams, nepārtrauktas tradīcijas tālaika Latvijā nebija. Tāpat lielas nozīmes nebija arī Jākobštates ikonām, lai gan vidzemnieki zināja, ka Dievmāte tur darot brīnumus un brauca turp pēc svētā ūdens. Ar to bija par maz, lai Vidzemē tiktu nodibināta patstāvīga katedra. Pāriešanas kustības priekšvakarā 1836. gadā Vidzemes un Kurzemes guberņās bija tikai 16 pareizticīgās draudzes, 76 priesteri un 12 552 draudžu locekļi. Patstāvīgas katedras izveidošanai tas bija pārāk mazs skaits.

Nikolajs I savu rakstisko piekrišanu Rīgas vikārijas nodibināšanai deva 1836. gada 13. jūnijā. “Vikārija” – tas nozīmē, ka Rīgā nebija patstāvīga, bet Pleskavas eparhijai pakļauta pārstāvniecība (patstāvīgu eparhiju Rīgā nodibināja 1850. gadā). Rīkojumam bija vismaz divi iemesli. Vispirms, valdība bija nolēmusi

apturēt vecticībnieku skaita pieaugumu, kas vāciskajā Baltijā bija atraduši sev drošu patvērumu no vajāšanām Krievijā. 1830-os gados viņu skaits bija astoņi tūkstoši un tas turpināja augt. Cars deva rīkojumu šo lietu izbeigt. Taču bija vēl otrs cēlonis. Impērija gadsimta vidū attīstījās malieņu rusifikācijas virzienā un pareizticīgajai baznīcai te, protams, bija liela loma – tā apvienoja krievus, dievkalpojumi notika krievu [baznīcslāvu] valodā, ar draudžu apkalpošanu saistījās bērnu izglītošana skolās. Pareizticīgajai baznīcai bija īpaša loma Krievijas “svētajā trīsvienībā”, kuru nosauca vārdā izglītības ministrs S. Uvarovs: “Viens cars, viena tauta, viena ticība”. Situācijā, kad zemnieku atkrišana un intereses pamošanās par Krieviju luteriskās baznīcas pozīcijas stipri sašūpoja, misijas dibināšana bija tālredzīgs lēmums. Tas bija arī senā krievu ideoloģijā dibināts sauklis, jo slavofili šajā sauklī saskatīja aicinājumu atjaunot Trešās Romas varenību. Un tas nozīmēja, ka ir jāpārvērtē Pirmās un Otrās Romas krišanas cēloņi – tos atrada austrumu pareizticības atšķaidīšanā ar rietumnieciskumu [lasi – liberālismu, racionālismu, subjektīvismu un individuālismu]. Pareizticīgajai baznīcai ir vajadzīgi zemnieki, tā ir drošākais līdzeklis, ar ko nosargāt tautu no tām nelaimīgajām un grūti apejamām nejausībām, kādas var izraisīt rietumnieciskā personības savrupināšana. A. Homjakovs rakstīja: “Jo dziļāk es ieskatos zemnieku sadzīvē, jo vairāk pārlicinos, ka pasaule krievu zemniekam it kā izteic viņa *sabiedrisko* sirdsapziņu [izcēlums mans – G. D.], kuras priekšā viņš iztaisojas garā; pasaule viņā uztur brīvības jūtas, viņa tikumiskās pašcieņas apziņu un visus augstākos dzenuļus, no kuriem mēs gaidām viņa atdzimšanu.” Un piemetināja no folkloras: “Krievu cilvēks, atsevišķi ņemts, paradīzē netiek, bet veselu sādžu tak nevar tur neielast.” Tas viss saskanēja ar vēl viena slavofils K. Kaņeļina tēzi, ka atslēga uz īsto krietietību ir *dzimtas kopības gars*. Lūk, krievi pirms mongoļu-tatāru iebrukuma esot dzīvojuši kopienās, bet individuālismu pie viņiem pirmie atnesa rietumu kristieši. Lai gan postīts un mocīts, kopienas gars tautas dzīlēs ir saglabājies.

Tagadējos apstākļos nevajag atkārtot vēstures kļūdas, tāpēc koncepcijas realizācija prasīja noskaidrot attiecības starp Krieviju un rietumiem impērijas nacionālajās malienēs, kā Vidzemē. Tikai formāli tā skaitījās Krievijas impērijas daļa, praktiski tajā saimniekoja vācieši, un šajā lietā vajadzēja panākt skaidrību. Kad nu pašas zemnieku masas bija saviļņojušās, likās, ka ir piemērots brīdis iedzīt ķīli vācu pārvaldē ar šķietami apolītisku spēku, kāda ir baznīca.

Pats vikārijas sākums Rīgā savās ambīcijās bija smieklīgs. Šurp tika norīkots Pleskavas sv. Trijādības katedrāles virspriesteris Joans Znamenskis ar uzdevumu piemeklēt vikārā bīskapa misijai piemērotu vietu. No Rīgas viņš bez liekām ceremonijām rakstīja, ka “virsgana kalpošanai visērtākā un vispiedienīgākā” esot... Rīgas Doma baznīca, un ieteica to pārveidot par pareizticīgo katedrāli! Ģenerāl-gubernators Pālens, nospriedis, ka Pleskavas priesteris īsti nesaprot, ko runā, krievus nolika pie vietas viņu biezi apdzīvotajā Maskavas forštatē, Rīgas Dievmātes pasludināšanas baznīcā aiz Kārļa vārtiem [tagad pretī Latvijas Zinātņu akadēmijas augstceltnei]. Vidzemes guberņas valde nevarēja iebilst pret vikārijas nodibināšanu, taču, ātri apjautusi tās tālejošos mērķus, nekādā ziņā to neatbalstīja. Vidzemes guberņas valde nebija ar mieru piešķirt krieviem nevienu no valsts ēkām, bet Sinode rezidences iegādei nepieciešamos līdzekļus tā arī neiedeva.

Kādās noskaņās tolaik dzīvoja pareizticīgā baznīca Krievijā? Visā Krievijā bija līdz 100 000 svētkalpotāju dažādās kārtās, lielākoties viņi nāca no garīdznieku ģimenēm. Tai pašā laikā tā bija pretrunīga vide – no vienas puses, sevī noslēgta un konservatīva, ar diezgan lielām aizdomām pret visu jauno, sevišķi, ja tas nāca no rietumiem. Uz šiem Krievijas inteliģence skatījās no augšas kā uz vecās pasaules reliktu. Garīdznieki laukos bija nabadzīgi, uz viņiem nicinoši skatījās pilsētu augstmaņi. Slavenais Maskavas metropolīts Filarets vairākkārt kritiski izteicās pret augstākās garīdzniecības [mūku!] tieksmi pēc greznības, taču šajos vārdos neviens īpaši neklausījās.

Pretrunas bija arī jauno priesteru izglītībā, un tas, ko pārmet tā laika priesteru apmācībai, ir nekonsekvence. No ār pasaules noslēgtajos semināros netika pieļauts nekas svešs, taču semināristi nespēja saslēgties arī ar to pareizticības garu, kas Krievijā valdīja pirms rietumnieciski noskaņotā Pētera I reformām. Tā nu priesteru izglītība īsti neatbilda ne Trešās Romas, ne rietumu standartiem, citiem vārdiem sakot, tai nebija kopīga stratēģiskā redzējuma. Baznīcas iekšējā dzīve bija pakļauta cenzūrai no valsts puses, Sinodes darbu pilnība pārraudzīja valsts ieceltais oberprokurors – gadsimta vidū šo amatu ieņēma izbijušais gvardes pulkvedis Protasovs, kurš nemaz nebija ieinteresēts uz klausīt garīdznieku viedokli. Tā nu priesteru uzdevums bija vadīt dievkalpojumus, kristīt, laulāt, izvadīt mirušos, bet sprediķošana nebija atļauta. Faktiski krievu

Bīskaps Irinarhs.

pareizticīgajā baznīcā sprediķi netika sacīti līdz pat gadsimta beigām, un arī tad to saturu vajadzēja saskaņot ar eparhijas kanceleju – tāpēc no sprediķošanas atteicās. Šāda nenoteiktība un žņaugi liedza baznīcai pildīt to misiju, kuru tai paredzēja S. Uvarova sauklis. Priekš tam baznīcai būtu vajadzējis dot lielāku brīvību [protams, nevis rietumu liberālisma, bet pareizticīgās baznīcas tradīciju guļņē].

Bet, kā redzēsīm no turpmāko notikumu attīstības gaitas, tajā vietā notika visai primitīva un nemākulīga baznīcas angažēšana valsts interesēm.

Rēķinoties ar vietējiem apstākļiem Vidzemē un Kurzemē, pirmajam Rīgas bīskapam tika sastādīta īpaša instrukcija [Permas vikārijas instrukcija pārveidotā veidā]. Saskaņā ar to īpašu uzmanību vajadzēja pievērst no pareizticīgās baznīcas aizgājušo atgriešanai [ar to domāti vecticībnieki], kā arī rūpēties par “citticīgo pievēršanu, kas lielākoties apdzīvo Vidzemes un Kurzemes guberņas, lai, cik iespējams, atsauktos Visaugstākajām cerībām šajā jautājumā”. Tādējādi pirmajam Rīgas bīskapam bija paredzēta visai sarežģīta misija – pa daļai tīri baznīciska, nokārtojot iekšējos jautājumus starp pareizticības dažādajiem strāvojumiem, pa daļai prozelītiska, izmeklējot iespējas vērsties pie Vidzemes latviešiem, kas visi bija luterāņi. Šādam uzdevumam bija vajadzīgs vai nu ļoti gudrs un viltīgs diplomāts, vai arī tāds, kurš pats neko nezina par augstākās priekšniecības tālejošajiem mērķiem – bet kuram ir pielikti labāk informēti kancelejas darbinieki.

Rīgas pirmais bīskaps Irinarhs [Popovs, 1790 – 1877] bija rietumnieciski izglītots cilvēks. Dzimis Kurskas guberņā garīdznieka ģimenē, pabeidzis vietējo Garīgo semināru, bet pēc Pēterburgas Garīgās akadēmijas absolvēšanas 1817. gadā viņu iesvētīja par priesteri un norīkoja par pasniedzēju un inspektoru Orlas Garīgajā seminārā. Taču savu rietumniecisko rūdījumu viņš ieguva divdesmitajos gados, kad kalpoja Krievijas sūtniecībā Milānā, Florencē un Romā, pēc tam Atēnās. Irinarhs bija akadēmisks cilvēks, cita starpā sarakstījis arī “Īsu grieķu baznīcas vēsturi”. 1836. gadā, pēc atgriešanās Krievijā, arhimandriņš Irinarhs tika iesvētīts par Starīcas bīskapu Tveras eparhijā, bet uz īsu brīdi, jo pēc četriem mēnešiem saņēma norīkojumu uz Rīgu. Acīmredzot augšā uzskatīja, ka viņš atbilst Rīgas krēsla un Pēterburgas plāniem vislabāk. Viņam bija diplomāta pieredze, viņš prata vairākas valodas [bet latviešu neiemācījās]. Rīgā viņu gaidīja darbs vidē, kas pret pareizticīgās baznīcas misiju nav draudzīga, ne saskarē ar vecticībniekiem, ne – vēl mazāk – ar latviešiem. Tiesa gan, latvieši viņam bija pilnīgi sveša pasaule.

Augstisvētītais bīskaps Irinarhs ieradās Rīgā 1836. gada vēlā rudenī, 6. novembrī no rīta. Tūlīt, visām pareizticīgo baznīcām zvanot, viņš svinīgi iegāja galvenajā pareizticīgo baznīcā – sv. Pētera un Pāvila katedrālē [Citadelē], kur viņu sagaidīja priesteri un draudžu locekļi. Pēc liturģijas bīskaps devās uz savu rezidenci, kas bija ierīkota trijās istabās pie Dievmātes pasludināšanas baznīcas. Šeit viņš aizvadīja pirmo savas darbības cēlienu līdz 1840. gadam, kad pārcēlās uz jauno rezidenci ēkā pie sv. Aleksija baznīcas [tag. Sv. Marijas Magdalēnas Romas katoļu baznīca blakus Bruņinieku namam resp. Saeimai]. 7. un 8. novembrī viņu apmeklēja ģenerālgubernators un citas augstas Vidzemes amatpersonas, kā arī vietējie luterāņi, katoļi, reformāti un, jā, vecticībnieki, kuru dēļ viņš te bija ieradies.

Pirmajā posmā Irinarha darbošanās Rīgā ne ar ko īpašu neizcēlās. Ar Sinodes rīkojumu virsgana uzturēšanai tika piešķirtas pļavas dažu verstu attālumā no Rīgas centra, dzirnavas Hortenhofā un Cēsu aprīņķī, un zivju nozveja Babītes ezerā. Drīz krievu tirgoņi bīskapam uzdāvināja namu atpūtai Eihenbergā [Ozolkalnos Ķīšezera krastā – tur 20. gs. pusē līdz pat savai mocekļa nāvei dzīvoja sv. Jānis Pommers]. Turpmāk sv. Pētera un Pāvila katedrāles un virsgana rezidences uzturēšanai no valsts kases bija jāizmaksā 26 125 rubļi

gadā, sakristēja ierīkošanai tika piešķirti 25 000 rubļu. Bīskapa kancelejā strādāja sekretārs un divi skrīveri – ar viņiem mēs satiksimies vēlāk, jo viņi daudz labāk par bīskapu zināja Rīgas misijas īsto saturu.

Rīgas krēsls netika uzskatīts par sevišķi prestižu, turklāt sākumā piešķirtās summas drīz vien tika samazinātas. Naudas allaž pietrūka, krievi sūrojās, ka Rīgas bīskaps spiests uz savu katedrāli doties nevis pats savā, bet īrētā ekipāžā. Zinot, ka vietējā vara Vidzemē ir noskaņota naidīgi un pareizticīgo skaits pavisam mazs, pirmajos gados uz Rīgu tika norīkoti vai nu tādi priesteri [diakoni], kas nebija beiguši studijas seminārā un izglītības trūkuma dēļ nevarēja cerēt saņemt labākas vietas, vai arī, gluži otrādi, savas misijas apsēstie ar pārliecību, ka vietējiem protestantiem, t. i., rietumniekiem, nepieciešams pasludināt vienīgās pareizticības ceļu. Vai tikai nebūs tā, ka bīskapu Irinarhu pazudināja šo pēdējo primitīvā izpratne par kristīgās misijas metodēm? Pusgadu sabijis Rīgā, viņš secināja: “Šajā novadā ne tik ļoti vajadzīga baznīcu celtniecība, kā gudru garīdznieku skaita palielināšana, kuri prastu izravēt nezāles un izaudzēt kviešus.” Tālredzīgs novērojums.

.....

Lai nokļūtu līdz pareizticīgo bīskapa kancelejai, kas atradās sv. Aleksija baznīcā [tag. Marijas Magdalēnas katoļu baznīca Klostersa ielā], no guberņas valdes padzītājiem zemniekiem nevajadzēja nekur tālu iet, tas bija turpat aiz stūra. Sv. Aleksija baznīcā viņi ieradās pēc tam, kad bija “paciemojušies” guberņas valdē, par ko liecināja noskūtās galvas. Miesas sodi Rīgā ieklīdušos noskaņoja īstajā virzienā – viņi pareizi secināja, ka guberņas valde nemaz nav īstā vieta, kur pierakstīties izceļošanai, un valdē sēž tādi paši lielkungi, kā muižās, un tie viņiem nevēl labu. Pātaga dzina pareizā virzienā. 1841. gada 9. jūlijā zemnieki iegriezās krievu baznīcā, sagaidīja, kamēr beidzas liturģija, un bikli palūdza, lai bīskaps viņus uzklausa. Vēlāk to, ko zemnieki viņam esat pastāstījuši sarunā, Samarins nosauca par “nesakarīgiem murgiem” [бессвязный бред] – gan valodas nezināšanas, gan jucekļīgi izklāstīto vajadzību dēļ. Nav grūti iedomāties, par ko zemnieki, no bada bēgdami, sūdzējās: par to, ka, klaušu apjomam palielinoties, viņiem praktiski nav laika pašiem apstrādāt

savu zemi, magazīnas ir tukšas un lauki paliek neapsēti, par to, ka nepadarītie muižas darbi tiek skarbi sodīti. Juku jukām ar šīm sūdībām un žēlabām izskanēja lūgums, lai baznīcas galva parūpējas, kā viņi varētu tapt par valsts zemniekiem, jo tas nozīmētu atraisīšanos no muižas kļaušām. Jo valsts bija Krievija, bet muiža – vācu! Pāriešana uz citu zemi nozīmētu citu paklausību. Pie pareizticīgo mācītāja viņi vērsties tādēļ, ka “guberņas valde viņus ne tikai nepieņem, bet vēl nodod sodīšanai, kā arī tāpēc, ka stāvoklis, kādā viņi atrodas, ir pārāk slikts, lai tajā varētu vēl ilgāk palikt”.

Bīskaps vispirms centās ieskaidrot, ka zemnieku dzīves apstākļi nekādā ziņā nav viņa varā, bet tad deva padomu doties mājās un klausīt tālāk saviem kungiem. Tomēr, sūtīdams ceļā, uz atvadām katram iedeva gabalu maizes un pāris grašus. Ceļamaize izrādījās liktenīga. Vēlāk, kad lūdzēju skaits jau sniedzās simtos, vācieši pārmeta bīskapam propagandu. Bet Jānis Līcis, asarām acīs apcerēdams latviešu slāpes pēc līdzjūtīgas dvēseles siltuma, atzina, ka “laipns vārds, līdzjūtība pret otra ciešanām, pieticīga dāvaniņa un labs padoms – lūk, kas jādara, lai radītu cilvēkos simpātisku atsaucību. Tas nodrošināja daudz lielākus panākumus.” Cik nu padoms bija vērtīgs, grūti spriest, bet zemniekiem mutē palika iedotās maizes pēcgarša. Sākumam ar to pietika: “Vai gan viņi bija vainīgi, ka lietas bija izkārtojušās tā, ka katra satikšanās ar krieviem, katrs skatiens, kas uzmests latvietim, tikai tāpēc vien, ka šajā skatienā nebija draudu, katrs vārds tikai tāpēc vien, ka tajā nebija lamu, vedināja uz daudziem izdevīgiem salīdzinājumiem un uzkurināja fantastiskas, varbūt pat bīstamas cerības?” Jānis Līcis šos vārdus rakstīja 60-os gados, kad, zinot notikumu tālāko gaitu, varēja šajās pāris skopajās rindiņās ielikt tuvojošās vētras elpu.

Taču tajā brīdī tās bija, iespējams, ilgas pēc sirds siltuma, ko atmodināja. Un kas būtu varējis tai laikā iedomāties, ka sirds siltumam ir . . . politiska nozīme? Ar “sirds siltumu”, ar jūtziņu Vidzemes zemnieka kaulos ieplūda it kā dzīvinošas straumes, kas atkausēja sastingušo, iebiedēto un skarbo, un appludināja izžuvušo zemi. Vēl zemnieki zināja, ka līdzās muižas zemei ir valsts zeme, kas pieder Krievijai, un viņi zināja arī, ka aiz krievu bīskapa stāv viņa lielā baznīca, kurā var ievest ticība. Un kas gan ir ticība? – Liela cenšanās, pūlēšanās, spiešanās! Ja vēlies, lai valdnieks tevi aizstāv, tad darbojies līdz valdnieka lietā! To viņi saprata, to viņiem bija sludinājusi luterāņu baznīca.

Ar tādām domām aizņemti, zemnieki drīz gāja pie Irinarha strīpām vien pārliecībā, ka ir atraduši cilvēku, kas uzlabos viņu stāvokli. Viņš pārstāv krievu valsti, viņš pārstāv krievu caru, bet cars – tas ir zemes, ticības un varas savienojums. Samarins pareizi novērtēja šādas “ticības” spēku: viens mirklis un masas atraisītās cerības vairs nebija vadāmas. Zemnieku drūzma pie bīskapa kanceles durvīm auga acīm redzot.

10. jūlijā pie bīskapa ar sūdzībām par muižu un ar lūgumu palīdzēt izceļot uz Krieviju atkal ieradās Valkas apriņķa un Cēsu muižas zemnieki. Tie paši neatlaidīgie cēsinieki un valcēnieši, kas nupat maijā pirmie bija prasījušies uz Jeisku. Tagad, lai izvairītos no nepatīkšanām, bīskaps viņus aizsūtīja pie vietējā žandarmērijas apakšpulkveža Kirša, kurš personiski atbildēja par kārtību guberņā. Vēlāk, kad zemnieku lietu izmeklēja tiesa, bīskaps Irinarhs paskaidrojumā Sinodes oberprokuroram N. Protasovam stāstīja, kāpēc viņš šos zemniekus ir pieņēmis: “Vietējā civilā vara valdībai šos notikumus attēlo neatbilstošā izskatā, pretējā gadījumā jau sen būtu pieņemti likumīgi mēri, lai izbeigtu nekārtības. Uzskatot šos notikumus par pietiekoši svarīgiem, es uzskatīju par pienākumu par to visu ziņot. . pārliecībā, ka varbūt Jūs uzskatīsiet par nepieciešamu par to ziņot tam, kam pienākas.” Bīskaps savu rīcību skaidroja ar pārrāvumu laicīgās varas augšupejošā komunikācijā. Tie, kam zemniekus būtu vajadzējis uzklaut, to nedarīja. Savukārt Kiršs par visiem atnākušajiem zemniekiem ziņoja Vidzemes gubernatoram E. Felkerzāmam, bet augstāk par viņiem to uzzināja pats ģenerālgubernators Pālens, kurš Pēterburgu informēja tikai jūlija vidū. Paskaidrojums neatstāj vietas šaubām, ka pilsētā tajā brīdī neviens nebija gatavs tam, ka zemnieki ir spējīgi manevrēt starp vācu un krievu varu, turklāt visu acu priekšā. Un, tā kā notikumu centrā bija baznīcas virsgans, tad “manevrs” notika reliģijas valodā, un to neviens nevarēja iedomāties.

.....

11. jūlijā bīskaps pieņēma tikai vienu iesniegumu no Vecgulbenes, Krapes un Galgauskas zemniekiem. Attālo novadu zemnieki iesniegumu bija rakstījuši kopīgi – aizdomīga kooperēšanās, ņemot vērā, ka iebraukšana Rīgā tika stingri kontrolēta un

sazināšanas starp pagastiem, turklāt tik tāliem, nevarēja notikt iepriekš. Viņi tāpat sūdzējās par muižas darbu apjoma palielināšanos un badu, un kāpinātā tonī uzstāja, lai bīskaps viņiem palīdz nokārtot izceļošanas iespējas, bet, ja tas nav iespējams, tad “lai muižnieku izturēšanās pret mums ir saskaņā ar likumu”. Tai pašā dienā iesniegumā pirmo reizi parādījās liktenīgā piebilde: “Pateicībā par Jūsu. . rūpēm par mums mēs visi esam ar mieru kopā ar savām ģimenēm pieņemt to valdošo pareizticību, pie kuras turas pats mūsu žēlsirdīgais Valdnieks Imperators un Jūs. ” Tātad viņi apliecināja gatavību mainīt ticību, ja tas ķeizaram un bīskapam liktos svarīgi, jo, iespējams, caram viņu dvēseles var būt noderīgas. Savdabīga “zeme pret ticību”. Bet jautājums paliek – vai tas ienāca prātā pašiem zemniekiem, vai arī kāds viņiem to pateica priekšā? It kā zemnieks būtu varējis atrasties vai nu uz muižas zemes [vācu], vai uz valsts jeb kroņa zemes [krievu]. Sevišķi pēc 1837. gada, kad cars Nikolajs I nodibināja Domēņu ministriju – uz kroņa zemes dzīvojošo zemnieku stāvoklis patiešām bija labāks, nekā muižās. Un, kādā ticībā kungs, tādā zemnieks, vienkārši un loģiski.

Tādējādi zemnieku kustībā ienāca jauna tēma: nevis vienkārši izceļot no Vidzemes uz Krievijas iekšējām guberņām, un pat nevis vienkārši vēlēšanās uzlabot savu ekonomisko stāvokli ar pāriešanu “cara ticībā”, bet izmeklēt, kādas ir iespējas pāriet Krievijas kroņa aizsardzībā. Pēc satikšanās ar pareizticīgo bīskapu augs pārliecība, ka atļauja izceļot [vai nu uz Krieviju, vai uz kroņa zemi tepat] tiks dota tiem, kas no “vācu ticības” pārgājuši “kroņa ticībā”. Faktiski “ticības” jēdziens no reliģijas sfēras pārgāja politiskās aizsardzības sfērā. Tāda paralēle ir visā šī jautājuma historiogrāfijā – daži autori cenšas ticības maiņu skaidrot ar vācu luteriskās baznīcas cinismu un svešumu, angažētību ekspluatatoru muižai [Jānis Līcis], bet lielākā daļa to skaidro ar tīri ekonomiskiem cēloņiem. Abi sapinušies sarežģītā vijumā un diez vai to atšķetināt būtu varējuši paši zemnieki saviem spēkiem, tas ir notikumu analītiķu ziņā *pēc fakta*.

12. jūlijā tāda paša satura lūgumu iesniedza bada izmocītie zemnieki no Drustiem, Vecpiebalgas, Jaunpiebalgas un Palsmanes. Bīskaps, kurš tajā pašā dienā ziņoja oberprokurooram, uzsvēra, ka zemnieki ir ar mieru pāriet pareizticībā tikai tādā gadījumā, ja viņiem palīdzēs pārcelties uz citām Krievijas guberņām, un krievu ticība kā tāda viņiem ir vienaldzīga. Pāriešanu krievu ticībā viņi uzskatot par savdabīgu “pateicību”, ja par viņiem kāds parūpēsies: “Gandrīz visi

Pareizticīgās baznīcas Sinodes oberprokurors N. Protasovs.

viņi man paskaidroja, ka piekrīt mierīgi palikt savās vietās, ja viņiem dos tik daudz maizes, cik nepieciešams miesas spēka uzturēšanai un to grūtību pārvarēšanai, kas pār viņiem nākušas.” Galvenā zemnieku prasība esot palīdzēt pie izceļošanas, bet lūgums piebiedrot pareizticīgajai baznīcai izskanot kā *papildinājums*. Zemnieki esot sākuši nākt tāpēc, ka guberņas valde viņus soda netaisni: “Ja pret viņiem netiktu pieņemti stingri mēri,

bet, gluži otrādi, tiktu piešķirta vajadzīgā palīdzība, tad viņiem nenāktu ne prātā vērsties pie manis vai pie Kirša... Visi tie, kas pie manis atnāca, skaidri apliecināja, ka viņiem nav, ko ēst. Jau viens pats šis trūkums pietiekoši izskaidro šo stipro vēlēšanos izceļot, ko nevar apturēt un izjaukt nekāda stingrība, jo pret badu cīnīties visgrūtāk. Un, ja guberņas valde bija pārliecināta, ka zemniekiem nepietiek maizes, tad tā ir rīkojusies netaisnīgi un necilvēcīgi, nododot viņus miesassodiem.”

Drūzma pie kancelejas durvīm auga vēl un vēl. Kopumā no 11. jūlija līdz 2. augustam bīskaps Irinarhs saņēma vairākus tūkstošus lūgumu. Tos visus tūlīt nodeva Sinodes oberprokuroram. Augusta sākumā, kā Ņeizenes “Zābaku” māju saimniekam Svēnem un “Krusta” krodziniekam esot teicis pats Citadeles baznīcas priesteris, bija pietiekušās ap 8000 ģimeņu, un pieteikšanās turpinoties.

Generālgubernators reaģēja ātri – tika dota pavēle zemniekus bīskapa kancelejā nepieņemt. Uz to bīskaps atbildēja, ka viņš savā

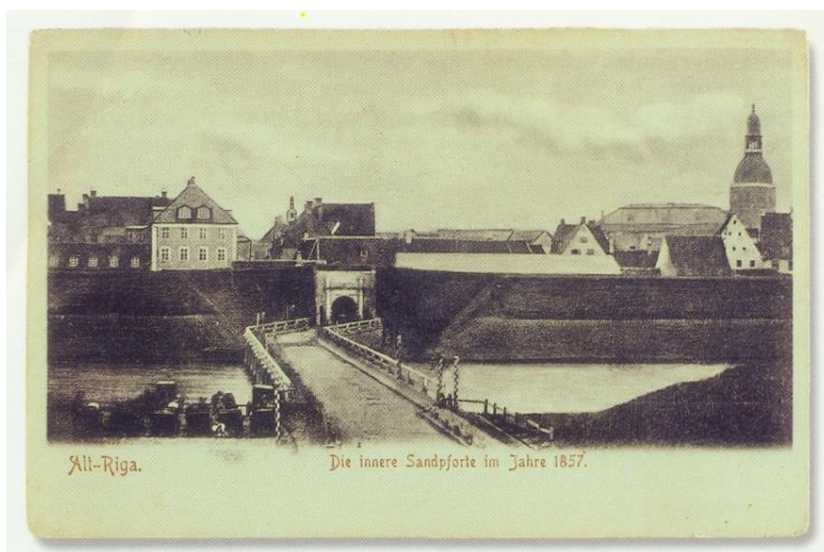
rezidencē nevienu nepierakstot izceļošanai, bet zemniekus nepieņemt viņš arī nevarot, jo tas ir pretrunā ar viņa garīdznieka kārtu un kristīgo izturēšanos pret cilvēkiem. Tas, protams, bija taisnīgs arguments – ja vien aiz tā neslēpās citi uzdevumi. Irinarhu satrieca nežēlīgie sodi, kādus guberņas valde uzlika bada cietējiem, bet zemnieki visus, ar kuriem viņiem iznāca darīšana, sadalīja divās grupās. Pirmajā bija rūgtie ienaidnieki, kas viņus skuva un pēra, un tie, pēc kuru ierosinājuma un kā interesēs notika šī pāršana un skūšana. Otrajā ietilpa viņu nedaudzie labvēļi un visi tie, kuri neķērās pie minētajiem “atskurbināšanas” paņēmieniem. Tāds bija bīskaps Irinarhs un žandarmu apakšpulkvedis Kiršs. Turklāt īstajiem vai šķietamajiem labvēļiem tika piedēvēta ne vien pilnīga līdzjūtība visām fantastiskajām neizglītoto zemnieku cerībām, bet arī apņēmīgs nolūks palīdzēt šīs cerības piepildīt. Vēja ātrumā izplatījās ziņa, ka “ar tādu un tādu runāt var, tātad viņš ir ar mums un, ja viņš ir ar mums, tad, saprotams, arī parūpēsies par mūsu pārceļošanu [uz Krieviju]. Un, pat ja viņš arī nesolīja par visu to parūpēties, tad tas bija redzams no visa, ka parūpēsies. - Noteikti parūpēsies!” Tā cerības iekrāsoja īstenību un bada izmocītajiem, cerību spārnotajiem daudz kas rādījās citādi.

Bīskaps Irinarhs apsūdzēja guberņas valdi necilvēcībā un vienaldzībā pret cietēju likteni, aicināja izbeigt patvaļu: “Likumi aizliedz uzlikt miesassodus cilvēkiem, kuri nav no muižnieku kārtas, ja tam nav valdošā Senāta lēmuma gadījumos, kad tiek notiesāti vairāk nekā deviņi cilvēki. Bet šeit simti un tūkstoši izrādās vainīgi vienā un tai pašā lietā, ja vien te ir kāda vaina... Tagadējā laikā vēl jo mazāk vajadzētu ķerties pie stingriem mēriem, jo zemnieku kustībā nav nekā politiska vai dumpinieciska. Visi tie, kas līdz šim ir bijuši pie manis, bija pavisam pazemīgas dabas... Es būšu laimīgs, ja mana vēršanās pie Jūsu gaišības šajā jautājumā kaut kādā mērā noderēs tam, lai tiktu izbeigti miesassodi, kuriem tiek pakļauti nabadzīgie un nelaimīgie zemnieki, un lai tiktu atdota brīvība tiem, kuri atrodas zem sardzes.” Faktiski tā bija baznīcas jaukšanās Vidzemes kārtībā.

Tajā pašā laikā bīskapa un Sinodes sarakstē pavīdēja mājiens uz to, ka zemnieku ekonomisko stāvokli *var izmantot* pareizticīgās baznīcas labā: “Ja [Krievijas] valdība gribēs izmantot šo gadījumu, tad tā varēs viegli šeit pavairot pareizticīgo skaitu, atvieglot zemnieku stāvokli arī bez pārceļšanas uz citām guberņām, un ielikt stipru pamatu ātrai šī novada pārveidei reliģiskā ziņā.” Tādam pa-

griezienam bija vajadzīgs skaidrs norādījums no augšas, bet pagaidām tāda nebija. Droši vien pareizticīgo baznīca bija ieinteresēta draudžu skaitu palielināt, taču pagaidām tam nebija ne līdzekļu, ne sagatavotības – tikai taustīšanās iespēju virzienā. Tā šķiet, ka bīskaps Irinarhs bija sūtīts izmēģināt baznīcas un politikas savienības stipruma pakāpi vāciskajā Vidzemē.

Vasaras beigās no 2. līdz 10. augustam zemnieku iesniegumos pilnīgi nemaz vairs nebija sūdzību par muižniekiem, toties uzstājīgi atkārtojās viena prasība: “Vēlamies pieņemt to pareizticību, ar kuru dzīvo mūsu tēvs un valdnieks [cars].”

Vārti pret Rīgas pili no Citadeles puses 19. gadsimta vidū.

Bīskaps Irinarhs, bez šaubām, apzinājās, ka pāriešanu pareizticībā nav iespējams nokārtot pēc visiem baznīcas priekšrakstiem, galu galā luterāņiem un pareizticīgajiem šajā ziņā ir atšķirīgi uzskati un konfesijas maiņa ir saistīta ar “jaunās ticības” iepazīšanu no iesvētes mācībām un izklaušināšanas. Tāpēc 17. jūlijā viņš oberprokuroram atkal skaidroja, ka galvenais motīvs, kas dzen vidzemniekus pārcelties uz dzīvi citur, ir pārtikas trūkums, un piebilda: “Ņemot vērā to, ka zemnieku stāvoklis paliek tāds pats, kāds tas ir bijis līdz šim un, domājams, ar katru gadu... būs arvien

smagāks, tad agri vai vēl pie viņiem var sākties daudz nopietnākas un nepatīkamākas kustības. . Visi pie manis atnākušie zemnieki vienā balsī apliecināja, ka viņi grib izceļot, pirmkārt, tāpēc, ka muižnieki nomoka viņus ar pārmērīgiem darbiem, otrkārt, tāpēc, ka viņiem nepietiek iztikas līdzekļu... Tieši šiem cēloņiem ir jāpievērš uzmanība, lai atvieglotu izmocīto un novārdzināto zemnieku stāvokli.” Tā nu nemaz nebija bīskapa darīšana – skaidrot, kā klājas Vidzemes zemniekiem, kārtot viņu izceļošanas atļaujas utt., bet tieši to rāda viņa ziņojumi 1841. gada vasarā. Tiesa gan, Irinarha sarakste ar oberprokuroru bija reaktīva, t. i., viņam vajadzēja kaut kā izskaidrot faktu, ka zemnieki vēršas pie viņa laicīgos jautājumos un lolo kaut kādas murgainas cerības. Tomēr gluži tīra tā lieta vis nebija, kā rādīs vēlākie notikumi.

J. Samarins zināja stāstīt, ka jūlija vidū no Rīgas pārbraukušie zemnieki mājiniekiem stāstīja: Rīgā “žandarmu apakšpulkvedis [Kiršs] un krievu pops [bīskaps Irinarhs] iedzīvotājus pieraksta izceļošanai uz Krieviju”. Runas par “krievu bīskapa un garīdznieku labsirdību, par to, ka bada gados ļaudīm piešķirtā maize nāk no kroņa [t. i. , no cara], dabiski un taisnīgi mudināja ļaudis šos labumus uzskatīt par krievu ticības augliem”. Īstas skaidrības par to, kādās attiecībās ir pareizticīgo priesteris un cara valdība, zemniekiem nebija, un viņi savā vientiesībā sprieda: “Kā tad cars var iestāties par mums pret vāciešiem, ja mēs stāvam vācu ticībā? Ja mēs apliecinātu cara ticību, tad cars par mums iestātos.” Bet Rīgā bija šāds atgadījums. Kādā nabadzīgo rīdzinieku namā reiz uzaicināts krievu pops aizlūgt par tikko dzemdējušu sievieti latvieti. Kad aizlūgumus noturēts, zemnieki bijuši pārsteigti, ka viņš par savu pakalpojumu paņēmis tikai vienu grīvenīku. Viens no latviešiem noplātījis rokas un, griezdamies pret stūrīt nolikto ikonu, iesaucies: “Lūk, kādi ir krievu mācītāji! Bet mūsējo [luterāņu mācītāju vācieti] tik pamēģini iemānīt pie nabaga cilvēka! Protams! Noteikti gribu pie krievu mācītāja un krievu ticībā. ” Vēlāk šim priesterim nezināmi ļaudis draudējusi – sākumā solījuši naudu, lai izbeidz pierakstīt zemniekus, bet pēc tam sākuši mest pasta kastē anonīmas vēstules, kurās solīja viņu noindēt un viņu tā nobiedēja, ka viņš ilgu laiku mājās nodarbojās tikai ar maizes cepšanu.

Tapa arvien skaidrāks, ka, neraugoties uz pretdarbību, lūgumi ir iekustinājuši kaut ko lielāku. Zemnieki vēlamo – cara palīdzību bada cietējiem – uzdeva par esošu un bariem sāka pieteikties “cara ticībā”.

Tas draudēja ar haosu laukos, kur bija vajadzīgas darba rokas, un tas draudēja ar nepatīkšanām bīskapam, nemaz nerunājot par to, ka krievu un vācu attiecības uz šo notikumu fona samaitājās. Bikli izteiktais lūgums palīdzēt sastapās ar augsti stāvošas krievu amatpersonas “kristīgu” līdzjūtību, un prasības ieguva provokatīvu saturu. Sašutuši bija muižnieki, jo klaiņojošie zemnieki nestrādāja tīrumos, sašutuši bija luterāņu mācītāji, jo muiža varēja zaudēt savu vienīgo plašsaziņas līdzekli tajā laikā – kanceli, sašutuši bija Vidzemes valdes kungi, jo izrādījās, ka krevi jauca viņu autonomijā. Ar parastajiem līdzekļiem šo lavīnu nebija iespējams apturēt.

.....

Notikumu straujā attīstība Rīgā sacēla brēku Pēterburgā. 1841. gada 28. jūlijā cars Nikolajs I izdeva rīkojumu bīskapam Irinarham nepieņemt no zemniekiem iesniegumus, kuros izskan sūdzības par muižniekiem un vēlēšanās pārcelties uz Krievijas dienvidiem. Šo rīkojumu bīskaps saņēma no oberprokurora rokām 2. augustā. Tūlīt, tajā pašā dienā, viņam tika pienesti divdesmit Rīgas apriņķa zemnieku iesniegumi, kuros izteikts lūgums *atļaut pieņemt pareizticību*. 7. – 9. augustā notvertie un pratinātie zemnieki liecināja, ka “valdnieks esot pavēlējis visiem pārkristīties un pāriešanu pareizticībā zemnieki saista ar iepriekš minēto lūgumu izceļot.” Tāda atzišanās liek domāt, ka zemnieki pēkšņi ir nākuši pie saprašanas, kādā valodā vajag runāt par savu lietu, lai ar to nenodarītu pāri savam “vislielākajam draugam” Irinarham. Barona Pālena liecība: “Trīs no policijas satvertajiem un nopratinātajiem zemniekiem noliedz izceļošanas nolūku un apgalvo, ka tikai saistībā ar pievienošanos pareizticībai viņi ir vērsušies pie bīskapa.” Lūk, kādā jaunā valodā bija sākuši runāt zemnieki!

Kas pa šīm divām nedēļām bija mainījies? Vai tiešām apstākļi laukos uzlabojušies tiktāl, ka par tiem vairs nevajadzēja sūroties? Protams, nē. Bads laukos nebija beidzies un zemes jautājums risināts netika. Tā arī nebija pēkšņi nākusi atklāsme par pareizticības lielo vērtību – latviešu priekšstati par pareizticības saturu labākajā gadījumā bija miglaini. Vai tikai lūgumrakstu satura maiņas cēloņi nav jāmeklē pašā bīskapa kancelejā? Tur droši vien bija sapratuši, ka

politisko jautājumu pieminēšana iesniegumos var bīskapam draudēt ar pamatīgām nepatīkšanām. Un bažām bija pamats.

Atbildēdami uz represijām, zemnieki sāka atklāti pretoties policijai. Rīgas policijmeistars A. Jazikovs sūdzējās, ka, lai izvairītos no aresta, zemnieki ar spēku pretojas, tāpēc policisti vairākkārt dabūjuši “trūkties”. 8. augustā, vadoties no pilsētā notverto aizdomīgi klīstošo zemnieku liecībām, policija piepilsētas mežā uzgāja apmetni ar četrdesmit cilvēkiem no dažādām guberņas vietām, zirgus un ratus. Lielākā daļa, droši vien brīdināti, paslēpās, bet astoņus policijai tomēr izdevās notvert un nogādāt guberņas valdē. Pratināšana notika armijas kazarmās Citadelē. Šie, tāpat kā citi, neizteica ne mazākās sūdzības par muižniekiem, bet apgalvoja, ka ir atnākuši savu kopienu pilnvarojumā, lai slepus ar pareizticīgo garīdznieku starpniecību izkārtotu izdevīgus izceļošanas nosacījumus. Trīs zemnieki, kurus aizturēja atceļā no virsgana rezidences, un kurieni loči viņus bija slepeni aizveduši jau rītausmā, galu galā atzinās, ka esot tur pavadījuši sešas stundas. Trīs pareizticīgie priesteri esot ar viņiem runājušies, bet ceturtais – bīskaps – stāvējis aiz stikla durvīm. Diemžēl zemnieki maz varējuši saprast no viņu sacītā, jo krievu valodu neprotot. Bet tik daudz gan sapratuši, ka viņus mēģina *pierunāt pāriet pareizticībā*, pēc tam viņiem rādīts krusts, kuru vajadzējis skūpstīt. Taču uz Rīgu viņi esot nākuši tikai tāpēc, lai nokārtotu izceļošanu, bet nekādā ziņā ne, lai pārietu krievu ticībā. Par to viņi vispār neko negribot dzirdēt. – Tātad laukos neviens nejuta nekādu vajadzību mainīt ticību, šī brīnumainā atklāsme viņus piemeklēja Rīgā. Jurijs Samarins rakstīja: “Izņemot visniecīgāko skaitu zemnieku un mazu daļu no grāfa Šeremetjeva ļaudīm [Jaunpiebalgā] visi apstiprina, ka pieņemt grieķu [krievu] ticību viņi nekad nav vēlējušies un gājuši uz Rīgu pie pareizticīgo garīdzniecības ar lūgumu pārceļt viņus uz silto zemi, bet viņiem garīdzniecība un dažiem arī pats bīskaps dažādi paskaidrojuši viņu nākamo būšanu uzlabošanu. Vieni teikuši: ja jūs mainīsiet ticību, tad jūs nometinās Krievzemē, citiem stāstīts, ka tikai tiem zemniekiem ķeizars dos brīvību, kas pierakstīsies pieņemt pareizticību. Ļaudīs bija ieviesusies paruna: Mēs gribam būt zem ķeizara, - un tie, kas gatavi bija pieņemt pareizticību, piebilda: kādas ticības ķeizars, tādas arī mēs, varbūt tad mums būs labāk.”

Drīz zemnieki aptvēra, kā labāk rīkoties, ja Rīgā iekļūt visiem nav iespējams – veiksminieki bīskapa kancelejā nogādāja ne tikai

savus, bet kolektīvos iesniegumus [līdz ar to strauji kāpinot lūdzēju skaitu]. Savu pārstāvju sūtīšanai zemnieki vāca naudu, sūtņi veda iesniegumus no vairākām ģimenēm uzreiz, turklāt ne vien savu radnieku un kaimiņu vārdā, bet pat no kaimiņu pagastiem, par tūkstoti [!] un vairāk cilvēku.

Madlienas kaimiņu pagastā Aderkašos “Muižnieku” mājās dzīvojušais Jānis Auziņš “Medņa” krogā pierakstījis vairākus taurupiešus un šo sarakstu “Gaidenu” mājas kalps Andrejs Priedītis tūlīt devās uz Rīgu. Priedītis draudzes tiesā nopratināts un, kad viņam bija stingri piekodināts, lai stāsta tīto patiesību, liecināja:

“Taurupieši bija sanākuši Medņa krogā, lai pierakstītu savus vārdus, jo esot tapis zināms – kas tagad Rīgā nepierakstīšoties, tas vēlāk, kad kazaki ar karu nākšot zemē, tikšot padzīti no mājām un zeme izpostīta. Ieradies bija arī agrākais Taurupes kalējs Jānis Auziņš, kas tagad dzīvo Aderkašos. Sanākušie lūdza viņu kā rakstu pratēju uzzīmēt viņu vārdus uz īpaša papīra. Iesākumā šis atteicās to darīt, bet, kad viņi neatkāpās, arī kādi no klātesošajiem samaksāja viņam par pūliņiem kādu mazumiņu un Mikulēnu saimnieka dēls Miķelis Ozols atnesa papīru, spalvu un tinti, tad viņš izpildīja sanākušo gribu un uzrakstīja viņu vārdus, katru pēc rindas, atzīmēdams, kas precējies, kas neprecējies; pirmie lika pierakstīt arī sievas un bērņus.

Auziņu, kas pazina Rīgu labāk nekā pārējie, izvēlēja un uzaicināja doties uz pilsētu ar šo sarakstu, bet labi apvaicāties pie tiem zemniekiem, kas brauc atpakaļ no Rīgas, kur pieņem sarakstus, kā arī piekodināja uzmanīties. Klātesošie sameta katrs pa 5 kap., tā ka Auziņam sanāca 1 rbl. 17 ½ kap. ceļa naudas. To pašu vakaru viņš devies ceļā; 9 verstis no Rīgas, Rumpja krogā, viņš satikās ar kādu Vestienas zemnieku, kas arī tai pašā gaitā bijis pa Rīgu, un šis viņu smalki pamācīja, kā izturēties, lai tiktu tur, kur vajag. Nonācis Rīgā, Auziņš vispirms gāja uz Daugavas tirgu, lai nerādītu aizdomas, un nopirka kabatas nazi. Tad viņš gāja, kā bija teikts, uz Maskavas priekšpilsētu, uz svētā Nikolaja baznīcai līdzās esošo dzelteno baznīcas māju. Te, viņam ieejot lielā istabā ar trim skolas galdiem, nācis pretī garīdznieks un divi vīrieši, kas likās būt skolmeistari. Viņi aizveda Auziņu augšistabā un nosēdināja pie galda. Viens no priesteru pavadoņiem, kas diezgan tekoši prata latviešu valodu, noprasīja viņam, ko gribot, vai nācis pierakstīties. To visu tulks pārcēla garīdzniekam. Nu viņi apvaicājās pēc Auziņa, kā arī citu sarakstīto vārdiem, un pārrakstīja tos citā papīrā, laikam štempel-

bogenā [t. i., apzīmogatā papīrā, blankā]. Šo parakstīja garīdznieki un lika teikt Auziņam, lai uzgaidot, jo atnāksot no pilsētas vecākais garīdznieks. Pēc pāris stundām ieradās vecs, godpilns priesteris sirmiemi matiem un sirmu bārdu. Arī šis parakstīja papīru un tulks noprasīja Auziņam, vai viņš nodomājis būt padevīgs ķeizaram, uz ko šis, šāda jautājuma pārsteigts atbildēja: Mēs neviens neesam sacēlušies pret ķeizaru un visādā ziņā paliksim uzticami pavalstnieki! Šis vecākais garīdznieks, kas, kā viņam teikuši citi zemnieki, atbraucis no Pēterburgas, kaut ko teica tulkam un tad aizrādījis arī viņam, Auziņam, lai ejot mierīgi mājās un sakot visiem citiem, lai vairs nenāk uz Rīgu pierakstīties, jo esot diezgan ļaužu pierakstījušies, un šai lietā vairāk nevajagot.” Un tiešām, 10. augustā pareizticībā pariet gribētāju skaits bija sasniedzis astronomisku skaitli – 50 000 cilvēku.

“Tad Auziņš bija zinājis stāstīt, ka nāksot no Pēterburgas augsts garīdznieks, ģenerālis, laikam pats lielkņazs, un tas pierakstīšot visus bez izņēmuma. Auziņš vēl teica, ka nekas neesot minēts par pāreju pareizticībā, nedz viņam caur tulku šai lietā kas atklāts. Kad viņš izprašņāts, klāt bijusi istabmeita, kas runājusi tīri latviski un to, ko viņš sacījis, pārtulkojusi abiem garīdzniekiem. ”

Reiz gubernators un kancelejas ierēdņi tika darīti uzmanīgi, ka uz pils laukuma no arhiereja mājas puses nākot kāds zēns, pēc apģērba baznīcas dziedātājs, kam seko zemnieks, tad otrs zēns ar diviem zemniekiem un vēl trešais zēns ar vairākiem zemniekiem; viņi visi gāja uz Citadeles pusi, bet policija viņus saķēra un trīspadsmit zemniekus ievada gubernas valsts kancelejā.

Kurpnieks Glēzers no Rembates teica, ka daži zemnieki bijuši Rīgā un dabūjuši zināt, ka krievos zemi piešķirot, tādēļ arī viņš gājis uz Rīgu, bijis pie bīskapa, kurš uzslavējis par nodomu pāriet krievu ticībā, kas gan nav bijusi viņa paša griba; tad Glēzers aizvests pie priestera Citadelē [t. i., uz sv. Pētera un Pāvila katedrāli], lai viņu pierakstītu. Tur priekšā bijuši vairāki zemnieki tai pašā nolūkā un viens runājis 900 saimnieku vārdā [!]. Vēlāk viņš priekšpilsētā saticies ar sava apgabala ļaudīm, kas solījuši viņam pa 5 kapeikām no vīra, lai vedot pie bīskapa.

Saņemts tika arī Vecpiebalgas “Vīdepu” mājas saimnieks Reiders, kurš aizdomīgā kārtā iznācis no vienticībnieku lūgšanu kambara [vienticībnieki – vecticībnieku grupējums, kas iestājas par apvienošanu ar pareizticīgajiem] un, kad arestēts, turējies pretī,

tikai ar četru zaldātu palīdzību savaldīts. Nopratināšanā teicis, ka viena sieviņa viņu iesaukusi sētā, jo gribējusi pirkt no viņa pautus; vispār viņš esot atbraucis uz Rīgu pārdot savus lauksaimniecības ražojumus un lai iepirktos, kas vajadzīgs.

Vienticībnieku lūgšanu nams nebija gluži vienaldzīgs. Pie vienticībnieku priestera Doroteja Jemeljanova sāka pulcēties ļaudis jau no paša agra rīta un, baidīdamies, ka, nākot ārā no kambara, policija varētu viņus arestēt, palika tur līdz vakaram, pat visu cauru nakti. Bet tas neko nelīdzēja – tikko viņi nāca ārā vakarā, policija viņus apcietināja. Indriķis Kampe no Kastrānes teica, ka viņš ar sienu atbraucis uz pilsētu. Vakar ap pusdienlaiku krievs, pēc apraksta priesteris, viņu uz ielas esot uzrunājis un aicinājis nākt baznīcā, bet no turienes vairs neesot izlaists. Tur esošie zemnieki paēdināti ar siltām un maizi. Garīdznieks viņam esot teicis, ka viņiem jāpieņem krievu ticību, jo ķeizars to esot pavēlējis, bet to vajagot slēpt no gubernatora. Tad viņš Kampem pasniedzis aprakstītu papīru un pie parakstīšanas vadījis Kampes roku. Vispār priesteris esot Kampi paskubinājis un teicis, ka ķeizars viņus tagad vēl vairāk mīļo, viņiem vairs nebūšot jābīstas, ka guberņas valde viņiem darīs ļaunu, izejot no baznīcas. Par tulku bijusi ķēkša, un tas notiekot katru dienu.

Tas pats noticis ar Suntažu Ozolniekiem, Andreju Miežīti un Miķeli Drempeli, ar Reini Liepiņu no Lazdonas – viņiem visiem tika stāstīts, ka vajag pieņemt krievu ticību, jo to ķeizars pavēlējis: viņš pats esot krievs un tādēļ viņiem vajagot palikt par krieviem.

Pavisam jocīga pierakstīšanās notikusi Jānim Krogam, Burtnieku Jaunās muižas krodziniekam. Šis dabūjis listi ar trīsdesmit vienu parakstu un aizvedis uz Rīgu, lai iesniegtu krievu priesterim, bet, tā kā tas nav gadījies pa rokai, tad nodevis sarakstu katoļu garīdzniekam – tas jau esot krievu bīskapa vietnieks!

Zemnieku taktika šajos notikumos tomēr izlobāma: taisnoties, ka “nekādos noziegumos mēs neesam vainojami, bet tikai, lai izpildītu viņa Impēriskās Augstības gribu, mēs gribam pamest dzimteni”. Kā vēlāk redzēsīm, Jānim Līcim šai sakarībā bija, ko piebilst – latvieši savas valodas un saprašanas nabadzības dēļ nav spējuši atšķirt, ko nozīmē pavēle un ko – iespēja, kas nav aizliegta.

Augusta sākumā pret Rīgā slepus un atklāti sabraukušajiem zemniekiem ar pavēli no augšas sākās īsts žandarmērijas terors. Visus, kas kaut kā bija pamanījušies līdz galvaspilsētai atklāt,

arestēja, sita ar nūjām, spītīgos “nekavējoties sodīja uz vietas” un sēdināja cietumā, vai arī, važās sakaltus, ar konvoju aizsūtīja atpakaļ uz mājām, kur publiski izrādīja citiem un par mācību pēra ar rīkstēm. Jurijs Samarins rakstīja, ka šo zemnieku liecības neesot uzticamas, tās esot izspiestas ar spīdzināšanu, turklāt pratināšana notikusi valodā, kuru vienkāršie zemnieki nav pratuši, tāpat protokoli – tos parakstīja nelasot, jo krievu valoda zemniekiem bija sveša. Un tādā gadījumā “liecības” jau iepriekš bija zināmas: “Iznāca tā, ka jebkurai ar koku izsistai liecībai, lai cik tā būtu absurda, vajadzēja ticēt, ja vien tā saturēja kādu pierādījumu pret pareizticīgo garīdzniecību. Demagoģija sākās ar to brīdi, kad vācieši sāka rīkoties, it kā viņu acu priekšā stāvētu tautas sirdsapziņa kā atvērta grāmata.” Ar koku izsista “sirdsapziņas grāmata”, labi teikts. Papildus šīm eksekūcijām civilā apgērbti aģenti uzmanīja visas pareizticīgo baznīcas pilsētā. Ja dievnamā iegāja kāds “zemniekam līdzīgs”, viņu uz vietas arestēja, iznākot ārā. Īpaši uzraudzīja bīskapa Irinarha kanceleju.

Par to, kā notika zemnieku sodīšana laukos, stāsta priesteris Jānis Līcis:

“L.-V. draudzē, R. muižas pagastā, S. ciemā bija zemnieks Jānis Kalniņš. 1841. gadā viņš gribēja pāriet pareizticībā, bet par šo gribēšanu [viņa tolaik saucās par dumpi], viņam noskuva galvu un aizsūtīja uz Bebru muižu. Tur viņu divas reizes izdzina caur “stroju” [cauri divām zaldātu rindām, kur katrs zaldāts deva stipru sitienu ar nodarinātu vicu], bet viņš netika aizsūtīts uz dzīvi Sibīrijā. [. .] Pēc tam izpaudās vēsts, ka tādā un tādā dienā un vietā Jānis Kalniņš tikšot sodīts pie kauna staba. Viņu atveda noplīsušā kažokā, dzelžos saslēgtām rokām un kājām, zem stipra konvoja, nedēļu pirms eksekūcijas [pēršanas]. Visi varēja nākt viņu skatīties, bet bija aizliegts pasniegt viņam kādu dāvanu naudā vai ēdienu. Septiņas dienas nelaimīgo turēja apsargātu baznīcas krogā, kurš stāv uz Maskavas lielceļa. Tajā svētdienā, kura bija nolikta sprieduma izpildīšanai, sanāca un sabrauca milzums ļaužu, pat no tālām Vidzemes un Kurzemes malām; baznīca, krogs, pat baznīcas laukums bija pilns ļaužu. Bija skaidra sala diena [1845. gada beigās vai 1846. gada sākumā]. Bija sabraucis arī daudz mācītāju un tika noturēti arī vairāki sprediķi. “Skatieties un mācieties, kā mēs aizdarīsim ceļu uz krievu ticību,” tādiem un citiem šiem līdzīgiem vārdiem beidzās visi sprediķi. Kad beidzās dievkalpošana un sāka izzvanīt no baznīcas, ļaužu drūzmā sāka čukstēt: “Ved, ved!” Tiešām, Kalniņu pieveda pie staba;

kāds kungs izlasīja spriedumu, kuru neviens nesadzirdēja un nesaprata – dzirdēja tik, ka par tādu noziegumu Kalniņš dabūs 90 sitienus un tiks aizsūtīts uz 7 gadiem. No Rīgas bija atvests bende, viņam mugurā bija sarkans kreklis, tas bija liels un tukls vīrs ar zvēra vaigu. Latvieši cilāja viņa priekšā cepures, bet sievas bučoja viņam roku. No Rīgas bija atvesti arī paegļa spieķi. Pēc sprieduma izlasīšanas notiesāto noģērba, tik vienās biksēs pieveda viņu pie kauna staba, uz abām rokām uzmeta un savilka cilpas. . . Aprakstīt to, kas bija tālāk, es nespēju; mēs visi raudājām un nevarējām skatīties, bet šie klāt stāvošie kungi skatījās. Pēc nopēršanas nelaimīgo atkal aizveda uz Rīgu, no turienes viņu aizdzina uz Sibīriju un pēc 7 gadiem pārveda atpakaļ uz to pašu muižu, kur viņš arī nomira 1865. gadā; viņa sieva palika Rīgas cietumā un tur nomira. Vai tiešām Kalniņš bija nopelnījis tādu sodu – es neņemos spriest; nezinu arī, varbūt Baltijas likumos ir tāda nodaļa, kas pavēl turēt pie baznīcām bendes stabus un vainīgos bendēt tūlīt pēc dievkalpošanas; ja tādas nodaļas nav krimināl-likumos, tad varbūt tāda nodaļa atrodas baznīcas likumos. Viss tas var būt un es arī neaplūkoju lietas no likumības puses, bet pastāstu tik tos iespaidus, kas man palikuši atmiņā no bērnu dienām.”

Apstākļu noskaidrošanai uz vietas cars Nikolajs I nosūtīja uz Vidzemi divus flīģeladjutantus Urusovu un Buturļinu. 1841. gada 24. septembrī viņi caram ziņoja: praktiski visi gubernas zemnieki šajā rudenī cer uz drīzu dzīves apstākļu uzlabošanos un vienā mutē atkārti, ka “gribam būt zem cara”, un ar “cara ticības” pieņemšanu saista lielas cerības uz sava stāvokļa uzlabošanos: “Kādā ticībā valdnieks, tādā arī mēs būsīm, varbūt tad mums klāsies labāk.” Šis baumas izplatoties pašas no sevis un bez kādas krievu priesteru līdzdalības.

.....

Tomēr veselais saprāts saka priekšā, ka straujā liecību maiņa, atmetot žēlošanos par muižniekiem, nevarēja sākties zemnieku prātos. Tas, ko viņi tagad rakstīja, vairs nebija *nesakarīgi murgi*, kā pašā vasaras sākumā, pirmo reizi tiekoties ar bīskapu Irinarhu, drīzāk piesardzīga un tālredzīga viltība. Turklāt zemnieki nevarēja zināt, ka “augšā” bīskapam draud briesmas par viņu uzklaušānu. Viņi arī neprata krievu valodu, daudzi neprata rakstīt. Un otrādi – krievi latviešu valodu nepārvaldīja, izņemot atsevišķus retus gadījumus. No liecībām izriet, ka iesniegumus zemnieku vārdā rakstīja bīskapa

kancelejas darbinieki – *viņi* orientējās situācijā, bija informēti par saraksti ar Sinodi un apzinājās briesmas, kas draud gadījumā, ja baznīca jauksies iekšā laicīgajās lietās. Lai ko zemnieki runāja pratināšanās, iesniegumiem varēja just redaktora klātbūtni – tas pats ticības maiņas lūgums, bet tas, formāli ņemot, nevarēja bīskapu apdraudēt.

1841. gada sākumā iesniegumus “pēc zemnieku vārdiem” rakstīja trīs – Rīgas sv. Pētera un Pāvila katedrāles priesteris Mihails Zabolockis, diakons Pjotrs Popovs un Erceņģeļa Mihaila vienīcībnieku baznīcas pārzinis Dorotejs Jemeljanovs. Atliek secināt, ka šie un citi, kas pierakstīja vai sacerēja iesniegumus zemnieku vārdā, rediģēja to saturu atbilstoši situācijai [vai savai saprašanai par to]. Vēlāk, kad lietu izmeklēja, zemniekiem vairākkārt uzdeva to pašu jautājumu: vai garīdznieki pierunāja viņus pāriet pareizticībā? legūtās liecības priesterus un pašu bīskapu ļāva apsūdzēt pierunāšanā. Šos protokolus Jurijs Samarins un Jānis Līcis atzina par safabricētiem, liecības – par izsistām ar koku. Tomēr tās noderēja vācu karā pret krieviem.

16. augustā Sinode bīskapam Irinarham izteica stingru brīdinājumu “par viņa rīcības aplamību un nesaprātību”, bet 18. augustā pēc oberprokurora ieteikuma viņam tika izteikts stingrais rājiens, lai “turpmāk. . pats neņem dalību zemnieku lietās. . un arī sev pakļautajiem garīdzniekiem to neļauj, rēķinoties ar visstingrāko atbildību likuma priekšā”. Augusta beigās bīskaps atklāti atzina, ka, pieņemdamas zemnieku iesniegumus, viņš un Rīgas garīdznieki *nevilšus, pašiem to negribot*, ir veicinājuši kustības attīstību. Tāda atzīšanās atraisīja rokas vāciešiem rīkoties visaugstākajā līmenī. Ja Irinarha “misijai” tiešām bija dubults uzdevums, tad atzīšanās atklāja arī to, ka pats bīskaps par to neko nav zinājis, toties viņa sekretāri ir rīkojušies aizmuguriski.

Tagad vācieši visu vainu par nemieriem Vidzemē uzvēla krievu popiem. Uzreiz tika aizmirsts, ka zemnieku nemieri sākās pirms viņu parādīšanās pie pareizticīgo bīskapa, ka badā mira veseli pagasti, ka guberņas valdē ir dučiem ziņojumu no muižniekiem par lauku nožēlojamo stāvokli... Sākot ar 1841. gada jūlija vidu ģenerāl-gubernators Pālenis regulāri sūtīja ziņojumus uz Pēterburgu, kuros apgalvoja: zemnieku nemieri Vidzemē aug augumā tieši pareizticīgo vainas dēļ.

1841. gada rudenī tiesvedībā parādījās jauns dokuments – kāda Grigorija Spasska vispirms mutisks, pēc tam rakstisks ziņojums.

Līdz 15. jūnijam Spasskis bija dzīvojis krievu garīdzniekiem ierādītajā namā tieši pretī bīskapa kancelejai, tātad labi zināja, cik daudz zemnieku tur ikdienā apgrozās, gan arī dzirdēja, ko viņi tur savā starpā spriež. Spasskis apgalvoja, ka priesteri Nikolajs Fazanovs [virsgana rezidences ekonoms], Joanns Pogoņjalovs un citi viņam *esot diktējuši* zemnieku iesniegumus par izceļošanu, tajā pašā laikā *cenšoties pierunāt* viņus mainīt ticību. Pateicībā par papīru sastādīšanu zemnieki esot solījušies pāriet pareizticībā. Pats Spasskis gan esot šaubījies, cik tāda rīcība likumīga, bet Fazanovs viņu esot pierunājis – tas, lūk, esot labs darbs, zemnieki atbrīvošoties no muižnieku spaidiem, bet pareizticība izplatīsies... Baidīdamies nepaklausīt priekšniecībai, Spasskis tādu papīru uzrakstījis, bet Fazanovs pēc tam to palabojis. Latvieši Spasskim samaksājuši 75 kapeikas, ko viņš liegdamies tomēr pieņēmis. Citreiz tādus papīrus Spasskis rakstījis Pogaņjalova un virsgana kalpotāja Aņenkova uzdevumā. Tajā visā viņam tagad liekot atzīties sirdsapziņas ēdas, proti, laicīgus labumus taču nevar solīt apmaiņā pret ticību, vēl jo vairāk tāpēc, ka tāds nav valdības rīkojums.

Spasska ziņojumu žandarmērijas šefs pievienoja “lietiskiem pierādījumiem” un nodeva Sinodes oberprokuratoram – lūk, pareizticīgās baznīcas virsgans pārkāpj savas kompetences robežas! Lūk, viņš patvaļīgi jaucas zemnieku un muižnieku lietās! Lietas izmeklēšana notika formāli un, zinot lietas iznākumu, ar jau iepriekš izstrādātu scenāriju apsūdzēt bīskapu visos nāves grēkos. Grēkāža uzrādīšana arī palīdzēja novērst uzmanību no nemieru patiesajiem cēloņiem.

KARTUPEĻU DUMPIS UN TĀ SEKAS

Pirmo vidzemnieku pāriešanu pareizticībā, protams, veicināja ekonomiskā katastrofa. Vēsturnieki ir vienprātis, ka 1840-o gadu sākumā ne vācu, ne krievu puse strauji samilzušo jautājumu nebija gatava risināt pēc būtības – vācieši turējās pie vecajām zemes tiesību privilēģijām, bet krievi vēl tikai gatavojās dzimtbūšanas atcelšanai savā zemē un Vidzemes autonomijā īpaši nejaucās. No draudīgās situācijas neviena puse neizdarīja nekādus paliekošus secinājumus. Un, kad notikumi sāka attīstīties lavīnveidīgi – neticami, bet zemniekus cerēja savaldīt ar nežēlīgiem miesas sodiem.

1841. gada beigās siltās zemes kustība aptvēra visu Vidzemi. Zemnieki masveidā pārtrauca noslēgtos darba līgumus ar muižu, it kā viņiem te vairs nekad nevajadzētu atgriezties. Trauksme spieda sadedzināt visus tiltus, atpakaļ neskatoties. Ar atsevišķajiem nopērtajiem tomēr nevarēja atturēt no vajadzības nesaskaitāmi daudzus “pierakstīties”. Lai zemniekus atskurbinātu, vajadzēja karaspēku, bet karaspēks Vidzemē bija tikai krieviem. Un, lai to atdabūtu šurp, vajadzēja iedarbināt propagandas mašīnu un odus izpūst par ziloņiem. Citiem vārdiem sakot, vajadzēja Pēterburgu pārliecināt, ka Vidzemē briest plaši nemieri pret pastāvošo iekārtu. Jurijs Samarins aprakstīja, kā tas tika darīts: lai paslēptu masu “saviļņojuma” patiesos cēloņus, vācieši laida darbā vārdus, kas “īpaši noderīgi tāpēc, ka ar tiem var izteikt jēdzienus, kas apzīmē visdažādākās parādības, bet galvenais, lai ārēji tas izskatītos pēc nekārtībām”. Citiem vārdiem, ziņojot par notiekošo valdībai, vācieši noklusēja kustības patiesos cēloņus, toties krāšņi aprakstīja neapmierinātības izpausmes. Šis vārds, kas viesa šausmas valdībā, bija – dumpis.

Augustā fon Hāgemeistars izteicās, ka “visa šī lieta ir aizgājusi tik, tālu, ka tā nevar beigties ar mieru”. Pēc abu flīgeladjutantu ziņojuma Rīgā ieradās pats žandarmērijas šefs Benkendorfs pārliecināties, vai viļņošanās tiešām tik liela, ka tā savaldīšanai

nepieciešams karaspēks. Atbilstoši tā brīža vajadzībai [kā to saprata vācieši] fon Hāgemeistars uzrakstīja drūmu pareģojumu – kas dīvainā kārtā izklausās kā prelūdijs pēc dažiem gadiem tapušajam Marksa un Engelsa “Komunistiskās partijas manifestam” [1848]: “*Launs spītības gars izpleties pa visu zemi* un lietas nonākušas tiktāl, ka mierīgā ceļā tās vairs nav nokārtojamas, līdz ar to tumša viļņošana jau izpaužas uz āru acīmredzama sašutuma, asinsizliešanas un izpostīšanas draudos.” Asins smaka tā uzbudināja ģenerālgubernatoru, ka viņš šo frāzi vairākas reizes pārrakstīja un pārsūtīja savam draugam Benkendorfam, un tālāk šis sacerējums izplatījās pa visu Pēterburgu, gūstot vajadzīgos panākumus: 1841. gada rudenī Vidzemē tika izmitināts tik liels karaspēks, kāda tur nebija bijis kopš Pētera I laikiem.

.....

Pirmā sadursme ar karaspēku notika Veselavā pie Cēsīm 1841. gada 8. augustā. To aprakstījis barons Kampenhauzens. Raunas baznīcā esot nolasīts ģenerālgubernatora sludinājums [droši vien “patente”], kad sākusies kurnēšana, smiekli, zobošanās. “[Zemnieki teikuši, ka] ģenerālgubernators ir tāds pats lielkungs kā citi, bet ļaudis gribot zem cara kroņa, būt kroņa ļaudis. Cēsu bruģa kungam tas tika paziņots. Viņš ieradās, lai ļaudis izklausinātu. Veselavā tai pašā laikā bija nonākuši kādi 20 kazaki ceļā uz Cēsīm. Kad bruģa kungs sāka ļaudis nopratināt, viņi šim izrādījās ne diezgan pietiekošo pazemīgi un kruzās iet uz Rīgu pierakstīties. Lai viņus izbaidītu, bruģa kungs gribēja kādus nopērt, bet pūlis, sagrābis krukus, mietus, nūjas, ierāva sodāmos savā vidū un bija gatavi cīnīties un turējās pretī. Tad bruģa kungs aicināja palīgā kazakus, bet arī tas pūli nesabaidīja. Nu bruģa kungam nekas cits neatlika, kā pierakstīt dumpinieku vārdus un aizbraukt uz kaimiņu muižu, bet arī tur viņu saņēma ar spriguļiem, izkaptīm, dakšām, un tā arī tur nekas neizdevās.” Veselavas zemniekus, pavisam simts trīspadsmi, nežēlīgi sodīja [1842. gada 8. janvārī]: astoņpadsmit zemniekiem piesprieda rīkstis, dažiem iešanu caur *stroju*, kurā viņus sita 500 zaldāti, bet citiem piesprieda 50 cirtienus. Tagad šo notikumu piemiņai uz “Brīvnieku” mājas zemes uzstādīts “zemnieku spēka akmens”.

Daudz vērienīgāka izrēķināšanās notika Bebru muižā 1841. gada rudenī – ziemā, kad notika tā sauktais “Kartupeļu dumpis”, tā

iesaukts pēc oktobra, kad notika kartupeļu ražas novākšanas laikā. tas sākās pavisam stihiski, kā no dzirksteles pakulās. “Āpšu” mājas saimnieks Viļums Preuss aģitēja par izceļošanu un pierakstīšanos pie krievu bīskapa Irinarha. Lai viņu arestētu, draudzes tiesa turp nosūtīja desmit karavīrus. Kartupeļu vākšanas laikā viņi devās uz Jaunbebru muižu, bet ceļā viņus ielenca 50 vīru liels pūlis, bruņojies ar mietiem un dakšām, Kareivjiem atkāpjoties, tika pavēlēts sagūstīt kādu no uzbrucējiem. Viens no tiem pienāca tuvāk. Bruģu tiesas komisārs Helmanis viņu gan sagrāba, bet ar mietu dabūja pa galvu tādu spērienu, ka uz vietas saļima, un tikai ar pūlēm izdevās viņu iznest no pūļa un aizvest uz muižu. Pūlis devās pakaļ ar nolūku viņu nosist pilnīgi, bet kāds atvaļināts kareivis pūli apturēja, aizrādīdams, ka komisārs ir bez vainas, jo viņš tikai izpilda priekšniecības pavēli. Ak tā? – Zemnieki atsita kareivju uzbrukumus un vajāja viņus līdz pašai muižai, kur prasīja izdot ienīsto tiesnesi Tranzē.

Reakcija uz Bebros notikušo incidentu bija nesamērīga. Bebros neviens nebija nogalināts, Tranzē paguva aizbēgt, nekāda varmācība nebija notikusi, bet muižniekus baidīja nesenie nemieri Polijā, tāpēc bebrēniešus vajadzēja pārmācīt citiem par brīdinājumu. Karastāvokļa izsludināšanu vajadzēja attaisnot, tāpēc uz Bebriem tika nosūtītas divas karavīru rotas [!]. Zemnieki pa to laiku bija sapulcinājuši palīgspēkus no apkārtējiem pagastiem, un tad jau viņi izklīdināšanai tika nosūtītas piecas zaldātu rotas un 40 kazaki ar diviem lielgabaliem [!!]. Bet ko būtu varējuši iesākt zemnieki ar mietiem un dakšām? . . . Lieki teikt, ka “dumpis” tika apspiests bez kādām grūtībām no karaspēka puses. Toties vainīgo tiesāšana un sodīšana notika tā, kā paraugprāvā pienākas – ar asiņainu izrādi. Par vainīgiem tika atzīti 108 cilvēki, arī viena sieviete. Publiskā pēršana notika 1841. gada 4. decembrī. Uz “izrādi” tika sadzīti ļaudis no dažādiem pagastiem, tajā piedalījās 230 tiesneši un 386 citu pagastu locekļi. Viņiem bija jānoskatās soda izpildīšanā, bet atteikties nedrīkstēja, jo vainīgos vajadzēja sakapāt gabalos iebaidīšanai visu acu priekšā. Eksekūciju ievadīja ar diviem lielgabala šāvieniem. Nelaimīgos bebrēniešus dzina cauri 500 zaldātu ierindai [*strojam*], viņus sita ar tievām rīkstēm, kas grieza miesu kā ar nažiem. Dažus dzina cauri pat trīs reizes, tā ka viņi kopumā saņēma 1500 rīkšu cirtienus. Par notikušo vislabāk zina pastāstīt priesteris Jānis Līcis, taču arī viņš to bija dzirdējis tēva.

“Tā nebija ļaunu sodīšana, bet kaušana. Cilvēkus tādām kārtām nesit. Un arī sitienu skaits par lielu, nesamērots ne ar gadiem, ne ar

kārtu [vīrieši vai sievietes]: 12 – 13 gadus veci puīšeli tiesāja tik stipri, ka pat pieaudzis nevarētu izciest, kādai nespēcīgai vecītei, kura bija izkaltusi un sasprēgājusi kā koka piepe, uzskaitīja līdz 100 koku, vecīti, kurš no skata līdzinājās egles čiekuram, dzina caur *stroju* divas reizes, bet viņš lāgā nevarēja iziet cauri pat vienu reizi. Zaldāti uzlika viņu uz riteņiem un vilka nomirušu, sita nūjām kā pa maisu, bet virsnieki gāja abām zaldātu rindām nopakaļ ar krītu rokā un uzvilka uz muguras krustu katram zaldātam, kurš vai nu neiesita, vai iesita glēvi. Tos nelaimīgos turpat stiepa gar zemi un briesmīgi pēra. Bet bija arī varoņi, vārda pilnā nozīmē. Daži jauni zēni izgāja caur *stroju* un neiekliedzās. Viens no pagasta amata vīriem, padzīvojis zemnieks – viņa vārdu es neatceros, bet uzvārdu zinu un nekad neaizmirsīšu -, veco laiku cilvēks, nēsāja vēl sapītu bizi aiz pakauša, bet viņam bija prātīga galva un viņš gauži sērojās, ka citi viņu nesaprata un samaitāja lietu. Šā varoņa uzvārds bija Āpsis. Viņu izdzina caur *stroju* trīs reizes, viņu un dažus citus sita bargāk par visiem. Un šis Āpsis neiekliedzās, neievaidējās, tik pie katra sitiena nodrebēja; gāja modri, taisni, mērītiem soļiem un zaldātu rindu galos apgriezās ātri un pēkšņi. Tik trešo reizi sāka mesties gan bāls, gan tumšs. Izgājis cauri, apstājās. Viņam atnesa kreklu un zaldāti gribēja viņam to uzvilkt, bet viņš pats to paņēma; kamēr ārsts ar kādām zālēm ierīvēja viņa muguru, kura bija sasista līdz kauliem, viņš pats apraustīja savas ādas lupatas, kuras uz viņa kauliem vēl karājās. Izdzēris ķipi ūdens, viņš plaši pārmeta pār sevi svēto krustu, apsvētīja ar krusta zīmi arī savu kreklu un tad pats to uzvilka. Pēc asinslugas kāds briesmīgs kungs no augstas vietas, no kuras tika pasludināts spriedums katram notiesātam, pasludināja visiem sadzītājiem skatītājiem: “Tā tiks sodīts katrs, kas gribēs iet uz silto zemi, kam ienāks prātā pieņemt krievu ticību, kas iedrošināsies nepaklausīt muižniekiem un mācītājiem, bet paklausīs krāpniekiem – dumpiniekiem.”

Bebrēniešu dumpja piemiņas vieta.

Visi sodītie, kam bija piespriests izsūtījums uz Sibīriju, armija vai cietums [deviņpadsmit vīri un viena sieviete], tūlīt tika saslēgti ķēdēs un aizvesti uz Rīgu. 8. decembrī Suntažu krogā ārsts Šenfelds gubernas valdei rakstīja, ka arestanti ir ļoti vārgi un ir liekami slimnīcā. Smagi sasistais Jēkabs Vickops pēc pāris dienām nomira slimnīcā Rīgā.

Cietsirdīgā izrēķināšanās ar nelaimīgajiem dumpja cēlājiem atbalsojās visā gubernā uz ilgu laiku. Bija skaidrs, ka pret mazāko dumpošanas tiks vērsti vislielākie spēki, kas nepieļaus ne mazāko iespēju jautājumu izskatīt tiesiskā ceļā – tieši tāds bija šīs “izrādes” nolūks. Kāds pareizticīgais Jānis Sprogis vēlāk zināja stāstīt, ka vēl ilgi Daugavas novados ziemas vakaros esot bijuši dzirdami nostāsti par zemnieku briesmīgo sodīšanu Bebros: “Tas uzturēja naidu pret vācu varu vecākajā paaudzē un iepotēja to jaunajā.” Arī Samarins bija redzējis šausmas pa ceļam satikto liecinieku acīs, kurās vēl tagad vīdēja melna uguns.

Bet Madlienas mācītājs Štolls, acis nepamirkšķinājis, asiņaino izrēķināšanos nosauca par Dieva sodu. Mācītājs, zināms, prata ievīt savu saprašānu, jo bija taču pieredzējis sprediķotājs, un pieminēšanā ievija mājienu uz Tā Kunga novēršanos no dumpiniekiem: “Klausies, vīrs, kas tavas acis ir darījis tik nemierīgas un tavu ģīmi tik bālu? Jaunekli, kur ir palicis tavš prieks un glītums? Tu, sieva, un tu, meita

– kur palicis ir jūsu sirds miers un skaistums – tā glītā rota labas sirds apzināšanai? Kādēļ jums cēlušās vaidas un nopūtas, asaras un raudas? Un kur ir palikusi jūsu manta? Tak jums jūsu tēvi bija atstājuši koptu māju un krātu, jums sagādātu mantu! Jūs visi – kur viss tas ir palicis, kas jums trūkst, un no kurienes tas ir cēlies, kas jūs tādus ir darijis? Redziet, redziet, tas tur ir palicis un no turienes ir cēlies, kur tie ir, kas ārā stāv, kas gan To Kungu sauc, bet ko Tas Kungs vis neklausa, un ka viņus nevar glābt un svētīt tādēļ, ka tie gan klausītāji to Dieva vārdu ir, bet nav darītāji... Tie ir pelnījuši sodību, mokas un zobu trīcēšanu. Tie nelaimīgie, nelaimīgie! Tie nebaudīs Kristus iepriecināšanu!” Pēc šī sprediķa zemnieki, kas sadomājuši dumpoties, ar to sevi nostāda ārpus likuma. Un to, ko likums tevi nesargā, var sakapāt gabalos, pakārt, nesodīti iznīcināt kā klīstošu suni.

Protams, ka dumpis nebija organizēta un rūpīgi pārdomāta sacelšanās ar priekšlikumiem situācijas uzlabošanai utt., kā tas, iespējams, notiktu šodien. Bebru zemnieki arī nebija saistīti ar citiem pagastiem. Viņu protests bija drīzāk kautiņš izmisumā. Vēsturnieks P. Dreimanis par Bebru mocekļiem rakstīja: “Neražīgs darbs, pretošanās jaunu saimniekošanas paņēmieni realizēšanai, kurnēšana, sūdības un nemieri bija pirmie zemnieku cīņas līdzekļi. Visi tie ir ārdoša rakstura tie nedod nekā pozitīva pašiem zemniekiem. Šāda rakstura cīņas paņēmieni pazīstami visos laikmetos un visu tautu dzīvē, jo apspiestiem un saimnieciski atkarīgiem cilvēkiem citi cīņas paņēmieni nepieietami. Tikai atsevišķas personas ar dziļāku ieskatu dzīvē pacēlās augstāk par tautas vairākumu un meklēja citus cīņas paņēmienus.”

Ar Bebru dumpi zemnieku cīņa par zemi pārgāja jaunā fāzē. Cīņa notika nevis esošā likuma robežās, bet ārpus tām, vērsties pie krieviem. Bet tas bija arī ļoti bīstams manevrs, jo nozīmēja atrašanos nevienam nepiederošā teritorijā. Nebija nekāda taustāma pamata, ka tas, kam tu uzticies, tevi pieņems. Šajā nevienam nepiederošajā teritorijā viņus nesargāja neviens likums, ne vācu, ne krievu, te bija tikai viņi un viņu Dievs. Bībeles valodā runājot, ticība ir “stipra paļaušanās uz neredzamām lietām”, un kaut kas no tās viņiem piemita.

.....

Nevienā šo notikumu atstātā nav sastopams kaimiņu pagasta Madlienas hernihūtiešu sludinātāja Dāvja Baloža vārds, ko laikabiedri portretē kā visu atzītu autoritāti. Viņš nav minēts ne starp tiem, kas tika sodīti, ne starp izsūtītajiem vai citādi represētajiem, kas būtu neizbēgami, ja Balodis būtu kaut kā pabalstījis bebrēniešus. Tomēr nav iespējams, ka Balodis par Bebru muižas notikumiem neko nezināja, vēl vairāk – zinot viņa ātro dabu, taisnīgo raksturu un nebaidīšanos iebilst, viņa neesamība notikumu hronikā liekas savāda. Galu galā Madliena no Bebriem ir vien pārdesmit kilometru attālumā. Klusumam var būt divi, trīs izskaidrojumi: vai nu Balodis tajā laikā jau bija prom Rīgā un ar Madlienu vai Bebriem viņam vairs nebija nekāda sakara. Cita iespēja – Kartupeļu dumpis bija pārāk lokāls incidents, kas apmēros kāpa nepāri pagasta robežām, bet lielais troksnis ap to ir vietējo vācu propagandas radīts, lai iebiedētu nemierniekus citos pagastos. Visbeidzot, varēja būt lielas atšķirības dumpinieku un Baloža uzskatos.

Šādu ainu iezīmējis Rutku Tēvs romānā “Latvietis un viņa kungs” [1932 – 1933], kas veltīts tieši šiem notikumiem. Lai gan romāns, protams, ir lielisks apliecinājums autora bagātajai fantāzijai, tas tomēr ir sakņots pamatīgā vēstures avotu izpētē par notikumiem Bebru muižā. Dāvim Rutku Tēvs pievērsis lielu uzmanību, ne tikai viņam – arī Dāvja dēlam Pēterim, par ko būs runa atsevišķi. Viņš raksta, ka dumpja priekšvakarā apkaimes zemnieki arvien vairāk vēlējās viņā saskatīt savas cīņas vadoni. Dāvis romānā ir starp Madlienu un Rīgu, te parādās, te pazūd, bet savu autoritāti nav zaudējis. Zemnieki gaida, pat mudina kļūt par vadoni, bet uz gaidītāju cerībām iemīļotais sludinātājs neatsaucas. Rutku Tēvs, iztēlodamies Baloža un bebrēniešu sarunas, norāda uz viņa reliģisko pārliecību. Ja tā, tad tas varēja būt viens no iemesliem, kāpēc dumpis noplaka stihiska kautiņa līmenī. Iespējams, Balodis jau tad novilkta robežu starp laicīgām vajadzībām, lai cik tās spiedīgas, un garīgajām, un centās abas kopā nejaukt. Patiešām, strīdos ar mācītājiem viņš ne Madlienā, ne vēlāk Rīgā nekad nepina klāt politiku, ar zemniekiem runāja nevis par zemes jautājumiem, bet par to pašu – Dieva valstību. Kā teikts Evaņģēlijā: “Ticiet vispirms uz Debesu valstību, tad pārējās lietas jums tiks piemestas klāt.” Spriežot pēc viņa sprediķu fragmentiem un pēc hernihūtiešu pārliecības, nav sasniedzama politiskā cīņā, bet drīzāk tikumu ceļā, ievērojot taisnību ikdienas darbā un uzticētajos pienākumos. Nostāties sacelšanās priekšgalā –

tas nebija viņa mērķis, tāpēc Rutku Tēvs viņu rāda kā cilvēku, kura ceļi šķiras un aiziet citā virzienā.

Tāda pozīcija nevarēja neizsaukt zemnieku vilšanos. It kā polemizējot ar šo vilšanos, vēlāk pierakstītās atmiņas Dāvi rāda gan kā meistarīgu sludinātāju, gan arī kā zemnieku tiesību aizstāvi, piemēram, viņa ļaudonas periodā [pēdējos divdesmit gadus], par ko būs runa vēlāk.

Šāda vairumam nepieņemama nostāja kristietības, plašāk, Bībeles vēsturē ir aprakstīta ne reizi vien. Vispirms bija pravietis Jeremija, kas ienaidnieka armiju aplenkajā Jeruzalemē sludināja pavisam nepieņemamas lietas – nevis ņemt rokās ieročus un karot pret asīriešiem, bet, gluži otrādi – vērt vārtus vaļā un padoties! Skaidrs, ka šādu sludināšanu varēja uztvert tikai kā nodevību, un tā arī notika – pravietis, kuru iemeta cietumā, izglābās no nāves tikai, pateicoties brīnumam. Un tomēr tieši šis sprediķis iegājis Bībeles vēsturē kā “pravietisks”, proti, tas liek paskatīties uz asiņaino karu kā netīru, grēka caurcaurēm piesātinātu ļaunumu. Turklāt Jeremija sauca cīņas pārņemtajiem pilsētas iedzīvotājiem, ka uz pasaules nav grēka, ko Jeruzaleme nebūtu darījusi, tāpēc ienaidnieka uzbrukums ir taisnīgs Dieva sods. Tas ir jāpieņem, un pretošanās Dieva sodam ir gan muļķīga, gan veltīga cilvēkam, kas grib taisnot savus ceļus Viņa priekšā. Otrs piemērs ir no 1. gadsimta beigām. Situācija bija līdzīga, tikai šoreiz Jeruzalemes aplencēji bija romieši, un kristiešu kopiena karā neiesaistījās tādu pašu apsvērumu vadīti, kā Jeremija [tā Jeruzalemes krišanas garīgos cēloņus aprakstīja 1. gadsimta notikumu liecinieks Josefs Flāvijis]. Gan Jeremijas, gan kristiešu sprediķī kopīgs ir viens: “Kādu gan grēku tu neesi darījusi, Jeruzaleme? Posts pār tevi ir sods par to ļaunumu, kas notiek tavās sienās!” Cita starpā, atšķirīgā attieksme pret galvaspilsētas bojāeju bija viens no cēloņiem jūdu un kristiešu shizmai, kad nacionāli šovinistiskie zelotu ideāli no vienas puses un kristīgais Debesu valstības pasludinājums no otras aizgāja katrs savu ceļu. Dāvja rīcībā var saskatīt līdzīgu attieksmi. Lai izvairītos no pārpratumiem šajā sakarībā, jāpasvītro – Balodis zemnieku nožēlojamo stāvokli gan neuzskatīja par viņu grēku algu. Tāda, lūk, intuīcija, ka zemes lietas ir “piemetamā daļa” stiprai ticībai, kā māca Bībele. Arī glēvumu viņam [tāpat kā Jeremijam un pirmajiem kristiešiem] pārņem nevar. Lieki piebilst – šādu pārliecību gan toreiz, gan tagad laikabiedri mēdz saukt par glēvumu, nodevību, patriotisma trūkumu.

.....

Zemnieku “pārmācīšana” savu mērķi sasniedza, siltās zemes kustība līdzšinējā formā pamazām apsīka visos Vidzemes pagastos, izņemot Valmieru. Igauņu pusē tā vēl pieauga, iekams tai pielika punktu turp nosūtītā kara tiesa, kas ar rīkstēm sakapāja četrdesmit dalībniekus. Karaspēks Vidzemē palika līdz 1843. gada vasaras vidum. Priesteris Jānis Līcis atcerējās: “Iestājās tāds miroņu, kapa klusums, kuru pārtrauca tikai mācītāju lāsti un sīkas eksekūcijas muižu pagalmos. [...] Likās, ka izrēķināšanās ar bebrēniešu dumpi nekad nebeigsies. Par šo dumpi muižnieki atgādināja un atriebās kuram katram vīrietim un sievietei, kas tik priekšā gadījās. Ļaužu piekaušana laukos sāka atkārtoties biežāk, *koki* palika it kā resnāki. Skatieties: muižkungs pavēl stārastam ņemt zemnieku aiz kājām, iemiegt tās padusē un turēt stipri, bet pats ar nūju apstrādā muguru, kā viņam patīk, - es pats to redzēju. Pastāstīšu vēl par vienu šādu scēnu, kurai es vēl biju klāt par liecinieku [pēc tam es iestājos skolā]. Muižā tika ņemti kartupeļi. Sajūdzta vairākas četrzīgu partijas ecētšās, kartupeļi lasītāji arī sadalījās partijās. Labākajiem ecētājiem pakal izgāja labākie lasītāji, sliktākajiem sliktākie. Pēdējiem pakal savukārt izgāja muižkungs. Ecētājs bija zemnieciņš [es zinu viņa vārdu, uzvārdu un palamu], tāpat kā mēs, pareizas ticības. Uzreiz muižkungs spēra viņam pa muguru ar nūju reizi, divas, trīs. . . mūs pārņēma izbailes; ecētājs sāka raudāt, neizcieta un sacīja: “Es taču nevaru dzīt lēkšus ” Muižkungs iesvilās kā sērkokciņš, pie uguns pielikts. Te nu iestājās tāda dauzīšana ar nūju, ka man sajuka pat skaits belzieniem; es no izbailēm kā akla vista kampu zemes pikas un akmeņus un metu spainī kartupeļu vietā. Skatos – zemnieciņš neizturēja, izrāva muižniekam no rokām nūju ar dzelzs rokturi un gribēja pārlauzt, bet nevarēja, tik viņu salieca, tomēr tā vairs nederēja lietošanai. Tas notika pie pašas muižas, netālu no lielā ozola, kura galotnē bija stārķa ligzda. Muižkungs aizgāja uz muižu, bet vārtos viņš sastapās ar pašu muižnieku. Viņi apstājās, parunāja un tad abi pienāca pie mums. Muižnieks pavēlēja darbu apturēt, pieaicināja sev klāt biļetnieku zaldātu un tam pavēlēja izgriezt desmit *kokus* – nūjas, ar kādām tika sodīti noziedznieki. Mēs visi stāvējām bez cepurēm, arī zaldāts grieza kokus bez cepures. Muižnieks pavēlēja vainīgajam zemnieciņam novilkt kamzoli, bet otram turēt viņu stipri abām rokām aiz krekla

apakles, zem paša zoda. Zaldāts, iesitis ar koku vienu reizi, meta to nost un ņēma jaunu, kamēr pārkravāja visus desmit kokus.”

.....

Nemieru izmeklēšanas cēloņu noskaidrošanai tika sasaukta ģeogrāfijas komisija. Vispirms tā apkopoja iespaidus. Komisijas vadītājs barons G. Nolkens atzina: “Plaisa starp kungiem un zemniekiem ir tikpat asa kā pirms sešsimt gadiem. Arī tagad zemnieki skatās uz kungu kā uz svešu ienācēju, kas viņam ar varu ir atņēmis zemi un to nelikumīgi patur sev.” Un, runājot par netaisno dzimtbūšanas atcelšanas likumu, viņš piebilda: “Vidzemes zemnieks nekad nav atzinis lielgruntnieku tiesības uz zemi un vēl nesen pieteica pretenzijas uz to.” Nolkens komisija faktiski atzina, ka netaisnais likums ir vēl vairāk saasinājis zemniekiem nodarītās pārestību apziņu. To uzkurināja zemnieku ierobežotās mobilitātes iespējas, ko atsaukt vairs nebija iespējams.

Tika izdarīts secinājums, ka ir pienācis laiks veco dzimtbūšanas atcelšanas likumu revidēt. 1842. gadā landrāts Bruinings vēl atsaucās uz minēto dabisko tiesību ievērošanas pareizību, bet arī nožēloja zemniekiem nodarīto ļaunumu: “Kad nu muižniecību pēc mūžīgas taisnības likumiem un apskaidrotā laika gara tiešām pavēlēm ir piešķīrusi saviem dzimtļaudīm neatņemamas cilvēciskas personas brīvības tiesības, tad tā ir tikai izpildījusi taisnības pienākumu. Bet to, ka muižniecība varēja piesavināties tiesības atņemt zemniekiem zemi, kas šiem bija likumīgi nodrošināta, es esmu sāpīgi nožēlojis. . Neaizmirstiet savu augsto uzdevumu rūpēties zemes ļautiņu labā, kas no Dieva jums uzticēti un padoti jūsu gādībai un mīlestībai, viņiem par laimību un labklāšanos.” Tomēr “laimība un labklāšanās” palika, kur bijusi, tā buksēja kā līdz rumbām dubļos iestiguši zemnieku rati, kuros ievelta degvīna muca – muižas nauda.

Tomēr viens izmeklēšanas komisijai tomēr bija skaidrs – 1841. gada vasaras beigu un rudens nemieru galvenais vaininieks ir pareizticīgo priesteru agitācija. Landrāti nosprieda, ka psihoze, kam zemnieki masveidīgi padevušies, ir tikusi uzkurināta ar slepeno nolūku – siltās zemes kustība ir *apvienota* ar ticības maiņas piedāvājumu. . Oficiālajā ziņojumā uz Pēterburgu par galveno vainīgo tika nosaukta Rīgā nesen ienākušās krievu pareizticīgās baznīcas ietekme nemierniekus mākslīgi esot sacēlis kājās bīskaps Irinarhs “ar

saviem popiem”. Par šķietami vieglu cenu – ticības maiņu – viņš esot solījis ietekmēt zemnieku labklājības līmeni cara aizsardzībā, un tas izraisījis pamatīgu satraukumu.

Sava kritika tika veltīta arī luterāņu mācītājiem, kuri spēlējot pārāk lielus kungus, esot aizgājuši no tautas un pazaudējuši tās uzticību. Par luterāņu kļūdu tagad tika nosaukta arī cīnīšanās pret hernhūtiešu draudzi, pār ko tagad ir pazaudēta ietekme un tā ir attīstījusies savā vaļā, kļuvusi patstāvīga un vairs nav kontrolējama. Tātad nekontrolētajā zemnieku vidē ir laidusi saknes krievu aģitācija, tas ir novedis līdz dumpim – viss loģiski un pārliecinoši atskaitē, kuru lasīs tālu Pēterburgā.

Vidzemes evaņģēliski luteriskās baznīcas Sinode rakstīja atbildi uz šo kritiku. Visa vaina tika novelta uz muižniecības kļūmīgo agrāro politiku un, protams, “krieviem”. Sinodes debatēs izskanēja viedoklis: zemnieki atklāti sakot, ka pēc brīvīšanas viņiem esot zudusi jebkāda interese kopt savas mājas un zemi, jo viņiem nav ne mazāko cerību ar savu uzcītību nodrošināt sev un bērniem patstāvīgu mājvietu. Klaušas vecajās t. s. vaku grāmatās jau bija pārāk augstas, nesamērotas ar zemes patieso vērtību, bet tagad tās esot nepanesamas, jo saimniekiem ir jauni pašvaldības nodokļi un ir pieauguši izdevumi kalpu algām un uzturam. Muižu saimniecības uzturēšana un “racionalizēšana” pārsniedzot visus zemnieku spēkus, sevišķi sējas un pļaujas laikā. Pārspriežot attiecības ar pareizticīgajiem, Sinode pieprasīja, lai bruņniecība vairāk aizstāv protestantiskās baznīcas tiesības. Cara valdība, lūk, ar nolūku ir iemetusi Vidzemē revolūcijas dzirksteli. Izmantojot zemnieku tagadējās saimnieciskās grūtības, notiekot aģitācija par izdevīgumu, kāds viņus gaida, pārejot pareizticībā.

Mācītājs F. Valters [vēlāk luterāņu baznīca bīskaps] bez šādam uzdevumam nepieciešamā oficiālā Sinodes mandāta 1841. gada septembrī privāti devās uz Pēterburgu, lai panāktu bīskapa Irinarha padzišanu no Rīgas.

.....

Faktiski bīskaps Irinarhs šajā situācijā palika viens. Tieši tā notiek ar visiem “slepenajiem aģentiem” – atmaskošanas gadījumā viņi tiek atstāti bez aizmugures un nodoti saplosīšanai, tādi ir slepenā kara un slepeno aģentu “spēles noteikumi”. Abas puses, gan krievu, gan vācu, viņam pārmeta to pašu – baznīcas maisīšanos politikā.

Krievu režisoriem tas bija ērti, jo viņi varēja mazgāt rokas nevainībā, tomēr viņi bija noskaidrojuši pieļaujamā robežas, vāciešiem tas bija ērti, jo viņi ieguva laiku, kas nepieciešams reformu sagatavošanai un par vainīgo nosauca pareizticīgās baznīcas misijas veikto aģitāciju. Vēl tikai vajadzēja pārliecināt caru, ka bīskaps Irinarhs izliekas par Dieva jēru, bet patiesībā ir nederīgs savam amatam Rīgā. Bīskapa liktenis bija atkarīgs no Krievijas valdnieka personiski.

Jau 1841. gada augusta sākumā bīskaps Irinarhs saņēma cara vēstuli, kurā izskanēja šaubas par zemnieku pāriešanas pareizticībā patiesajiem nolūkiem, kā arī tika izteikts brīdinājums: “Valdnieks Imperators, ieskatīdams, ka cēlonis, kas mudinājis Jūs, Augstisvētīto, pieņemt zemnieku iesniegumus, kuros izteikta vēlēšanās pievienoties pareizticībai, uzskata, ka, lai gan Jūsu rīcībā nevar saskatīt nekādus citus pamudinājumus, tajā pašā laikā tamlīdzīgos gadījumos pienākas izturēties augstākajā mērā piesardzīgi – sevišķi tāpēc, ka zemnieki ierodas bariem un viņu iesniegumi satur vēlēšanos pievienoties pareizticībai kā papildus apstākli, bet lielākoties tajos izteiktas sūdzības par muižnieku spaidiem un lūgums palīdzēt nokārtot izceļošanu uz iekšējām guberņām. Tāpēc Viņa Imperatoriskā Augstība liek Jums, Augstisvētītais, darīt zināmu, lai Jūs turpmāk atturāties pieņemt tamlīdzīgus iesniegumus no zemniekiem un nosūtāt viņus, pašam tos neuzklausot, pie laicīgās valdības.” Tātad nekādu dvēseļu zvejošanu, uz āķa spraužot laicīgus solījumus! Tā rīkodams, Irinarhs ir rīkojies neapdomīgi. Pēc cara vēstules spriežot, tas nav nekāds krusta karš pret vāciešiem Vidzemē, bet tikai un vienīgi bīskapa vieglprātība.

Jurijs Samarins cara nostāju zemnieku pāriešanas jautājumā nosauca par “formālu”: “It kā viņš neko vairāk tajā nesaskatīja, neatrada neko tādu, kas būtu pelnījis uzmanību – tikai iesniegumus virsganam.” Tā kopīgiem spēkiem krīzes cēlonis tika noreducēts uz pareizticīgo virsgana piekopto aģitāciju. Cars, kam taču vajadzēja būt ar skaidrāku skatu uz tālāko politiku Vidzemē, izturējās ignoranti. Bet tur, kur augšas rīkojas formāli, enerģiski darbojas apakšas, tāds ir kļūmīgs pārvaldes [gausu, neizlēmīgu priekšnieku] rezultāts.

Tas teātris, ko spēlēja krievi un vācieši, bija neticams!

Cara vēstule Rīgā tika pārtulkota sagrozīti kā *aizliegums latviešu zemniekiem pāriet pareizticībā*. Tāda interpretācija tika atkārtota gan pirms, gan pēc katras zemnieku pēršanas: “Pareizticībā pāriet aizliegts!” Tas radīja kuriozu reakciju pašā Pēterburgā, kur brīnījās par latviešu muļķību – nu kā viņi var nesaprast, ka latviešiem

taču *nav* aizliegts pāriet pareizticībā, lai gan neviens viņus uz to īpaši nedzen?! Manipulācija ar neizlēmību augšā noveda pie enerģiskām manipulācijām apakšā, bet abas kopā – pie jucekļa.

Par to, kāds haoss sākās zemnieku apziņā, rakstīja priesteris Jānis Līcis. Viņš gan to skaidro ar latviešu valodas, faktiski ar latviešu *sajēgas* nabadzību situācijā, kurā nevar nerīkoties, bet neviens nezina, kā, jo jebkura rīcība ir kļūda:

“Beigās sāka meklēt ķildu iemeslus latviešu valodas īpatnībās, vārdos, vārdu atvasinājumos un nozīmēs. Visiem zināms, ka latviešu tautas valoda ir tāda pati nabadze kā viņas īpašniece: līdz šim tikpat maz rūpējās par pirmo, kā par otro, abas bija nodzītas un beztiesīgas, nedrīkstēja nekur rādīties. Latvietis [šeit es saprotu īsto, pirmatnējo latvieti] runā tīri kā bērns, tikko izkuldamiem cauri ar savu nabadzīgo vārdu krājumu, ar ko tik tikko pietiek pašu vienkāršāko un asāko jēdzienu izteikšanai. Teicienu variēšanu, proti, mīkstināšanu, pastiprinājumu, piemērošanu apstākļiem pie viņa velti meklēt. Latvieša teicieni norisinājās vai nu stingri politiskā – apstiprinošā, vai negatīvā – noliedzošā formā: jā vai nē. Ko latvietim saka, to viņš saprot un pieņem vai nu kā stingri apstiprinošu, vai noliedzošu. Atšķirīgu, izlīdzinošu jēdzienu latvietim nav.

Piemērs: ienāk latvietis pie jums istabā un jūs, kaut otrā istabā iziedams, viņam sakāt: “Tu *vari* te pastāvēt, es drīz atnākšu.” Pēc tam lai ienāk kāds cits un saka: “Kā tu drīksti te stāvēt? Vācies projām, ja gribi, ķēķī!” Viņš neparko neies un droši teiks: “Man pavēlēja še stāvēt!” Un jūs pats viņu nepārlicināsiet, ka viņam nepavēlējāt, bet tikai atļāvāt. Latvietis ar jums strīdēsies un pierādīs, ka jūs viņam pavēlējāt, pavēlējāt un viss! Lūdzu lasītājus apcerēt šo dziļo novērojumu. Viņš vienkārši paskaidro dažas parādības, kuras līdz šim vai nu nesaprata, vai saprata nepareizi. Iedomājieties cilvēku, kuram kopš pašas dzimšanas ir atņemta brīva griba, mazākais, iespēja to kaut kā parādīt – visi viņa dzīves apstākļi tiek kārtoti bez viņa piekrišanas, piedalīšanās un ziņas, viņš piedzimis spaidos, dzīvo spaidos un spaidos arī nomirs; no ļaudīm, kam spēks un vara un kas stāv augstāk par viņu, viņš nav dzirdējis un necer dzirdēt citus vārdus, kā tik vien: “Es pavēlu vai es aizliedzu.”

Un uzreiz šim cilvēkam saka, ka viņš drīkst izvēlēties vienu no diviem: palikt luterticībā vai pāriet pareizticībā. Viņš, bez šaubām, uzskatīs to par apsmieklu vai par blēdību. Baznīcā viņam sludina: ja kāds pāriešot pareizticībā, tikšot nolādēts un nežēlīgi sodīts, bet viņš savam mācītājam maz tic un iet pavaicāt pareizticīgajam priesterim.

Viņš vaicā: «Vai tas ir tiesa, ka aizliegts pāriet tai ticībā, kura ir pašam ķeizaram?» Priesteris atbild: «Nav tiesa, pareizticīgo baznīca ir visiem vaļā!» – «Āre! Tā jau ir: visiem pavēlēts pāriet ķeizara ticībā!» – «Atkal nē! Nav pavēlēts, bet visiem ir brīv pāriet vai palikt.» – «Kā brīv? Kam brīv? Mums? Pat jūs sākat mūs mulsināt. Vai nu mēs tīrie nejēgas? Mēs gribam zināt, ko ķeizars pavēlējis?» – «Neko nav pavēlējis.» – «Kā, neko! Tad laikam, pēc jūsu domām, viņam vienalga, vai mēs lūgsim Dievu luterāņu baznīcā, vai tajā baznīcā, kurā lūdž viņš pats? Vēl reizi: vai ķeizars grib, lai mēs pārietu viņa ticībā? Vai ir par to pavēle?» – “Atkārtoju: pavēles nav!» – «Nu, ja nav, tad luterāņu mācītājiem taisnība: tu nedrīksti pāriet.» Tā saruna velkas stundu, divas, trīs stundas un ik dienas sākas no jauna.”

Šajā situācijā viens no galvenajiem 1841. – 1842. gada notikumu režisoriem žandarmērijas šefs Benkendorfs labi apzinājās, ka ekonomiskā reforma, ja tāda sāktos, ir jāpatur vācu rokās, lai to varētu virzīt sev vēlamajā gultnē [tieši tā kā pirms simts gadiem prātīgi sprieda Šulcs Ašerādens Rīmaņu muižā], tāpēc rīkojās pēc skaidras programmas [Samarins: “Viņš vienīgais skaidri zināja, ko grib panākt, tas viņu pacēla galvas tiesu augstāk par citiem savas kārtas interešu aizstāvjiem.”] Lai bīskapu izolētu, vispirms tika dots rīkojums aplenkt Rīgas pilsētu. Zemnieku ķeršanai uz ceļiem pastiprināja sargpostenus, bet bīskapa rezidenci žandarmi uzmanīja jau kopš 1841. gada vasaras beigām. Ģenerālgubernators atkārtoti pieprasīja, lai bīskapa kanceleja nepieņem no zemniekiem *nekādus* iesniegumus un nepieraksta lūdzēju vārdus – cara vēstulē izteiktais brīdinājums bija pārtapis kategoriskā aizliegumā. Tas bīskapam Irinarham atņēma jebkādu iespēju kontaktēties ar latviešiem jebkuros, arī tīri garīgos jautājumos, ja tādi rastos [bet par to, ka tādi neradās, runāsim vēlāk]. Un vispār Rīgā nebija neviena, ar ko bīskapam parunāties, uz ko varētu paļauties. Un viņš pieņēma vienīgo iespējamo lēmumu – pakļauties augstākajai gribai.

6. oktobrī Sinodes oberprokurors N. Protasovs paziņoja Sinodes locekļiem, ka “Viņa Imperatoriskā Augstība no jauna pienākušajās ziņās saskata nepareizu, nesaprātīgu Rīgas bīskapa Irinarha rīcību Vidzemes zemnieku lietā, tāpēc uzskata par nepiemērotu, ka viņš arī turpmāk vada turienes vikāriju ” Krievu garīdznieki tika apsūdzēti “ne tikai Vidzemes zemnieku musināšanā uz nemieriem, bet arī šo nemieru uzturēšanā ar visādi nepamatotu pierunāšanu, slepenā pierakstīšanā pareizticībā pret viņu pašu gribu un pieņemot no viņiem lūgumus šajā jautājumā.” Izmeklēšana esot

nospriedusi, ka bīskaps ir rīkojies “neapdomīgi un nepareizi, pieņemdamas no Vidzemes zemniekiem lūgumus pievienoties pareizticīgajai baznīcai un kopā ar pārceļšanos uz citu apgabalu.” Ar Visaugstāko [cara] rīkojumu Sinodei tika uzdots izraudzīties un stādīt priekšā kandidātus Irinarha vietā. Tika nosauktas trīs kandidatūras: Maskavas Garīgās akadēmijas rektors arhimandriņš Filarets, Kazaņas Garīgā semināra rektors arhimandriņš Stefans un Tveras garīgā semināra rektors arhimandriņš Makarijs.

Slēgtā kariete ar konvoju – kā arestantiem [pēc ģenerālgubernatora Pālena pavēles] bīskapa Irinarha aizvešanai no Rīgas bija gatava 11. oktobrī. Pavēli par atstādināšanu bīskaps saņēma bez kādas cieņas pret amatu. Atbilstoši nolikumam par kanonisko teritoriju pārvaldību, bīskapu vajadzēja nogādāt Pleskavā, bet, lai nepievērstu uzmanību, viņu veda cauri Jelgavai, Daugavpilij un Šauļiem, apejot Vidzemes pagastus. Šķērsojot Vidzemes robežu, Irinarhs nesavaldīja emocijas, pagriezās un nosauca savas misijas apslēpto jēgu: “Pareizticības ieviešanai [Vidzemē] pietrūkst vienas lietas – mocekļu asiņu; tagad līst arī tās, un pēc desmit gadiem, lai ko darītu, viss šis novads būs pareizticīgs.” Tātad zināja, zināja taču!

Pečoru klosterī ieslēgtam, viņam vajadzēja gaidīt uz īpaši sasauktās izmeklēšanas komisijas darba rezultātiem un atbildēt uz jautājumiem. Atbildēs viņš kategoriski noraidīja visas izvirzītās apsūdzības aģitācijā un maldināšanā. Apsūdzības vervēšanā balstījās arī denunciantu liecībās, viens no tādiem bijis kāds Mārtiņš Meijers. Kādu laiku droši vien formas un izskata pēc darbojusies, komisija galu galā nosprieda, ka pietiek, un izdarīja negaidītu secinājumu: bīskapa un priesteru rīcība esot bijusi nevainojama, un lietu izbeidza. Vēl oktobrī Irinarhs saņēma jaunu norīkojumu uz Voronežas eparhiju, bet priesteri Fazanovs, Pogoņjalovs un Zabolockis saņēma labus amatus Pēterburgā. Misija bija pabeigta bez lieliem zaudējumiem.

Savukārt Vidzemes zemnieki bīskapa Irinarha atcelšanu uztvēra kā vīlušies savās cerībās. Krievu garīdzniekā, kaut arī šķietami, viņi bija atraduši savu aizstāvi, tāpēc daudzi devās uz Pleskavu, kur izvesto virsganu vairākkārt apmeklēja. Kad par to uzzināja ģenerālgubernators Pālens, viņš klosteri pavēlēja aplenkt karaspēkam. Formāli sabraukušie nepiederēja viņa draudzei, neviens pat nebija piebiedrots pareizticībai, bet abu starpā strāvoja kaut kāda uzticēšanās, ko vēl vairāk pastiprināja nežēlīgie sodi tiem, kas uzdrošinājās tā rīkoties: “Tas viss starp zemniekiem un izsūtīto virsganu izveidoja kaut kādu noslēpumainu saiti, kas no bīskapa

puses atklājās kā simpātijas pret apspiestajiem, bet no zemnieku puses bezgalīgā uzticībā viņam,” rakstīja kāds tā laika notikumu līdzdalībnieks.

Visbeidzot, kā tas saistījās kopā ar cariskās administrācijas plāniem Vidzemē – un visā Krievijā reformu priekšvakarā? No vienas puses, pareizticīgā baznīca, protams, bija Krievijas monarhijas balsts un cara sadarbošanās ar baznīcu bija gan pašsaprotama, gan likumā noteikta. Tomēr vismaz līdz 1880-ajiem gadiem valdības lozungs “viens cars, viena tauta, viena ticība” Vidzemes autonomijā vēl nedarbojās, to nepieļāva vācu pašpārvaldes autonomija.

No otras puses, politiskās disciplīnas jēdziens cara Nikolaja I izpratnē nekā nesaistījās kopā ar baznīcas suverenitāti, t. i., ar baznīcas vēsts neatkarīgo un pāri politikai stāvošo saturu, kas nepakļāvās valsts diktātam. Cars nesaprata, kā baznīcu varētu izmantot impērijas politikas īstenošanai. Paradoksāli, bet abas puses nostājās pretrunā, par ko kodīgi rakstīja Jurijs Samarins: “Sasējis baznīcai ne vien rokas un kājas, bet arī mēli, saistījis pat tās sirdsapziņu ar valsts mācību par patvaldnieka virsvaru un bezierunu paklausību varai, viņš tajā pašā laikā prasīja no tās garīgu pašdarbību un dzīvas pārliecības dāvanu – bet vienlaikus katra vismazākā iniciatīvas izpausme šajā vidē viņu tracināja kā kaitinošas nekaunības pazīmi.” Šīs abas puses – paklausība un neatkarība – šādā statiskā salikumā, protams, nevar pastāvēt mierā. Tajā pašā laikā polittehnoloģiju, kā abas varas sasiet kopīga uzdevuma īstenošanai, vēl nebija. Tādu, starp citu, nebija arī zemniekiem, ne Dāvidam Balodim. Vidzemnieku brāzmainā kustība biedēja ar kārtības jaukšanu, ko nav iespējams kontrolēt – tas arī viss, ko cars no šīs kustības saprata, nekādu pozitīvu priekšlikumu. Viņam būtu gribējies, ka pāriešana pareizticībā notiek it kā pie frontes pārceļšanas – lai muižniekiem nav, par ko sūdzēties un tā nekurn, lai luterāņu garīdzniecība neviebjas, redzēdama latviešu atkrišanu no viņu draudzēm, bet tas, protams, nebija iespējams.

Jurijs Samarins, kā jau daždien caram pietuvinātas ģimenes cilvēks, centās saprast, kāpēc cars šajā situācijā bija tik neizlēmīgs. Viņš meklēja cēloņus valdnieka personībā, audzināšanā, pareizāk – audzināšanas trūkumā pareizticības jautājumos. Bērnībā Nikolaja I izglītošanai ticības lietās netika pievērsta pietiekoša uzmanība un pēc sava rakstura noslieces viņš bija vairāk karavīrs. Nākamā cara reliģiskā audzināšana bija visai sekla, ko mūža beigās atzina arī viņš pats: “Reliģijas lietās mani bērniem gāja labāk nekā mums, kurus

mācīja tikai pārmet krustu noteiktā brīdī, kā arī pateikt no galvas kādas lūgšanas, neraizējoties par to, kas notiek mūsu dvēselēs. ” Valdnieks nepazīna ticības un patiesības meklējumus, šaubas, pārdzīvojuma aizgrābtību – ne jaunībā, ne brieduma gados. Viņa vienkāršajai un taisnajai dabai, kā rakstīja laikabiedri, bija svešas noskaņojuma maiņas un svārstības, kas bija tik raksturīgas gan tēvam, gan brālim. Tāpēc Nikolajam I nebija skaidra ne hernhūtiešu konvertēšanās gribas iekšējā loģika, ne vispār ticības [t.i., konfesionālās piederības] loma Vidzemes guberņas kā Krievijas provinces nākotnes liktenī, ne arī plašāka nojēga par baznīcas sociālo misiju vispār. Baznīca, šis Evaņģēlija nodibinājums, gan krievu, gan vācu pusē bija atkarīga no valsts politikas, bet tā – vismaz krievu pusē – īsti nezināja, ko grib panākt.

Vidzemes zemnieku pāriešanas pareizticībā pirmais vilnis, sajaukts ar cerībām iegūt zemi, beidzās ar pilnīgu krahu. Masu kustība nesastapās ar skaidru mērķu vadītu politisko gribu. Iegūt laiku, novilcināt reformas, sagatavoties – kā lai to citādi nosauc, ja ne par neskaidrību tagadnē? Jurijam Samarinam kā jau dedzīgam slavofilam, Krievijas neizlēmība šķita līdzināma noziedzīgai iespēju neizmantošanai Krievijas attīstības interesēs. Un viņš bija pārsteigts, ka to neviens negrib saprast: “Pirmoreiz tiekšanās pēc Krievijas izpaudās četrdesmito gadu reliģiskajā kustībā pretī pareizticībai. Sākumā mēs to uztvērām kā dumpi un sludinātāju vietā sūtījām uz Vidzemi kareivjus ar rīkstēm. ”

Jautājums, kas izriet no šī izteikuma, ir: vai tiešām cilvēks spēj uztvert un saprast *tikai to*, kas ir uzrakstīts politiskās rīcības programmā? Un citu neko? Pāriešanas otrais vilnis bija vēl priekšā, kad uz šo jautājumu centās atbildēt par pareizticīgo priesteri iesvētītais Dāvids Balodis.

TRĪS MAZAS GRĀMATIŅAS

Otrais posms vidzemnieku pāriešanā pareizticībā sākās pēc tam, kad 1841. gadā Rīgā kopā ar sievu Madi, meitu Ilzi un abiem dēliem Pēteri un Jāni ieradās slavenais Madlienas sludinātājs Dāvids Balodis. Viņš apmetās dzīvot pie tagadējiem Lielajiem kapiem – vai Dievmātes patvēruma kapiem, kā nu kurā pusē, vācu vai krievu, tos sauc, abi atradās blakus. Dāvids Balodis kaut kā pamanījās pelnīt maizi ar galdnieka darbiem – darināja zārkus, jo vācieši centās neizlaist no savām rokām amatnieku rūpalam nepieciešamās licences un latviešiem tās nepiešķīra. Tas nozīmē, ka pēc dzīves vietas viņš iepazīna to, kas notiek tuvākajās baznīcās, proti, Dievmātes patvēruma baznīcā – koka dievnamā, kurā pulcējās pareizticīgie rīdzinieki. Taču galvenais, protams, bija dievvārdu sludināšana viņam pazīstamajā hernhūtiešu manierē draudzei Kalēju ielā. Tas bija viņa “Dieva tauta, Viņa izmeklēts un dārgs īpašums” vāciskajā Rīgā. Hernhūtiešu draudze, ap 250 cilvēku [acīmredzot Dāvida iespaidā] izmantoja Rīgas sv. Jāņa luterāņu baznīcas telpas. Viņiem no Madlienas atbraukušais sludinātājs bija liela autoritāte un, neraugoties uz daudzo rīdzinieku cerībām [un provokācijām, par ko nav jāšaubās] ko dzirdēt par silto zemi vai “zemi pret ticību”, turējās pie tā, ko bija mācījis no tēva: “Debesu valstība pa priekšu, pārējais ir piemetamā daļa.” Un pirmā piemetamā daļa bija nevis manta vai zeme, bet taisnīgums un stāvēšana uz skaidra un nevienai politikai nepiesaistīta Dieva vārda. Tā Dāvids saprata lietu kārtību.

Tomēr pilsētas ritms, atsvešināšanās no laukiem darīja savu. Jā, Dāvids bija nikns, bet Madlienā viņš savu niknumu izgāza uz mācītāju Štollu un uz magazīnas izzadzējiem. Nepacietīgais raksturs lika sevi manīt sprediķu tematikā. Rīgā piecus gadus viņš sludināja par tām Bībeles vietām, kas arvien uzstājīgāk prasīja izšķirties, pa kuru ceļu iet, lai izglābtu savu dvēseli. Šim nolūkam derēja vairāki Bībeles stāsti, vispirms jau ticības tēva Ābrahām piesaukšana. Bībeles patriarhs izgāja no Kaldeju Ūras kopā ar tēvu, un tas bija garā ceļojuma pirmais posms tieši tāpat kā Dāvidam, kurš darbojās kopā

ar tēvu Madlienas “Krekstiņu” saiešanā. Ierobežota vide, nemitīgi un neauglīgi strīdi ar luterāņu mācītāju, taisnprātīgam un stūrgalvīgam cilvēkam bīstams darbs pagasta magazinā, galu galā tēva nāve un māju zaudēšana – tas viss tagad viņam bija aiz muguras. Bībeles patriarhs savu īsto Dieva aicinājumu saņēma Hārānā, un tas bija pēc tēva nāves – un tas skanēja kā pavēle iziet no savām tēva mājām, no savas zemes, un doties uz zemi, “kuru Tas Kungs rādīs”. Tagad šo Bībeles stāstu varēja pārstāstīt, izmantojot paša pieredzi, pārceļoties no Madlienas uz Rīgu. Te bija sākums jaunai gaitai ar savu aicinājumu, kas prasīja saraut saites ar pagātņi.

Latviešu inteliģences vēsturnieks A. Birkerts rakstīja, ka Dāvids Balodis novilkta robežu – aiz muguras pagātnē palika hernhūtiešu gaudulīgie sprediķi, un viņš bija pirmais, kura sludināšanā parādījās jauni, kaujinieciski motīvi, pilni apņēmības un spēka.

“Aptomā,” viņš saviem klausītājiem Kalēju ielā teica, “ko svētais apustulis Pāvils saka: kam ir šī cerība uz Kristu, tas svētī sevi pašu, tāpat kā Viņš ir šķīsts, un tas nozīmē, raugi – lai tu atceries atstāt savus grēkus! Bet, ja šos vārdus neņem vērā, tad tas jo lielāku grēku dara. – Un atstāj aiz sevis, un ej Tam Kungam paka!.” Lūzums pēc tēva nāves iezīmēja daudz skaidrāku un, jā, skaudrāku tagadnes izpratni. Un vēl viņš atgādināja saviem klausītājiem, kāda bija vecā pasaule pirms nāca grēku plūdi Noas dienās: “Tie pirmās pasaules ļaudis negribēja ticēt, kad Dievs draudēja atvērt debesu logus un izliet lielos ūdeņus. Tā viņi slīkdami nokavēja savu aicināšanu.” Šī Bībeles mācība par divām pasaulēm – veco, kas aizgāja bojā, un jauno, kas sākās ar jaunu Tā Kunga žēlastību un pieminēšanu sausā zemē, viņam nedeva mieru, kopš viņš uz visiem laikiem atstāja mājas un pārcēlās uz Rīgu. Vecā pasaule priekš viņa bija aizgājusi bojā un līdz ar to kaut kas salūza viņā pašā. Jo vairāk viņš to apdomāja, jo vairāk viņam šī loma patika un viņš to atkārtoja savos sprediķos dažādās variācijās. Lūk, Madlienā nebija iespējams panākt taisnību – ne “atmodināt” snaudošo luterāņu draudzi, ne saviem saiešanu brāļiem nodrošināt labus apstākļus, ne pagasta vecākā amatā pastāvēt. Un ko tas līdz, ka tēvs bija pērminderis tai pašā baznīcā, pie kuras viņu pēra par izvairīšanos no klausām? Vai tā bija vai nebija lētticība? Vai tēvs bija pareizi ticējis? . . . Atbildes nebija, bet Dāvids skaidri apzinājās savu aicinājumu kalpot Dievam no visas sirds. Taču Rīgā klāt nāca tas, kā nebija klusajā lauku nostūrī Madlienā – vajadzība rēķināties ar plašāku notikumu spektru. Un Rīgā viņš mācījās saprast, ka neatkarīgi no tā, vai miests ir liels, vai mazs, spēles

noteikumi tie paši. Lielpilsēta nav bezgalīgās brīvības sala, bet tāds pats ierobežotu iespēju laukums, kas jādala kopā ar viltīgiem spēlētājiem.

Rīgā Dāvis sāka šķetināt Vecās derības stāstu par Nou. Lūk, Dieva vīrs bija atradis žēlastību Tā Kunga acīs, jo viņš bija taisns vīrs, un viņš tuksnesī nekaunējās taisīt kuģi, kad visi par to smējās – tā Dievs viņam bija licis un viņš to izpildīja, lai gan starp apsolījumu un tā piepildījumu pagāja veseli simts gadi! Patiešām, šajā taisnajā bija kas vairāk par viņu pašu, Noa bija dziļas saknes atzarojums. Dāvids lasīja Noas ciltsrakstus un atrada, ar ko tas viss sākās: ar vecvecvectēvu Enošu, kurš pirmais sāka piesaukt Dieva vārdu, viņam pēc pāris paaudzēm sekoja sentēvs Enohs, kurš staigāja ar Dievu, un tad Dievs viņu ņēma pie sevis. Dievs viņu ņēma pie sevis tādi kā viņš nāvi nepazīna – vienkārši viņu *vairs nebija*. Visi šie senči atdusējās Noā un vai kāds brīnums, ka Noa bija tas, par ko Bībele saka: pie viņa atradīs atpūtu mūsu dvēseles? Mūžīgo sabatu! Atpūtu, mierinājumu no pūlēm! – Jā, tieši to tas nozīmēja. No saviem hernhūtiešu gadiem Madlienā viņš bija mantojis dižu baiļošanos izpildīt Dieva gribu, lai nepazaudētu Dieva žēlastību. “Tāpat vēl šajos laikos dažs vecās pasaules pilsonis par bezdievīgu tiek atrasts, kas vaicā: nu kur tad ir tā apsolītā Kristus atnākšana? – Nepievilieties, es jums saku, Dievs neļaujas apsmieties, jo Tas Kungs atnākdams nāks, un drīz Viņš nāks un nekavēsies, un pār zaimotājiem kritīs piķis un sērs, viņu galvas degs ugunīs.”

Arī Rīgas brāļi stiprinājās pārlicībā, ka sava slavenā sprediķotāja vadībā “mēs no visām blēdībām, no visām sāpēm un visiem ienaidniekiem atpestīti tapsim. Tad kopā ar Kristu mēs būsim vēl labāki nekā Ādams bija, daudz stiprāki nekā Simsons, un daudz jaukāki nekā Absaloms, daudz gudrāki, nekā Salamans, iekš mums atspīdēs pilnīga taisnība, svētība un gudrība, tur mēs pilnīgi atzīsim svēto Trijādību, un allaž ar To Kungu būsim. Ar šiem vārdiem ieprieciniet viens otru.” – Saviem brāļiem Dāvids teica: “Mēs esam tā kā vecais Ābrahāms, kas pēc Dieva sauciena izgājuši no savām mājām, lai apsēstos pie tiem Mamres ozoliem. Tie Mamres ozoli ir svētās ticības ozoli, mēs būsim liela tauta, bet tos, kas mūs svētīs, tos arī Dievs pats svētīs, un tos, kas mūs nolādēs un vajās, arī Dievs vajās un atstums.”

Bet Dāvis bija izgājis cauri rūgtajai Madlienas skolai pie luterāņu mācītāja Štolla, viņš zināja, ka ne jau visi, kas evaņģēliju sludina, ir tādi Kunga kalpi, kādiem vajag būt. Tāpat kā Bībele runā

par patiesības praviešiem un par viltus praviešiem, tāpat ir arī tagad – hernhūtiešiem mācītāja auksto sirdi atkausēt neizdevās, un vispār visa šīs hernhūtes brāļu “modināšanas” ideja viņam tagad arvien vairāk sāka likties naiva. Un tad jau viņš sprediķoja ar lielām dusmām, jo tā ar viņu mēdza notikt: kad galvā sakāpa asinis, lielas pārestības asinis, tad viņš vairs neprata valdīties. Acu priekšā nostājās asiņojošais tēvs pie Madlienas baznīcas kauna staba, ausīs skanēja Štolla apsūdzības netiklībā – tāds piesedzās ar Dieva vārdu, meloja ar Bībeles pantiem uz lūpām! Kaut taisnība nāktu kā Dieva sods, un kā es gribētu, ka tā jau deg, teica Kristus. Un kas to varēja liegt? Tas Kungs nāk! Galu galā Dāvja sludināšanā nekad nav bijusi vieta kristīgai pazemībai un lēnprātībai, viņam bija pavisam citāds sludināšanas asums. Viņš ņēma vielu no citām Bībeles grāmatām, tie bija dusmīgie Vecās derības pravieši, kuriem viņš ļāva runāt skaļā balsī – Jesaja, Jeremija, Ecehiēls. Vācieši, tāpat kā tie liekulīgie jūdi un viņu viltus pravieši sludina “kuš, kuš, miers, miers”, kur miera nav, kā teicis pravietis Jeremija Jeruzalemes Tempļa pagalmos – un tad iznāk, ka dievvārdi tiek izmantoti melu piesegšanai. “Uguni esmu nācis mest uz zemi un kā Es vēlētos, kaut tā jau degtu!” Svēts karavīrs Jozua savā pulkā ņēma tikai tos, kas briesmu priekšā sejā iesprāga asinis, bet nevienu, kas palika bāls. Vai tiem kāds varēja pretī stāties? . . .

Manīdami satraukumu, klausītāji sarosījās, bet Dāvids turpināja, aizgrābtībā iededzies. Kad viņam tā notika – un to jau pamanīja klausītāji Madlienā – tad viņam acis iedegās kā vilkam. Domas drudžaini šaudījās galvā, kamēr klausītāji saskatījās un minēja, klau, ko viņš sludina, vai tā ir izceļošana uz silto zemi, ka par Ābrahāmu runā? Starp klausītājiem, protams, sēdēja arī spiegi, kas to vien gaidīja, lai slavenais runātājs musinātu uz dumpi vai prombraukšanu – tad varētu ņemt ciet un vest prom uz Citadeli pie citiem tādiem pašiem.

Bet viņš aizsteidzās tiem priekšā un tad virs viņa galvas pacēlās uguns stabs kā Mozum: “Meklējiet! Jūs zināt, ka zeme ir Dieva dāvana un īpašums, un Viņš to dod tiem, kas uzcītībā un ar pūlēšanos gādā, ka Dievam kalpo. Bet kāpēc Dievs Ādamu un levu izdzina no paradīzes? – Tāpēc, ka viņi nebija tās zemes cienīgi, es jums saku, jo Dievs tiem to bija devis, bet šie no Dieva atkritās. Un tā ir arī ar jūsu padzīšanu no mājām, jo jūs esat Rīgā sabraukuši, kā tie izraēļi Ēģiptes namā, un jums no šejienes jāiet ārā, jo šī jums nav paliekama vieta un jums jāiet tālāk. Uz kurieni jūs iesiet? Vai man to runāt, vai man

to kliegt skaļā balsī? . . . Tā zeme gan var būt jūsu, bet jūs to nemākat paņemt. Bet es jums saku, kā jums Kristus to ir mācījis: paļaujieties uz Dievu un tad pārējās lietas jums tiks piemestas. Kam ausis, tas lai dzird.”

Nu jau uguns stabs izšķīda kā dzirksteļu spiets. “Tad zeme būs, bet jūs gribat skriet uz citām vietām, un es jums saku, ka tas ir jūsu mazticības dēļ, ka ēģiptieši jūs visādiem spaidiem nomoka! Labāk, lai Dieva valstība vairojas un tad jūs to redzēsiet.”

Tā Balodis sludināja Kalēju ielas hernhūtiešu kambarī pie Jāņa baznīcas, tur pagāja pirmie pieci gadi Rīgā. Viņš prata uzkurināt savus klausītājus, runāja drosmīgi – bet neattaisnoja to cerības, kas gribēja saklausīt sprediķos tiešu mājienu. Šāda satura sprediķiem formāli nevarēja piesieties ne guberņas valdes spiegi, ne hernhūtiešu ienaidnieki vispār. Jo ko varēja iesākt pret to, kas aicinājumu doties uz silto zemi ir nomainījis ar aicinājumu kāpt stāvus debesīs? “Tava zeme un tava ticība, abi ir viens, brāļi,” viņš teica, un to varēja visādi saprast.

Dāvis, protams, zināja kristietības pamatpatiesību, ka cilvēka glābšana ir nevis viņā pašā, bet ārpus viņa. Ģeogrāfiski tas sakrita ar siltās zemes aicinājumu doties prom uz Krieviju – tur būs labi, tur būs atpestīšana, bet tas bija dumpis un par to draudēja sods. Ja dumpoties nedrīkstēja, tad klausītāju prātos veidojās bīstams tukšums, ko vajadzēja aizpildīt. Tukšumu varēja aizpildīt tas vienīgais, ko Dāvids varēja dot un par ko runāja visi, pat luterāņi no savām kancelēm - Kristus otrā atnākšana. Un atšķirībā no luterāņiem, kas ar Kristus otro atnākšanu savus klausītājus biedēja un draudēja, hernhūtieši Viņu gaidīja ar sirsnīgām jūtām, savus tikumus kopdami, raudādami un grēkus sūdzēdami, dziesmas dziedādami. Ko Kristus, uz zemi nākdams otrreiz, šē atradīs? – Skaidrs, ko – savu draudzi!

Tagadējam lasītājam var šķist savādi, bet deviņpadsmitā gadsimta vidū daudzas sabiedriskas lietas tika izrunātas un skaidrotas Bībeles tēlu valodā, kas visiem bija labi saprotama, vispārpieņemta forma. Daudzējādā ziņā Bībele šim uzdevumam labi kalpoja, jo stāstu par izešanu no Ēģiptes vergu nama, par Kristus otro atnākšanu varēja ērti papildināt ar aktuālām tēmām. Bībeles stāstus visi zināja, tā bija universāla un visādiem gadījumiem piemērota matrica. Pats galvenais, tur bija Bībeles Likumdevējs Dievs, kas “nolaidās”, jo bija dzirdējis savas tautas brēkšanu un vaimanas. Tas bija šiem ļaudīm labi saprotams stāsts.

.....

Savs pamats sludināt nepacietīgi Dāvim bija un to viņš vai nu skaidri zināja, vai nojauta. 1840-os gados pēc oficiālas slepeno biedrību aizliegšanas hernhūtiešu kustība Vidzemē atkal bija nopietni apdraudēta. Dažādi luteriskā baznīca tai gatavoja iznīcinošu triecienu. Piemēram, tika sagatavots saraksts ar konkrētām sprediķošanas vietām divpadsmit Baltijas diasporas diakoniem. Vidzemes latviešu daļā oficiāli sprediķot bija atļauts diakonam Noimanim Rīgā, diakonam Burkēnam Ungurmuižā, kas toreiz skaitījās Valmieras apriņķa Straupes draudzē [muižnieka Kampenhauzena labvēlība pret hernhūtiešiem bija labi zināma], diakonam Dreitāgam Valkas apriņķa Apukalna draudzē pie Lindheimas muižas, diakonam Bertam Smiltenes draudzē Birkavai blakus esošajā Biksējas muižā. Dāvidu Balodi šajā sarakstā velti meklēt – tie visi bija vācieši, jo latviešu darbošanās tika visādiem līdzekļiem kavēta. Luterisko draudžu mācītājiem, baznīcu priekšniekiem un pērminderiem tika uzdots sekot, lai nenotiek slepenas brāļu saiešanas, lai sanāksmju laikā nami stāv vaļā un diakoni sprediķo tikai viņiem paredzētos saiešanas namos. Likums acīmredzot bija tapis lielā slepenībā, jo pat hernhūtiešu kustības vadītājs Baltijā Furkels par to uzzināja *post factum*. Pieaugot ārējam spiedienam, brāļu draudzes centrā jau tika izskatīta iespēja pārkārtot darbu, samazināt sanāksmju skaitu vai pat vispār no tām atteikties. Spriedzi attiecībās juta arī Dāvida Baloža draudzes locekļi gan Madlienā, gan Rīgā. Šajā strīdu gaisotnē labi saprotamas Madlienas saiešanas nelaimes un slēgšana. Kalēju ielas īstais saimnieks bija Rīgas sv. Jāņa baznīcas mācītājs, par latviešu draugu izsludinātais vācietis J. Treijs, Kristus otrās atnākšanas dedzīgā gaidīšana brāļu sapulcēs pamazām ieguva arvien asākus luterāņu un hernhūtiešu, latviešu un vācu attiecību vaibstus.

.....

1841. gada beigās jautājums par nākamo Rīgas pareizticīgo bīskapu bija izlemts. Uz Rīgu tika norīkots Irinarha pēctecis katedrā bīskaps Filarets [Gumiļevskis], viņa norīkojums datēts ar 1841. gada 21. decembri. Savu norīkojumu Filarets uzņēma bez sajūsmas, drīzāk ar bažām, savā dienasgrāmatā ierakstīdams dažas rindiņas par “cietumu, kuru sauc Rīga”, bet, gaidīdams īpašo audienci pie cara,

novērtēja pirmās
ziņas no Rīgas:
"Patīkama maz. "
Nākotne viņam
rādījās drūmās
krāsās.

Kas bija šis
cilvēks, kura laikā
[līdz 1848. gadam]
notika lielā
vidzemnieku pār-
iešana pareizticībā?

Filarets

Gumiļevskis dzimis
1805. gadā
Tambovas guberņā
[tātad bija gadu
jaunāks par Dāvidu
Balodi], beidzis
Tambovas Garīgo

Bīskaps Filarets.

akadēmiju, kur arī pieņēma mūka kārtu. Vēlāk viņš strādāja par pasniedzēju Maskavas Garīgajā akadēmijā, bet trīsdesmit gadu vecumā tika iecelts par tās rektoru. Šodien viņš tiek vērtēts kā izcils kabineta zinātnieks, kurš savas laimīgākās stundas pavadījis pie rakstāmgalda savā kabinetā – un tikai augstākstāvošās priekšniecības norīkojums viņu iemeta pašā latviešu sabiedriskās kustības virpulī. Viņam bija lieliskas zināšanas Krievijas un baznīcas vēsturē, tomēr viņš īsti neiekļāvās konjunktūrā. Tāpat kā priekšgājējam Irinarham, arī Filaretam nebija svešs "rietumnieciskums" kaut kādā formā, un laikam jau tāpēc arī šoreiz augšā nosprieda, ka šādi informēts bīskaps Vidzemes situācijā ir vislabākā kandidatūra. Viņš bija pirmais, kas dogmatikas lekcijās sāka izmantot filozofiskās analīzes metodiku, kas tam laikam pareizticīgo vidē bija vismaz neierasti, to varēja uzskatīt par atkāpšanos no tradicionālajām eksegētiskajām [t. i., Bībeles skaidrošanas] tradīcijām un racionālisma ievazāšanu. Baznīcas mācības atšķaidīšanu ar rietumnieciskumu nedrīkstēja pieļaut, tāpēc labāk bija no Filareta Garīgajā akadēmijā atbrīvoties. Rietumnieciskums nederēja jauno priesteru izglītošanā, toties varēja noderēt darbā vāciskajā Rīgā. Tāpēc norīkojums uz Rīgu faktiski

uzskatāms par izsūtījumu trimdā, nevis par augstāku posteni priesteru hierarhiā.

Ne katrs bīskaps pirms došanās uz jaunu norīkojumu izpelnījās audienci pie cara, acīmredzot situācija Vidzemē tika uzskatīta par ļoti nopietnu, kas prasa īpašu stingrību. Augšā tika gatavoti svarīgi lēmumi un gatavošanās laikā nedrīkstēja pieļaut nekādu anarhiju, nekādu dubulto aģentu spēli, tāpēc cara instrukcija pievērsa īpašu uzmanību gan attiecībām ar citticīgajiem luterāņiem zemniekiem, gan vietējo varu. Kas attiecas uz jaunu pareizticīgo reģistrēšanu, tad “šīm lietām jābūt balstītām uz tīri garīgiem pamatiem un tikumisku apņemšanos, bez kādiem blakus apstākļiem”. “Blakus apstākļi” – tās, protams, bija zemnieku cerības iegūt savā īpašumā zemi. Aizsteidzoties notikumiem priekšā, atzīmēsim, ka uz “tīri garīgiem pamatiem” pāriešana pareizticībā Vidzemē faktiski bija nonsenss – latvieši krievu valodu neprata, latviešu valodā vēl nebija nekādas literatūras par pareizticības jautājumiem, nemaz nerunājot par dievkalpojumu norisi vietējā valodā.

Ar “vietējo specifiku” jaunais bīskaps saskārās tūlīt pēc ierašanās Rīgā. 4. augustā pie viņa uz pieņemšanu kaut kā pamanījās izlauzties divi latviešu zemnieki no Ļaudonas – Pēteris Ēdelbergs un Juris Balodis [nav saistīts ar Dāvidu Balodi]. Abi izteica lūgumu savā un vēl trīsdesmit zemnieku un viņu ģimeņu vārdā “uzņemt cara ticībā”. Tā nebija pirmā ziņa no Ļaudonas, jo laukos neraža turpinājās. Ieskatīdams nomaļo Ļaudonu par nākamo nemieru perēkli, ģenerālgubernators 1842. gadā deva rīkojumu pagasta tiesai veikt nepārtrauktu turienes zemnieku un iespējamo nekārtību novērošanu.

Uz jautājumu, kāpēc ļaudonieši grib pāriet pareizticībā, zemnieki atbildēja, ka, “sūtot zaldātos, mēs, tāpat kā krievi, nododam savus bērnus, kuri prot tikai latviski, un pēc tam viņi mocās, lai iemācītos krieviski”. Uz Rīgas policijmeistara Jazikova jautājumu, ko viņi grib, zemnieki atbildēja: “Kādā ticībā valdnieks, tādā arī mēs gribam būt... tikai to vienu gribam, lai būtu vienā ticībā ar valdnieku, neko citu negribam.” Pie tam zemnieki stāstīja, ka nekādus īpašus muižas spaidus viņi nejūtot, zeme viņiem laba un “nekāda trūkuma nav, tikai ticība slikta”. Ak tā? – Bīskaps ieteica zemniekiem doties mājās un gaidīt priekšniecības atbildi.

Ar tamlīdzīgiem lūgumiem zemnieki atkal sāka parādīties Rīgā – arvien biežāk, no visām malām. Pareizticīgas baznīcas vadība joprojām tika turēta izolācijā, bīskapu ierobežoja Sinodes aizliegums

pieņemt jebkādas lūgumus un vispār sarunāties, stāties jebkādos kontaktos ar zemniekiem, un bīskapa Irinarha rūgtā pieredze, ko viņam atgādināja ģenerālgubernators Pālenš. Bīskaps Filarets privātā vēstulē maskaviešiem vaļsirdīgi izteica savu neizpratni: “No 4. līdz 16. augustam man uzkrīta tāda nelaime, par kuru, ja Jūs būtu tās liecinieki, bez šaubīšanās un no sirds izraudātos. Mani pilnīgi pasludināja par dumpja ierosinātāju – bet par ko un kā? Ļoti vienkārši un brīvi! Es pieņemu pie sevis divus latviešus un uzklausi viņu vēlēšanos pievienoties pareizticībai, un no rīta man sadeva tādu sutu, ka nedod Dievs kaut ko tādu dzirdēt! Pie manas mājas tika nolikti zaldāti, pilsētā starp vāciešiem sākās troksnis, nakti un dienu trauksme. Bet par ko? – atkal jautāties. Kāds sakars starp svētu vēlēšanos [pāriet pareizticībā] un dumpi? To es nezinu, bet zinu tikai, ka šīs lietas tika saistītas kopā un mani iesēja vidū starp abām. Es dabūju trūkties divas nedēļas. Ko tik es nedarīju, ko tik es nerunāju priekš vāciešiem!” Bet tad attapās kristīgo tikumu vingrināšanās virzienā: “Paldies Dievam, ka man uzsūtīts tāds pārbaudījums. Mani vajag pamodināt, es esmu aizmirsies, esmu aizlaidis postā savu dvēseli... Es nezinu, kas būs, Jā, nosēdinājuši mani mierīgā vietnā, kur katru dienu jāskatās, ka neiecērt āķi aiz ribas un nepaceļ gaisā... Bet, Kungs, piedod man, grēciniekam, ka nosodu cilvēku darbus. Tev pieder tiesa.” Filarets sākumā lietas apstākļus uztvēra pazemīgi kā daždien kristīgs cilvēks, nevienu netiesājot, tomēr balsī bija jaušamas bailes. Kabineta zinātnieks, kā viņu nodēvēja Jurijs Samarins, nebija politiķis ar biezu ādu. Patiešām, “es atbraucu šurp kā mežā, šis tiešām ir mežs, un necaurskatāms mežs man, grēciniekam; man te viss liekas aizlaists un mežonīgs – mežonīgs tāpēc, ka nepazīstams, mežonīgs arī tāpēc, ka, kļūstot pazīstams, nebeidz būt dīvains un garam nepieejams... Tāpēc, ja valdnieka [Maskavas metropolīta] mīlestība nesniegtu mierinājumu man kā bērnam, es būtu pavisam grūtsirdīgs.”

Pēc šīs pirmās sadursmes bīskaps Filarets izdarīja trīs galvenos secinājumus. Pirmkārt, viņš tiek ierauts politiskā spēlē, par kuras noteikumiem nav līdz galam informēts. Otrkārt, Vidzemes guberņā viss notiek ar vietējās laicīgās varas piekrišanu, bet tā pilnībā atrodas vācu muižniecības rokās. Turklāt krievu attieksme pret notikumu attīstību pagaidām ir nogaidoša, mazāk aktīva, un tas liek ievērot “rūgtuma pilnu piesardzību”. Treškārt, latviešu pāriešana pareizticībā ir iespējama, izpildot neizpildāmus (!) nosacījumus. Bīskaps Irinarhs ar saviem sekretāriem acīmredzot bija pārkāpis sarkano

līniju, jo pāriešanai, ja tāda notiek, ir jādibinās tikai uz garīgiem pamatiem. Visbeidzot, praktisks secinājums, kura īstenošanā viņš aktīvi iesaistījās: latviešu un igauņu pāriešana pareizticībā varētu notikt kaut kad nākotnē, tāpēc tam savlaicīgi jāgatavojas [jātulko, jāizdod grāmatas un dievkalpojuma kārtība].

1842. gada beigās pēc atkārtotas aizgājušā gada lietas apstākļu izmeklēšanas tika izstrādāta un valdībā apstiprināšanai iesniegta jauna kārtība latviešu un igauņu uzņemšanai pareizticībā. Bija paredzēts, ka pareizticīgo priesteris katru prasītāju individuāli izprašņā [nopratina] civilierēdņa klātbūtnē, pēc tam saņemtās ziņas bija jāpārbauda guberņas valdē vai pagasta tiesā. Un tikai tad Rīgas vikārais bīskaps, iepriekš caur Pleskavas virsganu pieprasot Sinodes atļauju, drīkstēja tādu latvieti uzņemt. Valdība tomēr šo kārtību neapstiprināja, lieta ievilkās, iekams cars latviešu un igauņu zemnieku uzņemšanu pareizticībā sankcionēja 1844. gada 30. martā. Lai gan procedūras jautājums līdz galam nebija izstrādāts, tomēr bija skaidrs: uzņemšana tiks reglamentēta vēl vairāk, lai izslēgtu jebkādu “netīru” pāriešanu, nemaz nerunājot par mīlestības-veidību: “Par sabiedrību drīkst iesniegt lūgumu tikai likumīgā kārtā pilnvarotas personas, proti, vietējās policijas varas pilnvarotie, kam ir ļauts iet un lūgt; citādu nepieņemt un sūtīt projām.” Tas, protams, bija pareizi, taču ačgārnā kārtā jaunā procedūra atzina vācu kontroli pār gribētājiem, jo policija taču atradās viņu rokās. Jurijs Samarins reaģēja sarkastiski ar jautājumu: “Kur tad nu ir [izglītoto, emancipēto rietumu] sirdsapziņas brīvība? Tiesības pašam izlemt savu reliģisko pārliecību?” Viņa ideāls bija baznīcas brīvība un ticīgā cilvēka sirdsapziņas brīvība, par to viņš bija rakstījis savā disertācijā. Vācieši taču lepojās, ka pieder progresīvajiem rietumiem – tad kāpēc viņu pārvaldītajā provincē tāda atkāpšanās? . . . Acīmredzot tas, par ko skaļi runāja Eiropā vai Eiropas priekšā, Vidzemē nebija iespējams.

Jurijs Fjodorovičs, protams, pārsteidzās, jo kā gan var izvēlēties to, kas nav pazīstams? Pareizticības saturs latviešiem joprojām bija svešs, daudziem tā likās tāda pati luterticība, tikai kopā ar krievu caru. 1842. gadā cars Nikolajs I deva rīkojumu pārtulkot latviešu un igauņu valodās galveno lūgšanu tekstus, īsu pareizticības katehismu un Jāņa Zeltamutes liturģiju, lai “pareizticīgā baznīca būtu gatava uzņemt savus jaunus bērnus”. 1843. gadā iznāca maza grāmatiņa, iespiesta melniem un sarkaniem burtiem “Kārta tās Svētas un Dievišķas Liturģies, kā tā ir Lielā Baznīcā, un uz Svētu Kalnu”. 1843. gadā Pleskavas Garīgajā seminārā ar cara rīkojumu sāka pastiprināti

mācīt latviešu un igauņu valodas [šāda apmācība jau bija iesākta 1840. gadā]. Latviešu valodu apguvušie četrdesmit priesteri semināru pabeidza 1846. gadā. Tai paša 1846. gadā Tērbatā iznāca vēl divas mazas grāmatiņas: “Paīsināta Dieva-lūgšanas grāmata” un “Kristības mācības pirmais iesākums jeb īsti stāsti un īss katķisms”. Tad arī pēc bīskapa pieprasījuma Rīgā tika paaugstinātas garīdznieku algas. Citiem vārdiem sakot, tika gatavota pareizticīgās baznīcas ienākšana Vidzemē. Augšā bija pieņemts lēmums rīkoties.

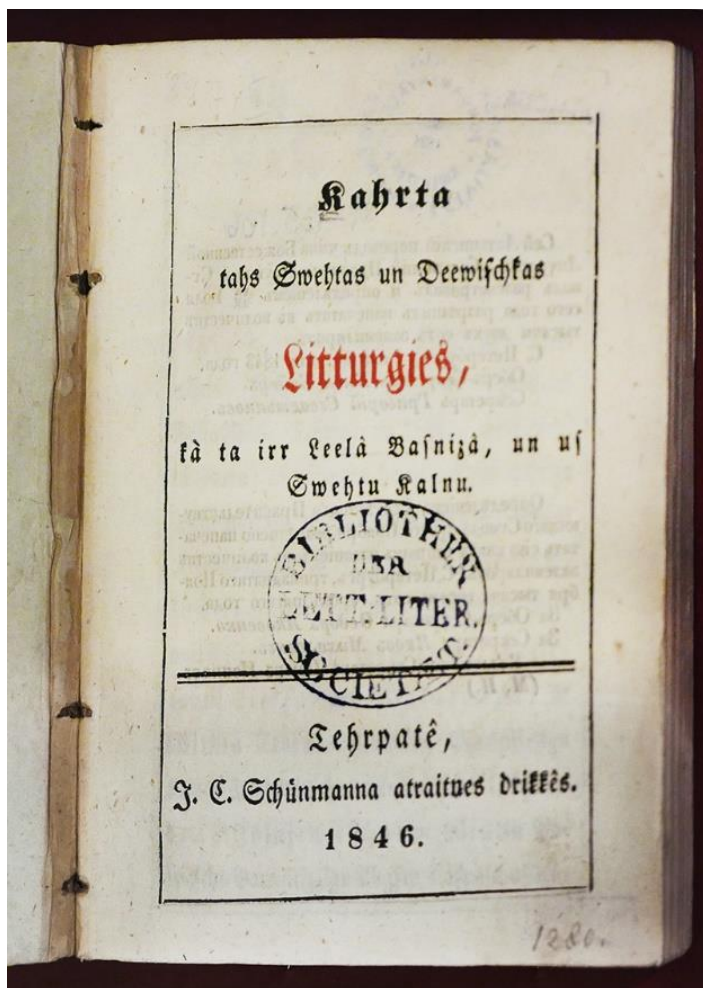
.....

1844. gadā Vidzemi atkal piemeklēja neraža, šoreiz pavisam postoša, un kartupeļu un labības trūkumam pievienojās lopbarības izsīkums. Pārtikas trūkuma dzītie zemnieki pārdeva lopus. Lietainajā un aukstajā rudenī nekur daudz neizdevās iesēt ziemājus, bet siens pļāvās sāka pūt. Tad nākošajā pavasarī sākās lopu sērga, kurā krita 619 lopi, bet 1845. gadā atkal rēgojās bada zīmes – izsalkums, slimības, neziņa par rītdienu. Bīskaps Filarets par 1844. gada briesmīgo vasaru rakstīja: “Tādas nelaimes apstākļos atsevišķās vietās novadā vienkāršajā tautā ļoti iespējamās visādas baumas... Tagad te ir briesmīgs sausums. Vidzemē jau tā bija maz maizes, un briesmīgi pat iedomāties, kas var sekot tādām sausumam. Novadam vajadzīga palīdzība, vēl jo vairāk tāpēc, ka vācu muižnieki... nav dāsni dot žēlastības dāvanas.”

Kad šī vasara jau bija tālu aiz kalniem un par notikumiem varēja izteikt vērtējumus, latviešu priesteris Jānis Līcis katastrofiskos dabas apstākļus nosauca par Dieva gribu, cenzdamies piešķirt notikumiem patiesi biblisku vērienu: “Tāda bija dievišķā providence, jo Dieva gādības ceļi ir neizdibināmi. Tas Kungs tā izrīkoja, ka pat

farizeji nevarēja to apsteigt. Viņi paši savām rokām uzplēsa tā nama jumtu, kurš piederēja ne viņiem, bet pašam Pestītājam, un pie viņa kājām nolaidās tizlais latvietis, kurš vēl nemācēja apliecināt savu ticību savam Dziedinātājam... Pats Dievs izredzēja arī gadalaiku un nolēma notikt šai krīzei.” Pēc Līča tā bija Dieva pātaga, kas latviešus dzina iekšā pareizticībā. Rupjš atzinums! Jau atkal notikumu izpratnē sadūrās reāli vēsturiskais, politiskais skatījums notiekošo un teoloģiskā interpretācija. Ne Dāvida Baloža atsacīšanās vadīt

sacelšanos pret muižniekiem reliģisku apsvērumu vārdā, ne Dieva namtuŗības piesaukšana bada laikā novārguŗajiem un pazemotajiem latvieŗu zemniekiem nebija saprotama.

Pirmā grāmatiņa latviski - Dieviŗķķas liturģijas saŗsināts teksts (1843).

Guberņas valdei, lai situāciju kaut cik izlīdzinātu, bija vajadzīga tam laikam milzīga summa, 575 tūkstoŗi sudraba rubļu, bet valdība atsacījās naudu pieŗķirt. Kad nelaime sekoja nelaimei, slapjumam un aukstumam sekoja ilgstoŗš sausums, lekŗlietu ministrija izplatīja brīdinājumus: esiet uzmanīgi, sausuma un bada dzītie zemnieki ir gatavi noticēt jebkurām baumām! Par nemieru iespēju bija

pārliecināts arī jaunais Vidzemes ģenerālgubernators Jevgēņijs Golovins [amatā no 1845. līdz 1848. gadam, stājoties ģenerālgubernatora Pālena vietā]. Iepazinies ar situāciju, viņš konstatēja jau zināmo: nemieri ir iespējami tāpēc, ka līdz ar pievienošanos pareizticībai zemnieki cer uz cara pretimnākšanu zemes jautājumā. Un piebilda: šīs baumas neviens nav izplatījis, tās ir sākušās *pašas no sevis* un to cēlonis ir gruzdošās zemnieku cerības. Tās varot izravēt tikai zemnieku sadzīves apstākļu uzlabošanās. Ironiskā kārtā priestera Līča un ģenerālgubernatora prognozes par jaunu piebiedrošanās vilni nebija pretrunā. J. Golovins izcēla trīs galvenos pāriešanas kustības cēloņus: “Vieni pievienojas pēc iekšējā pamudinājuma... vai arī tāpēc, ka pareizticība ir cara ticība, un viņi, kā paši saka, grib būt vienas ticības pavalstnieki kopā ar savu valdnieku. Citi, neražas gadu nelaimju un arvien lielākā trūkuma nospiesti, izmisīgi cenšas uzlabot savu stāvokli nākotnē, ņemas pie ticības nomaiņas kā pie šobrīd vienīgās iespējamās viņu sadzīves pārvērtības. Viņi cer, ka tādējādi pievērsīs sev valdības uzmanību un pašreizējos grūtajos apstākļos nopelnīs sevišķu palīdzību. Visbeidzot pārējie, iedvesmotie un naidīgie pret muižniekiem, vēlēdamies atbrīvoties no mokošās atkarības, noticeja mulķīgajām baumām par nākamajiem atvieglojumiem un priekšrocībām, kas ir it kā saistītas ar pāriešanu pareizticībā... Vācu jūga nospiesti, ievērojuši krievu kundzību pār vāciešiem, viņi cenšas pēc savienības ar valdošo kārtu un domā, ka, pieņemot šo ticību, viņi līdz ar to iegūs arī jaunas tiesības un jaunas priekšrocības.” Mēdzūlas pareizticīgais zemnieks Juris Knāba atcerējās: četrdesmitajos gados visi Vidzemes guberņas zemnieki “runāja pa kaktiem un slepenībā: pāriesim cara ticībā, tur būs vieglāk, būs taisnība, būs maize”. Pat hernhūtieši, kuri nevarēja panest mācītāju vajāšanas, teica: “Mēs visi pāriesim pareizticībā, ja jūs nebeigsiet lamāties.” Klāt nāca arvien lielākā plaisa starp vāciešiem un latviešiem, kaut kāda arvien lielāka pašapzināšanās latviešu vidē. Landrāts Brunings rakstīja: “Ļaudīs radās uzbudinājums un ienaidis pret vāciešiem... Tā nav nekāda reliģiska, bet *pilnīgi politiska* kustība. Daudzi atklāti saka: Zemei jātop mūsu; ja mums nedos, tad ņemsim paši, apkausim visus kungus!” Arī Samarins piekrita, ka šajā posmā [t. i., J. Golovina laikā] cēloņi pāriešanai pareizticībā ir zemnieku neapmierinātība ar savu stāvokli: “Zemnieku neapmierinātība ar savu stāvokli kopumā – sociāli, politiski, tiesiski, reliģiski un nacionāli. Pāriešana pareizticībā bija latviešu mēģinājums šo stāvokli mainīt pašos pamatos.” Tā šī kustība arī jāvērtē no

šodienas pozīcijām un jebkura *viena* motīva – ekonomiska vai garīga – izvirzīšana priekšplānā nav pamatojama materiāla trūkuma dēļ.

“Kaut kas” bija mainījies arī Pēterburgas augstākajās aprindās, kur arvien skaidrāk iezīmējās ieinteresētība Vidzemes tālākajā attīstībā Krievijas impērijas sastāvā. Vācu ambīcijas centās slāpēt vairāki augstākie ierēdņi, kā izglītības ministrs S. Uvarovs [“viens cars, viena ticība, viena tauta”] un viņa domubiedri iekšlietu ministrs L. Perovskis un viņa biedrs I. Seņavins, jaunais žandarmērijas šefs A. Orlovs [kurš amatā nomainīja A. Benkendorfu], valsts īpašuma ministrs P. Kiseļevs un pareizticīgās baznīcas Sinodes oberprokurors N. Protasovs. Šis konjunktūras ierēdnis, kurš iepriekš valsts varas vārdā slāpēja jebkādu baznīcas iniciatīvu, tagad to sāka veicināt. Lai nu kā, bet tagad varēja cerēt uz lieliem panākumiem. Zīmīgi, ka “par pašu pareizticīgās baznīcas Sinodi diez vai ir vērts runāt. Mūsu baznīcas liktenī Vidzemē tās darbība ir gandrīz nemanāma, katrā ziņā tā aiz sevis ir atstājusi daudz mazāk pēdu, nekā Iekšlietu ministrija un sevišķi Žandarmu korpuss. Sinode it kā stāvēja malā,” cenzdamies nosaukt pāriešanas otrā viņa galvenos spēlētājus, rakstīja J. Samarins.

Jau tā trauslo līdzsvaru vācu un krievu attiecībās pamatīgi sašūpoja cara lēmums pastiprināt pareizticīgās baznīcas misiju Vidzemē. Jaunais, saskaņotais 1845. gada 25. aprīļa rīkojums atļāva latviešus kristīt, tāpēc tagad zemnieki varēja pāriet pareizticībā bez bailēm no represijām. To, ka šī atļauja mainīs vācu luterisma un krievu pareizticības samēru, valdība, protams, apzinājās, un droši vien tas arī bija rūpīgi pārdomāts lēmums – augšā bija sapratuši, kā zemnieku cerības uz pareizticīgās baznīcas atbalstu var izmantot savā labā. Atļauja arī liecina, ka vācu neizlēmību zemes jautājumā sāka uzskatīt par izdevību krievu pozīciju nostiprināšanai. Tā sākās pareizticības uzvaras gājiens pāri Vidzemes laukiem. Taču – kam ticības triumfs, kam politisks aprēķins. Jo atkal izrādījās, ka reliģijas valoda ir tā, kurā faktiski tiek izteiktas politiskas idejas.

Lūk, it kā par neskaidrībām augstajā amatā atceltais nu jau bijušais ģenerālgubernators Pālens, kas joprojām saglabāja lielu ietekmi, attapās un mainīja savas pretkrievu cīņas taktiku. Viņš labi zināja, cik pareizticībā liela loma ir baznīcslāvu valodai, ka šīs baznīcas tradīcija nelabprāt ļaujas prasībai dievkalpošanā izmantot nacionālo valodu. Redzēdams zemnieku masveida entuziasmu, viņš sāka daudz un enerģiski runāt par to, cik pašai baznīcai, kas labprāt pieņem jaunpienācējus latviešus, tas nodara daudz posta. Tā kā pareizticīgo

dievkalpojuma *jānotiek* baznīcslāvu valodā, latviešu valodas lietošana radīšot šķelšanos pareizticīgo vidē. Jaunais žandarmu šefs A. Orlovs šo skaidrojumu iesniedza caram, bet cars, kurš Vidzemē notiekošajam sekoja ar patiesu interesi, ar savu roku uzrakstīja sekojošu rezolūciju: “Velti barons Pālēns grib šai lietai piešķirt lielāku nozīmi, nekā tai ir; atteikt pievienošanas mūsu baznīcai, izteicot brīvu vēlēšanos, ir pretrunā ar mūsu pārliecību un, kad vēlēšanās ir izteikta saskaņā ar likumu, atteikt nedrīkst. Bet radīt *šim nolūkam speciālu baznīcu nevajag un nedrīkst*, jo mūsu dievkalpojumu saskaņā ar likumu var noturēt visās valodās, un šim nolūkam cittauniešu baznīcēniem jau esošajās baznīcās to var noturēt atsevišķi un arī viņu valodā. Publikas bažas ir veltas un liekas, vēl jo vairāk tāpēc, ka šādas gribas izteikšanu nevar pieņemt uz pilnvarojuma pamata, bet personiski no tiem, kuri grib piebiedroties, tāpēc *nav iespējams, ka tādu var būt daudz...* Prasītājus *atļaut piebiedrot un viņiem dievkalpojumu noturēt vienā no mūsu baznīcām viņu valodā.* [Izcēlumi mani – G. D.]” Šī rezolūcija atvēra plašas durvis pārmaiņām ticības maiņas lietā.

“Publika”, protams, bija šokā, jo atļauja latviešus kristīt, ņemot vērā viņu nesagatavotību pareizticības jautājumos, bija atklāta iejaukšanās luteriskās baznīcas monopolā. Šokēts bija Pālēns, jo notika tieši tas, uz ko viņš norādīja kā nepieļaujamu. Šokēti bija pareizticīgo priesteri, jo piebiedrošanai vajadzēja notikt steigā un bez nepieciešamās iepazīstināšanas ar pareizticības saturu. Cars, protams, kļūdījās, ka pārgājēju būs maz – pēc atļaujas publiskošanas šo iespēju nekavējoties izmantoja nesaskaitāmi tūkstoši Vidzemes latviešu. Ģenerālgubernators J. Golovins ticības svaru šajā kustībā novērtēja sekojoši: “Šejienes muižnieki gadsimtiem ilgās valdīšanas laikā pār cittauniešiem zemniekiem nav pratuši ar viņiem ne satuvināties, ne saradoties. Vienīgā tikumiskā saite, kas viņus vienoja, bija reliģijas līdzība, bet tagad tā sairst. Viens muižniecības balsts bija pārliecība par valdības atbalstu. Tagad viņi iztēlojas, ka varas sargājošā roka viņus ir pametusi un tā paceļas pār viņiem kā atalgojums par kopīgu ticību.”

PAZUDUŠAIS DĒLS UN VIŅA DRAUDZE

Dāvis Balodis bija krieviem “viens negaidīts un ļoti vērtīgs palīgspēks” – tā, neraugoties uz savu nepatiku pret *pravoslāviju* un tās darbiniekiem, viņu nosauca baznīcas vēsturnieks prof. Roberts Feldmanis. Patiešām, bez Baloža harizmas pāriešana pareizticībā nebūtu bijusi tik masveidīga. Situācijā, kad par visu varēja šaubīties, kad par to, uz kuru pusi doties, varēja prasīt tikai kādam no savējiem, kādam, kurš “zina”, Baloža nozīmi nav iespējams pārvērtēt. Bez viņa šīs kustībā tā arī būtu palikusi, kāda bija – nabagu lāsti, kas “debesīs nekāpj”. Balodis nebija ne siltās zemes izceļotāju atbalstītājs, ne karā saucējs, tomēr viņam sekoja simtiem, pat tūkstošiem cilvēku.

Nelabā nojauta, ka Rīga neglābs no strīdiem ar mācītājiem, 1844. gada rudenī sāka piepildīties. Saglabājušies nostāsti par to, kas īsti notika Kalēju ielas saiešanā, ir juceklīgi – liecinieku bija maz un tas, ko mēs zinām, balstīts nostāstos un minējumos. Priesteris Jānis Līcis apkopo īsi: “Daudz un ilgi viņš [Dāvids Balodis] cīkstējās ar pilsētas mācītājiem, bet viņa galvenais, nāvīgākais ienaidnieks bija Jāņa baznīcas mācītājs Treijs – pazīstamās latviešu avīzes “Tas Latviešu Ļaužu Draugs” redaktors un izdevējs.” Tai laikā sv. Jāņa draudze bija faktiski tīra Rīgas latviešu draudze, ko palīdzēja uzturēt mācītāja slava. Hernhūtieši, kas bija no laukiem sabraukuši Rīgā, to uzskatīja par savu dabisko pulcēšanas vietu.

Vācu autors Bukholts apgalvoja, ka Balodis priekšdarbus latviešu pareizticīgās draudzes organizēšanā bija sācis jau 1844. gadā. Bukholts turējās pie pārliecības, ka tā ir bijusi krievu baznīcas slepenā misija un krievu propaganda, kuru atbalstījis Balodis. To, ka Balodim varētu būt bijusi kāda dziļāka garīga interese, nesaistīta ar ideoloģiskiem apsvērumiem, viņš nepieļāva. Pats mācītājs Treijs liecināja līdzīgi: Balodis un Kārlis Ernsts, abi galvenie hernhūtiešu vadoņi, drīz vien esot izrādījušies augstākajā mērā aizdomīgi, pārkāpuši viņa, virsmācītāja, uzstādītos noteikumus, jo sapulču telpās turējuši sanāksšanas ārpus noteiktā laika, nodarbojušies ar lietām, kurām šīs telpas nav domātas, pie ieejas vākuši naudu. Kam – Tas Treijam neesot zināms. Juceklīgās ziņas saliekot kopā, atliek vien secināt, ka Balodis jau tad savus ļaudis gatavojis pāriešanai

pareizticībā. Acīmredzot uz šo brīdi attiecas priestera Jāņa Līča atmiņas.

“Balodis un viņa piekritēji sapulcējās uz padomi, parunāja, apsprieda savu stāvokli un nolēma, ka viņiem vairs nekas cits neatliek, kā visiem pāriet krievu ticībā. Pēc tam... 120 cilvēku no viņiem parakstīja un iesniedza lūgumu Rīgas bīskapam [Filaretam], vai viņš tiem nevar izlūgties atļauju ierīkot lūgšanu vietu.” Atmiņās ir juceklis, jo Līcis stāsta arī, ka “no Treija dzīvokļa aizgāja taisni pie augstsvētītā Filareta, Rīgas bīskapa, izstāstīja viņam, lai gan lauzītā krievu valodā, kā savu personīgo, tā arī vispārīgo lietu”. Priesteris Jānis Līcis arī sīkāk stāsta par latviešu lūgumu Filaretam sniegt atļauju ierīkot pašiem savu lūgšanu namu – to pašu, kura vajadzībām Baloža draudze vāca naudu un ko Treijs lūdza policijai slēgt: “Uz viņu neskaitāmajiem, nepiekāpīgajiem lūgumiem Dāvidam Balodim vajadzēja, lai cik tas maksātu, atklāt ernuteru lūgšanas namu netālu no pareizticīgo Dievmātes Patvēruma baznīcas Pēterburgas priekšpilsētā. Salasīja naudu, noīrēja namu, iekārtoja visu, kā pielāgas, un D. Balodis atklāja savu ernuteru kanceli.” Neskaidrs paliek viens, proti: kā bīskaps Filarets varēja atklāt hernhūtiešu lūgšanu namu, ja tās nebija viņa avis? . . .

Tas būs bijis 1844. gada rudenī. Mācītājs Širens viņiem esot atteicis, bet Treijs piekritis ar nosacījumu, ka sapulcēm jānotiek tikai svētdienās pēcpusdienā ap trijiem, četriem. Hernhūtieši sākumā to ievērojuši, bet drīz sākuši pulcēties arī sestdienās un svētdienās agri no rīta. Viņi nodibinājuši savu kasi telpu īrei un ēkas apsildīšanai. Mācītājs Treijs to visu uzskatījis par nosodāmu, savākto naudu atņēmis un sapulces aizliedzis. Šādu atstāstu par konfliktu no paša Dāvida Baloža vārdiem ieprotokolēja pulkvedis K. Opočiņins, kurš tālu izskanējušā konflikta asumā bija atsūtīts uz Rīgu noskaidrot lietas apstākļus.

Abu mācītāju strīds būs gājis augstos toņos. Lai nu kā, bet abas draudzes – ko nu draudzes, drīzāk to vadītāji – sanaidojās pilnīgi. Iespējams, ka Baloža iespaids kāpa pāri hernhūtiešu draudzes rāmjiem un nelabvēlīgi sarīdīja arī luteriskos latviešus: “Pēc kādiem mācītājam Treijam neizdevīgiem strīdiņiem ar ernuteriem viņam zuda visas cerības uzvarēt ernuterus vārdiem. Tad viņš ķērās pie tā līdzekļa, kuru tādos gadījumos parasti lieto, t. i., pie melīgas sūdzības. Viņš pavēstīja policijai, ka ernuteru sapulces musinot latviešus uz dumpi un pierunāja aizzīmogot to lūgšanas namu, kuru viņi Rīgā nesen bija atklājuši [netālu no pareizticīgo Dievmātes patvēruma

baznīcas – G. D.]. Policija gan zināja, ka tā bija apmelošana, bet tomēr mācītājam bija jāpakalpo.”

Tālāko notikumu apraksts spilgti raksturo Baloža stūrgalvību un konsekvenci, strīdnieku apkarojot. Uz diviem zirgiem nevar jāt, un viens bija hernhūtiešu, bet otrs jau krievu kaluma. Tomēr, kā stāsta Jānis Līcis, pirms galīgās izšķiršanās “Balodis vēlreiz gribēja parunāt ar savu vajātāju. Viņš paņēma Bībeli padusē un aizgāja pie mācītāja Treija uzzināt cēloni, kāpēc viņš aizzīmogojis lūgšanu namu. Vārdu karš starp viņiem vilkās ilgi. Dāvids Balodis uz pirkstiem saskaitīja visus apsūdzošos punktus pret luterāņu garīdzniekiem – viņš aizrādīja uz neticību, nebēdību, kūtrību, peļņas un mantas iegūšanu spaidu ceļā, gan paša Treija, gan arī citu mācītāju augstprātību un nepietiekamību; pēc tam viņš Bībelē uzšķīra un izlasīja pravieša Ecehiēla 34. nodaļu, aizvāza grāmatu un sacīja: Debess un zeme zudīs, bet nezudīs neviens vārds, neviens raksta gabaliņš no šīs grāmatas. Jūs neticat, ka manis izlasītais spriedums uzrakstītos jums? Re, redzams Dieva pirksts jau uzzīmē liktenīgos vārdus: Skaitīts, svērts, dalīts, bet jūs smejaties! Es nespēju jūs pārliecināt, bet drīz pati lieta parādīs, vai attiecas uz jums pravieša vārdi par nebēdīgajiem ganiem, kuri gana ne viņiem uzticētās avis, bet sevi pašu. – Saprotama lieta, ka pēc tādas tik stingras un izšķirošas sarunas nevarēja vairs būt vietas mieram.”

Bībele karā pret mācītāju ir smagā artilērija. Vai to Balodis izmantoja, lai vērstu Treiju pie prāta, vai arī gāja pie viņa ar jau gatavu spriedumu, mēs nezīnām. Varbūt viņš vēl cerēja lietu vērst latviešiem par labu? Atrast Dieva vārdā izlīgumu? Nekāds argumentu analizētājs jau viņš nebija ne šoreiz, ne citreiz, Balodis vienmēr tiek portretēts ar gatavu lēmumu, ar ko ienaidnieks tiek smagi nosists pie zemes. Tas arī atbilst vēlīno hernhūtiešu sludināšanas manierei – paštaisnai, piedraudot ar elles ugunīm un solot pārkonu un zibeni no debesīm pār Dieva vārda nelietīgiem valkātājiem. Un kur gan velns atrodams, ja ne vācu mācītājā, pat ja viņš rādās latviešu draugs? Viņš izliekas par gaismas eņģeli, bet viņš tiks pazudināts ar visu savu lepnību, nogrūsts pašā zemākajā elles bedrē!

Strīds starp abiem mācītājiem ir anekdotisks ar to, ka Treijs ir labi zināms autors latviešu valodā izdotās preses rītausmā. Par viņu sirsnīgiem vārdiem savās atmiņās stāsta latviešu rakstnieks Ansis Leitāns no Piņķiem [kas toreiz piederēja sv. Jāņa draudzes iecirknim], stāstnieks un avīžnieks, savā laikā ārkārtīgi populārā stāsta “Grāfa lielmāte Genoveva” latviskotājs. Ansis ar Rīgas mācītāju iepazīs

sen pirms šeit aprakstītajiem notikumiem 1832. gadā, kad Treijs “man palīdzēja manu dzīves ceļu izdibināt”. Proti, puika mājās vingrinājās “dziesmu rakstīšanā”, tāpēc tēvs viņu aizveda pie pazīstamā mācītāja, kurš tad Anša dziesmas vispirms “pārpučēja”, bet pēc tam nodrukāja savā avīzē: “Tad nu gan varu sacīt, ka no šī brīža manai nākamai dzīves būšanai gruntsakmens bija likts. Treij mācītājs man palika ne vien par mīlu draugu, bet arī par tādu vīru, kas man gara izkopšanu sekmēja un pie manas nākamās dzīves laimes vairāk palīdzēja, nekā mans miesīgs tēvs.”

To, ka Treijs ir “latviešu draugs”, Balodis, protams, zināja – Jāņa baznīcas draudze bija pilnīgi latviska. Tomēr, ja viņš būtu bijis “īsts latviešu darbinieks, kam pareizticība tikai piesegs tautiskiem centieniem” [kā viņu raksturo inteliģences vēsturnieks A. Birkerts], tad strīds nebūtu aizgājis tik tālu un gan jau abi būtu kādu kompromisu atraduši. Latviešu literārajā dzīvē Balodis nepiedalījās, viņu sadursme bija tīri reliģiskos jautājumos, ko neapšaubāmi iekrāsoja Baloža sliktās atmiņas par Madlienas mācītāju Šollu. Stūrgalvīgs un tiešs, viņš visus mācītājus vērtēja vienādi un dūsmās nebija apturams. Nepagāja gads un abu strīds izgāja plašākās tautās un par to jau zināja visi. Ļauns incidents, kas risinājās pēc tam, kad Dāvis jau bija pārgājis pareizticībā un Vidzemes vācu varai viņš vairs nebija aizsniedzams.

1846. gadā, gandrīz gadu kopš Baloža aiziešanas no Kalēju ielas abas karojošās puses lika lietā visu savu smago artilēriju. Treijs sev par nelaimi uzskatīja par vajadzīgu savu viedokli apkopot paša avīzē jaunā gada janvāra laidienā ar nosaukumu “Domas gada beidzamā vakarā”. Tajā darbojas kāds interesants tēls “vecais mācītājs”, kurš ar sirds lūgšanām un vientulībā izlietām asarām cenšas latviešus paturēt luterticībā. Vecais visdrīzāk ir autobiogrāfiska persona – Treijam tad bija piecdesmit divi gadi un vēl pēc trim gadiem viņš aizgāja mūžībā. Mācītājs bažīgi uzdod jautājumu par savas draudzes ticības stāvokli: “Svētā ticībā vai palikuši, kā to Jēzus māca Bībelē?” Lūk, Treijam sirds lūst pušu par to, ka viņa ganāmais pulks “dzenas staigāt plato ceļu”, t. i., pievienojas tiem, kuri līdz ar ticības maiņu cer iegūt zemi: “Tāda valoda cēlās, ka tas zemes tēvs... visus latviešus, kas paša ķēniņa ticību pieņemšot, ar savu žēlastību žēlošot: būšot tiem atļaut visas kroņa došanas, būšot tiem dot savus zemes gabalus, ka vairs nevajadzēs kungiem klausīt, būšot tos pieņemt par kroņa ļaudīm.” Tur nu lasītājam nevarēja būt nekādu šaubu, kas ir šis platais ceļš, par ko mācītājs sūrojas. Tādus zemes un ticības

putrotājus Treijs nosauc par Jūdasiem, kas ticību atdod par mantu, un viens tāds viņa skatījumā bija Balodis.

Taču ar to Treijs vēl nelikās mierā. Pēc kāda laika avīzē parādījās viņa stāsts “Tas vecs uzticams mācītājs leišu zemē un viņa audzēknis Jānis”. Atklāti Treijs baidījās ko kritisku teikt par pareizticību, galu galā tā bija ķeizara lieta un pieminēšana varēja beigties ar nepatīkšanām. Kā redzēsim, piesegšanās ar “leišiem” viņu pazudināja. Leišmale, protams, bija Rīga un visa gadsimta vidū savīļnotā Vidzeme, tas bija skaidrs katram lasītājam, bet kritiski aprakstītā katoļticība un 17. gadsimta jezuiti, saprotams, krievu pareizticība. Stāsta varonis Jānis vienu brīdi pieslēgās pārgājējiem, bet tas viņa dzīvi draud pagriezt uz bīstamiem ceļiem.

Dievs tomēr viņam bija lēmis citādi. Reiz naktī nejauši Jānis dzird vecā mācītāja sirsnīgo lūgšanos par savām pazudušajām avīm. Tas uz Jāni atstāj satriecošu iespaidu un viņš no sava pārsteidzīgā nolūka atsakās. Lai gan viņš uz īsu brīdi bija aizrāvis, tomēr siltās jūtas pret veco viņam nebija pilnīgi atdzisušas. Galu galā Jānis atskurba pavisam un dodas atrunāt citus pārgājējus “katoļticībā zemes dēļ”, līdz paša miesīgs brālis Pēteris viņu par tādu sludināšanu tik smagi piekauj, ka Jānis ilgi guļ slimnīcā un ir tuvu nāvei. Pēc ilgāka laika atveseļojies, Jānis saņem un aizbrauc vēlreiz pie brāļa, bet sastop viņu ārprāta lēkmē kā Kainu, kas savu brāli nokāvis. Beigās Pēteris izdara pašnāvību, un tā nu viņš stāstā mirst divas reizes – savā dvēselē un pēc tam miesā, tieši kā Kains un kā Jūdass, slepkava un nodevējs.

Stāsts pilns ar slēptām atsaucēm uz Bībeles stāstiem, kas mūsdienu lasītājam var palikt nepamanītas, bet tālaika lasītājs starp rindām saskatīja ne vienu vien mājienu. Vecā mācītāja un Jāņa attiecībās ir kaut kas no Kristus līdzības par pazudušo dēlu – notriecis tēva mantojumu, tas ēd kopā ar cūkām, iekams atjēdzas un atgriežas mājās, kur tēvs viņu sirsnīgi sagaida. Tā viņš pirmo reizi iepazīst sava tēva sirds siltumu. Arī vecais mācītājs pagūst izstāstīt Jānim luterticības būtību, pie kuras tad nu viņš paliek, gluži kā tēva mājās atgriezies. Zemteksts ir skaidrs – latviešu pieskriešana “krievu ticībai” liek pārvērtēt gan ticības vērtību, gan sludināšanas atbilstību šīs vērtības saturam. Tiklīdz revīzija ir galā, tā pazudušās dvēseles saprot savus maldus un atgriežas.

Treijs ar vecā mācītāja muti pārmet, ka mazā, 1843. gadā izdotā pareizticīgo Liturģijas grāmatiņa [to tieši vārdā nenosaukdams] lasītājam pasniedz tikai lūgšanu kārtu, bet

neizskaidro vairākas “katoļticības” īpatnības – ikonu godināšanu, gavēni u. c. Tas zemniekus ievēd maldināšanā, jo viņi savā naivumā, lūk, iedomājas, ka “katoļticība” ir tā pati luterticība, tikai krievu kungu aizgādībā, kas ir labāki nekā vācu. Uz to “jezuīti” stāstā taisnojas, ka visu jau nevar uzreiz atklāt, tāpat kā maziem bērniem vispirms dod pienu un tikai tad maizi [“Tie Dieva raksti [t. i., Bībele] priekš mācītājiem vien, ne priekš visiem draudzes locekļiem, tāpēc ka tie raksti dažkārt grūti saprotami, un tādus cilvēkus, kas dziļāk un augstāk nav mācīti, tik sajauc vien.”]. Treijs pārmet viņiem viltu, jo šie zinot gan, ka ar pilnīgāku “katoļticības” izklāstu tie savā pusē piekritējus nedabūs; vienīgā dvēseļu zvejošanas makšķere ir miglainie mājiņi “zeme pret ticību”.

Treijs savā stāstā aizskāra vēl vienu tēmu, kas, zinot Dāvja Baloža straujo raksturu, nevar palikt nepieminēta. Bībeles pieejamība latviešu valodā bija nozīmīgs luterāņu un arī hernhūtiešu spēka avots, no kura smēla arī Dāvids, sevišķi strīdos ar Štollu un ar Treiju. Gan tāpēc, ka strīdā ar garīdzniekiem viņam cita pamata, uz kā atsperties, nebija, gan arī tāpēc, ka viņš pilnībā iejutās un dzīvoja pasaulē, kurā visu nosaka Dieva, nevis politikas likumi. Ne velti savulaik luterāņi, manīdami, ka hernhūtieši savās saiešanās sprediķo “prom no muižas”, centās to aizliegt – tā bija vakardienas dzimtcilvēku pirmā vingrināšanās savu tiesību aizstāvēšanā. [Bet pilnai patiesībai, protams, ir jāpiebilst, ka tālaika luterāņu sauklis *sola Scriptura* jeb “tikai Raksti”, mantots no konfesijas pamatlicēja, bija blefs – baznīca bija pilnībā angažēta muižas interesēs.] Tāpēc “katoļticības” aizskārums tik svarīgā jautājumā kā Bībeles pieejamība Balodi nokaitināja ne pa jokam.

Treija publikāciju tūlīt pamanīja katoļu garīdznieki, tajā pamatoti saskatot savas kārtas un baznīcas nomelnošanu un sacēla troksni. Treijs gan neveikli taisnojās, ka neesot gribējis apvainot katoļus un, negribēdams uzbrukt Krievijas baznīcai, esot savā stāstā ķēries pie citteices. Treijs, no lāča bēgdams, bija trāpījis lācim. Par stāstu uzzināja ātrsirdīgais Balodis [toreiz jau iesvētīts diakons] un tad sākās! Viņš Treiju tūlīt nosūdzēja krievu bīskapam Filaretam, un tad jau lieta aizgāja līdz visaugstākajām Krievijas iestādēm. 1846. gada 2. februārī Ārzemju ticības lietu pārvaldes vadītājs par notikušo informēja ģenerālgubernatoru J. Golovinu, kas izdeva pavēli avīzi slēgt, bet pašu Treiju aizsūtīja strādāt uz Kauņu – ironiskā kārtā, lai koptu luterticību leišu katoļu vidē, tieši tā, kā pats rakstījis. Dots pret dotu: Balodis cīnā izmantoja tos pašus līdzekļus, kurus Treijs, kad

vērsās pie policijas ar lūgumu slēgt hernhūtiešu lūgšanu sapulci. Priesteris Jānis Līcis rakstīja: “Daudz un ilgi viņš cīkstējās ar pilsētas mācītājiem [vairākiem? – G. D.], bet viņa galvenais, nāvīgākais ienaidnieks bija Treijs... tas pats, kurš par pareizticīgās draudzes mutisku un drukātu zaimošanu tika notiesāts pēc Dāvida Baloža sūdzības bīskapam Filaretam. ”

.....

Tālākie notikumi risinājās straujā tempā.

Oficiālu Rīgas hernhūtiešu iesniegumu piebiedrot pareizticībai bīskaps Filarets saņēma 1845. gada 27. februārī. Ziņas par šo lūgumu ir nepilnīgas, jo lūgumā acīmredzot bija iepītas arī kādas sūdzības pret Treiju, jo “bīskaps viņiem atbildēja, ka šī lieta uz viņu neattiecas un viņam nav tiesību pieņemt jebkādas sūdzības par [luterāņu mācītājiem]. Citu atbildi viņš, protams, nevarēja dot. ” [Priesteris Jānis Līcis.]

Jānis Līcis aizkustināts stāsta, ka šajā sarunā bijusi viena epizode, viens mirklis, kas izšķīris topošās Latvijas pareizticīgo baznīcas tālāko likteni: viedais, jutīgais un emocionāli atsaucīgais Filarets iekarsušajos latviešos esot pamanījis ko vairāk par maizes badu, proti, “patiesu garīgu vajadzību un sirdsskaidrus meklējumus”. Šīm dvēseles slāpēm atsaukdamiem, bīskaps sāka latviešiem skaidrot pareizticības saturu. Iedeva pirms diviem gadiem latviski izdotās grāmatīņas par dievkalpojuma kārtību latviski – lai apskatās, kā tas viņiem patīk. No tās hernhūtiešu brāļi uzzināja, ka pareizticīgo baznīcai ir senas saknes un tā caur Krieviju pie mums ir atnākusi no Grieķijas.

Tā starp bīskapu Filaretu un hernhūtiešu draudzes vadību 1845. gada pavasarī sākās sarunas, kas turpinājās trīs nedēļas. Abas puses esot gājušas uz sarunām pārdomāti un bez steigas. Bīskaps neesot centies panākt ātru lēmumu pāriet pareizticībā, viņa nolūks esot bijis tīri garīgs, bez kādiem mājieniem uz laicīgiem labumiem [kam var ticēt]. Sarunas grozījās ap dievkalpojuma norisi. Tuvojās Lieldienas un ernuteriem vajadzēja izlemt, kurā pusē svētkus svinēt. Cita lieta, kādus sapņus sapņoja hernhūtiešu brāļi, kas neprata krieviski un nu pēc konflikta ar Treiju bija iedzīti strupceļā – kā redzams no tālākajiem notikumiem, šie nedaudz vairāk nekā simts cilvēku sekoja Dāvida Baloža un Kārļa Ernsta aicinājumam. Hernhūtieši krievu bīskapam lūdza, lai viņiem par valsts naudu

Pēterburgas forštatē ierīko baznīcu, kur noturēt dievkalpojumus latviski, lai šajā baznīcā var uzstādīt solus sēdēšanai [pretēji pareizticīgo kārtībai], kā arī uzstādīt luterāņiem nepieciešamās ērģeles un viņi var dziedāt savas iemīļotās dziesmas. Tika izvirzīta prasība arī izraudzīties pašiem savu lasītāju, kas lasa psalmus un lūgšanas pirms dievkalpojuma [atbilstoši pareizticīgo kārtībai], norādot uz atvaļināto krievu armijas zaldātu, tagad bārdzini Kārli Ernstu, bet viņu mācītājs lai ir Dāvids Balodis, un lai viņi ir pasargāti no luterāņu mācītāju uzbrukumiem. Vēl gribēja, lai viņiem ir brīv zvanīt, kā pašiem patīk un kā viņi ir paraduši [pa abiem zvana sāniem], mirušos iznesot un izziņojot par kāda draudzes locekļa nāvi. Uz to Filarets atbildēja, ka pareizticīgo baznīcās nav solu, kā vien veciem un slimiem cilvēkiem, un nav arī ērģeļu, bet pārējās prasības varot apmierināt. Lielākai skaidrībai bīskaps pareizticības izskatu esot uzlicis uz papīra krievu un latviešu valodā, lai latviešu pusei ir, ko mājās apdomāt. Šis dokuments palika pie ernuteriem veselu mēnesi, viņi to apsprieda, pilnīgi nesatikdamies ar pareizticīgo baznīcas vadību. – Ne miņas no kādiem ekonomiskajiem jautājumiem. Pie tā savu lomu nospēlēja gan stingrie aizliegumi krievu bīskapam pieņemt divdomīgus lūgumus, gan arī tas, ka rīdzinieki vairs nebija bada cietēji no laukiem – pilsēta viņus bija atbrīvojusi no dzīšanās tikai pēc maizes un zemes. Un tomēr, izskatot draudzes prasības, rodas iespaids, ka latvieši bija apjukuši.

Uzzinājuši par sarunām, ka latvieši Rīgā gatavojas pāriet pareizticībā *nevis jauktu, bet reliģisku apsvērumu vadīti*, vācieši satraucās ne pa jokam. Formāli nebija iespējams viņiem to liegt, bet bažas, iespējams, vairoja tas, ka šādu motīvu virzīta pāriešana varētu izraisīt haosu laukos, kur joprojām valdīja baumas un neskaidras cerības. Ģenerālgubernators izdeva rīkojumu visiem spēkiem panākt miera izlūgumu ar hernhūtiešiem, to pašu ieteica darīt arī muižnieki, kuriem viņš lūdza padomu, kā rīkoties. Pavisam nobijies likās sv. Jāņa baznīcas mācītājs Treijs, īpaši sasauktā vakara sapulcē cenšoties panākt saprašanos, bet bez sekmēm. Ar ko beidzās viņa karjera Rīgā, jau stāstījām. Draudzes otrais mācītājs Širens, uzzinājis par latviešu nolūkiem pie pareizticīgo baznīcas bīskapa, personiski apbraukāja visus prasītājus, kas bija apmeklējuši Filaretu, lai pierunātu viņus atteikties no sava nodoma. Bet velti – Dāvids Balodis, ja ko galvā ieņēma, no sava nodoma nekad neatteicās.

Dažus uzrunātos brāļus izsauca uz luterāņu baznīcas Konsistoriju – solīja, ka visas hernhūtiešu prasības tiks ievērotas,

Konsistorija iestāšoties par to, lai viņiem piešķir lūgšanu namu un vēl skolu, un arī šajā gadījumā, iespējams, varēsot saņemt līdzekļus no valsts. Jautāja arī: vai pareizticīgo bīskaps daudz samaksāja par viņu lēmumu? Bet brāļi neko, bija iespītējušies ne pa jokam un savu lēmumu nemainīja, nekāda pierunāšana un solījumi nelīdzēja. Tad Vidzemes valdības ierēdņi sacerēja vēstuli hernhūtiešu vadībai, lai viņi atsūta savu delegātu, kam varbūt sekmētos atrunāt brāļus pāriet pareizticībā, un tad cīņa par dvēselēm sākās ne pa jokam. Barons Pālens lika slepeni izmeklēt, kurš personiski ir vainīgs pie latviešu pārvilināšanas. Gluži bez rezultātiem luterāņu pūliņi nepalika. No tiem, kuri pirmie bija nolēmuši pārkristīties, vairāki sāka šaubīties un beigās atkrita, bet pašus stūrgalvīgākos policija pratināja trīs reizes, bet šie kā savzērējušies atbildēja ar pārmetumiem luterāņu mācītājiem. Tas varēja būt pēc Dāvida Baloža iedvesmojuma.

Tālāk notikumu precīza datēšana nav vairs iespējama, jo notikumi risinājās ļoti strauji un katrs avots norāda uz notikumiem jauktā vai pat apgrieztā secībā. Visticamākā notikumu secība ir šāda.

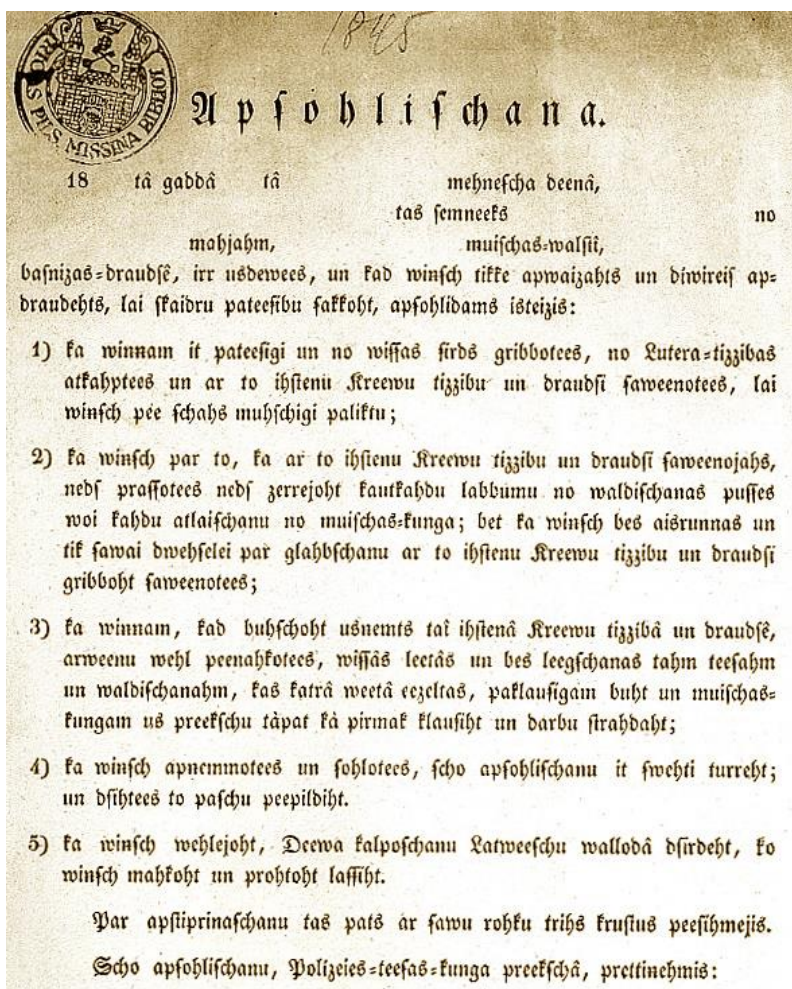
Tātad Balodis pareizticīgo dievkalpojumu sāka apmeklēt ziemas beigās – agrā pavasarī. Ar savu dievbijību, apzinīgo attieksmi pret pienākumiem baznīcā viņš esot drīz izpelnījis bīskapa ievēribu un jau martā Filarets secināja, ka “D. Balodis – priekšzīmīgi labas uzvedības cilvēks, visai dedzīgs dievbijībā un pietiekoši izglītots, tā ka viņu sākumā varētu iesvētīt par diakonu, bet vēlāk par priesteri.” Tādus secinājumus varēja izdarīt tikai pēc tuvākas iepazīšanās.

Tai pašā mēnesī, atsaucoties virsmācītāja Treija un mācītāja Širena ziņojumiem, kā arī uz hernhūtieša Neimaņa ziņojumu un uz Konsistorijas konfiscētām liecībām no Rīgas iedzīvotājiem Hansa Medikes, atvaļinātā feldfēbeļa Jakoba un unteroficiera Markeviča, pret Balodi tika ierosināta lieta par neatļautu vervēšanu pareizticībā.

Pārdomām atvēlētā mēneša laikā [1845. gada 25. aprīlī] tika publicēta jauna valdības rezolūcija, kas latviešiem atļāva pāriet pareizticībā. Tā atšķīrās no iepriekšējiem līdzīga satura dokumentiem, jo ietvēra daudz plašāku pareizticīgās izglītības veicināšanu latviešu vajadzībām. Šajā dokumentā bija desmit punkti, kas noteica kārtību, kādā uzņemšana notiek. Tāda dokumenta parādīšanās liktenīgā mēneša laikā iedarbojās kā spēcīgs grūdiens.

Vidzemes un Kurzemes guberņās pareizticīgajiem priesteriem tika uzlikts par pienākumu sarunās ar latviešiem baznīcas mācību skaidrot uz precīza valsts vispārējo likumu fona un turklāt vienmēr pašā sarunas sākumā bija jāpaziņo, ka ticības lietas nedrīkst jaukt ar

citām lietām [t. i., ar zemes jautājumu] un tie, kas pieņem pareizticību, zaudē iespēju prasīt no garīgās vadības rūpēšanos par kaut kādām viņu priekšrocībām. Tāpēc zemniekiem latviešiem un igauņiem ir jāstāsta, ka pareizticības pieņemšana *nevar* mainīt viņu attiecības ar muižniekiem, bet tikai ar luterāņu mācītājiem, atbrīvojot viņus no baznīcas kļaušām. Kā redzēsīm vēlāk, tas gan netika ievērots uzreiz – pārgājušajiem bieži vajadzēja izpildīt pazemojošas kļaušas arī *luterāņu baznīcas tīrumos* līdz īpašam cara rīkojumam šajā sakarā.

Apsolijuma raksts, ka ar pāriešanu pareizticībā netiek saistīts nekāds laicīgs labums (1845).

Atļauja “piebiedrot” netika izsniegta visiem priesteriem, bet tikai vikārā bīskapa skatījumā uzticamākajiem un pieredzējušākajiem – vispirms vajadzēja pārbaudīt kandidāta nolūka skaidrību, jāiestiprina viņš ticības likumos, jāsaņem apliecinājums, ka vēlēšanās pāriet pareizticībā ir no brīvas gribas, bez svešiem piemaisījumiem, un tikai pēc tam varēja uzsākt piebiedrošanu. Par liecinieku šādas liecības uzklaušīšanai priesteris pilsētā pieaicināja ierēdņi, bet ciematos valdes atbildīgo personu. Piebiedrojot pareizticībai, līdz ar svaidīšanu ar mirrēm jāapliek krustiņš pastāvīgai nēsāšanai.

Visi minētie noteikumi priesterim obligāti jāievēro pat tādā gadījumā, ja gribētāju ir daudz un starp tiem ir arī mazgadīgi bērni, kuri nav saņēmuši nekādu izglītību. Tūlīt pēc vecāku piebiedrošanas viņi uzreiz bez kavēšanās ir laižami pie Svētā vakarēdiena. Gadījumā, ja no citām vietām atnākušie izteica vēlēšanos ne vien par sevi, bet arī par citām personām, piebiedrot drīkstēja tikai viņus pašus, katru personiski, bet nekā citādi.

Savukārt priesteriem tika uzlikts par pienākumu, lai viņi gan savas pastāvīgās uzturēšanās vietā, gan pašos tālākajos izbraukumos visas kazuālijas [svētpakalpojumus] izpilda bez maksas un nekur neprasa līdzekļus sevis uzturēšanai. Vajadzības gadījumā viņiem tika atļauts noturēt aizlūgumus un kazuālijas arī svešās draudzēs, izņemot laulību noslēgšanu, jo tas bija atkarīgs no vietējām izziņām un varām.

Līdz ar dievkalpošanas nodibināšanu *latviešu un igauņu valodās*, tāpat kā parastajos dievkalpojumos baznīcslāvu valodā, nedrīkst liegt piedalīties katram, kas to vēlas, neatkarīgi no viņa ticības apliecības [t. i., konfesionālās piederības].

Nebija aizmirsts arī par bērnu izglītību – priesteriem nekavējoties vajadzēja sākt strādāt pie draudzes skolu atvēršanas, lai tikko piebiedroto bērniem “netiktu liegti Dieva likuma apgūšanas līdzekļi, kurus viņi jau tika lietojuši, būdami luterāņi”. Šajās skolās vajadzēja bez atlīdzības mācīt Dieva likumus, krievu, latviešu un igauņu valodu, lasīšanu un rakstīšanu, pirmos aritmētikas likumus un, pāri visam, baznīcas dziedāšanu. Šīs skolas drīkstēja apmeklēt jebkuras ticības bērni.

Marta beigās, kad pārdomām noliktais mēnesis bija pārgājis, pie savas sākotnējās apņemšanās palika kādi simts un viens “labas uzvedības cilvēks” [ar ģimenēm], bet saraksta augšgalā – Dāvids Balodis. Pilsētas policija gan šaubījās par dokumenta īstumu, tāpēc paturēja to pie sevis desmit dienas, domāja, ka tas sastādīts krievu

spiediena ietekmē. “Ko gan teiktu par mani, ja arī es būtu izrīkojies tikpat centīgi!” – 1845. gada martā dievojās bīskaps Filarets.

Rīgas policijmeistara klātbūtnē personiski tika izklausināts katrs kandidāts, tomēr formālu iemeslu lūgumam atteikt nebija. 1845. gada 6. aprīlī – Lieldienās – bīskaps Filarets sāka bijušo hernhūtiešu svaidīšanu ar mirrēm.

Tā tad Dāvids Balodis bija pirmais no pārgājējiem. Tomēr pareizticīgajā baznīcā viņa liktenis bija izlemts jau martā *pirms piebiedrošanas*. Par to liecina pret viņu ierosinātā krimināllieta. Iepazinusies ar ministrijas papīriem šai lietā, pareizticīgās baznīcas Sinode secināja: 1. Konsistorijas izvirzītā apsūdzība Balodim neatbilst īstenībai, jo, ja viena pareizticīgā baznīca impērijas robežās, balstoties uz Likuma 92. pantu, spēj pārliecināt cittygus tiktāl, ka viņi pieņem šo mācību un tādējādi pievieno sev cittygus, kuri to vēlas pēc savas iekšējās pārliecības un garīgā noskaņojuma, tad pārvilināšanas nevar būt un šis notikums drīzāk liecina par atkrišanu no luterisma, 2. ja Balodis tiešām, mēģinādams noskaņot luterāņus uz pareizticības pieņemšanu, būtu rīkojies kaut kādā ziņā neuzmanīgi vai būtu atļāvis šādus izgājienus, par kuriem tiek apsūdzēts, tad arī tādā gadījumā šie izgājieni, ņemot vērā apsūdzētā piederību [pareizticības] garīgajam resoram, balstoties precīzi uz Garīgo konsistoriju nolikuma 158. un 160. pantu, būtu jāizmeklē un jāizskata eparhijas pārraudzībā tīkmēr, kamēr šajos izgājienos netiek atrasti krimināli noziegumi, kas pakļaujas krimināltiesai, bet nekādā ziņā tie nav padoti policijas izmeklēšanai, turklāt vietēja luterāņu Konsistorija ne ar kādu vispārēju vai vietēju likumu nav pilnvarota izmeklēt lietas, kas attiecas uz pareizticīgo baznīcu un tās svētkalpotājiem. Tā tad Balodis bija pieskaitīts pareizticības “garīgajam resoram” un, ja viņa darbībā netika konstatēti kādi krimināli sodāmi noziegumi, viņš vietējiem likumiem vairs nebija pieejams. Maijā viņš pareizticīgo dievkalpojumu bija apguvis tik labi, ka sāka vadīt dziedāšanu klirosā.⁴

Viņa piebiedrošanās iekustināja lavīnu. Priesteris Jānis Līcis sajūsmināts rakstīja: “Dāvids Balodis izteica un apliecināja savu un savu brāļu stipro vēlēšanos un cieto apņemšanos piebiedroties pareizticīgajai draudzei, uz ko, saprotams, dabūja mūsu neaizmirstamā virsgana [bīskapa Filareta] svētību. Tādā ceļā Dāvids

⁴ Kliross – pareizticīgo baznīcā paaugstinājums ikonostasa priekšā, kur dievkalpojuma laikā atrodas dziedātāji un lasītājs.

Balodis piebiedrojās pareizticīgajai draudzei. Piebiedrojās! Dāvids Balodis piebiedrojās!

Vēsts par to zibens ātrumā izpauzās pa Vidzemi un Igauniju. Tā izlozēja apslēptākās vietas, mežus un purvus, kuri, kā rādījās, bija pavisam atšķirti no pasaules, un ielīda tādos dzīvokļos, kuros nekad nebija iespīdējuši saules stari.

Tās iespaids bija satricinošs. Visi citi rūpesti uz kādu laiku apklusā un ļaudis nebija nekādu citu runu, kā vien tikai par Dāvida Baloža piebiedrošanos jeb, kā latvieši teica, pārkristīšanos. Bez tam, tas ir vērā liekams, ka nevienam pat uz minūti neienāca prātā uzskatīt šo lietu par nejaušu un vienīgo parādību, proti, kā tādu lietu, kas attiecas personīgi uz Balodi vienu pašu, bet visi, it kā būtu sarunājuši savā starpā, uzreiz sajuta viņa vispārīgas kustības iesākumu un it kā kādu krīzi savā pašu liktenī. [...]

[Zemnieki laukos runāja:] Jā! Tiešām, Balodis ir piebiedrojies, arī krustu nēsā uz krūtīm, arī krustu met sev priekšā ne tā kā mēs, ar visu roku, bet trijiem kopā saliktiem pirkstiem un ne pēc mūsu ieraduma, bet sākumā liek saliktos pirkstus uz labo plecu un tad uz kreiso; arī svētbilde ir viņam istabā un tai priekšā deg eļļas lampiņa. Daudzi gāja ar Dāvidu Balodi sv. Aleksija baznīcā un, no turienes pārnākuši, piebiedrojās. No visiem dzirdēja vienu un to pašu uz ceļiem, no krodziniekiem, no ceļavīriem, no savējiem un svešiem, ka Dāvids Balodis tiešām piebiedrojies pareizticībai, ka arī visi tagad varot piebiedroties un tomēr tīšām brauca uz Rīgu dabūt to zināt no paša Baloža.”

Un, kad piebiedrošanās uzņēma arvien lielākus apgriezienus, tad pēkšņi likās, ka tas ir vienīgais loģiskais risinājums. Kāds, pietiekoši zināms un ar autoritāti, bija spēris pirmo soli, viņam sekoja vēl kādi, tad jau vairāki – un pārējie sekoja pārliecībā, ka tam tā jābūt. “Lieta, raug’, kāda: latviešu jau sen nojauta, ka viņi visnotaļ piebiedrosies pareizticībai, bet nekad negaidīja, ka tas varētu notikt tiešām, šai brīdī, tik drīz – un, pats svarīgākais, bez kādiem šķēršļiem! Bebru muižas slaktiņš vēl visiem bija dzīvā atmiņā. Un pēc tam vēl ļaudis piebiedrojās, bet it kā neuzticējās sev, vai tiešām viņi piebiedrojušies, vai viņi nesapņo? Viņi atjēdzās tikai tad, kad iesāka viņus slodzīt cietumā un pērt visur, pilsētās un muižās. Kas ja reiz tika sodīts, tas jau pats savās acīs palika par īstenu pareizticīgo.”

Slava par novadnieka izšķirošo lēmumu aizsniedza arī Madlienu, tur noskaidrojās vēl viens Baloža pāriešanas cēlonis – tas bija tīri personiskas dabas: “Tiem, kas neticēja baumām par Balodi,

piederēja arī viņa vajātājs, viņa bijušais mācītājs [Štolls]. Viņš pie baznīcas sastapa uz Rīgu braucam savas draudzes locekli, Dāvida Baloža radnieku Mārtiņu Zeltiņu, un stingri piekodināja pavaicāt pašam D. Balodim: vai tiešām viņš piebiedrojies un kas viņu uz to pamudinājis? Mārtiņš Zeltiņš izpildīja savu uzdevumu un dabūja no D. Baloža sekojošu atbildi atstāstīšanai mācītājam: “Saki Madaliņas mācītājam tā: Madaliņas mācītājs N. Sāka mani dzīt pareizticībā un mācītājs Treijs pabeidza.” – Tie ir paša D. Baloža vārdi. M. Zeltiņš tos atstāstīja mācītājam, kurš, tos klusēdams noklausījies, lēniem soļiem apgriezās un apgūlās uz dīvēna. Apgūlās un no jauna iesāka vajāt: jau ne ernuterus, bet pareizticīgos.”

Sv. Aleksija baznīcu Rīgā, uz kuriem tagad devās latvieši, Jānis Līcis gleznojis ar patosu – tā kļuva par latviešu iekļaušanās simbolu Krievijas valdnieku un pareizticīgās baznīcas svēto saimē, kas bija augstākā vara Vidzemē.

Piebiedrošanās notika zem paša pareizticības aizstāvja bīskapa Filareta rokas sv. Aleksija baznīcā. Tā stāvēja pie paša virsgana nama, kas tagad ar to pavisam savienots. Še pareizticību pieņēma tūkstoši latviešu un igauņu – šajā krievu virsaišu dusas vietā, uz Krievzemes karavīru kņaza Nikitas Vasiljeviča Repņina, kņaza Repņina, Vasilija Avramoviča Lopuhina, kņaza Dolgorukija pīšļiem. Šīs baznīca paliek dārgā piemiņā man un maniem brāļiem! Svētais Dieva vīrs Aleksej! Tu redzēji daudz asaru, daudz manis paša asaru!” Pašam Līcim, kā par to var pārliecināties no viņa dzīvesstāsta “Indriķa Straumītes piezīmēs”, bija daudz iemeslu tā sacīt.

1845. gada maijā, uzzinājuši par jauno piebiedrošanās likumu un par Baloža lēmumu, gribētāji pieauga tādos apmēros, ka bīskaps Filarets deva atļauju uzņemt zemniekus vēl vairākiem priesteriem: Rīgā tie bija pr. Dmitrijs Vereščagins sv. Nevas Aleksandra baznīcā, pr. Vasilijs Beļajevs Rīgas Dievmātes pasludināšanas baznīcā un pr. Sergijs Svetlovs. Vereščagins viens pats no 1845. gada septembra līdz oktobrim uzņēma pareizticībā tūkstoti zemnieku.

Nemparastā rindā no
Časē nēpār 6. pagatūmā sava
1845. gada
apūcēguma
Dabūt, un
u Franču
no

Limo jank mudē un pūcēguma		Nemparastā rindā		Uzdeva pagatūmā ar un nēpūcēgā mētruma.		Dabūt, un u Franču pagatūmā mētruma.	
Apūcēguma	Mudē	Apūcēguma	Mudē	Apūcēguma	Mudē	Apūcēguma	Mudē
	2		21.	Eucaboma.			
	3.		21.	Angpū.			
	4.		21.	Nemfē.			

1845. gada
apūcēguma
Dabūt, un
u Franču
no

Pirmo pareizcībā pārgājušo reģistrs (1845).

Bīskaps centās ievērot latviešu vajadzības. Kad oberprokurors N. Protasovs ieteica nosūtīt uz Ventpili pr. Junakovski dievkalpojumu noturēšanai latviski, viņš iebilda, ka Junakovskis Ventpilij “neder, nezina latviešu valodu... nav uzticams latviešu

lietai," t. i., latviešu pievienošanai pareizticībai. Tāpēc par piemērotāku kandidātu viņš šai vietai uzskatīja pr. Pavlovski, un N. Protasovs tam piekrita. Vietējās tautas "attieksme pret priesteri īstenībā ir tāda: kas labi pazīst tautas dvēseli un tās garīgās vajadzību iemantot tik daudz kristīgas mīlestības un prāta, lai saskatītu dvēseles līdzdalību katrā, - tas arī tautai ir labs priesteris, tādu tauta ciena un mīl." Un, lai baznīcai būtu dialogs ar tautu, ir jācieta tās valoda.

Sv. Aleksija baznīca mūsdienās (tag. Sv. Marijas Magdalēnas katoļu baznīca).

Tālāk Jānis Līcis zināja stāstīt, ka "latvieši un igauņi no visām malām lieliem bariem sāka plūst uz Rīgu pieņemt jauno ticību, pareizo ticību – rāmi, mierīgi, klusi, ar vislielāko dievbijību, neaiztikdami nevienu pašu ne mājās, ne ceļā, nevienu pašu neaizskardami ne ar vārdiem, ne darbiem, ne muižnieku, ne mācītāju, ne kādu citu." Patiešām, svēta gaita! Šajos pareizticībā pāriešanas tēlojumos Līča stils iegūst episka vēstījuma intonāciju – un nav nejaušība, jo līdz pirmajiem latviešu dziedāšanas svētkiem, ar ko parasti tiek datēta nacionālā atmoda [1873], bija vēl jāgaida gandrīz trīsdesmit gadus. Viņa tēlojumā pāriešana pareizticībā apvieno sevī gan zemnieku cīņu par zemi,

gan garīgos meklējumus, sevišķi hernhūtes kustības norieta posmā. Faktiski viņš latviešu nacionālajā vēsturē iedibināja jaunu naratīvu, kas gan vēlāk dažādu apstākļu ietekmē ir ticis atstumts malā un pavisam aizmirsts.

Šis jaunais naratīvs sakņojās, pirmkārt, hernhūtes kustības norieta apzināšanā, par ko rakstīja pats Jānis Līcis, bet neatkarīgi no pareizticības ienākšanas Kaudzītes Matīss un citi. Proti, deviņpadsmitā gadsimta vidū arvien skaidrāk bija saskatāms kustības iekšējā spēka izsīkumus, tai pārvēršoties par noslēgtu, sektantisku kopienu, par kuras piederību nereti kaunējās arī paši tās locekļi. Jānis Līcis vairākkārt savās atmiņās raksta, ka viens no tāda procesa cēloņiem bija garīgo centienu dziļums un nopietnība, ko hernhūte ar savu sentimentu vairs nespēja apmierināt un piepildīt. Tas veicināja garīgi motivētu cilvēku pāriešanu pareizticībā, kas ir augstāk organizēta, ar vēsturē daudz izkoptāku garīgās dzīves kārtību. Cita starpā der atzīmēt, ka šāds uzskats – protestantisms gan var parādīt ceļu uz Dievu, tas der kā “durvis”, bet *aizvest* līdz patiesai Dieva atzišanai spēj tikai senā pareizticība – ir dzīvs arī šodien. Tomēr šis teoloģiskais arguments grūti pierādāms ar faktiem, jo pāriešana pareizticībā lielākoties notika pagastos, kuros hernhūtes nebija vai arī tā bija vāji attīstīta [G. Straube]. Vēl vairāk: Vidzemes laicīgā vara šajā situācijā sāka ar cerībām skatīties brāļu draudžu virzienā. Landrāts R. fon Samsons 1845. gada 12. novembrī slepenā vēstulē I. Seņavinam norādīja, ka tieši brāļu draudze varētu “ļoti labi pakalpot”, t. i., palīdzēt noturēt zemniekus luteriskās baznīcas aprūpē. Iespējams, ka tieši uz to attiecas priestera Jāņa Līča secinājums, ka vāciešiem esot izdevies sarīdīt latviešus, iedzīt ķīli starp pareizticīgajiem latviešiem un luterāņiem, veicinot hernhūtes atlabšanu no krīzes.

Otrs cēlonis šāda naratīva tapšanai, protams, ir slavofilisma iespaids uz notikumu novērtējumu. Šādā kontekstā par latviešiem luterticība un pareizticībā rakstījuši vairāki, ne tikai Jurijs Samarins. Viņa laikabiedrs Ivans Aksakovs [tas pats, kurš vēlāk pirmais nodrukāja Jāņa Līča atmiņas] pretstatīja “Pēterburgu” un “Maskavu”, ar pirmo apzīmēdams visu pareizticīgajai Krievijai kaitīgo rietumnieciskumu: “Ārpus tautas un tautiskuma mūs neglābs nekādas, pat pašas labākās vācu raudzes sistēmas, nekādi beļģu roku darba štuceri un angļu izgudrotie lielgabali, nekādi franču imperatora rīcības padomi, paraugi un piemēri – nekādas diplomātiskās savienības: mums pašiem jābūt ar sevi savienībā un šī savienība mums būs iespējama tikai tad, kad mēs pilnīgi būsīm atteikušies no Pēterburgas [rietumnieciskuma] maldiem.” Abu Krievijas galvaspilsētu pretstatīšana, protams, bija domāta kā liels vispārinājums Krievijas un viņas malieņu tālākajai attīstībai.

Rietumnieciskums, lūk, kropļo *tautas iekšējās vienības apziņu ar savu zemi un ticību*. Šādā kontekstā pāriešana pareizticībā Vidzemē nebija vērtējama tikai “sliktas” ticības nomaiņa ar “labāku”. Ticība – tas ir dzīvesveids, sakņots savā zemē un savā tautā, tā ir pietveršanās dzīvdarošajiem tautas spēka avotiem. Dziļi krievu tautas dziļēs sakņotās kopienas raksturs tika tēlots kā gara izlaušanās brīvībā no svešas varas uzliktajiem individuālisma un savrupināšanās žņaugiem. Kaut kā nelīmējās kopā “tautas kopdzīve” [kā slavofiliem] ar personības izlaušanos un iniciatīvu [kā Rietumos].

Latvijā šim naratīvam nebija lemts ilgs mūžs. Tautiski orientētās un visumā uz Rietumiem tēmētās latviešu nacionālās atmodas laikā to aizmirsā, jo 1870-o gadu otrajā pusē Krievija Vidzemē uzsāka intensīvu rusifikāciju. Pareizticīgās baznīcas darbību, dabiski, sāka arvien biežāk vērtēt kā naivo latviešu piemulķošanu, uzsverot nacionālās atmodas “kultūras” un, protams, ekonomiskos apstākļus, garīgo ignorējot. Tā pareizticība ar savu Vispasaules baznīcas būtību un sūtību nogrima politikās cīņas jūrā. Un tie, kas to gremdēja, bija paši rusifikācijas politikas īstenotāji.

Šim priesteram Jāņam Līča iedibinātajam naratīvam pieder tēze, ka latvieši paši *izdarīja savu izvēli*. Iepriekš viņu vēsturē nekas tāds nebija noticis, visu noteica kungi un, “kādā ticībā kungs, tādā mēs”. Būtiski arī, ka pārgājušie vairs neaicināja zemes jautājumu risināt kaut kur svešumā, meklēt Leiputriju pie Melnās jūras. Vācieši nebija baidījušies velti – lēmums piebiedroties mainīja spēku samēru tepat uz vietas laukos, tas notika pēc pašu latviešu apzināta lēmuma un viņi bija gatavi par to maksāt ar pazemojumiem, jā, ar asinīm.

Garīgi spriežot, latvieši tajā vēl laikā nevarēja zināt, kas pareizticība ir – viņi neprata krievu valodu un, ja arī prastu, dievkalpojumu laukos nebija, turklāt izglītojošas literatūras latviešu valodā par pareizticības jautājumiem praktiski nebija, ja neskaita divas minētās mazās grāmatiņas. Tiem, kas ar pareizticības saturu bija pazīstami, Latgales pierobežā, tā likās savdabīga reliģiskās dzīves folklorā – dažādu cerību maisījums ar citas konfesijas elementiem. Lūk, pareizticība esot “stiprāka”, jo tai ir svētais ūdens, svētā eļļa, svečītes un svētbildes, visādi brīnumi. Vidzemnieki no tuvākās apkārtnes mēdza braukt uz Jākobštati, kur atradās slavenā brīnumdarītāja Dievmātes ikona. Gudrākie – bet tādu šais jautājumos bija maz – bija dzirdējusi, ka tā īstenībā neesot krievu ticība, bet paši krievi to savulaik pārņēmuši no grieķiem, ko vācieši aizlieguši. Par pareizticības mācību, kā cilvēkam iegūt dvēseles

glābšanu, zināšanu nebija, labākajā gadījumā viss apstājās pie dievkalpojuma kārtības un ārējiem līdzekļiem, kā svētais ūdens un brīnumdarošās ikonas.

Bet jautāsim, ko gan cilvēks tajos laikos un apstākļos gaidīja no baznīcas? No reliģijas? Taču ne to pašu, ko šodienas cilvēks, atbrīvots no ekonomiskiem žņaugiem baznīcas ietērpā? Cars, muiža – šī opozīcija liek domāt, ka baznīca lielākoties bija valdošās ideoloģijas forma. Dievkalpojuma salīdzinājums trauku, kurā ir dārgs saturs, zemniekiem būtu derējusi, ja vien viņi zinātu, ka kristīgās pazemības mācība savā dziļākajā būtībā nav “suniska” [kā to, runādams par vācisko baznīcu, nodēvēja Matīss Kaudzīte]. Un tad nu palika tas, kas vienīgais varēja būt – zemnieki pārgāja citā ticībā tāpēc, ka gribēja pie cita kunga. Tā bija šīs kustības tragēdija. Ar skumju ironiju var teikt, ka vācu kungi sita zemniekam pareizticību vienu vaigu un latvietis viņam pagrieza otru, lai sit arī pareizticība to. Bet tad jau kārtīgu pļauku iesita krievs. Tāda, lūk, pazemība” [Jeb pazemojuma] mācībstunda. Un, kā redzēsīm vēlāk, tā bija arī paša Dāvida Baloža likteņa drāma – jo kungi, kā bijuši, tādi palika, kustības iznākums līdzīgi milzīgam vilnim drīz gāzās pāri viņam pašam.

Bija vairāki iemesli, kāpēc latvieši toreiz sāka skatīties uz līdzās esošajiem krieviem, it kā pirmo reizi viņus redzēdami – dzīvs brīnums, būtu gribējuši to pateikt, bet valodā nebija vārdu. Atdoties – lūk, šīs kustības atslēga vārds! Tas aizstāja visus citus, ar ko izteikt sajūsmu, ilgu piepildīšanos, triumfu. Ar visu miesu un dvēseli viņi steidzās pārkristīties, lai tikai *būtu tur*, un visa šī pāriešana tāda pārreģistrēšanās *zem citiem kungiem* vien bija. Jānis Lācis atcerējās, cik latviešiem svarīga likās tieši *pierakstīšanās* – bet kam, uz ko, par ko, gan jau vēlāk sapratīs. Kad iestājās pirmais pareizticībā pārgājušo apmulsums, tad izrādījās, ka nepilnīgās zināšanas daudzus ir pievīlušas. Proti, pareizticība viņus sāka novērst no Bībeles lasīšanas un skaidrošanas, kas tik nozīmīgi bija vairojusi latviešu pašapziņu un spriestspēju iepriekšējos gadus desmitos, mācīja respektēt iepriekš nepazītas lietas – ikonas, gavēņus, daudzus svētos utt. Bet galvenais – jaunie kungi nemaz nebija labāki par vecajiem.

.....

1845. gada 30. septembrī, baidoties no laucinieku pārmērīgās drūzmēšanās Rīgā, guberņas iestādes izdeva rīkojumu, ka tiem, kas grib pāriet pareizticībā, nav jābrauc uz Rīgu, bet ir jāgriežas savā

tuvākajā baznīcā. Tāpēc rudenī Rīgā braucēju skaits samazinājās, toties uzblīda draudzes laukos. Pēc pareizticīgās baznīcas Sinodes ziņām 1843. gadā Vidzemē un Kurzemē bija 17 pareizticīgo draudžu ar 15 583 locekļiem, bet 1845. gadā no marta līdz decembrim pareizticībai tika piebiedroti vēl 11 963 zemnieki [4109 latvieši un 7854 igauņi], bet kopā 1845. gadā pareizticībā pārgāja 14 088 zemnieki [4569 latvieši un 9519 igauņi] [pēc prof. A. Gavriļina datiem].

Latviešu dievkalpojumiem Rīgā tika ierādīta Dievmātes Patvēruma baznīca Pēterburgas forštatē [tag. Pokrova kapos Mēness ielā]. Tās pārzinis bija pr. Jēkabs Mihailovs [1803 – 1859].

Jēkabs Mihailovs bija agrākais Vecpiebalgas grāfa Šeremetjeva dzimtcilvēks, kuru kungs atlaidis brīvībā. Droši vien šī atlaišana bija saistīta ar nākotni pareizticīgo baznīcā, jo 1843. gadā Jēkabs Mihailovs sāka strādāt pie latviešu valodā izdodamo tekstu tulkošanas, bet 1845. gadā viņš pabeidza mācības Pleskavas Garīgajā seminārā un 21. aprīlī [citos avotos 29. aprīlī] tika iesvētīts par diakonu, nākošajā dienā par priesteri. Zīmīgi – pirmo dievkalpojumu priestera kārtā svaidītais Jēkabs Mihailovs noturēja latviešu valodā, tas bija tai pašā dienā, 21. aprīlī. Par pirmās pareizticīgo latviešu draudzes diakonu tika norīkots Pjotrs Popovs, bet par lasītājiem Vasilijs Almazovs un Dāvids Balodis.

Pirmo dievkalpojumu latviski kā ārēji klusu un necilu, toties tā dalībniekiem īpašu aprakstījis notikuma liecinieks Vasilijs Ščukins: “Klusu un netālu noskan maziņā zvana skaņas. Nemirdz bagātās rizas un lieliski spožās ugunis no nelielās koka baznīciņas Rīgas nomalē. Bet viens pūlis pēc otra dodas pie viņas no visām pilsētas malām. Jauni, veci, pareizticīgi, luterāņi, krievi, latvieši un vācieši – visi steidzas iekļūt dievnamā. Bet šis dievnamš neieņem sevī i desmito tiesu no visiem sanākušajiem. Liels ļaužu bars ieslēdz to no visām pusēm. Visu ārā stāvošo uzmanība un skati tiek vērsti uz logiem un atvērtām dievnama durvīm.

Kas tad visus velk turp? Kāpēc tik daudz tiek piegriezta vērība līdz šim nezināmam altārim? – Uz šī altāra šai mazajā dievnamā pirmo reizi notiek dievkalpojums latviešu valodā.

Krievu ļaudis dzird šē vecās radnieciskās meldijas un lūgšanas,, kas savienotas ar jauniem vārdiem un izteicieniem. Latvieši savā mātes valodā un skaņās uzņem jaunas, daudz jaunu jūtu saturošas lūgšanas.

Dievmātes patvēruma baznīca 19. gadsimta sākumā (J. Broces zīmējums).

Priekš luterāņiem notiek ziņkārīgi svētki. Jaunpievienotie bauda to, pēc kā sen tiecās viņu izsalkušas dvēseles. Svētsvinīgi un saprotami noskan pirmā pareizticīgo latviešu priestera Jēkaba Mihailova izsaučieni. Dievbijīgi un sirdi aizgrābjot atskan pirmā pareizticīgās baznīcas kalpa [no pašiem latviešiem], slavenā Dāvida Baloža lasīšana... Un, lūk, šis Dāvids Balodis stāv uz pareizticīgo baznīcas klirosa. Spēcīgi un iedziļinoši atskan viņa balss, sasniegdama pēc garīgās maizes izslāpušo ļaužu sirds domas " Protams, ka stāstījums ir piepacelti svinīgs, sacerēts atbilstoši notikuma jēgai pretrunīgajā, vāciskajā Vidzemē.

Taisnības labad jāatzīst, ka tikko pareizticībā pārgājušo hernhūtiešu dievkalpojumi konfesionālo tradīciju ziņā nebija tīri – kā jau teikts, ar bīskapa Filareta atļauju dievkalpojumi tika papildināti ar hernhūtiešu saiešanas elementiem. Piemēram, 1845. gada novembrī pulkvedis K. Opočiņins ziņoja kara ministram A. Čerņiņevam, ka viņš ir iegriezies Rīgas Dievmātes patvēruma baznīcā, kas nodota

dievkalpošanai latviešu valodā, un, tā kā lielākā daļa draudzes locekļu esot bijušie hernhūtieši, tad bīskaps Filarets, “lai šos ļaudis pēkšņi neatrautu no viņu paradumiem un tradīcijām, atļāvis Svētā Vakarīņa laikā lasīt pamācības no hernhūtiešu sprediķiem, bet pēc liturģijas beigām dziedāt dziesmas no hernhūtiešu lūgšanu grāmatām. Šos sprediķus lasīja bijušais hernhūtiešu sacītājs Balodis parastā civilā apģērbā.”

Tagad dievkalpojumi latviešu valodā notika vairākās vietās – Rīgā, Limbažos, Valmierā, Koknesē, Nītaurē, Ļaudonā, Bērzaunē, Grāvendālē, Rūjienā, Ikšķilē un Siguldā.

Luterāņu centieni saglabāt, ko iespējams, bija visai haotiski – protams, sākās aktīva aģitēšana pret pareizticību un tās sludinātājiem, parastais paņēmiens, kā ietekmēt svārstīgos. Dāvids Balodis un viņa tālaika tuvākais līdzgaitnieks atvaļinātais zaldāts Kārlis Ernsts tika nosaukti par zemnieku kūdītājiem pret likumu – ērts un plaši pazīstams paņēmiens, lai saglabātu ierasto stāvokli. Viņi, lūk, staigājot pa pilsētu, pierunājot pāriet pareizticībā. Tas tā noteikti bija – turpinājās strīds ar sv. Jāņa baznīcas mācītāju Treiju, turklāt pareizticīgās baznīcas aizliegumu garīdzniekiem sprediķot viņš, protams, neievēroja, šai ziņā palika hernhūtiešiem līdz mūža galam. Un kā gan viņš, no pārgājējiem pirmais, būtu varējis klusēt? Melsa, ka aģitēšana notiekot tā: zemniekam noliekot priekšā putras bļodu vienā pusē un rīkstes otrā, un tad liekot izvēlēties, ko viņš grib. Tā folklorizējās mīts par “maizi pret ticību”.

Aktivizējās vēl kāds nozīmīgs naratīvs – parādīt, ka pareizticība ir nodevība pret “īsto latviešu ticību”. Pirmais to laida apgrozībā Jāņa baznīcas mācītājs Treijs savā avīzē, tagad tēze, ka pārgājējs, lūk, ir “nodevis savu senču ticību”, skanēja arvien biežāk, to pieminēja stāstnieks Juris Neikens, pret pareizticīgo dievkalpojuma latviskošanu uzstājās bijušais ģenerālgubernators Pālens. Tas, protams, ir vairāk socioloģiskas izpētes jautājums, kam ar teoloģiju sakara maz. Patiešām, kopš luterisma *piešķiršanas* latviešu tautai bija pagājuši vairāki gadsimti, pakāpeniski tapusi sava konfesionālā literatūra [Bībele, Dziesmu grāmatas, Katķismi utt.], izveidojušās kaut kādas tradīcijas – bija izveidojies kultūrā nostiprinājies pieradums. Pāriešana pareizticībā bija labi pazīstamā kultūras koda nomaiņas precedents, uz ko norādīja arī oponenti. Sākās runas par to, ka luterisms – tā ir “latviešu ticība”: “Tik ilgi ir kopā būts, ka taču ir jāsarod”. Piemēram, valmierietis Jānis Ruģēns savā 1843. gadā sarakstītajā apcerē “Ar acīm skatīts ceļš uz Vidzemes debesīm”

pamāja uz krievu baznīcas draudiem. Iemīļotais dzejnieks pacēla acis uz debesīm: “Ir vēl šodien Vidzemē Lutera ticība, kaut gan tumši pērkona padebeši no rīta puses to apdraud. ” Rīta puse – tie, protams, bija austrumi, Krievija.

Vispareizāk šīs pretrunas skaidrot ar vairāku idejisko strāvojumu paralēlo esamību tā laika “latviešu lietā”. Vācu klātbūtne, bez šaubām, bija pamatīgi ietekmējusi šejienes latviešu dzīvi, tā ka vāciskā elementa ietekme uz latviešu mentalitāti iekrita acīs pat Jurijam Samarinam – viņš to vērtēja negatīvi. Pareizticība bija jauna, iepriekš nepazīta alternatīva. Laikā, kad latvieši savu pašnoteikšanos vēl mīcīja kā dubļainus mālus, blakus bija divi, kas piedāvāja to izdarīt viņu vietā, vācieši un krievi, uzskatot, ka latviešiem nepieciešams iekļauties viņu tradīcijās. Latvieši kā kultūrtauta nav spējīga pastāvēt, jo tā izglītība, ko viņi apgūst, visa ir vācu valodā, teica vieni. To pašu, tikai baznīcas sakarā, rakstīja slavofils Samarins, vērsot lasītāju uzmanību uz to, cik abstraktais luterisms ir dziļi izsausējis latvieša raksturu, šo “sastingušo mūmiju”. Tā vien šķiet, ka pareizticības Samarins piedāvā iekļaušanos krievu pareizticībā, ir arī atgriešanās pie veselīgas kopienas sadzīves. Zeme, tauta un ticība – tas ir viens nedalāms vesels. Latviešu dzīve viensētās atbilst protestantisma individuālismam, atsvešinātībai un neauglīgai opozīcijai. Tā vien gribas teikt, ka gan tautas, gan kopienas un personas statuss nav nosakāms pats ar sevi, tas ir dziļi integrēts sabiedriskās kopdzīves, tajā skaitā ekonomiskās un sociālās, modelī. Tiklīdz izpratni par personību izgriez ārā un cenšas pārstādīt citā vidē – kā Rietumu individuālismu utt. – tas vairs nav dzīvotspējīgs [tas pats attiecas uz slavofilu ieteikto lauku kopienas kopdzīves modeli priekš rietumnieciskās Vidzemes – tas bija neauglīgs priekšlikums].

Spriežot teoloģiski, pareizticīgie latvieši savus senčus nemaz nevarēja nodot. Baznīca ir kas vairāk par kultūras un tradīcijas daļu, un tie, kas latviešiem pārmeta senču nodevību, pie tā arī palika. Tomēr tā ir kas vairāk - Vispasaules baznīca, svēto sadraudze, kas aptver ne tikai dzīvi uz zemes, bet arī to dzīvību, kurā ieiet ticīgo dvēseles pēc nāves. Tieši šajā visaptvertībā slēpjas dziļa luterisma un pareizticības atšķirība, jo, neatzīstot lūgšanu par mūžībā aizsuktajiem, luterāņu draudze no viņiem novēršas, uzsverot tikumu līdz aiziešanai mūžībā, jo tālākais paliek Dieva rokās. Pareizticība ieceļ svētos Vispasaules baznīcā, svēto sadraudzē, kas no tās puses ir nomodā par šo. Varbūt mūsu kontekstā nevajadzētu šīs atšķirības pārspilēt, bet šī garīgā saite ar mūžībā aizsuktajiem nav

mazāk svarīga kā latviešiem svētā un mīļā tuvinieku kapu apkopšana. Dāvids Balodis līdz ar saviem simts piebiedrotajiem bija pirmie savas tautas priekšstāvji Vispasaules baznīcā – vianalga, vai viņi to tā saprata, vai nē.

KATRAM ROKĀ IESPRAUSTA SVECE

Lai latvieti uzņemtu pareizticībā, pēc lūguma iesniegšanas tika doti seši mēneši, ko lēmumu apdomāt. Tikmēr pareizticīgo priesteris ievāca ziņas par prasītāju no vietējās varas iestādēm. Seši mēneši, pusgads – tas bija nepamatoti ilgi laiks, jo citur Krievijā saskaņā ar pareizticīgo baznīcas noteikumiem pat nekristītajiem pagāniem pārdomām tika dotas sešas nedēļas. Jurijs Samarins atkal bija sašutis – kur nu paliek iespēja kandidātam brīvi izvēlēties??? Bez šaubām, pusgada laika domas varēja mainīties un šajā laikā taču ar kandidātiem neviens priesteris nestrādāja.

Toties pēc tam, kad 1845. gada 14. jūnijā ar iekšlietu ministra I. Perovska rīkojumu tika atcelta prasība migrējošajiem zemniekiem izņemt pases, pāriešanas kustība pārauga nekontrolējamā lavīnā. Laukos faktiski iestājās paralīze. Vasaras beigās, lai zemes darbi neapstātos pavisam, ģenerālgubernators izdeva rīkojumu, ka tiem, kas grib pāriet pareizticībā, ir nepieciešams uzrādīt muižas valdes atvaļināšanas zīmi. Ja izdevās notvert kādus, kas atļauju nebija izņēmuši, sekoja nežēlīgs pēriens, tāpēc pāriešana praktiski tika bargi samaksāta ar ciešanām un pazemojumiem. “Luterāņu mācītāji, muižniecības pārstāvji tiesās, muižniecības deputāti biedēja latviešus, kuri izteica vēlēšanos mainīt ticību, ar vārdiem, draudiem, un tādos gadījumos draudiem bez kavēšanās sekoja solījuma izpilde: rīkstes, važas, galvu skūšana, izdzišana no mājām. Taustāmais neizdevīgums no pievienošanās [pareizticīgo] baznīcai bija pārāk labi izjūtams un tas kalpoja par taustāmu pastiprinājumu luterāņu sprediķiem, kuros ticība, kas impērijā skaitījās galvenā, tika saukta par *velna uzbrukumu*. Ko bija darīt pret tādu propagandu un ar ko līdzsvarot cīņu? Šis līdzeklis bija pareizticība rokai: cerības un sapņi, kas klaiņoja pareizticība zemnieku galvām,” rakstīja J. Samarins. 1845. gada 20. jūnijā bīskaps Filarets Sinodei rakstīja savus novērojumus: “Daudz cieš tagad nabaga [latviešu] zemnieki. Bet arī cilvēku ciešanām ir beigas,” 27. novembrī: “Drīz nepietiks cietumos vietas. Paši izmeklēšanas tiesneši izsakās, ka lietas, par kurām sloga cietumos, irniecīgas, un tomēr viņi tikai ar to ir nodarbināti, ka ķer šos vientiesīgos kā lauku medījumu. Pareizticīgiem zem vācu varas

neklājas labāk, kā pirmiem kristīgiem zem stiprās pagānu varas,” 14. decembrī: “Jāapbrīno šo mocekļu izturība. Bet vai ilgi pietiks viņiem pacietības?! Tagad tie iet kā avis uz kaušanu, mierīgi – uz vācu tiesām. Kad būs beigas šai asins izliešanai?” 15. decembrī: “Nav līdzekļu, kas netiktu izlietoti, lai tikai apturētu un iznīcinātu kustību pareizticībā.”

Šajās represijās gāja bojā arī priestera Jāņa Līča tēvs, kurš bija pazīstams kā pareizticības piekritējs – un viņš, protams, nebija vienīgais cietējs. Lūk, Līča traģiskais stāsts.

“Manam tēvam Rīgā jau iepriekš bija paziņots, ka viņam jābūt ļoti uzmanīgam un piesardzīgam pat vārdos un ka pret viņu nodomāts kaut kas nelabs. Bet gudriem arī slazdi tiek viltīgāk taisīti. Tā notika arī ar manu tēvu. Mācītājs, muižnieks, muižkungs, tiesas vīri un viņu spiegi galu galā izrādījās viltībā gudrāki par manu tēvu. Tika paziņots, ka jātaisās braukt uz Rīgu pēc kroņa miltiem. Tiesas vīrs pats atnāca uz mūsu sētu un pavēlēja, ka manam tēvam bez ierunām pašam jābrauc ar tiesas vīriem un citiem pārējiem norīkotajiem pilnvarniekiem. Mēs visi nojautām nelaimes tuvošanos. Mūs darīja ļoti nemierīgus, pirmkārt, tas apstāklis, ka šoreiz tiesas vīrs neienāca pat istabā, bet deva pavēli sētā, pieaicinājis pie sevis manu tēvu; otrkārt, mums pareģoja ļaunu uzstājīgais pieprasījums un daudzkārtēja atkārtošana, lai uz Rīgu negrozāmi braucot tēvs viens pats, bez tam vēl tika piemetināts, ka viņam tiek uzdots kopā ar muižkungu un tiesas vīriem uzvilkt kantorī krustus*, ka mūsu pagasts izņēmis tiešām tik un tik daudz miltu, ne vairāk, ne mazāk. Tiesas vīrs pat piedraudēja, ja mans tēvs pats nebraukšot, tad muižnieks viņu bargi sodīšot par nepaklausību. Viss tas mūs stipri biedēja un dziļi skumdināja.

Tiesas vīri un muižkungs visu ceļu apgājās ar manu tēvu ļoti laipni. Visi kopā laimīgi nonāca Rīgā. Otrā rītā iedzēra bodē degvīnu un visi kopā gāja, kā tiesas vīri un muižkungs teica, uz kantori nodot muižas dokumentu un uzzināt, no kurienes milti dabūjami. Bet nodevēji neaizveda vis viņu uz kantori, bet pieveda pie bruģa tiesas sētas trepēm. Tikko iegāja tiesas namā, priekšnieks saņēma papīru, izlasīja un pavaicāja, kurš no viņiem N. N. Norādīja uz manu tēvu. Viņu tūlīt iekala ķēdēs un stiprā apsardzībā aizveda uz pilsētas cietumu. Kā jau sacīju, viņš izbrauca no mājas, nojauzdams un paredzēdams nelaimi,

* Tas ir, apliecināt, ka milti saņemti, rakstīt neprasmes dēļ uzvelkot trīs krustus. *I. Straumītes piezīme.*

bet tikai te, kad ieraudzīja pazīstamo sarkano cepures loku, sargus ar plintēm, dzeltenās vicmundiera pogas, viņš saprata, ka ir ievilkts lamatās un tiks pazudināts, tomēr viņš pavaicāja tiesnesim: “Par ko mani slēdz dzelžos? Man nav zināms, man nav pasludināts mans noziegums.” Bet tiesnesis viņam nedeva nekādu atbildi. Viņa ceļabiedri arī klusēja, bet tikai pārvērtās vaigā; agrākā labvēlība un viltīgie smaidi nozuda no viņu sejām. Tādā ceļā mans tēvs miltu vietā dabūja cietumu un mokas.

Tiesa gan, arī nodevēji ilgi nepriecājās, viņus piemeklēja neapskaužams liktenis. Muižkungu drīz padzina no muižas, pēcāk viņš blandījās pa Rīgu, mājoja krogos, naktīs gulēja uz trotuāriem. Vecākais tiesas vīrs pavisam ieslīka dzeršanā un savu grēcīgo mūžu beidza ceļa grāvī, otrs tiesas vīrs jaunā muižas īpašnieka laikā tika izdzīts no mājas un tagad blandās pa pagastu un krogiem, arī tāpat ieslīcis dzeršanā un laikam taisās ņemt tādu pašu galu, kā viņa biedrs. Pierunātais viltus liecinieks vazājas pa kaimiņu muižām un visiem ir pazīstams kā nederīgs strādnieks.

Mūsu zirgu ar vezumu atdzina uz mājām tikko dzīvu. Ceļā neviens netika viņu barojis, bet vezums bija piekrauts gandrīz divkārtīgi un bez tam uz tā uzsēdās tiesas vīri un visi, kas gribēja. Pārbraucis mājās, tiesas vīrs atsūtīja pie mums savu kalpu ar pavēli, lai mēs no savām mājām aizsūtīt kādu cilvēku uz muižu pēc zirga, jo saimnieks esot palicis Rīgā. Tas mums bija kā pērkonas spēriens. Visiem sāka plūst asaras. Māte pati aizgāja uz muižu pēc zirga, vaicāja, kur palicis vīrs, par ko ielikts cietumā? Griezās gan pie viena, gan pie otra, bet neviens nedeva viņai nekādu atbildi. Neviens nerunāja ar viņu ne vārda. Tikai, kad jau sāka mesties krēsla, viens kalps viņai iečukstēja: “Tā pavēlēts. Kas runās jel vienu pašu vārdu, tas pats tiks iemests cietumā.” Mēs, mājās palikušie, tomēr iepriecinājām sevi ar cerību, ka tēvs no muižas pārnāks kopā ar māti. Bet nē! Māte pārnāca viena pati, nedabūjusi pat īsti zināt, kas noticis ar viņas vīru – ja gribi, uzskati viņu par mirušu!

Tajā laikā viņš raudāja pilsētas cietumā, lūkodamies uz pareizticīgo Pētera – Pāvila baznīcu. Latvieši jau zināja – kas no laukiem iekļūst pilsētas cietumā, tas vairs nedabūs redzēt savējos. To daudzi bija sūri grūti pieredzējuši.

Cietumā mans tēvs starp citiem pareizticīgajiem arestantiem atrada divus savus tuvējos kaimiņus P. P. un R. B. un tiem vaicāja: “Vai jums sacīja, par ko jūs ielika cietumā?” Tie atbildēja: “Par to, ka mēs, kā aizvien, kopā izbraucam uz Rīgu un še piebiedrojamies.

Mums teica, ka laikam mēs esot mājās sarunājuši. ” “Jūs, mazākais, zināt, par kādu lietu ciešat, bet man pat to nepateica; laikam ir izdomājuši briesmīgu noziegumu, ka negrib pat pasludināt!” Atminēdamies savu sievu un bērnus un iztēlodamies, kā tie par viņu bēdājas, viņš raudāja un vaimanāja dienām un naktīm. Beidzot pēc divām nedēļām viņam it kā pat asaru pietrūka. Viņš bija izsmēlis līdz dibenam arī šo pēdējo mierinājuma avotu un saviem biedriem sacīja: «Es manu, ka man nāk virsū priekšnāves skumjas. . . Sakiet cietuma sargam, ka es nomiršu kā svētās ticības asins liecinieks. . . Nomiršu, tā arī neuzzinājis savu noziegumu, neredzējis savus viltus lieciniekus. Sakiet manai sievai un bērniem manu pēdējo: ar Dievu! Un nosūtiet viņiem manu svētību!» To mums atstāstīja mūsu kaimiņi P. P. un R. B. , kad tos izlaida no cietuma. Vēlāk mēs uzzinājām arī tos divus viltus lieciniekus, kuri bija liecinājuši pret manu tēvu, tie bija I. B. un A. U. , viņi bija mācītāja un muižnieka uzpirkti un piemācīti, bet mana tēva vainu mēs arī tagad nezinām; muižnieks gan to izskaidroja, bet mēs vēl aizvien nevaram ticēt.

Tikai pēc mana tēva nāves, kad māte pie muižnieka gauži raudājusi, tas, laikam viņas bēdu aizkustināts, viņai laipnā balsī sacījis: «Sieva! Nekurni uz mani. Es neesmu vainīgs tava vīra nāvē, vainīgs ir mācītājs. Viņš man vēstulē sūdzējās, ka tavs vīrs baznīcā, viņam sprediķi sakot, iedrošinājies viņam pretī runāt, tāpēc es nevarēju tavu vīru šē atstāt. » Tie ir paša fon B. kunga, N. muižas īpašnieka vārdi, kurus viņš teicis manai mātei.

Spriediet nu paši: vai tam var ticēt un, ja tam negribot jātīc, vai šajā apvainojumā ir kaut ēna no patiesības? Kā! Svētdienas dienā, kad bija daudz dievgaldnieku, kad baznīca bija pilna ļaužu, mans tēvs pretī runājis mācītājam – vai tad nevarēja salasīt un atvest vairāk liecinieku, kā tikai divus? Akurāt tikai divus, ne vairāk, un pat tad vēl viens no viņiem, kā liekas, nebijis baznīcā un tāpēc nav varējis dzirdēt pat to sarunu, kas notika pēc baznīcas ceļā uz mājām. Un beigās, ja mans tēvs tiešām arī būtu ko teicis pretī mācītāja rupjajai un aplamajai rīcībai pret pareizticību, vai tad pie mums, Krievijā, tādu protestu var uzskatīt par noziegumu un vēl par tādu noziegumu, par kuru bez izmeklēšanas un tiesas sprieduma cilvēku ieslēdz dzelzs ķēdēs un iesloga cietumā?

Bet mācītājs ir vienmēr tepat, savā vietā un man, viņa nomocītā miesīgajam dēlam, vajag ar viņu satīkties un veikt darīšanas. Es neteikšu, ka tāds pārbaudījums ir viegls.

Māte aizceļoja uz Rīgu uzmeklēt tēvu, bet mēs palikām mājās vieni paši. Uz viņu lūkodamies, pagasta priekšnieki runāja savā starpā: lai iet, lai iet, ietupinās arī viņu tādā vietā, kur neredzēs pat Dieva gaismu! Mātei nu gadījās būt Rīgā pirmo reizi savā mūžā. Viņa nezināja, kurp iet, pie kā griezties, kur atrast pavadoni, lai nokļūtu pie D. Baloža, bīskapa Filareta un līdz cietumam. Atkal izpalīdzēja krievu tirgonis, atrada Rīgā dzīvojošu latvieti, kurš, protams, zināja visas līkās un šaurās ielas. Māte bija pie visiem, visi viņu mierināja, stiprināja cerībā, nožāvēja viņai asaras, bet ne uz ilgu laiku.

Viņa nokļuva arī līdz cietumam. Tur viņa atrada daudz līdzīgu sērdieņu, kurām draudēja priekšlaicīga atrašanās. Katrai no atnākušajām cietuma uzraugs vaicāja, kuru no cietumniekiem viņa vēloties redzēt, bet pats skatījās sarakstā. Pienāca kārtā manai mātei. Cietuma uzraugs viņai pasacīja, ka viņa nevarot tikt pielaista pie vīra, bet citas sievas ielaida cietuma nama koridorā piecas minūtes parunāt ar vīriem uzrauga klātbūtnē. Tā vēl nepietika: sardzes zaldātam tika pavēlēts padzīt manu māti no cietuma nama durvīm. Viņa apsēdās uz Pētera – Pāvila baznīcas trepēm un cieši lūkojās cietuma logos, kur caur restēm skatījās uz āru daudzu latviešu sejas.

Beidzot vēdlodziņš atvērās un māte izdzirda vēlamo balsi, kas viņu pieaicināja. Viņa uzlēca no trepēm un pienāca pie cietuma nama: «Māci bērņus, lai par mani neraud. Es vēl esmu dzīvs! Pasteidzies pati piebiedroties un iesvaidi bērņus. Pārvaldi māju, kā pienākas. . .» Te, ak briesmas! Šis no cietuma loga skanošais pareizticības sprediķis bija sasniedzis cietuma uzrauga ausis, viņš uzkliedza sardzes zaldātam un tēvam, vēdlodziņš tūdaļ aizvērās un pēdējā satikšanās beidzās! Māte atkal apsēdās uz baznīcas trepēm un pievērsa acis uz to pusi, bet cietuma uzraugs arī te nelika viņai mieru, bet pavēlēja zaldātam aizdzīt viņu pa galvu, pa kaklu, lai gan uz tām pašām trepēm it mierīgi sēdēja un stāvēja nabagi, jo tajā brīdī baznīcā beidzās liturģija.

Nedēļu pēc tam māte atkal aizceļoja uz Rīgu. Balodis, kas jau bija iesvētīts par diakonu, Mihailova tēvs un pats augstisvētītais Filarets stiprināja viņu un citas sievas cerībā, ka drīzā laikā visi pareizticīgie cietumnieki tiks izlaisti, bet mans tēvs katrā gadījumā. Bet, nelūkojoties uz šīm no skata patīkamām runām, manai mātei sirds gura, nojauzdama ko nelabu. Varbūt viņu iespaidoja arī neilgi pirms tam redzētais sapnis, ka viņa ēdusi labus sausus zirņus un viņai vajadzējis stiept smagus maisus – zirņi mums nozīmē asaras, bet

maisi miroņus. Saņēmusi pēdējos spēkus, viņa aizvilkās uz pazīstamo baznīcu un, ceļos noņemusies, sāka lūgt cietuma sargu ielaist pie vīra, pārņemt ar viņu pāris vārdu un iedot viņam cibu sildīta biežpiena. To paziņoja cietuma uzraugam un iznāca pavēle, ka tagad varot viņu ielaist, bet pirms vajagot viņu krietni iztaustīt un atņemt viņai visas lietas. Iznāca pats uzraugs un pasacīja viņai taisni acīs, ar patīkamu smaidu: «Tavs vīrs ir nomiris. Vai tu gribi viņu redzēt?»

Viņu ievēda kādā pagrabā, tur uz plikas, mēslainas grīdas gulēja ne mazums vīriešu un sieviešu līķu. Pēc izskata un smakas šī vieta bija briesmīga. Uzraugs, atvēris durvis, sacīja: «Te ir arī tavs vīrs. Uzmeklē pati!» Māte viņu uzreiz pazina un zibens ātrumā uzkrita uz gluži kailā vīra līķa. Tik bija pie viņa, kā sapuvusi malkas pagale zem galvas. Vaigs un vēders bija pārklāti iesarkaniem plankumiem, žokļi krampjiem sažņaugti, no mutē sūcās iesarkanas putas. Māte kā ārpātīga gan viņu apkampa, gan skūpstīja viņa vaigu, rokas un kājas, gan viņu mīli sauca vārdā, gan viņam vaicāja, bet viņš klusēja. Redzams, ka visu, ko mums vajadzēja no viņa dzirdēt, viņš bija pateicis caur cietuma vēdlodziņu. Ar viņu kopā bijušie kaimiņi stāstīja, ka viņš ilgi gulējis, cieši aizvēris muti. Kad ārsts pasniedzis viņam karoti zāļu, viņš negribējis ņemt, tomēr iedzēris vienu karoti un sacījis: «Tagad diezgan.» Gribējuši otro reizi atplēst viņam muti, bet nevarējuši, tad ārsts ielējis viņam kaut ko acīs un viņš pēc dažām minūtēm atdevis savu dvēseli Dievam.

Manu māti tikai ar varu atvilkuši no līķa, viņa atjēgusies jau uz ielas, kur sardzes zaldāts viņu izgrūdis no cietuma, pabaidīdams ar šautenes resgali. Ar mokām viņa aizvilkās līdz bīskapa namam. Augsti svētītais Filarets viņu laipni pieņēma, kā agrāk.”

.....

Tēva nāve un mātes iepazīšanās ar bīskapu Filaretu Jāņa Līča dzīvi apgrīēja otrādi. 1847. gadā Rīgā pretī Vērmaņdārzam tika atvērta pareizticīgo [latviešu] Garīgā skola. Sākumā tajā uzņēma trīsdesmit skolēnus, lielākoties bāreņus vai zēnus no trūcīgām un lielām ģimenēm, un viņu izglītošana notika par valsts naudu. Jānis Līcis bija starp pirmajiem audzēkņiem un lūk, kā notika viņa uzņemšana.

“Augsti svētītais Filarets viņu [Jāņa māti – G. D.] laipni pieņēma, kā agrāk. Šis labais, līdzcietīgais virsgans noklausījās viņas bēdīgo stāstu, par visu sīki izvaicāja: cik liela ģimene, kādā stāvoklī

saimniecība, vai ir kāds, kas varētu palīdzēt pārvaldīt mājas, izpildīt klaušas un maksājumus, vai ir parādi un cik daudz. Pavaicāja arī, vai ilgi viņa uzturēsies Rīgā un vai viņai ir ar ko apglabāt vīru. Māte sacīja, ka atbraukusi apmeklēt vīru, nezinādama par viņa nāvi, tāpēc nepaņēmusi līdz ne kreklu, ne palagu, ne apsegu, un naudas arī esot maz. Virsgans aizgāja pameklēt naudu un atrada pie sevis ne vairāk, ne mazāk kā piecus rubļus, atvainojās, ka maz, un pavaicāja: vai pietiks? Māte pateicās un sacīja, ka diezgan. «Jā! Tev taču četri dēli. Vienu no viņiem es pieņēmu skolā, tiešām, otro, K. . . i.»⁵ Paņēma spalvu, pierakstīja un sacīja: «Varbūt viņš būs tev par iepriecinājumu. Tā skola, kura drīz tiks atklāta, būs garīgā skola. No latviešiem es vēl pieņēmu deviņus, izņemot tavu dēlu, un aizvien pieņēmu; tur nevajadzēs neko maksāt, viss būs gatavs.»

Bet pašā Rīgas pilsētā jau bija gadu vecs bērns pie paša Vērmaņa dārza. Šo bērnu nosauca tādā vārdā: “Rīgas Pareizticīgā garīgā skola”. Virsraksts uz izkārtnes bija lasāms latviešu un krievu valodā. Tas bija Rīgas bīskapa, mums visiem latviešiem un igauņiem neaizmirstamā Filareta mīlams stāds. Tajā pēc mana tēva nāves viņš ierakstīja arī mani pirmo skolēnu skaitā, jau divus gadus pirms iestādes atklāšanas, proti, 1845. gada novembra beigās vai decembra sākumā, un deva manai mātei vārdu, ka viens no viņas dēliem tiks uzņemts Garīgajā skolā, un, ja Dievs būs nolīcis, paliks pēclaiķā par priesteri. Un šo savu vārdu viņš izpildīja.

Šī skola, kas bija izvietota vienā no labākajām Rīgas pilsētas daļām un vēl ar latviešu virsrakstu zeltītiem burtiem uz debeszila laukuma, stipri dūrās vāciešiem acīs kā kluss pārmetums un apkaunojums viņu vienaldzīgai negādībai par mums un mūsu tautu. Domāt, nebija nekāds dīvains virsraksts: «Rīgas Pareizticīgā garīgā skola», bet šo nedaudzo vārdu starpā, lūk, kas bija lasāms: pēc pareizticīgo krievu paraduma, pielūguši sirsnīgi Dievu, mēs gribam pamēģināt, vai tiešām latvieša un igauņa bauris ir rupjāks un muļķīgāks par meža zvēru un nav spējīgs neko saņemt un paturēt prātā? Mēs pamēģināsim, vai no viņiem, no šiem atstumtajiem, nevar uzaudzināt un sagatavot pareizticības mācītājus priesterus un tautas skolu vadītājus?”

⁵ Noprotams, ka Jānis galu galā tika skolā brāļa vietā.

Pēteris Balodis. Šis ir Dāvidam tuvākais portrets, jo pats netika ne zīmēts, ne fotografēts.

Rīgas Garīgajā skolā kopā ar Līci mācījās arī 1839. gadā dzimušais Dāvida Baloža dēls Pēteris. Pretēji skolas vadības un, protams, tēva cerībām Pēteris nekļuva par priesteri. Viņa turpmākais mūžs vairāk ilustrē sociāldemokrātisko un ateistisko ideju vēsturi. Pēc Rīgā pavadītajiem pusaudža gadiem Pēteris studēja Pēterburgā dabaszinātnes, medicīnu, matemātiku, izrādījās visnotaļ talantīgs un lielām darbaspējām apveltīts. Taču arī dumpīgs – tēva gēns izrādījās spēcīgāks par zinātniskajām interesēm. Pēteris Balodis, domājams, ticis uzzīmēts kā jaunā laikmeta nihilists Bazarovs krievu rakstnieka I. Turgeņeva romānā “Tēvi un dēli”. Tāpat kā tēvam, arī Pēterim bija raksturīgi savus uzskatus nepaturēt pie sevis, bet meklēt kādu sabiedrisku ietēru savai iekšējai opozīcijai. Pēterburgā Pēteris Balodis noorganizēja vienu no pirmajām nelegālajām tipogrāfijām Krievijā, par ko trešajā kursā kā revolucionārs tika izslēgts no studijām un notiesāts ar izsūtījumu uz septiņiem gadiem katrogā, pēc tam noņemti Sibīrijā uz mūžu. No Sibīrijas viņš vairs neatgriezās. Rutku Tēvs savā romānā apraksta, kā Pēteris palīdz atgriezties mājās Bebru Kartupeļu dumpja izsūtītajiem latviešiem. Viņš nomira 1918. gadā. Acīmredzot Pētera viedoklis, kā risināt sasāpējušo zemes

jautājumu, krasi atšķirās no tēva – iedīgli tā bija šķiru cīņa, katrā gadījumā nesaistīta ar baznīcu. Tā vienā dzimtā trijās paaudzēs tika noiets tāls ceļš no hernhūtiešu biedrošanās cauri opozīcijai luterismam un pareizticībai, kas beigās noslēdzās “revolucionāro demokrātu” [P. Valeskalna apzīmējums] nometnē. Tai pašā laikā tas nebija tikai vienas dumpinieku dzimtas ceļš, - šajā ceļā konsekventi izsekojama opozīcija, virzīšanās pret straumi, pret konjunktūru, patstāvība uzskatos un vēlēšanās savu pārliecību saistīt ar plašāku sabiedrisku kustību, ko pārvērst vispārējā labumā.

.....

1846. gada 18. jūnijā pie pr. Jēkaba Mihailova iegriezās trīs zemnieki no Marienburgas [Alūksnes] – lūgums tas pats, uzņemt pareizticībā. Viņi žēlojās par briesmīgo badu un stāstīja, ka pie viņiem kļīstot baumas – pēc pievienošanās pareizticībai zemniekiem tikšot piešķirta zeme, turklāt laba zeme. Uzzinājis par šiem stāstiem, bīskaps Filarets 17. jūlijā ar Sinodes atļauju norīkoja pr. Mihailovu un pirms gada piebiedroto Dāvidu Balodi uz Marienburgu [Alūksni], lai ierīko tur pagaidu baznīcu.

Tā Filarets darīja bieži – tiklīdz uzzināja par prasītājiem kādā vietā, tā tūlīt nosūtīja turp pārvietojamo baznīcu kopā ar priesteri, lasītāju un diviem dziedātājiem. Tas bija operatīvs paņēmieni, kā vairoto pārgājušo zemnieku skaitu negaidot, kamēr tiks uzcelta īsta baznīca. Tādas saliekamas baznīciņas savulaik tika uzstādītas Švanenburgā [Gulbenē], Zerbenē, [Dzērbenē], Āhofē [Lejasciemā], Kokenhauzenē [Koknesē], Koļcenē [Bīriņos], Eihenangenē [Stabenē] un vairākos pagastos igauņu pusē. Visās šajās vietās zemnieki dzīvoja uz bada sliekšņa un visur virmoja baumas par zemes došanu, kas mudināja pieteikties pāriešanai pareizticībā. Jādomā, ka Filarets pareizi novērtēja šo sakarību un centās to izmantot. Bet Dāvidam Balodim tās izrādījās īstas uguns kristības jaunajos pienākumos.

Abi misionāri apmetās kādā mazā viesnīcīnā – Mihailovs augšā otrajā stāvā, Balodis apakšā pirmajā, un sāka darboties. Uz “augļiem” nebija ilgi jāgaida – jau nākošajā dienā, 18. jūlijā, vietējais luterāņu mācītājs rakstīja savam baznīcas priekšniekam, ka Balodis aicinot zemniekus atstāt savu [luterāņu] ticību un pierakstīties pie pareizticīgā priestera Mihailova, kas atsūtīts ar cara pavēli. Protams,

priesteris nevarot atklāti nekādus labumus solīt, bet vēlāk gan būšot redzams, ka labumi ir – turklāt lieli, visiem, kas pieņēmuši cara ticību – tā Balodis sludinot. Tas, protams, bija pret oficiālo aizliegumu, ko Balodis vienkārši ignorēja. Turklāt Balodis raksturojot luterāņu mācītājus kā augstprātīgus, mantkārīgus, par daudz mācītus [t. i. , tautai svešus] utt. Pārejot pareizticībā, zemniekam vismaz nebūšot jābūvē luterāņu baznīcas un mācītāju muižas. Tādā situācijā mācītājs lūdzot šādai Baloža darbībai dot pretsparu. Baznīcas priekšnieks Cēsu iecirkņa tiesnesim sūdzējās ka priesteris Mihailovs pieņem zemniekus tikai tad, kad Balodis viņus ir sagatavojis: “Šis Balodis sapulcēja ļaudis pie sevis, turēja viņiem runas, zākāja mūsu garīdzniekus, deva ļaudīm visādus apsolījumus, noliegdams par to atklāti runāt, un tā, viņa sagatavoti, cilvēki gāja augšstāvā, kur Mihailovs tos pierakstīja [pareizticībā].” Šāds pienākumu sadalījums rāda, kā notika aģitācija: Balodis, vēršoties pie klausītājiem, atklāti pārkāpa aizliegumu jebkādā veidā saistīt ticības jautājumu un zemi. Spekulējot ar baumām, viņam izdevās pierunāt klausītājus pāriet pareizticībā, un mēs šodien vairs nevaram pateikt, vai viņš pats šim baumām ticēja, vai nē, vai tiešām domāja, ka cars šiem dos zemi, vai arī ticības jautājumos bija tik ļoti iekarsis, ka uzskatīja par nepieciešamu aizdabūt klausītājus uz otro stāvu jebkuriem līdzekļiem. Savukārt pr. Mihailovs sarunās ar zemniekiem nepiedalījās, lai aizliegumu nepārkāptu, un veica tikai pierakstīšanu pēc formālās kārtības. Iepriekš Balodis zemniekus bija apmācījis, lai viņi par cerībām uz zemi nevienam neko nestāsta. Acīmredzot tika laists darbā tas pats sižets, kas iepriekšējos gados – cars zemi ir gan nolēmis dot, bet vietējie vācu kungi to slēpj. Un, lai sarežģītajā situācijā rīkotos uzmanīgi, parakstāmais papīrs par “zemes privilēģijām” ir tikai formāla acu aizmālēšana. Tā sakot, savējie sapratīs.

Kā aģitēšana notikusi, stāsta pats baznīcas priekšnieks: “Lai varētu pārliecināties, kā un ko Balodis stāsta, luteru baznīcas priekšnieks plkst. 12 nogājis paklausīties un atradis Balodi kroga stedelē uz trepēm, kas veido paaugstinājumu, un Balodis runāja, stāvot zemnieku masas ielenkumā, dažus īpaši pamācīdams. Man parādoties,” priekšnieks turpināja, “Balodis apklusā, bet neviens no zemniekiem negribēja man vairs dot pienācīgo godu, noņemot cepuri manā priekšā, un neviens man neatbildēja uz jautājumu par ļaužu sanākšanas cēloņiem.” Nav grūti saprast, kāpēc zemnieki,

spiegu pamanījuši, aplusa – Balodis tādus, kā viņš, tikko bija atmaskojis.

Baznīcas priekšnieks esot gribējis saukt Balodi uz tiesu, bet, tā kā Balodis strādājis pareizticīgo priesteru Mihailova uzdevumā, tad viņš apsūdzējis Balodi šiem priesteriem par nekārtību izraisīšanu. Beidzot baznīcas priekšnieks lūdzis pilsētā atjaunot kārtību un nomierināt zemniekus, kuri muižas valdi vairs neklausot un lai piedalītos minētajā sapulcē ir atstājuši klaušu darbus. Marienburgas muižas īpašnieks barons A. Fitinghofs [kuram Balodis esot diezgan rupji uzbrucis] sanākušos zemniekus iztrenkāja un, lai nekādu aģitāciju nepieļautu, pie nama, kurā abi misionāri bija apmetušies, nolika apsardzi. Drīz Balodis otrreiz tika publiski apsūdzēts “zemnieku kūdīšanā pievienoties pareizticībai” un saņēma ģenerālgubernatora rājienu par pārsteidzīgu rīcību.

Jāni Līci gan šī savādā “amatu dalīšana” Marienburgas misijā paslīdējusi garām un uzbrukumus Balodim viņš saistīja ar nomelnošanu, kas nāk pār katru patiesības cīnītāju: “Dāvids Balodis, visiem acu priekšā nostājies patiesības un taisnības sludinātājs, nekādi nevarēja palikt neapmelots. Un par viņu sāka izpaust visādas nebijušas un pavisam neticamas lietas,” piemēram, ka viņš darījis laupītāju darbus, vakaros izgājis uz ceļiem aplaupīt latviešus, aplaupījis pat savu brāli Jāni, ka viņu jau sen vajadzēja aizdzīt uz spaidu darbiem kalnu raktuvēs un viņš pat būtu aizdzīts, ja krievi nepasteigtos iecelt viņu par priesteri utt. Atgādināsim – Līcis savas atmiņas par to gadu notikumiem uzrakstīja gadus divdesmit vēlāk, faktu konkrētību iegrozdams teoloģisku refleksiju rāmjos. Lai nu kā, bet viens bija skaidrs – Balodis izrādījās ārkārtīgi kaujiniecisks pareizticības sludinātājs! Viņa darbošanās tika raksturota spilgtiem epitetiem, vienalga, no kuras puses.

Pašu vaininieku, kā jau iepriekš minēts, par visiem to gadu notikumiem pratināja šurp no Pēterburgas atsūtītais pulkvedis K. Opočiņins. Pēc pratināšanas pulkvedis savus iespaidus aprakstīja šādiem vārdiem: “Baloža uzvedība ir nevainojama un luterāņi, kuri neieredz viņu kā atkritēju, kurš devis priekšzīmi pāriešanai pareizticībā, izvirza pret viņu vienu apsūdzību, konkrēti, šajā tik bieži pieminētajā Marienburgas lietā, kas nav pelnījusi nekādu uzmanību un kurā acimredzot Fitinghofs vairāk vainīgs ātrsirdībā, nekā Balodis kūdīšanā.” Toties paši zemnieki uz nekrietnajām valodām esot atbildējuši ar izsmieklu: “Nepiekrāpsiet vis! Mēs Balodi pazīstam ne kopš vakardienas! Viņš nekad nav zadzis un nezags! Kad viņš bija

mājvietas saimnieks, mēs mēdzām pie viņa iebraukt un apmesties ar vezumiem; pie viņa nekad nekas nezuda. ” Nav zināms, vai runa ir par Madlienu, vai Rīgu, bet skaidrs ir viens – zemnieki Balodim uzticējās.

Laikam jau tracis bija liels, lai notikumos iejauktos Sinode. Pie lietas izskatīšanas Sinode sūdzētājiem atgādināja likumu – pareizticīgo garīdznieku, arī diakonu [zemākā kārtā], nevar tiesāt pēc laicīgiem likumiem, to drīkst darīt tikai baznīcas tiesa. Tātad Balodis bija guberņas tiesai nepieejams, tāpēc ģenerālgubernators J. Golovins deva rīkojumu lietu izbeigt. Šī bija otrā reize, kad baznīca Balodi izrāva no vācu tiesas nagiem. Toties lieta tika virzīta tālāk sakarā ar Baloža uzņemšanu pilntiesīgu priesteru rindās, jo bīskaps Filarets jūlijā rakstīja: “Pareizticībai piebiedrotais Balodis ir visnotaļ vajadzīgs pareizticīgo dievkalpošanai kā priesteram amata cienīgs. ” Tas notika 1846. gada 20. martā [citos avotos 11. februārī]. Tomēr Marienburgas konflikta troksnis bija pārāk skaļš, lai Balodi palaistu darboties savā vaļā, tāpēc viņš tika paturēts Rīgā, lai vēl vairāk nekaitinātu jau tā uzvilktos vāciešus. Bīskaps Balodi kādu laiku nodarbināja pie sprediķu sacerēšanas – atrunāt no tā viņu būtu bijis velti pūlēties. Turklāt šo dumpīgo latvieti, “vērtīgo kadru”, vajadzēja dziļāk ievadīt jaunās ticības ūdeņos, lai izdzītu no viņa “protestantiskās” lepības garu [kāds viņam jo bagāti piemita].

Oktobra sākumā, rēķinoties ar masu pieplūdumu, tiesības uzņemt pareizticībā saņēma priesteri vēl sešās pilsētās – Mitavā [Jelgavā], Jākobštatē [Jēkabpilī], Lemiselē [Limbažos], kā arī Dorpatā [Tērbatā] un vēl divos igauņu pagastos. Šajā darbā tika iesaistīta praktiski visa tā laika Rīgas vikārijas pareizticīgo garīdzniecība. Jānis Līcis rakstīja par “dziļu, dzīvu, kaut arī ne līdz galam noskaidrojušos tīri garīga rakstura vajadzību”: “Neraugoties uz to, [ka zemnieki bija nolemti darbam praktiski bez atpūtas], viņi ar tādu degsmi traucās uz pusatvērtajām durvīm, aiz kurām acu priekšā vīdēja ideālās baznīcas aprises, ka oficiālais luterisms sašūpojās pašos pamatos un gandrīz palika bez savām avīm. Vai gan pēc tā var noliegt, ka pirms tam, kad sākās kustība pretējā virzienā, masās viņojās dziļa, dzīva, kaut arī ne līdz galam noskaidrojušies, tīri garīga rakstura vajadzība, kas nebija radusi apmierinājumu oficiālajā luterismā?” Tas, protams, ir teoloģizēts masu pāriešanas pareizticībā skaidrojums. Līcis zināja, ka savulaik ar tikpat lielu sparū kristietībā – hernhūtē – iegāja brāļi, tagadējā kustība likās vērīenā un motivācijā līdzīga. Gan toreiz hernhūte, gan tagad pareizticība tika vajāta no luteriskās baznīcas

pusēs, lai gan tai pretī tiecās ļaužu tūkstoši, un tad jau tā ir “dziļas un dzīvas” vajadzības liecība. Lūk, Līcis turpina: “[šī vajadzība liecina] par tādām tautas skumjām un neapmierinātām prasībām, kurās tā šaudījās šurp un turp, kā meklēdama ko svarīgu, [līdz] beigās taču vajadzēja kaut kam iznākt.” Tātad Līča skatījumā tautas dzīvē svarīgāka par dogmatiku ir viņas vitālā dziņa nodoties ar visu sirdi, dvēseli un miesu.

Zemnieki panāca savu, neraugoties uz represijām, un šai ziņā daudzi kļuva par asinslieciniekus. Kā rakstīja Jānis Līcis, “ļaužu masas prāts bija apbrīnojams! Sodi un vajāšanas viņus nemaz neizbrīnīja, pat nesakaitināja un neiekarsēja. Viss tas izlikās vajadzīgs. Nosodītie nostiprinājās pareizticībā un luterticīgie nolūkojās, kāda neredzama spēka tika skubināti un mudināti tai piebiedroties. Sodi viņiem neriebās, gluži otrādi, viņi ar tiem lepojās, un ne tikai paši sodītie, bet arī viņu ģimenes. Es nemāku šo gara stāvokli aprakstīt, bet piemēram minēšu vienu gadījumu no daudziem. Aizsauca uz muižu 20 piebiedrojušos vīrus. Muižkungs vaicā: «Kā jums labāk – vai še saņemt 40 koku, vai draudzes tiesā 60?» – «Kāda tad mūsu vaina? Ko mēs esam darījuši?» jautā apvainotie. Atbilde: «Es nezinu, bet, ja jūs nesaņemsiet šie 40 vai draudzes tiesā 60 koku, tad es nevaru palikt savā vietā; jūs taču esat pārkristījušies?» – «Jā. » – «Nu, kā tad?» – «Hm. . .» Viņi pārdomāja un nolēma, ka labāk dabūt 40 koku uz vietas, nekā vazāties uz draudzes tiesu, kur varēja pavisam sakropļot, tomēr vēl pavaicāja: “Vai šie sodam gals, jeb būs vēl turpinājums?” – Atbilde: «Šepat gals. » – «Nu labi!» Viens saka: «Kurš tad pirmais stāsies? Ja ļaujiet, es. » Nomet savas bruņas un nostājas, iepriekš nodzinis no sevis tos, kas grib viņu pieturēt. «Vai tad es neizcietīšu 40 sitienu?» Viņam uzskaita 40 sitienu. Viņš pārmet sev priekšā krustu, apģērbjas un saka citiem: «Nu, tagad stājieties arī jūs, bet es pa to laiku iziešu uzpīpēt. » Tas ir patiesss notikums. Visiem sastrīpoja muguras zilām un sarkanām strīpām un visi aizgāja uz mājām ar prieku. Šie nu pārlicinājās, ka viņi tiešām pareizticīgi, bet citi vēl šaubījās.”

J. Samarins, vērodams vācu sadistisko izturēšanos pret zemniekiem, sarkastiski rakstīja par šo savādo Rietumeiropas izgudrojumu – sirdsapziņas brīvību ticības lietās. Un kā nu ne – izglītotie Baltijas vācieši, kas mācījušies rietumu universitātēs, liedz sirdsapziņas un pārlicības brīvību ievērot saviem pavalstniekiem! Tas tiešām bija pārlicinošs tautas referendums tajā laikā, un tad jau viņš par masu viņošanās rakstīja nevis skeptiski, bet aizrautīgi, kad

gaiss Vidzemē trīcēja no apakšas līdz augšai: “Kur viņojas masas, tur atsevišķas sejas pavīd garām ņirbēdamas, neizšķiramas, bet ik pareizticība gabalam stāv šīs kustības mocekļi.” Viņu sejas izgaismojas it kā naktī pie ugunsкура, kas debesīs laiku pareizticība laikam uzsviež karstas un spožas dzirksteles.

Pārgājēju skaits Vidzemē tagad bija tik liels, ka priesteri nepaguva savās grāmatās pierakstīt visus ar mirrēm svaidītos, tāpēc precīzas statistikas par kustības apmēriem nav. 1846. –1847. gadā Vidzemē skaitījās 777 183 iedzīvotāji [latviešu un igauņu pusē kopā]. 1836. gadā Vidzemē un Kurzemē kopā bija 12 332 pareizticīgo, bet pāriešanas viņa augstumos viņu skaits varēja sasniegt līdz 100 000 Vidzemē vien. Gubernatora “Golovina laikā 1845. un 1846. gadā pareizticībai pievienojās vairāk nekā 100 000 latviešu un igauņu [daži autori min pat 110 000]. Līdz 1. janvārim 1848. g. bija atvērtas 33 latviešu un 39 igauņu draudzes, uzbūvētas 10 baznīcas un vēl 3 atradās pusbūvē. Pārējām draudzēm tika nodotas pagaidbaznīcas ierīkošanai brīvās mājās, kas bija izbūvētas karaspēka noņem,” 20. gs. sākumā rakstīja Rīgā pirmās pareizticīgo latviešu draudzes vēsturnieks K. Purviņš.

Kur nu ar tik daudziem kandidātiem izrunāties par ticības saturu – pat pierakstīt viņus nepaspēja! Jāatkārto jau zināmais – latviski joprojām nebija literatūras, tāpēc zemnieki neko daudz par pareizticību zināt nevarēja un priesteri uzņemšanu pareizticībā veica formāli. Un laikam jau arī tas lielai zemnieku daļai nešķita svarīgi. “Savējie sapratīs” – tāds bija nerakstītais pāriešanas sauklis, ticības apliecība, *credo*. J. Samarins novēroja, ka zemnieki nezina pašu vienkāršāko, piemēram, viņi izvairās no grēksūdzēm, kas nepieciešami pirms Vakarēdiena. Tādā gadījumā piederība baznīcai draudēja izjukt, vēl īsti neiesākusies, un tas patiešām *bija* bīstams simptoms.

.....

Pēc vispārēja atzinuma deviņpadsmitā gadsimta vidū bija vērojams hernhūtes kustības noriets. Norieta cēloņi, pēc Jāņa Līča domām, bijuši vairāk garīga rakstura, jo pamazām arvien vairāk sevi licis manīt mācības seklums un sentiments. Uz to norādījis arī Matīss Kaudzīte: “Garīgā barība, ko viņi tautai pasniedza, bija neveselīga un pārliecīgi daudz dota, jo nu sāka redzēt visi parādījumus, ģība un gulēja kā miruši un, kad atmodās, tad stāstīja, ka esot dabūjuši

žēlastību, bijuši debesīs un tur iecelti par praviešiem; citiem jutekļi bijuši pārmākti tik ļoti, ka viņi it kā krišanas sērgā īsti pa Dieva vārdu laiku, drebēdami pie zemes krita, raudāja, vaimanāja un murgoja, sauca pie vārdiem nomirušos, kurus viņi teicās redzējuši vai debesīs, vai ellē; citi atkal teicās, ka esot no paša svētā Gara caur meslošanu [lozēšanu – G. D.] par draudzes vecākajiem iecelti, esot atgriezti kā Pāvils utt. Tādi gara vājinieki staigāja apkārt, stāstīdami šos un daudz citus, ļaudis tracinošus dīvainus murgus.” Šīs ainas, protams, nav bijušas vērojamas visur, tomēr zīmīgi norāda uz veselīgā pamata zudumu. Kaudzītes Matīss piebilda, ka kustības norieta laikā tā ieguva sektai raksturīgus vaibstus, no kā visai drīz sākuši kaunēties paši sanāksmju dalībnieki. Un, ja vecā kustība savu resursu izsmēlusi, tad tās dalībnieki meklē jaunu gultni kā upe, kas izkāpusi no krastiem, kļīst pareizticība pļavu un meklē dziļāku grāvi.

Jānis Līcis piebilst, ka latvieši, vairs nebūdami tik sirsnīgi hernhūtes kustības piekritēji, tomēr no luterisma turējušies pēc iespējas tālāk un kristīgās ticības dziļumu meklējuši pareizticībā. No šī naratīva izriet dažkārt dzirdētā tēze, ka pāriešana pareizticībā ir uzskatāma par hernhūtes “turpinājumu”: tie hernhūtieši, kas ilgojās dziļākas ticības, aktīvi iesaistījās pāriešanas kustībā. Tomēr šī tēze, lai gan teoloģiski [un psiholoģiski] atraktīva, nav īsti pierādāma. Hernhūtes kustības vēsturnieks G. Straube sniedz ziņas par pareizticībā pārgājēju un hernhūtiešu attiecībām – proti, pāriešana pareizticībā visplašāk notikusi tajos novados, kuros hernhūte nav bijusi spēcīga. Viņš to skaidro ar hernhūtes kustībā neiesaistīto zemnieku zemākām pašorganizēšanās prasmēm, kas sevišķi parādās krīzes situācijā, kad pārkairināto apziņu sāk gūstīt pārejoši impulsi. Praktiskais latvietis, turklāt organizēts latvietis, nav ļāvies krievu propagandai un masu histērijai, savu konfesiju nav mainījis tikai tāpēc vien, ka ir dzirdējis baumas par “silto zemi”: “Līdz ar to *pilnībā jānoliedz* [izcēlums man – G. D.] uzskats, ka brāļu draudzes kustība būtu sekmējusi zemnieku pāreju pareizticībā.” Hernhūtiešu prezbiteris Furkels rakstīja, ka pareizticībā baznīca spēj pat sliktos laika apstākļos uz dievkalpojumu pulcēt lielu skaitu cilvēku, bet *tikai tajā draudzē, kur nav saiešanu* [izcēlums mans – G. D.; G. Straubes materiāli].”

Tas apgrūtina Dāvida Baloža ievietošanu J. Samarina un priestera Jāņa Līča teoloģiski ērtajā naratīvā “no hernhūtes pareizticībā, apejot luterismu”, kas pamatojas abu kustību “tautiskajā” aizgrābtībā. Jā, Dāvids Balodis savā mūžā izgāja cauri

luterismam, hernhūtei un nonāca pareizticībā, tomēr šī konfesiju nomaiņas ķēde nenorāda tikai uz dvēseles dziļumos notiekošo garīgo procesu kontinuitāti [kā gribētos]. Tas, kas varēja būt atsevišķos gadījumos, nav attiecināms uz visiem. Dāvida Baloža dzīve neritēja pēc tīri teoloģiskas shēmas, lai gan viņš neapšaubāmi bija labāk izglītots pareizticības saturā, nekā viņa neskaitāmie sekotāji.

Līderes draudzes locekle Lapiņa stāstīja, ka tur, kur zemnieki tika uzņemti pareizticībā, viņu bijis tik daudz, ka ceremonija notikusi ārā, baznīcas priekšā laukumā: gribētāji nostādīti ierindā [Grāvendālē tas notika svētdienā pie kazarmas, kurā bija apmeties Līderes priesteris Matvejs Koroļovs – pavisam 300 cilvēku], katram rokā iesprausta svece un nolasītas uzņemšanas kārtā paredzētās lūgšanas. Pēc svaidīšanas ar mirrēm katram uzkārts kaklā krustiņš un liturģijas laikā viņš pirmo reizi gājis pie Vakarēdiena jau kā pareizticīgais. Faktiski jau formālo prasību nesaistīt piedrošānu ar ekonomiskā stāvokļa uzlabošanas cerībām, piedrot tikai pēc pārliecības, pārkāpa visi. Izdotais rīkojums nesaistīt ticību ar cerībām uz zemi izskatījās pēc palu straumē iemesta akmens – tas nevarēja apturēt lavīnas spēku.

Pamatotas bažas par kustības motīviem izteica arī J. Samarins – tā neliecinot neko citu, kā vien latviešu pretestību ārējam spēkam, t. i., rupjai vācu varai: “Atsevišķu pāriešanu no vienas ticības uz otru var sagaidīt no pilnīgi patstāvīgas personības, kas ir pieradusi un prot valdīt pār sevi, rīkoties apzināti un sekot saviem iekšējiem pamudinājumiem, lai kādi tie būtu. Nospiestā un iebiedētā tautā tādas personības vienmēr ir rets izņēmums.” Un tad jau paliek vienīgā alternatīva – pūļa psihoze: “Nekas tik ļoti nesaliedē personības stingrā masā, kā ārējais spiediens [t. i., neatrisinātais zemes jautājums – G. D.]. Te personība, kurai nav iespēju izvērsties plašumā, pamazām pazaudē savas patības apziņu, aizmirst valdīt pār sevi un pārvēršas par atomu, kas neatšķiras no daudziem citiem, viņam līdzīgiem. Taču tā paša spiediena ietekmē šādu masu vienmēr pārņem viena doma, viena jūta, viena vēlēšanās, kas pār katru atsevišķo vienību iegūst neuzveicamu varu un ievirza kustībā kā mehānisks spēks.” Īstenībā J. Samarins sprieda prognostiski – pēc pārdesmit gadiem Krievijā sāka darboties boļševiki, pūļa histērijas ļaunie ģēniji, kas izmantoja tieši to – masu noskaņojumu, kurā cilvēks izšķīst kā atoms. Un sekas bija lielāka katastrofa cilvēces vēsturē. Turpina J. Samarins: “Te nebija iespējams izcelt zemnieku laukā no pūļa un piespiest viņu domāt ar savu galvu un runāt savā valodā;

personība izslīdēja laukā no rokām un izkusa masā. “Kur visi, tur arī mēs” – tā skanēja visu atbilde, kas skanēja visā Krievijā no Baltās jūras līdz Melnajai. To pašu vajadzēja sagaidīt arī Vidzemē. Varēja nevienam neatļaut pāriet pareizticībā, bet vajadzēja jau iepriekš saprast, ka, ja pāries viens, tad viņam sekos desmitiem tūkstošu un ka tad jau būs darīšana nevis ar atsevišķiem centieniem, bet gan ar stihiska spēka viļņošanos.”

Šis komentārs palīdz tuvoties kādam Dāvida Baloža dzīves noslēpumam, kas daļēji atklājās kā viņa dēla Pētera novirze no tēva un vectēva iemītās takas uz baznīcu. Plaša, sabiedriska kustība – lūk, paņēmiens, ar ko risināt svarīgākos jautājumus! Nebūs liela kļūda apgalvot, ka Dāvids Balodis pats, līdz galam to neapzinādamies, sagatavoja sava dēla uzskatu un rīcības programmu, lai gan pats palika pie baznīcas. Laiki mainījās tik strauji, ka nepaguva pat acis pamirkšķināt – un progresīvais Dāvids jau izrādījās atgrūsts tālu tajā vecajā pasaulē, no kuras bija nācis un pret ko bija sacēlies.

.....

Pareizticīgo garīdznieki, starp viņiem arī Dāvids Balodis, dažreiz neapzināti, bet citreiz apzināti izmantoja pareizticīgās baznīcas labā zemnieku izplūdušās cerības uz sava stāvokļa uzlabošanos. To vēlāk viņiem pārmeta arī vācu autori [galvenokārt A. Harless]. Patiešām, šai ziņā pareizticīgā misija nebija gluži godīga, un Jurijs Samarins te saskatīja gan politiskus, gan psiholoģiskus motīvus: “Divi pamudinājumi varēja novirzīt un tiešām dažreiz novirzīja mūsu [pareizticīgās] baznīcas kalpotājus no stingras godprātības ceļa... Sava veida dienesta ambīcijas, kas kopš seniem laikiem piemīt garīdzniekiem – tā ir vēlēšanās izcelties savas priekšniecības acīs, parādīt visiem bagātīgus, kaut arī nenogatavojušos, mākslīgi izdzītus augļus savām tā saucamajām pastorālajām pūlēm... Otrs cēlonis – nevilšus un gandrīz neapzināta aizrautība cīņā pret pretējo partiju [luterāņiem]. Viena galējība grūda virsū otrai.” Šķiet, ka pirmais motīvs vairāk attiecas uz krievu garīdzniekiem, bet otrā meistars, neapšaubāmi, bija Dāvids Balodis.

LATVIEŠU DARBINIEKS

Deviņus mēnešus pēc iesvētīšanas par diakonu Dāvids Balodis tika iesvētīts par pilntiesīgu pareizticīgās baznīcas priesteri. Pārņemtie zemnieki šo faktu uzņēma ar milzīgu sajūsmu – tikko brīvvalstie klaušu vergi Balodī atrada savējo, kas ieticis augstā amatā. Šī sajūsma, kas atspoguļojas laikmeta [vai konfesijas] liecībās, palaikam apgrūtina objektīvu notikumu uztveri, jo avotu ir maz, bet atmiņas par vētrainajiem notikumiem pārstāstītas no spilgti partijiskām pozīcijām – vācu vai krievu. Taču vērīgam lasītājam karstās galvas atvēsina kāda paša Baloža atzīšanās, kas tās pašas partijiskās kaismes iespaidā palikusi bez ievēribas.

Ievads šiem nevilšus pasprukušiem vārdiem ir garāks.

*Landschaft bei Modohn.
Am Wege nach Laudohn ungefähr 3 km hinter Martzen.*

*Madonas apkārtnes ainava.
Apm. 3 km aiz Mārcienas ceļā uz Ļaudonu.*

Ceļā no Mārcienas uz Ļaudonu. 20. gs. sākuma foto.

1846. gada sākumā Dāvidu Balodi norīkoja par Ļaudonas baznīcas pārzini – draudze bija jauna, faktiski tai sava dievnama nebija, jo dievkalpojumi notika armijas kazarmā, kā daudzviet līdzīgā

situācijā. Ļaudona stāv patālu no lielajiem ceļiem, un atkal – Imants Ziedonis savā esejiski iekrāsotajā Madlienas grāmatā “Tik un tā” ieminas, ka Dāvids Balodis turp nosūtīts “tālāk no muižniekiem, jo diezgan lielu traci bija sacēlis”, tātad it kā trimdā. Balodis gan esot vēlējis palikt Rīgā, to esot lūguši arī draudzes locekļi, bet garīdzniecība palikusi pie sava. Kāpēc? Atcerēsimies – Ļaudona bija viens no tiem pagastiem, kura zemnieki bija sataisījušies doties uz silto zemi un slepus ielavījās pie pareizticīgās baznīcas virsgana ar sūdzībām. Baloža “trimda” varēja būt saistīta ar cerībām uz lielāku dvēseļu nozveju. Katrā ziņā Ļaudona bija viens no rūgstošo nemieru perēkļiem jau kopš 1842. gada un visur D. Baloža darbošanās nesa pareizticībai milzīgus panākumus. Pareizticīgo latviešu laiku pret vācu Rīgu – tāds bija krievu aprēķins.

Ļaudonas Sv. Jāņa Kristītāja baznīca mūsdienās.

Ļaudonā viņš ieradās Lieldienu sestdienā 5. aprīlī. Blakus armijas kazarmai, kurā ierīkota pagaidu baznīca, pieticīgos apstākļos apmetās pats priesteris un viņa sieva, abi dēli un meita. [Tagadējā sv. Jāņa Kristītāja baznīca uzcelta un iesvētīta 1863. gadā, divus gadus pirms Dāvida Baloža nāves 1865. gadā.]

Vācu autors A. Harless šo posmu Baloža dzīvē raksturo biedējoši: “Kas zīmējas uz Balodi pašu, tad viņš jau pēc 1841. gadā spertā soļa nevarēja vairs atpakaļ, bet viņam vajadzēja iet uz priekšu. Un to viņš darīja ar visu enerģiju. Gluži kā dēmona dzīts [! – G. D.], visur ar visām personīgas pierunāšanas mākslām, draudiem un glaimiem viņš pieķērās savu brāļu ciltij, pie kam īsti latviskās runāšanas dāvanu gleznās, ierosinājumos, tumšos mīklu vārdos viņa rīcībā bija vairāk nekā jebkuram citam.” Un tiešām, Dāvids Balodis rīkojās enerģiski – viņa laikā ļaudona kļuva par Vidzemes pareizticības centru, ļaudis bariem plūda šurp, lai dzirdētu slaveno sprediķotāju. Bet ne jau tikai interese par cilvēku – tas, pēc kā viņi tiecās, ko meklēja, bija atbildes uz svarīgiem jautājumiem, uz kuriem šis “krieviem pietuvinātais un paaugstinātais”, kā likās, varēja dot. Balodis galu galā bija pirmais latvietis, kuru cara valdība tā paaugstinājusi – tātad viņš “zina”.

“Kad viņš teica sprediķi,” pēc sešdesmit [!] gadiem atcerējās vecais ļaudonietis Beķeris, “tad nostājās [altāra] durvīs, reizēm no sākuma atspiedās pie stenderes. Vispirms nolasīja kādu peršu no sprediķu grāmatas un tad sāka runāt. No sākumā gan tā neveicīgi, bet tad aizvien skaļāk, tad atslējās no stenderes, panācās uz priekšu, kā vilkam iezibējās acis, balss trīcēja, it kā norāvās, un tad bija gan, ko klausīties! Dažreiz pats sāka raudāt un mēs visi raudājām līdzī.” Pats Beķera tēvs manāmi uztraucās, šis atmiņas stāstīdams, tad piepeši apklusā un skumji noteica: “Tādu runātāju vairs nav.”

Stāvēdams pret kazarmas [baznīcas] durvīm, Balodis teica uzrunu briesmīgiem vārdiem: “Uzklausiet mani, tautas brāļi! Pļāvēji atnākuši uz pļaujamo; kas tagad palika nepļauts, tas izbirs, un izbirušos ērgļi aprīs!” Tie paši briesmīgie sodi, ar kuriem viņš draudēja neizlēmīgajiem latviešiem vispirms Madlienā, pēc tam Rīgā un Alūksnē. Kas nepierakstīsies, tos aprīs posts un elles ugunis, un tie sadegs kā pelavas. Prasība izšķirties par pareizticību saauga ar atbildēm uz zemnieku jautājumiem, ko darīt bada laikos.

Dāvida Baloža kaps Ļaudonas Vecajos kapos.

Bet klāt pie šiem saucieniem un briesmu draudiem bija mīkla, kuras atminējumu Balodis nevienam tā arī nepateica un paņēma līdzī kapā. Kādā vaļas brīdī ar diviem lieciniekiem zem četrām acīm viņam paspruka pa pusei atzīšanās: “Jūs jautājat, kādi labumi jums būs no pāriešanas pareizticībā... Ja es zinātu, ka šinī acumirkļī, kad es to saku, zeme mūs visu aprītu, tad es jums to darīt zināmu, bet es to tā nedrīkstu.” Kas tas varēja būt par noslēpumu, pēc kura pastāstīšanas zemei vajadzēja viņu aprīt? Trūkstot “trešajam lieciniekam”, kas varētu to pastāstīt, varam tikai izteikt minēt. Bada dzītie zemnieki vēlamo uzdeva par esošo – noticēja baumām, kas šai vajadzībai atbilda, un veselā saprāta argumentos neklausījās. Oficiālo papīru, kas pievienošanos pareizticībai aizliedza saistīt ar cerībām uz ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu, uztvēra par viltīgu maskēšanu, lai no vācu spiegiem slēptu patiesību. Vai Balodis šo aizliegumu pārkāpa? Protams. Grūti iedomāties, ka pāriešana pareizticībā tādos apmēros, kā Ļaudonā vai citur, bija iespējama ar garīgu motivāciju vien, bez elementārām zināšanām par pareizticības saturu. No kā gan varēja rasties “pārlicība”, ja nebija zināšanu – atlika vien paļaušanās uz spilgtā sprediķotāja harizmātiskajiem aicinājumiem?.

..

Bija, protams, arī tādi, kas, sākumā pieteikušies, drīz pārdomāja un no sava nodoma atteicās. Atpakaļ atnestās pierakstīšanās zīmes Balodis piesprauda pie sienas, pārvilka tām

sarkanu strīpu pāri un izsaucās: “Tik sarkana degs jūsu dvēsele ellē, ja jūs savu glābšanu no sevis tagad atstumjat!” Bet tiem, kas vilcinājās, viņš uzsauca: “Ko jūs vēl domājat? Ko jūs tagad viegli varat dabūt, to jūs vēlāk kaukdami velti meklēsiet, kaut arī jūs caur ratu rumbu sprauktos.” – Bet sava apgabala ļaudis, kas tikai pēc gada pie viņa ieradās, Balodis apsveica ar vārdiem: “Beidzot arī jūs nākat, ilgi es jūs gaidīju. Bet tad nu nāciet ar visi!” 1845. gadā Ļaudonā pareizticībā pārgāja 4585 latvieši, bet 1846. gadā 20 568 latvieši, 1847. gadā pārgājēju skaits bija 4027, kas ir trīsreiz lielāks par lielākajiem skaitļiem citur [prof. A. Gavriļina dati].

Nu kā lai šādas *nākšanas* vilnis drīz neveļas pašam aicinātājam pāri? Ļaudonā pareizticībā tika uzņemti ne tikai vietējie, bet arī apkaimes zemnieki no Mārcienas un Bērzaunes. Redzot kustības apmērus, 1847. gada 23. aprīlī Rīgā tika pieņemts lēmums par patstāvīgas Bērzaunes pareizticīgo draudzes izveidošanu, bet vēlāk no Ļaudonas draudzes atdalījās Saikavas draudze, bet daļa Ļaudonas draudzes locekļu pievienojās Raksalas draudzei. Lai aizsteigtos priekšā apsūdzībām, ka pareizticīgā baznīca Dāvida Baloža personā nodarbojas ar politiku un aģitāciju, satrauktajos zemniekos sēdama nepamatotas cerības, bīskaps Filarets nolēma Balodi pārcelt uz Dzērbeni. Tomēr, kad Ļaudonas zemnieki rakstīja bīskapam lūgumrakstu Balodi atstāt pie viņiem kā “visnotaļ iemīļotu un viņiem pareizticība prātam tikušu”, bīskaps savu lēmumu atcēla. Dāvids Balodis spēlējās ar uguni. Bet, kad pamazām sāka skaidroties atšķirība starp cerībām un realitāti – ka zemes *nebūs* – atzinās, vismaz sev, ar šausmām. Ticība kā “stipra paļaušanās uz neredzamām lietām” te izrādījās pievilta. Cita starpā, arī J. Samarins krievu valdību apsūdzēja nodevībā.

.....

1852. gadā Vidzemē bija astoņdesmit septiņas pareizticīgo baznīcas, kas lielākoties mitinājās nepiemērotās telpās, bet pašu baznīcu un priesteru dzīvokļu celtniecība turpinājās, jo valdība tam deva līdzekļus. Bīskapa Filareta laikā [sešos gadus] tika uzceltas vai ierīkotas sešdesmit trīs jaunas baznīcas. *Pārliecības* apmēri auga proporcionāli cerībām uz pārmaiņām visā Vidzemē, un visi saspringti kaut ko gaidīja. Patiešām, atliek piekrist priesterim Jānim Līcim, kas rakstīja: “Kad nu visi tā kaut ko cerēja, tad kaut kam taču galā

tur vajadzēja iznākt.” Bet vai tas, ko sagaidīja, atnesa cerību piepildīšanos? Vai šis “kaut kas” bija tas, uz ko cerēja arī Balodis?

Vēlāk pareizticīgo latviešu virspr. Jānis Jansons pēc atmiņas drūmās krāsās attēloja, kāds izskatījās pareizticīgo latviešu dievkalpojums nepiemērotajās telpās, uz kurām dievlūdžējus dzina viņu *ticība*: “Mitrā, netīrā purvā, kurā nokļūt pavasarī un rudenī ne tikai jātniekam, bet arī kājniekam ļoti grūti, atrodas zems, novecojis un sašķiebies šķūnis. Šinī šķūnī kādreiz gatavoja iesalu. Tā salmu jums bija pārbaudījis daudz negaisu un vētru, viss palicis melns un vietām apaudzis ar zaļganu švammveidīgu sūnu. Pussabrukušie stūri vāji turējās. Sienas vietvietām bija cauri satrunējušas. Šķirbas un divi, trīs nelieli lodziņi caurlaida tik gaismas, cik bija vajadzīgs, lai varētu saredzēt visu tā nepievilcīgo iekārtojumu. Griestu nebija. Augšā nekārtīgi karājās vecu salmu šķipsnas un apputējušie zirnekļu tīkli. Pelējumi visapkārt aplāja sienas.

Bet, tuvāk ieskatoties, jāapbrīno bija nevis šis nožēlojamais šķūnīša stāvoklis, bet gan tā augstais aicinājums. Šai šķūnī pagaidām bija ierīkots pareizticīgo dievnams. Divi galdiņi, viens vidū, otrs kaktā – noderēja par dievgalda un upura altāri. Divas, trīs vienādas, vecas svētbildes, izkārtas pie sienas, bija par ikonostasu, derēja kā par izgreznošanu, tā par pamācību... Vecs skapis ar diviem apburzītiem priesteru apģērbiem un taburete ar baznīcas grāmatām papildināja vienkāršā dievnama iekārtojumu.

Tika noturēts dievkalpojums. Caur tumšajiem lodziņiem nemītīgi raudzījās asarainā rudens diena. Baznīcā šķūnī valdīja pustumsa, kurā vāji mirdzēja divas vaska svečītes uz dievgalda un uz upuru altāra. Ass vējiņš neganti trakoja ap vientuļo ēku. Viņa svilpieni pa satrūdējušām šķirbām apslāpēja pareizticīgo latviešu baznīcas kalpa drebošo balsi, kas vēl ne visai pieradusi pie pareizticīgas draudzes dziedāšanas.

Ap divdesmit dievlūdžēju, vietējo zemnieku, ar noliektām galvām stāvēja aiz mācītāja. Šķita, ka viņi vēl tikai novēro kas ap viņiem notiek, mācījās vēl tikai pašu jauno, līdz šim neredzēto dievnama iekārto. Reti kāds no viņiem atminējās apzīmēt sevi ar krusta zīmi un izrādīt nepierasto palocīšanos.

Toties mācītājs karsti lūdza Dievu. Viņa dvēsele ar lūgšanas vārdiem neredzami pacēlās pie augstā godības krēsla, kas apveltīts mirdzošiem debess iedzīvotājiem...

Piepeši nikns vēja grūdiens sagāza satrunējušo šķūņa stūri tai vietā, kur stāvēja upura galds. Caur plato caurumu nemanot ielauzās

vējš un mitrums. Nodrebēja mācītājs un pārtrauca lūgšanu. Viņa skats pavērās uz atvērušos caurumu, paslīdēja pa satrunējušām sienām un apstājās pie viņa priekšā stāvošām svētām Dāvanām. Sāpīgi sažņaudzas Dieva kalpa sirds. Viņam tapa žēl un bail par pareizticības svētumu, iesviestu tādā nožēlojamā, izpostītā alā... Bet ar tādām alām, kas noderēja par pareizticības svētnīcām, bija apsēta visa Baltija.”

.....

Attiecībās ar zemniekiem Dāvids Balodis ikdienā palika tāds pats, kāds viņš esot bijis vienmēr – atsaucīgs, un dedzīgi iestājies par zemnieku taisnīgajām prasībām muižai. No savējiem nenovērsās, grūtos brīžos palīdzēja sastādīt lūgumrakstus, ja vajadzēja – sūdzības. Dāvida Baloža kā “latviešu darbinieka” vaibsti saglabājās līdz mūža galam – nereti pēc viņa norādījumiem tiesa pieņēma lēmumus.

Kāds puika bija sešus gadus nodzīvojis pie saimnieka, bet tas viņu nav sūtījis skolā, nav iemācījis grāmatas lasīt. Balodis lūdzis pagasta tiesu, lai tā piespriež saimniekam puiku sūtīt skolā: “Viņš gan ir luteru saimnieks, bet vai tad viņš domā mūsu draudzes [t. i., pareizticīgo] bērņus par lopiem audzināt, jeb vai tos par cilvēkiem neskaita, vai Dieva vārds un Dieva žēlastība tiem aizliegta?”

Citreiz kāds luteru puisis bija piesmējis pareizticīgo meitu, kura nu bijusi mātes cerībās. Balodis viņu bija aicinājis pie sevis, bet vainīgais nav nācis, jo viņam, lūk, neesot nekāda daļa gar “krievu popu”. Tad Balodis rakstījis pagasta tiesai: “Kā tad viņš var ar manas draudzes meitām dalībā mesties un kā tad viņš iedrošinās kāju manas draudzes dārzā spert, kā zaglis ieiet un tur tos puķu stādus samaitāt? Tādēļ lūdzu viņu bez kavēšanās pie manim uz atbildēšanu par savu ļauno darbu!” Te jāpaskaidro, ka ne Balodis, ne pagasta tiesa uz likuma pamata puisi nevarēja piespiest, tas bija drīzāk baznīcas un morālās autoritātes jautājums. Galu galā vainīgais ieradies un lieta esot beigusies ar kāzām.

Neraugoties uz nepatiku un nicinājumu pret pareizticīgajiem, pie Baloža pēc padoma gāja arī luterticīgie. Kāds vīrs bija dzērumā neganti piekāvis savu sievu – Balodis lika pagasta tiesai šo lietu izmeklēt un kausli bargi sodīt. Balodis vērsās pie bīskapa Filareta aizstāvēt kādu Ķikutu pret netaisnīgu lozēšanu rekrutēšanai krievu armijā.

Interesanti, ka līdz 1851. gadam ziņojumi par Ļaudonas draudzē kristīto, laulāto un mirušo skaitu tika iesniegti oficiālajā kroņa valodā – krieviski. Pēc materiāliem Latvijas Vēstures arhīvā redzams, ka tos nav rakstījis pats Balodis, bet kāds cits, visticamāk viņam piekomandētais baznīcas kalpotājs, jo tikai paraksts ir latviski ar paša roku: “Mācītājs Dāvids Balodis”. Pēc 1851. gada arī viņa paraksts ir krieviski – droši vien priekšniecībai sāka krist uz nerviem Ļaudonas latviešu atšķirība no “citiem krievu popiem”, toties vēstules gubernas valdei, iestājoties pret kādām netaisnībām, joprojām ir ar paša roku latviešu valodā.

.....

1845. gada 26. novembrī bīskapam Filaretam kārtējo reizi rīkojuma formā tika piekodināts “pastāvīgi stāstīt latviešiem un igauņiem, ka līdz ar pāriešanu pareizticībā viņi ne tagad, ne vēlāk nevar cerēt sagaidīt kaut kādus laicīgus labumus”. To pašu skaidroja arī vietējā vācu vara, klāt pielikdama apsūdzības, ka pretēji rīkojas pareizticīgo garīdznieki [un Dāvids Balodis]. Tā saka padziļināties plaista starp aģitāciju un īstenību. Un, kad kustība, sekojot Balodim, izauga pa visu Vidzemi, tai pievienās tie, kas tādos gadījumos nestāv malā – spiegi: krogos, uz laukiem, uz ceļiem, mežos, pie istabu logiem. Muižkungi, muižas vagari, pērminderi paslepus noklausījās, ko zemnieki savā starpā runā, un “šīs armijas īpašie vadoņi un komandieri bija mācītāji”. Spiegi sūtīja uz Rīgu, lai viņi ir klāt piebiedrošanās brīdī, un, protams, viņu netrūka Ļaudonas baznīcā. Zemnieki kā jau praktiķi cerēja, ka cars viņu stāvokli kaut kā uzlabos – bet, ja vācieši vienā mutē apgalvo, ka tas tā nebūs, tad, iespējams, viņi kaut ko slēpj, un laužās pareizticībā iekšā ar jaunu spēku. Dāvidu Balodi kā pašu ietekmīgāko “aģitatoru” centās notvert pie dumpja rīkošanas.

Taču aģitācijai un propagandai ir īsas kājas. Laukos ne tikai neiestājās gaidītās pārmaiņas, gluži otrādi, aktivizējās vācu pretdarbība sadzīves lietu līmenī. Jau 1845. gada martā Krievijas leikšlietu ministrijas ierēdnis Štakerbergs ziņoja: “Vidzemes muižniecība, ņemot vērā latviešu noslieci uz ticības maiņu un negribēdama caur to pazaudēt nekādas tiesības valdīt pār zemniekiem, liek lietā mērus, lai novērstu viņus no šīs vēlēšanās.” Viņš bija novērojis, ka vietējā vācu vara, “negribēdama pazaudēt tai pienākošos cieņu un laikabiedru uzticību, dažreiz rīkojas ne gluži

saskaņā ar valdības gribu”. Ko nozīmē šis “ne gluži”, rāda daži piemēri. Briesmīgākais ir tas, ka krievu vara “savējos” neaizstāvēja.

1845. gada pavasarī un vasarā pareizticīgo virsvaldē Rīgā sabraukušie zemnieki sūdzējās par muižnieku patvaļu un cietsirdību, par badu un sausumu, un nebūt nestāstīja par saviem ticības pārdzīvojumiem, nevienu neizklausināja par cara ticības principiem, ikonām un svētīto ūdeni. Sākās sūdzības, ka muižnieki pareizticīgos zemniekus bieži izdzenot no mājām, tāpēc ka viņiem saskaņā ar jauno, t. i., pareizticīgo kalendāru esot pārāk daudz svētku, kuros neatliek laika strādāt. Atsevišķās vietās pretēji luterāņu noteikumiem, kuri atļāva vienos kapos guldīt visus neatkarīgi no ticības, pareizticīgos liedza apbedīt luterāņu kapos. Tas bija brutāli un pazemojoši. Pareizticīgo kapu lielākoties nebija vispār un muižnieki to ierīkošanai nedeva zemi – ko darīt? Kurš gan grib savējos guldīt ārpus kapiem sētmalē, neiesvētītā zemē kā pašnāvniekus? Bija gadījumi, kad tuvinieki nevarēja savējos apglabāt vairākas dienas vai arī izdarīja to slepeni bez kapu priekšniecības atļaujas un nenoturot paredzētos aizlūgumus. Tā Limbažu priesteris Meņšikovs ziņoja bīskapam, ka luterāņu mācītājs nav devis kapa vietu kādai Jeļenai [kristītais vārds, iespējams, Lienei] Miķelsonei no Pociema viņas četrarpus mēnešus vecajam bērnam. Bērns nogulējis mājās no 2. līdz 29. decembrim, līdz beidzot to ar malkas vedējiem nogādājusi uz Limbažiem, kur tad viņš beidzot paglabāts. Rūjienā pareizticīgajiem ierādīta kapsēta starp ganībām, kas katru pavasari applūda – “kapu kalniņš” bijis neliels pacēlums, kas plūdus virs ūdens pacēlies tikai trīs pēdas augstu, tāpēc pavasaros un rudenos jau divu pēdu dziļumā bedri pildījies ūdens, un tādā bedrē bija jālaiž mirušais. Kādu pavasari cūkas bija atrakušas mirušos, no viena zārka izrāvušas vēl nesatrūdējuša bērna līķi. 1846. gada februārī pēc Sinodes oberprokuroram N. Perovska ieteikuma cars Nikolajs I izteica rājienu Vidzemes evaņģēliski luteriskās baznīcas Konsistorijai “par šķēršļiem apbedīt kopīgajos kapos pareizticībā pārgājušos zemniekus”. Tomēr atļauja daudzos gadījumos netika dota arī vēlāk vai arī pareizticīgie tika apglabāti tajā kapsētas sekcijā, kur apraka nezināmos, slīkoņus, klaidoņus vai pašnāvniekus.

Pavasarī muiža, atsaukdamās uz likumu, atteicās palīdzēt ar graudiem sējai, kas zemniekiem neražas laikā draudēja beigties ar bada nāvi, līdzīgu sūdzību skaits pieauga. Tad pareizticībā pārgājušie darīja to, kas likās pašsaprotami – gāja lūgt palīdzību priesteriem, kas taču bija arī varas pārstāvji. Bet viņi palīdzēt nespēja, jo paši

mitinājās nožēlojamos īrētos kaktos, nesaņēma nekādu materiālo atbalstu un amata pienākumus lielākoties pildīja bez maksas. Pareizticīgo baznīcai nebija līdzekļu, ar ko savējos atbalstīt grūtā brīdī, tāpēc priesteru dāvanas jaunajiem draudžu locekļiem bija nenozīmīgas. Kad valsts piešķīra trūkumcietējiem maizi, tā netika sadalīta vienādi. Jānis Līcis stāsta par pareizticīgajiem, bada gados:

“Mēs cietām par visiem: no mums sāka bez žēlastības piedzīt visus atlikušos parādus, mūs sāka izdzīt no mājām. Tēvs un māte, noplicināti līdz pēdējam skrandu kreklam, ar maziem bērniem, sēdēja visu vasaru mežā, zem egles – tas ir [patiesss] notikums un tādu notikumu bija daudz. Runāja arī, runā pat tagad, ka mēs tikuši iekārdināti pāriet pareizticībā ar solījumiem, ka mums par to izdalīšot kroņa dāvāto maizi, bet arī šis vāciešu izskaidrojums ir tikpat vājš un nabadzīgs, kā pirmais. Mēs lūdzām gan maizi un nepacietīgi viņu gaidījām [kā zināms, bija bada gadi, sevišķi grūts bija 1845. gads], bet par dāvātu maizi mēs nedrīkstējām pat iedomāties un ne cerība uz to mūs pievilka pareizticībai.

Lai pārliecinātos par šīm lietām patiesībā, diezgan atminēties tā laika apstākļus. Kad augstākā valdība beidzot bija dabūjusi zināt par Vidzemes bēdīgo stāvokli, tā spēra pret dabiskus, ārkārtīgus soļus – atrada iespēju izdalīt kroņa maizi visiem trūkumcietējiem, nešķirojot viņus pēc ticības, bet īstenībā žēlastību luterāņi baudīja nesalīdzināmi lielākā mērā, nekā pareizticīgie. Kādi tam bija cēloņi, visiem zināms. Kroņa maizi izdalīja tikai zemnieku māju saimniekiem, bet zemnieku vairums, kas bija pārgājuši pareizticībā, piederēja pie kalpu un iebūviešu šķiras. Tālāk, kroņa maize tika izdalīta tikai 1845. un 1846. gadā, bet piebiedrošanās turpinājās arī nākošajos gados, kad jau sāka piedzīt dārgu maksu par izdalīto kroņa maizi – no luterāņiem saudzīgi, bet no pareizticīgiem ar nežēlīgu bardzību. Te nelīdzēja ne lūgumi, ne asaras, ne apsollījumi, jo ūtrupē pārdeva pēdējo gotiņu vai kaziņu. Neko teikt: kārs kumoss pārgājējiem pareizticībā!”

Septembrī Vidzemi sasniedza ziņa par diviem labības kuģiem no Pēterburgas bada cietējiem – tūlīt uzvirvoja baumas, ka pareizticīgie graudus varēsot saņemt bez maksas, galu galā kuģis taču nāca no cara galvaspilsētas! Dabiski, ka pāriešanas apmērus vairs nebija iespējams kontrolēt. Lavīnu vērodams, ģenerālgubernators J. Golovins it kā pakāpās malā un bikli pamāja uz zemnieku haotiskajiem motīviem, taču viņš izteica arī pamatotas bažas, ar ko tas var beigties: “Lielākā daļa iezemiešu pāriet pareizticībā ar

neskaidriem, slēptiem nolūkiem, kam nevar nesekot vilšanās un vēlēšanās šo kļūdu izlabot. ” Iekšlietu ministra biedra I. Seņavina vārdiem runājot, “tagadējā tautas dedzība mainīt ticību izrādījusies pārāk spēcīga un izplatīta, lai to varētu apturēt, tāpēc atliek vienīgi tai piešķirt pareizu virzienu un brīdināt par nākotnē iespējamiem nemieriem”. Kas varēja būt nemiernieki, skaidrs no Jāņa Līča atmiņām – bezzemnieki, nevis saimnieki, cilvēki, kuru apstākļi bija paši sliktākie. Raugoties tālākā nākotnē, šo tumšo un satracināto masu gadsimta beigās arvien vairāk sāka izmantot boļševiki – zemniekus dzina izdzīvošanas instinkts un akls naids pret vāciešiem. Kas varēja izvērsties par boļševiku apvērsuma prototipu. Nav nejaušība, ka vācu puse kustības cēloņus tiešām meklēja komunistisko ideju propagandā [jau toreiz!]: “Ne jau galējs trūkums – jo Visaugstā valdīšana, tāpat kā vietējā muižniecība, zemniekus neapspiež, - bet vienīgi komunistisko ideju izplatīšanās par zemes pārdalīšanu un jebkādu kļūdu atcelšanu... ir pašreizējās zemnieku kustības cēlonis. ” Līdzīgās domās bija arī Jurija Samarina priekšnieks Iekšlietu ministrijā J. Haņikovs: “Latviešu pāriešanas [skaitliskie] panākumi liekas neapšaubāmi, bet tieši tas jebkādu vardarbīgu kustības veicināšanu padara ne tikai bezjēdzīgu, bet pat kaitīgu, vājinot pāriešanas noteiktību un draudot ar nekārtībām, kas var tikai palēnināt pareizticības attīstību. ” Vienā ziņā viņš tomēr kļūdījās – šī kustība vairs nebija pareizticības attīstība, bet *stihijas spiediens*. Muižnieki 1845. – 1848. gadā pastāvīgi sūtīja ziņojumus par “nepārtrauktiem sabiedriskās kārtības traucējumiem” Vidzemes guberņā, kam pie vainas esot pareizticīgo aģitācija. Vidzemes ceļi tagad bija pilni ar Rīgā braucējiem, laukos iestājās paralīze, trūka strādnieku, un zeme gaidīja, bet nesaņēma savu. Klīda baumas, ka valdnieks pats taisoties uz Rīgu, lai sodītu tos, kas rīkojušies *subjektīvi*, t. i., ir aizlieguši zemniekiem pāriet pareizticībā.

Kāds nu varēja būt I. Seņavina ieteiktais “pareizais virziens”? Ko krievi īstenībā gribēja panākt Vidzemē? Kuslais brīdinājums, ka pāriešana pareizticībā nenesīs laicīgu labumu, tikai vairoja jucekli, ja pārgājušo skaits tālu pārsniedza iespējas par viņiem parūpēties?

ATPLŪDI

Lielāku skaidrību kustības jucekļi vieš izrēķināšanās ar *dumpīgo hronistu* Juriju Samarinu 1845. gada pavasarī, kad beidzās viņa pienākumi Rīgā un viņš atgriezās galvaspilsētā. J. Samarins nepārtraukti bija informējis Pēterburgas sabiedrību no tendenciozām slavofilu pozīcijām, un viņa “vēstules” – it kā ar privātu nolūku, tomēr saturēja gan kritiku, gan veselās politiskās platformas projekta skici: krievi, lūk, neizmanto savas iespējas Vidzemē, izdabā vāciešiem. J. Samarina “Vēstules no Rīgas” uzrakstītas īstā krievu Merķeļa stilā – Baltijas vāciešu korporatīvās saites viņš uzdrošinājās nosaukt par kaitīgām Krievijas valstiskuma interesēm: “Kādas gan tiesības saukt sevi par nāciju ir atklīdeņu saujiņai [! – G. D.], kas ar kājām min citu tautu un tajā pašā laikā klana galvas citas tautas priekšā, kura attiecina uz viņu savu valstiskumu? Vai tiešām katram stumbenim bez saknēm un galotnes ir tiesības piesavināties nācijas lomai? Atgaiņājušies no Krievijas ar savām privilēģijām, baltvācieši savos dēlos ieaudzina citas piederības apziņu, ne ar ko neattaisnojamu plātību un smieklīgu nicinājumu pret Krieviju, tādējādi padarot stāvokli krieviem neciešamu un novada attieksmi pret Krieviju pārvēršot mūžīgā spriedzē. Mūsdienu Baltijas iekārta ir pretrunā ar valstiskuma pamatiem, ar Krievijas cieņu un izdevīgumu, un ir pretrunā ar pareizi izprastām paša novada interesēm. Tā turas tikai tāpēc, ka atrod sev atbalstu krievu varā. Ja nebūtu šī atbalsta, tā bez kavēšanās sabruktu, jo ir novecojusi un savas samākslotās sarežģītības nomocīta.” Lieki atkārtot, šāda publicistika uzšķērda neizlēmības cēloņus pašā augstākajā varas līmenī.

J. Samarina tolaik vēl tikai topošā politiskā programma izrietēja no redzējuma par Krievijas impēriju kā nacionālu valsti, nevis federāciju ar “autonomijām”. Viņš iebilda, ka Vidzemes vāciešu “uzticības zvērestā” Krievijas caram ir ievietota formula par “nevienmērīgo pārvaldi” [t. i., autonomiju], kas ir pretrunā ar krievu nacionālo kopību: “Vai tiešām pie mums uzskata par iespējamu, ka var būt krievu valdniekam uzticams pavalstnieks, bet tajā pašā laikā nicināt krievus, nīrgāties par krievu valodu, neieredzēt pareizticību, vārdu sakot, barot naidīgu attieksmi pret visu, kas ir tautas un līdz ar

to valsts mantojums?” Krievijas impēriju viņš redzēja kā krievu tautas impēriju pretēji “pārnacionālajai Austrijai” – impērijai jābūt *nacionālai*, nevis pārnacionālai vai beznacionālai.

Generālgubernators pie pirmās iespējas norādīja caram uz šo izteikumu dumpiniecisكو nolūku. Pārliecināt caru, izrādās, nemaz nebija tik grūti, un J. Samarinu apsūdzēja “valsts noslēpuma” izpaušanā, tāpēc uz sankcijām nebija ilgi jāgaida. 1848. gada 5. martā cars Nikolajs I J. Samarinu iesēdināja drūmajā Pētera-Pāvila cietoksnī Ņevas krastā. Tur viņš sabija desmit dienas, iekams 17. marta vakarā viņu aizveda uz sarunu ar pašu valdnieku Ziemas pilī. Ir saglabājies šīs sarunas protokols [paša J. Samarina pierakstā]. Tā atklāja vairākus cēloņus, kāpēc galu galā vācu un krievu attiecības Vidzemē netika mainītas, bet latviešu zemnieku pāriešana pareizticībā, politiski raugoties, izrādījās cinisks teātris. Sarunas pirmā daļa atklāj banālu faktu – Samarina vēstules tika izspiegotas un nogādātas drošības policijā.

“Cars: Vai Jūs saprotat savu stāvokli?

Samarins: Saprotu, valdniek, ka esmu vainīgs.

C.: Tādā gadījumā, kā teikts krievu sakāmvārdā, vainīgai galvai zobens pa spalvai. Es vienmēr esmu bijis draugs jūsu vecākiem un es Jūs negribu vis sodīt, bet glābt; tagad sēdieties. Vai jūs saprotat, pie kā esat vainīgs? Jūs bijāt nosūtīts ar sava priekšnieka uzdevumu un Jūs to izpildījāt, kā man gribas domāt, labprātīgi; taču bez tam vēl Jūs rakstījāt piezīmes un izteicāt tajās savus spriedumus par lietām, kas uz Jums neattiecas. Tas vēl nav grēks. Tam, ko cilvēks domā un raksta priekš sevis, soģis ir viens pats Dievs. Bet Jūs gājāt tālāk: Jūs no savām piezīmēm izveidojāt grāmatu un lasījāt to priekšā saviem tuviem paziņām. Brīnos, ka Jums ir tik daudz draugu. Es dzīvoju ilgāk par jums un esmu atradis ne vairāk par trim, kam es varu teikt visu no sirds; daži no Jūsu draugiem izrādījās Jūsu uzticēšanās necienīgi. Taču es gribu domāt, ka esat aizrāvies ar autora patmīlību, ar vēlēšanos paspīdēt ar zināšanām un prātu, ar ko Jūs apveltījis Dievs – taču vai Jūs nemanījāt, kur ved Jūsu solis? . . .

S.: Valdniek, es varu kļūdīties, taču apzinātu, tīšu melu manā grāmatā nav.

C.: Jūs acīmredzot kurinājāt vācu naidu pret krieviem. Jūs viņus sanaidojāt, lai gan viņus vajadzētu tuvināt; Jūs apsūdzat veselās kārtas, kas ir kalpojušas uzticami, sākot ar Pāleni; es varētu uzskaitīt līdz 150 ģenerāļiem. ”

Sarunas otrā puse skar Krievijas impērijas pamatu – kristietību [pareizticību]. Tajā cars pārmeta J. Samarinam tādu Krievijas valstiskuma izpratni, kas sanaido krievus ar vāciešiem un draud aizvest līdz vispārējam dumpim pret valdību.

“Cars: Jūs gribat ar spiedienu, spēku vāciešus padarīt par krieviem, ar zobenu rokās kā Muhameds, taču mums tas nav jādara, tieši tāpēc, ka mēs esam kristieši. Jūs esat rakstijis kaislības iespaidā, es gribu domāt, ka to uzkurināja personiska nepatika un apvainojumi. Jūs rakstāt: ja mēs nebūsim kungi pie viņiem utt. , ja vācieši nekļūs par krieviem, tad krievi kļūs par vāciešiem – tas ir uzrakstīts kaut kādos murgos, jo krievi nevar kļūt par vāciešiem, bet mums vācieši jāvelk pie sevis ar mīlestību un pazemību. Jūs tieši norādījāt uz valdību – Jūs gribējāt teikt, ka kopš imperatora Pētera I laikiem līdz manējam mēs esam bijuši vācu ielenkumā un tāpēc paši esam vācieši. Saprotiet, pie kā Jūs esat nonācis: Jūs noskaņojat sabiedrisko domu pret valdību, ar ko tika gatavots 14. decembra atkārtojums [domāta dekabristu sacelšanās 1825. gadā Pēterburgā – G. D.].

Samarinis: Man nekad nav bijis tāds nolūks.

C.: Ticu, ka Jums tāda nolūka nav bijis, bet tas ir, uz ko Jūs gājāt. Jūsu grāmata ved pie kaut kā vēl sliktāka, nekā 14. decembris, jo tā cenšas sašūpot uzticēšanos valdībai un tās saitei ar tautu, apsūdzot valdību par to, ka krievu tautas nacionālās intereses viņa upurē vāciešiem. – Jūs vajadzētu nodot tiesai un Jūs tiktu notiesāts kā noziedznieks pret saviem dienesta pienākumiem, pret zvērestu, ko esat devis, pret valdību. Jūs pats zināt, ka Jūs iznīktu pavisam. Ir daudz jaunu cilvēku, kas ir cietuši tā paša dēļ, kurus es personiski nepazīstu un nevaru pazīt, bet Jūs es pazīnu – es zināju par Jūsu spējām, zināju, ka vecāki Jūs audzināja pie stingriem likumiem, un domāju, ka Jums ir laba sirds un tāpēc es nedrīkstu Jūs pazudināt. Es nosūtīju Jūs uz cietoksnī, lai Jums būtu laiks vienatnē apdomāties; es Jūs nenodevu tiesai, bet iesēdināju cietoksnī, gribēdams glābt... Jūs stāvējāt uz bezdibeņa malas...”

Sarunas noslēgumā cars Samarinam “žēlīgi piedeva”, tai pašā laikā tēvišķīgi aicinot kalpot zvērestam.

“Cars: Tagad Jums ir pilnīgi jāmainās, jākalpo, kā esat zvērējis, ar uzticību un taisnību, nevis jāuzbrūk valdībai. Mums visiem tā ir jākalpo, un arī es pats kalpoju nevis sev, bet jums visiem, un mans pienākums ir vest nomaldījušos uz patiesības ceļa, taču es nevienam neļaušu aizmirsties – es to nedrīkstu pēc tā paša zvēresta, kuram

esmu uzticīgs. Tagad šī lieta ir izbeigta. Izlīgsim un apkampsimies. Lūk, Jūsu grāmata – Jūs redzat, ka tā ir pie manis un tā paliks šeit.

Samarins: Valdniek, visu savu turpmāko dzīvi es centīšos attaisnot šo minūti.

C.: Brauciet tagad uz Maskavu un nomieriniet savus vecākus, brauciet jau rīt, ja savāksieties; ejiet tagad pie iekšlietu ministra un sakiet viņam, ka es Jūs atlaižu. Maskavā, es ceru, mēs satiksīsimies un tur Jūs uzzināsiet, kādu dienestu es Jums esmu nolūkojis. Jūs dienēsiet Maskavā, savu vecāku acu priekšā – tas Jums ir labāk, nekā šeit, kur Jūs varat iekulties nepatikšanās un zem slikta iespada. ”

Pēc atbrīvošanas Jurijs Samarins tika nosūtīts dienestā uz Simbirsku, bet tikai īslaicīgi – valdnieks bažījās, ka tur salasoties “pārāk daudz citādi domājošo”. Vēlākos gados viņš strādāja atbildīgos amatos pie dzimtbūšanas atcelšanas projekta visā Krievijā. Īsu laiku darbojās Polijā. Miris Berlīnē 1876. gada 19. martā.

.....

Tādā situācijā, kad augšā bija pieņemts *reālistisks kompromiss* attiecībā ar Vidzemes vāciešiem [bija pieņemts? Vai tad ne tā, ka slavofilisms, impērijas malieņu integrācija – tikai intelektuāļu un plātīgu vidējā ranga politiķu sauklis, populisms? Un pašā augšā neviens vispār neko negrasījās mainīt?], laukos sākusies kustība caur Rīgu atgriezās atpakaļ Vidzemē un arvien biežāk uzdūrās pretestībai. Tas vācu un krievu spēku samēra zudums, kas uz īsu brīdi sašūpojās un *parāva vaļā slūžas*, tagad griezās atpakaļ vecajās sliedēs. Neraugoties uz cara atļauju latviešiem pāriet pareizticībā, uz to, ka Pēterburgā zināja – stāvoklis Vidzemē tiek atspoguļots nepatiesi, vācu muižniecība turpināja dzīvot pārliecībā, ka tās pozīcijas ir nesatricināmas, vismaz cara galmā – un tas ir galvenais. Galu galā cara galms nebija tīri *krievisks*, tāpēc varēja puslīdz droši zināt, ka cars kritiskā situācijā atbalstīs viņu pozīcijas un viņu privilēģijas Vidzemē.

Ģenerālgubernators J. Golovins, kā jau slāvu patriots, pats gan būtu gribējis, lai vietējie iedzīvotāji savienojas ticībā ar krievu tautu, tāpēc piešķīra *ticības savienībai* valstisku nozīmi: “Pareizticīgās baznīcas atzīšana par valdošo visā impērijā un tiesības cilticīgajiem brīvi pievienoties tai sastāda valsts galveno likumu, kuru ar [baltvācu muižniecības] vietējām privilēģijām nekādā ziņā nedrīkst apspiest,”

viņš rakstīja. Pats viņš patiešām bija ļoti pārliecināts un dziļi ticīgs cilvēks, nevis “tikai krievs”. Tomēr viņa centieni palielināt Krievijas ģenerālgubernatora varu, aizsargāt pareizticībā pārgājušos zemniekus pret muižnieku represijām bija pārāk vārgi un nesaņēma nekādu atsaucību – patriotiskos paziņojumus pareizticības sakarā uztvēra kā maisīšanos muižniecības *iekšējās* lietās, bet pašu apsmēja kā sirmgalvi, kas savus spēkus atstājis kaujas laukā ar francūžiem. Lai gan viņam aiz muguras bija slavena pagātne un drošsirdīga vīra slava kopš Napoleona kariem Austerlicā, Borodinā, Leipcigā un Varnā, likās, ka viņš sācis zaudēt cīņas sparū, jo daži viņa lēmumi zemnieku jautājumā bija pretrunīgi, liedzot izprast valdības konsekvenci.

Krīze parādīja – skaidrības nebija arī pašā pareizticīgo baznīcā. Lai gan Rīgas bīskaps bija tieši pakļauts Pleskavas eparhijas virsganam, par katru soli viņam vajadzēja ziņot arī Vidzemes guberņas laicīgajai varai. Dažreiz viņš neziņoja par notiekošo uz Pleskavu, bet Sinodes oberprokuratoram N. Protasovam, ar to formāli pārkāpdams baznīcas hierarhijas kārtību. Tiesa gan, uz to viņš bija saņēmis paša oberprokurora atļauju. Bet, kad ģenerālgubernators bīskapam Filaretam jautāja, kāpēc par pareizticībā pārgājušajiem viņš nav ziņojis ģenerālgubernatoram tieši, Filarets taisnojās: no J. Golovina par visu uzzināšot luteriskās baznīcas Konsistorija un pareizticībā pārgājušie tikšot bargi sodīti. Pats kādā vēstulē skaidroja, cik viņam grūti to visu izturēt. Viņa žēlabu tonis kopš ierašanās Rīgā 1842. gadā nebija mainījies: “Nezinu, vai Jūs esat informēts par manu stāvokli. Taisnību sakot, tas ir smags. Vācieši šauj uz mani gan ar lodēm, gan kartečām. Pār mani kā krusa birst lamas, un ne tikai vārdos, bet arī uz papīra. Zemnieku pāriešana pareizticībā vāciešiem ir neciešama. Viņi zaudē prātu, cenšoties to apturēt. Bet, lai to apturētu – pirmais līdzeklis ir pierādīt vai vismaz brēkt gan Rīgā, gan Pēterburgā, ka bīskaps rīkojas netīri. Nu, tad arī notiek briesmīga apšaudīšanās pret nabaga grēcīgo Filaretu. Ko tikai, ko tikai nerunā! Ko tikai neziņo! Ko tik visu neuzdrošinās! Lūdzieties par grēcīgo Filaretu. Viņš dažbrīd ļoti skumst un krīt grūtsirdībā.” Daudz taisnības izrādījās asredzīgajam cilvēku pazinējam J. Samarinam, kas bīskapu Filaretu raksturoja kā pilnīgi nepiemērotu politiskam amatam, vēl jo vairāk Rīgā. Viņš pat atļāvās izteikt neglaimojošas piezīmes par bīskapa personību kopumā, ko nelabvēlīgi ietekmējis viņa raksturu: “Maskavas metropolīta.. ietekme izjauca viņa dvēseles spēku iekšējo līdzsvaru, apturēja gribas attīstību, neļāva viņam nobriest un nostiprināties. Savā raksturā

visaugstisvētītais Filarets palika kaislīgs un vājš bērns ar visām šī vecuma priekšrocībām un trūkumiem, ar dvēseles labestību, kas gatavībā upurēties cita labā nepazīna robežas.” 1845. gada martā viņš sūdzējās par Pālena uzbrukumiem: “Apliecinu savas sirdsapziņas priekšā, ka pret tādu vācu puses niknumu, kādu to var tagad redzēt, neko iesākt nevar. Citādi notiks, ka bīskapu padzen no Rīgas.”

Visbeidzot, vācu noskaņojumu un pozīcijas stiprināja arī nu jau bijušais ģenerālgubernators Pālens [kuru J. Samarins nosauca par uzpūtīgu racionālistu, kura “uzskati liedz pret viņu izturēties līdzjūtīgi”]. Šis tipiskais vācisko aprindu produkts bija pārliecināts protestants, kam latviešu pievēršanās pareizticībai likās teju mežonīga, jā, tumsonīga apsēstība, jo pūlis, lūk, atsakās no kaut kā daudz labāka un savas muļķības dēļ spītīgi pieķeras rupjākam un sliktākam. Tāpēc, kā rakstīja J. Samarins, “ir velti un savādi no Pālena gaidīt, ka viņš pret zemnieku atkrišanu no *viņa* ticības izturēsies ar līdzjūtību un sapratni, vai tikai mierīgi... Vai gan brīnums, ka jebkura vietējo iedzīvotāju kustība Krievijas resp. pareizticības virzienā izraisīja viņā sašutumu kā svešas mantas iekārošana, ko viņš nespēja sev izskaidrot citādi, kā vien piedēvējot krieviem zemisku skaudību?”

Redzot krievu puses neizlēmību, vācu lobījs pārgāja uzbrukumā. 1846. gadā iesniegumus par pāriešanu pareizticībā iesniedza 77 836 zemnieki [27 268 igauņi un 20 568 latvieši [prof. A. Gavriļina dati]. Galvenie kustības centri igauņu pusē tagad bija Kuresāre, Vīlande un Pērnavā. Nākamajā gadā pārgājušo skaits bija 54 311 [32 047 latvieši un 22 264 igauņi]. Kopumā, pēc Sinodes ziņām, 1846. –1847. gadā pareizticībā pārgāja 87 114 zemnieku [42 274 latvieši un 44 840 igauņi]. Kāds gan brīnums, ka vācu puse jutās pamatīgi izbiedēta?

1846. – 1847. gada sākās vesela kampaņa, ko Vidzemes Konsistorijas superintendants Bergmanis nosauca par Vidzemes “būt vai nebūt” – neviens nedrīkst šajā notikumā vienaldzīgi noskatīties, un uz Vidzemi šobrīd raugās visa Eiropa! Sprieda, ka pāriešanas kustības pamatā ir zemnieku lētticība, ko krievi viltīgi izmanto, bet baznīca šajā spēlē melo. Tās lomu uzskatāmi demonstrē lielā ietekme, kāda ir atsevišķām spēcīgām personībām [Dāvidam Balodim] – viņš ienīst vāciešus, un brīdināja: šis jaunievedums, pareizticības mode, beigsies slikti, jo zemnieki arvien vairāk tiek attālināti no muižniekiem, bet līdz ar to ir apdraudēta arī muiža, kas ir Vidzemes ekonomiskais pamats. Tam visam apakšā esot krievu politiskais aprēķins, bet tas esot kļūdainš, jo nenesīs Krievijai cerēto

labumu – tikai negatīvi ietekmēs Vidzemes muižnieku lojalitāti cara tronim. Drīz aizraušanās ar modi pāries, bet muiža tik un tā pastāvēs, taču plaisa starp zemniekiem un muižu būs dziļāka. Visbeidzot Bergmanis noslēdza ar brīdinājumu: tiklīdz zemniekiem atvērsies acis, sāksies griešanās atpakaļ luterismā un iestāsies īsts haoss.

Vispirms luterāņu Konsistorija mācītājus aicināja pārskatīt savu attieksmi pret ganāmajām avīm – atzina, ka garīgie uzdevumi draudžu aprūpē esot pilnīgi pamesti novārtā. 1845. gada apkārtraksts garīdzniekiem lika būt “vairāk mācītājiem, mazāk kungiem”. Ar avīžu starpniecību tika mudināts vairāk uzrunāt cilvēku: “Turi, kas tev pieder, lai neviens neatņem tavu vainagu – lai mīļie lasītāji [šajā rakstā] smeļas savas pareizās [luteriskās] ticības stiprināšanai.”

Taču pats stiprākais pretsitiens pareizticības pozīcijām Vidzemē bija miertiesās. 1846. gada ziemā cara valdība, cenzdamās ar likumu aizsargāt pareizticībā pārgājušo latviešus un igauņus no zemes īpašnieku atreibības, pieņēma lēmumu par miertiesas priekšsēdētāju ievēlšanu saskaņā ar ticību. Tas paredzēja, ka amatiem izmēģinājuma kārtā uz trim gadiem jāizraugās arī pareizticīgie zemnieki, kuru laukos bija arvien vairāk. Katrā miertiesas apgabalā, kurā bija viena ceturtdaļa pareizticīgo, vajadzēja izraudzīt vienu pareizticīgo pārstāvi, bet tur, kur bija puse pareizticīgo, vajadzēja iecelt pareizticīgu miertiesas priekšsēdētāju. Vēlēšanām bija jānotiek nākamā gada sākumā. Lai veicinātu pareizticībā pārgājušo zemnieku skaitu, bīskaps Filarets nosūtīja visiem vikārijas garīdzniekiem slepenu rīkojumu “svaidīt ar mirrēm visus, ko vien var un kas izsaka tādu vēlēšanos. . un ierakstīt viņus grāmatās” ar cerību, ka tas uzlabos vēlēšanu rezultātus krieviem par labu. Tā baznīca galu galā metās iekšā politikā un konversijas garīgos motīvus pastūma malā par labu visiem, “kas vien var un grib”. [Dāvida Baloža darbošanās Ļaudonas pusē un viņa *briesmīgais noslēpums* kļūst arvien skaidrāks.] Tomēr krievu projekts izgāzās. Lieta tāda, ka ne jau visi latvieši tajā laikā bija tikai “kļaušu zemnieki un kalpi”, viņu starpā jau bija sākusies noslāņošana – bija tādi, kas pamanījās iegūt savā īpašumā zemi un mājas [saimnieki] un bija bezzemnieki – sociāli pilnīgi neaizsargātie. Lielā pāriešana un baumu izplatīšanās notika viņu vidē, jo viņi sava stāvokļa uzlabošanā bija visvairāk ieinteresētie. Bet bezzemniekiem saskaņā ar likumu nebija tiesību izvirzīt savus kandidātus miertiesas amatos – un pareizticīgie palika, kur bijuši. 1847. gada sākumā gandrīz no visiem Vidzemes

pagastiem pareizticīgie priesteri bīskapam Filaretam ziņoja, ka vēlēšanas miertiesās notiek nevis pēc jaunajiem sarakstiem, bet gan saskaņā ar muižnieku norādījumiem, turklāt daudzās vietās tās tiek sarīkotas pat pirms vēlētāju sarakstu sastādīšanas. Dāvids Balodis bīskapam rakstīja par pagasta miertiesām savas draudzes teritorijā: "Izmeklējot kādu lietu... pie izmeklēšanas piedalās muižnieki kopā ar skrīveriem, un tie spriež, bet miertiesneši stāv pie sliekšņa." Rezultātā zemnieku sūdzības tika sagrozītas, jo tiesās sēdēja pašu apspiedēju ieliktenī, tāpēc galu galā vainīgi izrādījās paši sūdzētāji.

Pretestība krieviem visos līmeņos izrādījās tik spēcīga, ka ģenerālgubernators J. Golovins 1845. – 1846. gada ziemā atzina savu bezspēcību: pavasarī rakstīja, ka guberņas rīcībā nav ierēdņu, uz kuriem varētu paļauties jautājumā par zemnieku pāriešanu pareizticībā un pieprasīja nodot viņa rīcībā astoņus žandarmērijas virsniekus – tad varētu veikt Vidzemes pagastu varas iestāžu kontroli. Atkal žandarmi! Vai tiešām bija paredzēts pareizticībā dzīt iekšā ar kokiem? Tiem pašiem, ar kuriem iepriekš par to sodīja?

Kas notika izmisušo zemnieku apziņā? Pareizticīgo vikārija savai draudzei skaidroja galīgas blēņas – ka pārgājušajiem zemniekiem vajagot izrādīt pazemību tās varas priekšā, kas valda. Tas nozīmē muižai? . . . Absurds, bezjēdzīga politika. Pēc likuma Vidzemē valdīja abi, gan krievi, gan vācieši, un, lai gan uz vietas viens otru nevarēja ciest, tomēr atrada lielisku kopīgu valodu, kad vajadzēja ķerties pie pātagām, lai zemniekus aplusinātu. No nemieriem baidījās gan vieni, gan otri. Kas nu priekš zemnieka bija mainījies? Pie viena kunga nācis klāt vēl otrs, uz kuru cerēja kā glābēju? . . .

KAS IR UN KAS NAV KĀDAM VĒLAMS

Tā nu mūsu stāsta beigās atliek viens secinājums – pāriešana pareizticībā bija latviešu pirmais politiskās pašnoteikšanās solis, pēc formas reliģijas valodā izteikts, bet pēc satura ekonomisko jautājumu dibināts. Tāpēc Dāvids Balodis ir daudz kas vairāk nekā “tikai priesteris”.

Līdz ar reliģisko ietēru šai kustībai piemīt iekšēja pretruna, ko atklāj vārds “pazemība”. Pazemība, pēc pašas pareizticīgās baznīcas mācības visu tikumu māte, tika izmantota cilvēku pazemošanai. Tā rakstīja Matīss Kaudzīte, kas nebija pareizticīgais – šādu “sunisku pazemību mums nevajag”, un nav arī jābrīnās par bebrēniešu vilšanos, kad Balodis atsacījās nostāties bada mocīto saviešu dumpja priekšgalā. Viņi to uztvēra kā no vēšanas no ciņas; badacietējiem stāstīt par “iekšējo ciņu” varēja tikai pilnīgs ciniķis.

Vai mācītājs, nostājies šādu cilvēku masu kustības priekšgalā, drīkstēja sludināt Debesu valstību ar piebildi, ka “pārējās lietas jums tiks piemestas klāt”, kā teikts Evaņģēlijā? . . . Un otrādi vai piemetamās lietas drīkst piesaukt, rādot Debesu valstības jaukumus? Citreiz Balodis stāstīja, ka ir sludinājis godīgi: “Ticība ir sirdsapziņas lieta, sirdsapziņa un Dievs atalgos par labu ticību. Ja valdība sāks apbalvot Vidzemes pareizticīgos par ticību, tas būs par iemeslu luteru garīdzniecībai, lai pārņemtu pareizticīgo garīdzniecībai viltību, valdzinot zemniekus pareizticībā.” – Tātad “Dievs atalgos par labu ticību”. Bet vai tad, kur kājās uzrauti tūkstoši, kad ticības valoda ir spēles noteikumi, kurus “savējie sapratīs”, nepienāk brīdis, kad jārunā citiem vārdiem? Balodis tiešām “dega zilās ugunīs” un viņam bija pamats bažīties, kas notiks, ja viņš stāvēs elles vārtos. Aicināšana mainīt ticību ar “neticīgiem” iemesliem *bija* spēles noteikumu pārkāpums.

Tagad grūti pateikt, ko jūtu uzplūdā pārgājušie vainoja vairāk – savu muļķību, krievu vienaldzību, vācu cinismu vai Dāvida Baloža maldināšanu? . . . Skaties kā gribi, visos virzienos it kā zvīņas no acīm nokrita. Jau 1847. gadā daudzi zemnieki sūdzējās pareizticīgo priesteriem, ka viņi vairs negrib pāriet, jo “pievienojušies ne tikai

nejūt atvieglojumu savā rūgtajā liktenī, bet gluži otrādi – piedzīvo vēl vairāk pazemojumus no muižniekiem.” No “savējiem” viņi grūtā brīdī nekādu palīdzību nesaņēma.

1846. gada decembrī praktiski visu steigā sadibināto draudžu garīdznieki ziņojumos rakstīja, ka pārgājušo skaits krasi samazinās, par cēloni minot muižas negatīvo spiedienu. Pārgājušos izdzina no mājām [15 mēnešu laikā no 1846. gada 1. janvāra līdz 1847. gada 1. martam no mājām izdzīto pareizticīgo zemnieku skaits bija 152], viņiem uzteica darbu, līdz ar to atrāva iztikas līdzekļus. Klausas uz šiem zemniekiem gūlās daudz smagāk nekā uz luterāņiem, turklāt tās bija nežēlīgākas, jo muižnieki nelaida garām zemniekiem atgādināt, ka tas viss ir tikai tāpēc, ka viņi ir mainījuši ticību, ka ir uzdrošinājušies iebilst, apsūdzējuši viņus *augstākai* priekšniecībai utt. cerībā, ka ar to varēs uzlabot savu stāvokli – un piebilda, ka, tiklīdz sapratīs, ka ir piemānīti, paši prasīsies luterismā atpakaļ. Kas pazemoja visvairāk – pat pēc pāriešanas pareizticībā zemniekiem sākumā bija jāpilda klausas par labu evaņģēliski luteriskajai baznīcai! – Attiecīgs rīkojums pārtraukt šo praksi, tika izdots 1845. gadā un atkārtoti 1846. gada rudenī [“tiem iedzīvotājiem, kas pārgājuši pareizticībā, noņemt pienākumu pildīt klausas mācītājiem”], lai gan muižnieki joprojām piespieda zemniekus strādāt arī mācītāja tīrumos un ar nodokļiem pabalstīt luterāņu skolu uzturēšanu. Zemnieki tika sarīdīti savā starpā, apjukušie vairs nezināja, kam ticēt un pie kā meklēt palīdzību, līdz beidzot atrada izeju – ja ne sev, tad vismaz bērniem: paši palika pareizticībā, bet tos kristīja luterismā, lai vismaz pār bērniem neguļ atkritēju zīmogs. Lai gan daudzi konfesiju bija mainījuši, savus bērnus tā arī nesādūšojās *jaunajai ticībai* veltīt. J. Samarins sprieda, ka latviešos uzticība luterismam faktiski nekad nebija nomirusi.

Vai nu “luterismam”, bet tam gan, kas pierasts, jo *cita izeja* izrādījās strupceļš. Lai gan uz brīdi atkrituši, drīz daudzi atzina, ka tas noticis laicīgu cerību vārdā un, kad priesteri zemniekus izjautāja sīkāk, tad atklājās, ka pāriešana notikusi galēja izmisuma apstākļos. Par *krievu nodevību* bija sašutis arī J. Samarins [“Krievijas nomales”]: “Atļaujot pāriešanu mūsu ticībā, mēs nepārstājām to visvisādi kavēt, visbeidzot, apturējuši kustību, mēs nostādījām pārgājušos bezizejas stāvoklī un atmetām tiem ar roku. Šis mazais bariņš [J. Samarinam nebija precīzu datu par pārgājušo skaitu. – G. D.], kas bija nošķīries no vietējās luterāņu sabiedrības un tās noliegts, no mūsu puses nesatapa ne līdzjūtību, ne rūpju pilnu gādību. Nesodīti apvainots un uz katra soļa pazemots, bez jēl kā, kas varētu stiprināt un apskaidrot

tā ticību, šis bariņš nenovēršami atpalika no saviem protestantu ticības ciltsbrāļiem un krita izmisumā. Mēs to it kā nenojautām, un tikai tad, kad tautas ilgās pacietības pārpildītais kauss sāka svērties pretējā virzienā un kad līdz mūsu ausīm nonāca aizrobežu ģermānisma aplausi uzvarai pār pareizticību svinošajam luterismam *mūsu* [izcēlums mans – G. D.] Baltijas malienē, - tikai tad mēs sākām atskārst, kaut ko neesam izdarījuši, ka kaut ko būtisku esam palaiduši garām.”

Nav brīnums, ka šādā situācijā daudzi, nenogaidījuši pāriešanas priekšrakstā *pārdomām* paredzētos sešu s mēnešus, savus iesniegumus atsauc – Burtniekos [24 zemnieki], Rutkas muižā pie Cēsīm [28] u. c. 1847. gada sākumā Leizbergā [Leisos] no 1411 zemniekiem, kuri bija iesnieguši lūgumu, pēc sešiem mēnešiem pie sava nodoma palika 713. Drīz visā Vidzemē sākās atplūdi un atskurbšana. Samazinājās arī lūgumu skaits: 1847. gada oktobrī no visas Vidzemes pienāca vairs tikai 291 iesniegums, novembrī 279, bet decembrī 371. Kopumā 1848. gadā pareizticībā pārgāja vairs “tikai” 9 020 Vidzemes zemnieku [3706 latvieši un 53 14 igauņi]. Sevišķi kritums sākās aprīlī – 1848. gada martā tika saņemti 773 iesniegumi, aprīlī 156, bet maijā 153, jūnijā vairs tikai 43 iesniegumi [prof. A. Gavriļina dati].

Pēc J. Samarina pārliecības – un te mums vēlreiz jāatgriežas pie viņa – cara valdība bija palaidusi garām iespēju pārņemt iniciatīvu savās rokās. Zemnieki, lūk, paši ir iedzinuši ķīli starp vācu un krievu varām – tā bija lieliska iespēja pagriezt Vidzemes vēsturi citādi, bet cara valdība nav darījusi neko, lai lietu novestu līdz galam. J. Samarins rakstīja: “*Viņi* mums devās rokās, bet *mēs* šo situāciju nepratām izmantot sev par labu.” Viņš nekautrējās cara neizlēmību nosaukt par glēvumu. Neraugoties uz izglītības ministra S. Uvarova lozungu: “Viens cars, viena ticība, viena tauta”, krievu politika Vidzemē palika tāda pati – neskaidra. Par šo neskaidrību un svārstīšanos liecina instrukcija, kuru cars deva ģenerālgubernatoram J. Golovinam: no vienas puses, tajā uzsvēta nepieciešamība “pieņemt mērus, lai nepieļautu kūdīšanu luterāņiem pāriet pareizticībā, bet, no otras, novērst jebkādu pretestību šai pāriešanai.” Kā ar šādu rīkojumu kabatā rīkoties praktiski, katrs varēja izdomāt pats – un izdomāja arī, jo papīrs atļāva visu. Ironiskā kārtā priestera Jāņa Līča atmiņās apsmietā latviešu nespēja izšķirt, kas ir “drīkst” un kas “nav aizliegts”, nebija tikai neizglītoto zemnieku pazīme, to pašu nespēja saprast arī viņu kungi. Balodis varēja sludināt, ko vēlas – bet,

jaunas masas piesaistījis, viņš nevarēja zināt to, ka nebūs neviena, kas parūpētos par dvēseļu apkopšanu. Kur nu dvēseļu – arī viņu saimniecības pēc pāriešanas tika nolaistas pilnīgi. Un krievi, protams, zaudēja uzticību. Tagad, protams, varam tikai minēt, kas būtu noticis un kāda būtu mūsu vēsture, ja krieviem būtu *izdevies*, taču viens gan ir skaidrs neatkarīgi no tā: latviešu zemnieki jutās ciniski piekrāpti.

.....

1848. gada beigās pārlūza nemākulīgās misijas mugurkauls – no amata tika atstādināts no vāciešiem diezgan neatkarīgais Vidzemes ģenerālgubernators J. Golovins. Viņš netiekot galā ar saviem pienākumiem. Viņa vietā uz Rīgu nosūtīja A. Suvorovu – jaunu, ambiciozu Vidzemes vāciešu aizstāvi no paša sākuma. A. Suvorovs paziņoja, ka “stiprinās muižniecības un rīdzinieku saites ar troni”. Praktiski tā bija vācu lobija uzvara Krievijas galmā, bet Vidzemes jautājumā – pareizticības misijas, vismaz tās sākotnējā izskatā, galu. A. Suvorovs bija mācījies Šveicē, vāciski prata runāt labāk nekā krieviski, tāpēc dabiski, ka savas personiskās simpātijas pret vāciešiem neslēpa.

Taču politikas pavērsienam bija arī plašāks konteksts. Gadsimta vidus Eiropā bija “nevēlamu” nacionālās atbrīvošanās kustību pacēluma laiks [vissspilgtāk, protams, Polijā], bet zemnieku nemieri Vidzemē savā ziņā bija šī pacēluma atbalss. Krievi nedrīkstēja pieļaut nacionālās autonomijas eskalāciju. Galu galā spriedzes mazināšanai, lai Vidzemes vācieši varētu cik necik uzlabot zemnieku apstākļus, cars piešķīra vienu miljonu rubļu. Un kārtību joprojām palīdzēja uzturēt karaspēka klātbūtne. Vidzemē papildus esošajam izmitināja vēl kādas armijas daļas, kā arī pastiprināja žandarmu un policijas korpusu. Dots pret dotu – *pateicībā* par šiem drošības pasākumiem Vidzemes vācieši piegādāja cara artilērijai trīssimt zirgus un saziņoja naudu to 1643 ierēdņu vajadzībām, kas bija saistīti ar nemieru novēršanu un no Polijas tika iesaukti karadienestā uz Vidzemi. Cars Nikolajs I viņiem par to sirsnīgi pateicās, un tā loks bija noslēdzies – nupat vēl uz naža asmens balansējošie krievi un vācieši atkal sadevās rokās. Revolūciju negribēja ne viens, ne otrs. Kaut kāda latviešu pareizticība bija tikai maisīšanās pa kājām.

Abu pušu *līdzsvarošanai*, protams, vajadzēja aizvākt elementus, kas to bija pamatīgi sašūpojuši. Tika atkārtots tas pats scenārijs, kuru pirmo reizi praksē izmēģināja ar bīskapu Irinarhu. Tā

kā baznīcas statuss Vidzemē vēl nebija precīzi noteikts, tas nebija grūti.

Bīskaps Filarets nekad neko nedarīja uz savu galvu, jo zināja subordinācijas noteikumus, kam baznīcas hierarhijā ir milzīga nozīme. Viņš vienmēr pacentās nodrošināties ar augstākās priekšniecības ziņu un atļauju [jeb, kā to sauc baznīcā, ar “svētību”]. Tiklīdz nomainīja ģenerālgubernatoru, šis atbalsts bija pazaudēts – atcerēsimies: baznīca nebija neatkarīga no valsts varas, to reprezentēja Sinodes oberprokurors. Bīskapa un ģenerālgubernatora attiecības bija sliktas no paša sākuma – tūlīt pēc Suvorova ierašanās Rīgā Filarets noteikti paziņoja, ka necietīšot laicīgās varas jaukšanos lietās, kas skar pareizticīgo baznīcu, bet tā bija veltīga dižošanās. A. Suvorovs nepakļāvās, atbildēja, ka “nedarbošoties, izdabājot virsganam, kā tas bija J. Golovina laikā, bet [rīkosies] pēc savas saprašanas.” Un saērcināts piebilda: “Jāatzīst, es nesaprotu, priekš kam vajadzīgas visas šīs rūpes par pareizticību, par krievu tautiskuma izplatīšanu šeit? Baltijas vācieši ir uzticīgi caram – un ko vēl vairāk vajag?” Patiešām, pareizticība, krievu tautiskums, slavofilu idejas – lieks sentiments, kas jauca galvu un sēja dumpīgas sēklas. A. Suvorovs šīs fantāzijas noplēsa kā nerra masku.

Vikārijas vadība jaunā ģenerālgubernatora atklāti noraidošo attieksmi pret pareizticību novērtēja kā necieņu vai draudīgu zīmi. Taču politiskā konjunktūra tagad bija cita un ar vecajiem *piesegiem* te neviens vairs nerēķinājās. Suvorovs apsūdzēja Filaretu viltībā, dubultā spēlē, negodīgā rīcībā ar mērķi īstenot *savus* nolūkus, un aktīvi atbalstīja vācu viedokli, piemēram, klaušu jautājumā: tās, kas līdz šim bija jāpilda par labu luterāņu baznīcai, palika spēkā neatkarīgi no zemnieka konfesionālās piederības [kā teikts attiecīgajā dokumentā, klaušas ir piesaistītas zemei, nevis personai]. Tā kā zemniekam zemes nebija [jo pareizticībā, kā atceramies, lielākoties pārgāja nabadzīgākie, t. i., bezzemnieki], pareizticīgajiem zemniekiem nekas cits neatlika, kā piepūst vaigus, saspļaut saujās un stāties pie arkla mācītāja tīrumā, kā to darīja arī luterticīgie – visi kā viens.

Abu augsto amatpersonu attiecības pasliktinājās ar katru dienu vairāk, līdz 1848. gada rudenī viņi “ne tikai viens otru vairs necienīja, bet pat ienīda” [J. Samarina novērojums]. Acīmredzot lielu lomu nospēlēja ne tikai konjunktūra, bet arī raksturu atšķirības: Suvorovs bija ātrs ne vien vārdos, bet arī darbos, turpretī virsgans, lai gan ārēji izrādīja piekāpību, tāds tikai izskatījās. Filarets pārmeta A. Suvorovam pārmērīgu godkāri, aukstumu attieksmē pret pareiz-

ticības izplatīšanos Vidzemē un izdabāšanu muižniekiem, kuri padzen no zemes pašu zemniekus. Un ne vēsts no atbildības par to zemnieku tūkstošu likteni, kas bija pārgājuši “cara ticībā”.

Galu galā 1848. gada novembrī bīskaps Filarets tika atcelts no Rīgas katedras. Lai gan tie septiņi gadi, kurus viņš te bija pavadījis, bija sarežģīti un jautājumi palika neatrisināti līdz galam, viņš no Rīgas šķīrās ar skumjām. Lūk, kā pats to aprakstīja: “Rīgas krievi [un vai pieviltie latvieši nē? – G. D.] mani pavadīja ar mīlestību, jo raudāja, garīdznieki mani pavadīja veselās simts verstis. Vai nav tiesa, ka tas ir daudz vairāk par to, ko pelnījis necienīgais Filarets? Jā, rūgti raudāja priesteri, no manis atvadīdamies. Es neatļaujos saukt viņus par saviem bērniem, es viņus saucu par saviem draugiem, sargāju, aizstāvēju, sasildīju ar mīlestību kā savus sirdsdraugus, un viņi to dziļi sevī sajuta, pat daudz dziļāk, nekā esmu pelnījis. Viņu sirdis sevišķi atvērās atvadoties. Pat vācieši, kas sastrādāja tik daudz nepatikšanu, izteica nožēlu, ka ir nozīmēts cits un es neesmu atstāts pie viņiem.” Šī raudāšana gan vairāk piestāvētu cerībās pieviltajiem latviešiem, nekā krieviem. Kas viņus gaidīja nākotnē?

J. Samarins rakstīja, ka par spīti neatbilstībai augstam administratīvajam postenim bīskaps Filarets ir spējīgs pacelties līdz mocekļības augstumiem. Tas ir augstākais novērtējums pareizticīgam cilvēkam par ticības apliecināšanu līdz pat asinīm. Vai tāds viņš bija arī Rīgā? Par to, kā Filarets Rīgā pildīja savu augsto amatu, Samarins izteicās kritiski, uzskatīdams viņu drīzāk par kabineta zinātnieku, nevis baznīcas galvu politiski sarežģītos apstākļos. 2009. gadā Augstisvētītais Filarets par kalpošanu baznīcai tika kanonizēts kā vietēji godināmais svētais Čeljabinskā, kas gan nekā neizriet no viņa darbošanās Rīgā.

Literatūra

Ābers B. Vidzemes zemnieku stāvoklis 19. gs. pirmā pusē. Rīga: A. Gulbja apg., 1936.

Akatovs A. Rīgas Debesbraukšanas latviešu pareizticīgo baznīca. // www.eleison.lv

Birkerts A. Latviešu inteliģence savās cīņās un gaitās, 2. d. // Kopoti raksti, 8. sēj. Rīga: A. Raņķa apg., 1928.

Dišlers G. Indriķa Straumītes "Pareizticīgā latvieša piezīmes" kā 19. gadsimta vidus latviešu reliģiskās, kultūras un politiskās identitātes spogulis. // *Vēsture: Avoti un cilvēki.* Daugavpils Universitāte: Saule, 2014, 83. -91. lpp.

Dreimanis P. Vidzemes zemnieku cīņas par savām tiesībām XIX gs. Rīga: Latvijas Vidusskolu skolotāju kooperatīva ģenerālkomisija, 1928.

Feldmanis R. Latvijas baznīca vēsture. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2011.

Harles A. Geschichtsbilder aus der Kirche Livlands: Jahre 1845 an. Leipzig, 1869.

Kaudzīte M. Brāļu draudze Vidzemē. Rīga, 1877.

Krodznieks J. Zemnieku nemieri 1841. gadā. Rīga: A. Gulbja apg., [1922].

Leitāns A. Autobiogrāfija. // Grāfa lielmāte Genoveva. Rīga: Liesma, 1980.

[*Līcis J.*] Pareizticīgā latvieša Indriķa Straumītes raksti, 1840 – 1845. Rīga: Pētera-Pāvila brālība, 1906.

Mežaks A. Madlienas-Meņģeles draudze pagātnē un tagadnē. Madlienas-Meņģeles draudzes padome, 1938.

Purviņš K. [Sast.] Pirmās pareizticīgo latviešu draudzes vēsture. Rīga: Debesbraukšanas draudze, 1929.

Švābe A. Latvijas vēsture (1800 – 1914). [Uppsala]: Daugava, 1958.

Valeskalns P. Revolucionārais demokrāts Pēteris Balodis. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izd., 1961.

Stepermanis M. J. G. Eizens un viņa darbi par dzimtbūšanas atcelšanu Vidzemē. Rīga: Latvijas vēstures skolotāju biedrība, 1934.

Straube G. Latvijas brāļu draudzes diārijs. Rīga: n. i. m. s., 2000.

Vīksniņš N. Apgaismotāji un agrārais jautājums Vidzemē. Rīga: Autora izd., 1937.

LVVA, 4754 f., 1. apr., 562. l., 32. -33. lp.

LVVA, 4754 f., 1. apr., 367. l., 85., 87., 88. lp.

Аксаков И. В чем сила России? // Наше знамя – русская народность. Москва, Институт русской цивилизации, 2008.

Барон Б. Э. Нольде. Юрий Самарин и его время. Paris: Societe Anonyme Imprimerie de Navarre, 1926.

Гаврилин А. Очерки истории Рижской епархии. Рига: Филокалия, 1999.

Инфантьев Б. Янис Лицис, его «Записки православного латыша» и «Летопись Адеркашской церкви». // Православие в Латвии: Исторические очерки, вып. 3. Сб. статей под ред. А. В. Гаврилина. Рига: Филокалия, 2001, сс. 3-67.

Самарин Ю. Ф. Окраины России. // Сочинения, т. 8. Москва, 1890.

Самарин Ю. Ф. Письма из Риги. Москва: Типография А. И. Мамонтова и К^о, 1889.

Тесля А. А., Труханов Е. А. «Письма из Риги» Ю. Ф. Самарина в контексте споров о нации и империи. // [www. hrono. ru/statii/2011/tes tru. php](http://www.hrono.ru/statii/2011/tes_tru.php)